శంకర గ్రంథ రత్నావళి

ప్రథమ సంపుటము

★

శ్రీ నిర్వికల్పానంద స్వామి

సాధన గ్రంథ మండలి, తెనాలి

శంకర గ్రంథ రత్నావళి

ఉపదేశ గ్రంథములు - నలుబది

ప్రథమ సంపుటము

సాధన గ్రంథ మండలి. ౫౫.

శంకర గ్రంథ రత్నావళి

ఉపదేశ గ్రంథములు - నలుబది

ప్రథమ సంపుటము

అనువాదకుడు

శ్రీ నిర్వికల్పానంద స్వామి

" ఏకం వేదాన్త విజ్ఞానం స్వానుభూత్యా విరాజతే "

ప్రకాశకులు:

సాధన గ్రంథ మండలి, తెనాలి.

వెల- రు. ౩-౦-౦. * పోస్టు ఖర్చులు రు. ౦-౧-౨-౦

★

విజయ మాఘము
1954 – ఫిబ్రవరి.

★

జానకిరాం ప్రెస్, తెనాలి.

శ్రుతి స్మృతి పురాణానా మాలయం కరుణాలయమ్,
నమామి భగవత్పాదం శఙ్కరం లోక శఙ్కరమ్.

వినతి

మహాశయులారా!

శ్రీ ఆచార్యస్వామివారి రచనలన్నియు, అందరికి అందు బాటులో నుండునట్లు, మూలానువాదములతో, పాఠకుల కందివ్వవలయునను, ఈ మహా సేతు నిర్మాణమునకు మేము పూనుకొంటిమి. ఇట్టి మహత్కార్యమునకు, అద్వైతరస పిపాసువుల సంపూర్ణసహకార మెుండవలయును. మేము దానినే కాంక్షించు చుంటిమి.

శ్రీశంకరుల ఉపదేశప్రకరణగ్రంథములు, చక్కని, తేట తెనుగున అనువదించి, అనుగ్రహించిన, పూజ్యపాదులు శ్రీ నిర్వికల్పానందస్వామివారికి, మాకృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కారములు

మామండలికి, ఈ శంకరగ్రంథరత్నావళి, ప్రథమ సంపుటముతో, ఎనిమిదవ వత్సర ప్రారంభము. మామండలి యెడ, ఆదరాభిమానములు చూపుచున్న, పోషకవర్గమునకు, పాఠకలోకమునకు మా కృతజ్ఞతలు తెలుపుచున్నాము. మున్ముందుకూడ, ఇతోధికముగ ఉత్సాహ, ప్రోత్సాహ, సాహాయ్యముల చూపిన, ఉత్తమగ్రంథముల వెలువరించి, మీ కరకమలములందు, ఉంచగలమని సవినయముగ మనవి చేసి కొనుచున్నాము.

తెనాలి,
విజయ మాఘము

బులుసు సూర్యప్రకాశ శాస్త్రి
సంపాదకుడు: సాధన గ్రంథ మండలి.

ఓమ్

నివేదన

౧

"అద్వైతజ్ఞానమును కొంగున మూటగట్టుకొని నీ ఇష్టమువచ్చినట్లు మెలగుము" అని శ్రీరామకృష్ణ పరమహంసులవారు నుడివియున్నారు. ఆ అద్వైతజ్ఞానరత్నశకలములు వేదాంతములనబడు ఉపనిషత్తులలో ఇతస్తతముగ విరజిమ్మబడి యున్నవి. ఈ భావరాశిని సంగ్రహించి శ్రీశంకరాచార్యులవారు తమ గ్రంథములలో క్రమాన్వయముగ మననిమిత్తము కరుణాపరవశులై, అత్యంతము ప్రసన్నగాంభీర్యవైశద్యములతో నొప్పు భాషలో భద్రపరచి యున్నారు.

మనకు ప్రస్తుతము శ్రీవారి రచనాఖండములు నూట ఏబది యొకటి లభించుచున్నవి. ఇవి రచింపబడి పదిరెండువందల సంవత్సరములు (కొందరి అభిప్రాయము ననుసరించి ఇరువదిరెండువందల ఏళ్ళు) దాటుచున్నను, "తదేవ రమ్యం రుచిరం నవం నవమ్" అను రీతిగ క్రొంగ్రొత్తరుచులను గూర్చుకొనుచు ప్రపంచమునందలి ప్రధానభాషలలోనికి అనువదింపబడి, శ్రద్ధాళువులగు దార్శనిక పండితులకును, తత్త్వజిజ్ఞాసువులకును ఉల్లాసమును గూర్చుచునేయున్నవి కాని, వీని సౌరభ్యము ఒకింతయును తొలగలేదు.

వర్తమానకాలమున ఆంగ్లమున ఆయా రచనలకు వెలువడిన అనువాద వ్యాఖ్యల విషయము వదలినను; ప్రాచీనులచే ఈ గ్రంథములకు గూర్పబడిన టీకావ్యాఖ్యా వార్తిక, ప్రకరణ, గ్రంథముల సంఖ్యను గమనింప, పఠింప పురుషాయుర్దాయము చాలనంత విస్తృతముగ నున్నవి. భగవత్పాదులవారి రచనల ఉపజీవికగ నొనర్చుకొని వెలువడిన సంస్కృత, దేశీయభాషాగ్రంథముల సంఖ్యకూడ అపరిమితముగనే యున్నది. ఈ ప్రకరణ-వాఙ్మయమునకు సాధ్యమైనంత త్వరలో సూచీపత్రమునుగూర్చు భారము, గవేషణాపరులగు పండితులది. ప్రాచీనతాళపత్రములలో మరుగువడి శిథిలములైనవానిని, కాలపురుషుడే లెక్కింప వలెను!

భగవత్పాదులవారి మూలగ్రంథముల నన్నిటిని ఒక క్రమమును పాటించి అనువాదముతోనైనను ఆంధ్రమున ప్రకటించుప్రయత్నము ఇంతవరకు జరిగినట్లు

తోచదు. ఈ గ్రంథరాశిని ఇరువదియైదు సంపుటములలో మేము అకారాది క్రమమును పాటించుచు ప్రకటింప సంకల్పించుకొనినాము.

ప్రస్తుతము నూరు శ్లోకములకు దాటని ౮౦ ఉపదేశ-ప్రకరణగ్రంథములు ప్రథమ సంపుటముగను, నూఱు శ్లోకములకు మించి మూడువందల శ్లోకములకు దాటని గద్యపద్య రచనలు ౯ ద్వితీయ సంపుటముగను, ౭౨ స్తవ స్తోత్ర గ్రంథములను తృతీయ సంపుటముగను ప్రకటించు చున్నాము. మొదటి రెండు సంపుటములును జ్ఞానయోగమును, మూడవది భక్తియోగమును నిరూపించు చున్నవి.

ఈశ్వర కృపయును, ఆంధ్రమహాజనుల ఆదరాభిమానములును లభించిన, వెనువెంటనే మిగిలిన సంపుటములుకూడ వెలువడగలవని ప్రత్యేకించి చెప్ప నక్కర లేదు.

ఈ అనువాదమును గురించి ఒక్క మాట: ముఖ్యముగ గ్రంథవిస్తృతి భయమున, సాధ్యమైనంత సంగ్రహముగ అనువదించితిని. అయినను, భావార్థము స్పష్టమగునట్లు సులభశైలియే అవలంబింప బడినది. వేదాంత దర్శనముతో సాధారణ పరిచయము కలవారికి ఈ తెలుగు సేత, ఉపకరింప గలుగు. అయినను: లభ్యములగు ప్రాచీన టీకలతోబాటు, విపులవ్యాఖ్యతో ప్రతి రచనాఖండమును పునర్ముద్రణము నందవలసి యుండుననువిషయమును నేను విస్మరించుట లేదు. సమర్థులగువారు అందులకు పూనుకొందురు గాక! కొంచెము సంస్కృతముతో పరిచయము కలవారు ఒకసారి అనువాదమును చూచి, మూలమును పఠించుచో అర్థము సుస్పష్టమగును. సంస్కృత పరిచయము లేనివారి నిమిత్తము, అనువాదమును ఒక వరుసలో ముద్రించితిమి. దానిని చదివిన మూలశ్లోకముల ముఖ్యార్థము తేటతెల్ల మగును. సంస్కృతాభిజ్ఞులు అనువాదమును వదలి, మూల గ్రంథమునే చదువుకొను నిమిత్తము, శ్లోకమును పెద్ద అక్షరములలో కూర్చితిమి. శాస్త్రీయశబ్ద వివరణకోశమును గ్రంథాంమున గూర్పదలచియు, ద్వితీయ సంపుటమున వెలువడుచున్న గ్రంథములలో యీ శబ్దములు చక్కగ వివరింపబడి యుండుటవలన వదలివైచితిని.

ఇక పాఠాంతరములను గురించి: శ్రీరంగం, పూనా, బొంబాయి, కాశీ, ఘోరక్‌పూర్, కలకత్తా మున్నగు చోట్లనుండి భగవత్పాదులవారి మూల గంథములు టీకా వ్యాఖ్యాన వార్తికములతో వెలువడి యున్నవి. కాని

ఏ ఒక్కచోటు నుండియు, అన్ని గ్రంథములును, ప్రచురింపబడ లేదు. వీని అన్నిటిలోను శ్రీరంగం వాణీవిలాస ప్రెస్సువారు ఇరువది సంపుటములలో వెలువరించిన కూర్పే, శ్రేష్ఠతమ మనియును, సంపూర్ణగ్రంథావళి అనియును చెప్పనగును. నేను ఆయా ప్రతుల నన్నిటిని సంప్రదించినను, కలకత్తా ప్రతులు అంగీకరించిన పాఠములనే గ్రహించినాను. ఈ పాఠ భేదములలో అక్షర భేదమే కాని, అర్థ భేదము లేదు.

౨

భగవత్పాదులవారి రచనలు, ఉపదేశప్రకరణ గ్రంథములు ౫౭ ను, స్తవస్తోత్ర గ్రంథములు ౭౨ ను, భాష్యగ్రంథములు ౨౪ ను కలిపి మొత్తము ౧౫౩ ఖండములు లభించు చున్నవి. వీటి సంపూర్ణ నామావళి ఇది :

ఉపదేశ గ్రంథములు : మేము ఈ ప్రథమసంపుటి విషయసూచికలో చూపిన ౪౦ గ్రంథములు గాక, మిగిలినవి : ౪౧ అజ్ఞానబోధిని, ౪౨ ఆత్మజ్ఞానోపదేశవిధి, ౪౩ ఆత్మానాత్మ వివేకము, ౪౪ తత్త్వబోధ, ౪౫ అపరోక్షానుభూతి, ౪౬ పంచీకరణము, ౪౭ ప్రబోధ సుధాకరము, ౪౮ వేదాంత కేసరి (శతశ్లోకి), ౪౯ స్వాత్మనిరూపణ, ౫౦ వివేక చూడామణి, ౫౧ ఉపదేశసాహస్రి, ౫౨ సర్వవేదాన్త సిద్ధాంత సంగ్రహము, ౫౩ ప్రపంచ సార తంత్రము, ౫౪ శంకర స్మృతి, ౫౫ సన్న్యాసప పద్ధతి, ౫౬ సర్వసిద్ధాంత సంగ్రహము, ౫౭ అమరుకశతకము.

వీనిలో శంకరస్మృతి ఇంతవరకు నాగరాక్షులలో ముద్రితమైనట్లు తోచదు. ఇది పదునారు అధ్యాయముల గ్రంథమనియు, పదిరెండు అధ్యాయముల మటుకు కేరళలిపిలో అచ్చయినదనియు వినుచున్నాము. సర్వసిద్ధాంత సంగ్రహమును అమరుకమును శంకరకృతమా ? యను విషయము వివాదాస్పదము. అటులనే ప్రపంచసారతంత్రమును; కాని దీనికి ఆనందగిరి, పద్మపాదుల టీకలున్నందువలన అంగీకరింపవలసియుండును. వంగీయశాక్తులలో శంకరులు శాక్తామోదము అను గ్రంథముగూడ రచించినట్లు ప్రసిద్ధి కలదు. కాని యీ గ్రంథము ముద్రితమైనట్లు తోచదు.

౪౧–౪౯ వరకు గల గ్రంథములును ద్వితీయ సంపుటమున అనువాద సహితముగ వేయుచున్నాము. లభ్యమానములగు టీకలనుగురించి ఆయా గ్రంథానువాదారంభమున సూచించియున్నాము.

వివేకచూడామణి, ఉపదేశసహస్రి, ఆత్మబోధ, అపరోక్షానుభూతి, అద్వైతపంచరత్నములు, ఆత్మపూజ, ఆత్మానాత్మవివేకము, అద్వైతానుభూతి, పంచీకరణము, ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల, వేదాంతడిండిమ, చర్పటపంజరికలను వావిళ్ళవారును; తత్త్వబోధను బరూరి త్యాగరాయశాస్త్రిలవారును ప్రకటించియుండినట్లు వారి గ్రంథముల పట్టికవలన తెలియుచున్నది. వేదాంతడిండిమ, చర్పటపంజరికలను ఇంకను చాలమంది ప్రకటించియున్నారు.

వివేకచూడామణికి కొండపల్లి వీరవెంకయ్యా సన్సువారు (రాజమండ్రి) ప్రకటించిన మరియొక వచనానువాదమును, దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారి (నెల్లూరు) పద్యానువాదముకూడ కలవు. అనురుకి మునకు ౨౭ పద్యానువాదములు కలవు. సర్వసిద్ధాంతసంగ్రహమును బంకుపల్లి మల్లయ్యశాస్త్రిగారు తెనిగించియుండిరి.

స్తోత్రగ్రంథములు : అమృతాష్టకములు రెండు ౩ అన్నపూర్ణాస్తోత్రం, ౪ అంబాష్టకం ౫ అర్ధనారీశ్వరస్తోత్రం ౬ ఆనందలహరి ౭ ఆర్తత్రాణ నారాయణాష్టాదశకం ౮ ఉమామహేశ్వర స్తోత్రం ౯ కనకధారా స్తోత్రం, ౧౦ కల్యాణవృష్టి ౧౧ కాలభైరవాష్టకం ౧౨ కాశీస్తోత్రం ౧౩-౧౪ కృష్ణాష్టకద్వయం ౧౫-౧౬ గంగాస్తోత్ర ద్వయం ౧౭ గణేశ భుజంగ ప్రయాతం ౧౮ గణేశ పంచరత్నములు ౧౯ గౌరీదశకం ౨౦ గోవిందాష్టకం ౨౧ జగన్నాథాష్టకం ౨౨ త్రిపురసుందర్యష్టకం ౨౩ మానసపూజ ౨౪ వేదపాదస్తోత్రం ౨౫-౨౬-౨౭ దక్షిణామూర్త్యష్టక, స్తోత్ర, వర్ణమాలా స్తవములు ౨౮ దశశ్లోకీస్తవం ౨౯ దశావతార స్తోత్రం ౩౦ దేవీచతుష్షష్ట్యుపచార స్తోత్రం ౩౧ దేవీభుజంగప్రయాతం ౩౨ దేవీ అపరాధక్షమాపణ స్తోత్రం ౩౩ ద్వాదశజ్యోతిర్లింగస్తోత్రం ౩౪ నవరత్నమాలిక ౩౫ నారాయణస్తోత్రం ౩౬ పాండురంగాష్టకం ౩౭ పుష్కరాష్టకం ౩౮ భగవన్మానసపూజ ౩౯ భవానీభుజంగ ప్రయాతం ౪౦ భవాన్యష్టకం ౪౧ భ్రమరాంబాష్టకం ౪౨ మణికర్ణికాష్టకం ౪౩ మంత్రమాతృకాపుష్పమాల ౪౪-౪౫ మీనాక్షీ పంచరత్న, స్తోత్రములు ౪౬ మృత్యుంజయ మానసికపూజ ౪౭-౪౮ యమునాష్టకద్వయం ౪౯ రామభుజంగప్రయాతం ౫౦ లక్ష్మీనృసింహపంచరత్నములు ౫౧ లలితాపంచరత్నములు ౫౨ విష్ణుపాదాదికేశాంతస్తోత్రం ౫౩ విష్ణుభుజంగప్రయాతం ౫౪ వేంకటేశ్వర మంగళస్తోత్రం ౫౫ వేదసారశివస్తోత్రం ౫౬ శారదాభుజంగప్రయాతం ౫౭ శివపంచాక్షరస్తోత్రం ౫౮ శివభుజంగప్రయాతం ౫౯ శివనామావలి

2)

౧౦ శివపంచాక్షర నక్షత్రమాల ౧౧-౧౨ శివపాదాదికేశాన్తకేశాది పాదాంత స్తోత్రములు ౧౩ శివాపరాధభంజనస్తోత్రం ౧౪ శివానందలహరి ౧౫ షట్పది ౧౬ సంకటనాశన లక్ష్మీనృసింహస్తోత్రం ౧౭ సువర్ణమాల ౧౮ సుబ్రహ్మణ్య భుజంగప్రయాతం ౧౯ సౌందర్యలహరి ౨౦ హనూమత్పంచకం ౨౧ హరిమీడే స్తోత్రములు ౨౨ సద్గురు పాదుకాస్తవము ఇవన్నియును అనువాద సహితముగ తృతీయసంపుటమున వెలువడుచున్నవి.

వీనిలో శివానందలహరి, సౌందర్యలహరి, ఆనందలహరి, లక్ష్మీనృసింహ, హరిమీడే, కనకధారా, దక్షిణామూర్తి స్తోత్రములను అర్థముతోబాటు వావిళ్ల వారు ప్రకటించియున్నారు. శివానందలహరికి బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంత కవి మున్నగువారును, సౌందర్యలహరికి దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మ, ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మ, మున్నగువారి పద్యానువాదములు బహుళముగను కలవు. అన్నపూర్ణాదిస్తోత్రముల కొన్నిటిని విశ్వనాథ వెంకటేశ్వర్లు మున్నగువారు అక్కడక్కడ అప్పుడప్పుడు పత్రికలలో పద్యరూపమున ప్రకటించియుండ వచ్చును గాని, వానిని ఎత్తిచూపుట దుర్ఘటము. సద్గురు పాదుకాస్తవమును వ్యాసాశ్రమమువారు ప్రకటించియున్నారు.

భాష్యగ్రంథములు : వీనిని మరల న్యాయ, శ్రుతి స్మృతి ప్రస్థానముల క్రింద విభజింప నగును. ౧ వేదాంతసూత్ర భాష్యము న్యాయప్రస్థానము ౨ ఈశాది ద్వాదశోపనిషద్భాష్యములు పదమూడు. ౩ గీతా, విష్ణుసహస్రనామ లలితాత్రిశత్, సనత్సుజాతీయ హస్తామలక, ఆపస్తంబీయ, గాయత్రీ, సాంఖ్య కారికా, సుభగోదయస్తోత్రవాసనాభాష్యములు తొమ్మిదియును, యోగసూత్ర వ్యాసభాష్య టీకయును కలిసి పది. మొత్తము భాష్యగ్రంథములు ఇరువది నాలుగు. ద్వాదశోపనిషద్భాష్యములలో శ్వేతాశ్వతర, నృసింహ తాపినీ భాష్యములు శంకరకృతిమా యను విషయము వివాదాస్పదము.

మొదటి ఎనిమిది ఉపనిషత్తులకును భాష్యభావముననుసరించి, రాయప్రోలు లింగన సోమయాజిగారు రచించిన తెలుగువివరణ ఇటీవలనే వెలువడి యున్నది. పంతుల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి గారొక్కరుమటుకు ఒక్క ఈశోపనిషత్ - భాష్యమును తదితరటీకలతోబాటు అనువదించి ప్రకటించి యున్నారు.

వీనిలో కేవలము ఒక్క విష్ణుసహస్రనామ - భాష్య - అనువాదమును మటుకు వావిళ్లవారును, శుద్ధచైతన్యస్వాములవారును ప్రకటించియున్నారు.

మూలములేని గీతాభాష్యానువాదములను చదలువాడ సుందరరామ శాస్త్రి, బులుసు త్యాగరాయ శాస్త్రి వారును రాజమండ్రి నుండి మరియొకరును ప్రకటించియున్నారు. నల్లూరి జగన్నాథరావు, త్యాగరాయశాస్త్రి, వావిలాల శివావధాని, చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రి, పురాణపండ మల్లయ్యశాస్త్రి మున్నగువారు వేదాంతసూత్రములనుగూర్చి పెద్దవియును, చిన్నవియును అగు భాష్యానుగత గ్రంథములను ప్రకటించి యున్నారే కాని, ఏ ఒక్కరును మూలానువాదములతో సమగ్రగ్రంథమును ప్రకటింపలేదు. కేవలము శ్రీ కళ్యాణానంద భారతీస్వాములవారు మాత్రము లోగడ 'కల్యాణసుధ' యను పేరుతో 'చతుస్సూత్రి' ని మటుకు మూలానువాదముతో వెలువరించి యున్నారు. కనుక భగవత్పాదులవారి ప్రధానరచనయగు భాష్యగ్రంథములులేని లోటు తీరవలసి యున్నది. కనుక మూలముతోబాటు ప్రస్థానత్రయభాష్యమును ముందుగ ప్రకటింపవలెనని, మా యభీష్టము. ♦

3

ఈ గ్రంథరాశినంతటిని ఎట్లు దేనినిమిత్తము పఠింపనగును? సారాంశమేమి? అను ప్రశ్నలు సహజముగనే కలుగును. వానికి సంగ్రహముగ సమాధానము నొసగుచు ఈ నివేదనను ముగింతును.

శంకరుని ప్రస్థానత్రయవిభజనను గమనించినచో, అప్పటికే గాదిగా ప్రోగైన గ్రంథజాలమునుండి వేదాంతసూత్రములను, గీతలను, దశోపనిషత్తులను ముముక్షువులకు ముఖ్యపఠనీయములుగ గ్రహించి నిర్ణయించినట్లు తోచును. ఈ ప్రస్థానత్రయమునను పూర్వాపరముల నుండిన గ్రంథజాలము యొక్క సారాంశమును ఒక్క ముక్కలో చెప్పవలెననిన; "బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యా జీవో బ్రహ్మైవ నాపరః" అనదగును.

బ్రహ్మమనగా వ్యవహారదృష్టికి జగత్సృష్టిస్థితిలయముల నొనర్చుచున్నట్లు తోచుచు, సచ్చిదానందస్వరూపమగుటవలన, శూన్యత్వ జడత్వ దుఃఖత్వములు లేని పారమార్థికస్వరూపముతో నిర్ధర్మకమై, నిర్విశేషమై, నిర్వికల్పమై అద్వితీయమై, స్వయంప్రకాశమై, దేశకాలనిమిత్తములకు అతీతమై సత్యమై యొప్పునది.

♦ "వివేకచూడామణి" మరియొక విపులమైనటీకతో ప్రస్తుతము నెల నెల "యథార్థభారతి" పత్రికలోను; "గీతాభాష్యము" మూలానువాదములతో "గీతావాణి" పత్రికలోను ప్రకటింపబడు చున్నవి. ఇంకను అసంపూర్ణములు.

జగత్తు అనగా వ్యవహారదృష్టికి దృశ్యమై గోచరించుచు, జ్ఞేయమగుచు, వంధ్యాపుత్రాదులవలె నిరాకృతముగాక, ఉండినది లేనిదియు అని పేర్కొనుటకు వీలులేనిది. ఈ రీతిగ సదసత్ - శబ్దనిర్వచనమునకు లొంగనిదియే మిథ్యా. రజ్జువున భ్రాంతదృష్టికి గోచరించు సర్పముకూడ ఇట్టిదే. ఇది త్రికాలములలో లేనిదైయైనను, జ్ఞానవిషయము (జ్ఞేయము) అగుచు భయమును గొల్పుచున్నది. అధిష్ఠానమగు త్రాటిని గ్రహించిన, సర్పమువలె జగత్తుయును లీన మగుచున్నది. ఇట్లు లేనిదైయైనను ఎరుగబడుచు, అధిష్ఠానజ్ఞానమున అంతర్హితమగునదియే, సదసదనిర్వచనీయమును, మిథ్యయును అగు జగత్తు : మిథ్య యన హుళక్కికాక, ఇట్టిదని గ్రహింపనగును.

వృత్తి - జ్ఞానమునకు ఆశ్రయమగు జ్ఞాతయే జీవుడు. ఈ జీవుడు బ్రహ్మమే. అనగా : అంగాంశ శక్తిరూపమునగాక, సాక్షాత్తుగనే బ్రహ్మము. ఎవరేదియో అది సాధారణముగ తెలియజెప్ప నక్కరలేదు. అయినను అజ్ఞాన వశమున జీవభ్రమ ఏర్పడినందువలన ఈ జ్ఞాపక వాక్యమును ఉచ్చరింపవలసి వచ్చుచున్నది. ఇదియే సంగ్రహతత్త్వము.

ఈ జ్ఞానము దృఢమై అపరోక్షమనిపించుకొననంతవరకు, వ్యవహారము ననుసరించి, అధికారిక - యోగ్యతనుబట్టి కర్మమును, ఉపాసనలను ఆచరింప వలసియే యున్నది. ఋషి, దేవ, గురు, ఈశ్వర, అవతారభక్తి యుండ వలెను. యాగ యజ్ఞములు, జపహోమములు (ఇష్టికర్మములు) లోకోపకార కరములగు ఆరామతటాకాది నిర్వహణము, (పూర్తకర్మము) దాన ధర్మములు (దత్తకర్మము) పూజా, పాఠ, స్తవ, స్తుతులను (తపోకర్మము) వదలిపెట్టుటకు వీలు లేదు. కర్మములు చిత్తశుద్ధినొసగి మనస్సును ఉపాసనాప్రవణ మొనర్చును. ఉపాసన చిత్తైకాగ్రత నొసగి, క్షురధారానిశిత మొనర్చును. ఈ రెండును మొత్తముమీద భగవత్కృపనందుటకు జీవుని, అర్హునిగా నొనర్చును. ఇదంతయును మరల గురువుగీసిన గీటుననుసరించి జరుగవలెను. ఈ రీతిగ గురు, దేవభక్తియుతునకే, అద్వైతజ్ఞానఫలము లభింపగలదు. ఈ రీతిగ జ్ఞానోపాసనా కర్మముల క్రమసముచ్చయము అంగీకరింపబడుచు, స్వరూపసముచ్చయము నిరాకృత మగుచున్నది.

ఈ సాధనాఫలముగ క్రమముక్తియును జీవన్ముక్తియును లభింపగలవు. క్రమముక్తియన: బ్రహ్మలోకమును [విష్ణు, శివాదిలోకములు] మరణానంతరము చేరుకొన, అక్కడ భగవత్కృపవలన క్రమముగ బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము లభిం

చును. జీవన్ముక్తియన, ఈ లోకముననే ఆత్యంతికదుఃఖ నివృత్తిరూపమును, పరమానందప్రాప్తియును అగు బ్రహ్మానందమును బొందుట.

ప్రత్యక్ష, శబ్ద, అనుమాన, ఉపమాన, అర్థాపత్తి, అనుపలబ్ధులను ఆరు ప్రమాణము లంగీకరింపబడినను, శబ్దప్రమాణమగు శ్రుతియే బలవత్తరము. ఇది యును అవిద్యాంతర్గత మగుటవలన, జీవన్ముక్తుని అస్మదాదులవలె, విధినిషేధ నియమితు నొనర్పజాలదు.

సూత్రాకారముగ పైన జెప్పిన విషయములను గ్రహించి, జీర్ణించుకొనుటకు శ్రద్ధాళువులగు పాఠకులు స్థిరచిత్తముతో పఠింపదగిన ముఖ్యగ్రంథములను పేర్కొనుచున్నాను. అవి :— ౧. తర్కసంగ్రహము, ౨. సాంఖ్యకారిక, ౩. యోగసూత్రములు (భోజవృత్తితో), ౪. అర్థసంగ్రహము, ౫. వేదాంతసారము, ౬. వేదాంతపరిభాష, ౭. పంచదశి, ౮. సిద్ధాంతబిందు, ౯. సిద్ధాంతలేశ సంగ్రహము, ౧౦. అద్వైతసిద్ధి. ఈ పది గ్రంథములను చక్కగ పఠించిన యెడలనే శంకరులవారి ప్రస్థానత్రయ భాష్యమహిమ తేటతెల్లమగును. మొదటి నాలుగు గ్రంథములును పూర్వపక్షములను గ్రహించుటకును, మిగిలినవి సిద్ధాంతమును ఆకళించుటకును తోడ్పడగలవు. వీని అన్నిటికిని ఆంగ్లానువాదము లున్నవి. ఈ భాష తెలిసినవారు స్వామీ వివేకానందునియొక్కయు, సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణయ్యగారియొక్కయు ఉపన్యాసములనుగూడ చూడ గలరు.

ప్రస్థానత్రయభాష్యము చదువుటకుముందు ఇన్ని గ్రంథములను పఠింప ఓర్పులేనివారు, అథమపక్షము "సిద్ధాంత బిందువు" నైన చక్కగ పరిశీలింపవలెను. అనుకూలముగనుండిన రామానుజ, మధ్వ, వల్లభ, నింబార్క, భాస్కర, శ్రీకంఠ, విజ్ఞానభిక్షు, బలదేవాదులు వేదాంతసూత్రములను రచించిన భాష్యములను గూడ అనుశీలింపనగును. ఇన్ని భాష్యములు చూచుటకు వీలుపడని వారు ఒక్క శ్రీభాష్యమునైనను, పైన చెప్పిన సిద్ధాంతబిందువువలె శ్రద్ధతో పఠింపనగును. జేమ్స్, జాన్స్, ఎడింగ్టన్ ఇన్‌స్టయిన్‌ల వైజ్ఞానికసిద్ధాంతములను, ప్రాక్ థిల్లీ, విల్ డ్యూరెండ్, బర్ట్రాండ్ రసెల్: వీరిలో ఏ ఒకరిదైనను పాశ్చాత్యదర్శన చరిత్రనుగూడ చదువనగును.

ఈ పఠనానుశీలనముకంటెను ముఖ్యమైన వేమన : ఆధికారిక _ గుణ సంపత్తి, శమదమాదిగుణములును, గురువాక్యమున శ్రద్ధా విశ్వాసములును. కొఱవడిన అంతయును బూడిదలో పోసిన పన్నీరే ! సాధనయును, గ్రంథపఠనమును అనగా : శ్రవణమననములు సాహచర్యము నందినయెడలనే, తీవ్రధ్యానసిద్ధికి

తోడప్పడును. కనుక సాధనసంపత్తి లేనివారు ఈ శాస్త్రమును ముట్టినచో, మిడిమిడిజ్ఞానము మిడిసిపాటునకే యగునను భయముతో, కొందరు సన్యాసపూర్వకముగు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణమునే విధించుచున్నారు.

అయినను ఎంతటి అనుపయుక్తుడైనను శ్రద్ధాపూర్వకముగ గురువేదాంతవాక్యములయందు విశ్వాసముంచి భక్తితో ఈశాస్త్రము నభ్యసించిన క్రమముగ ఉపయుక్త - అధికారి యగుటయేగాక; అనివార్యమగు జ్ఞానఫలమునుబొందును.

అద్వైతదర్శనము వేదాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితజ్ఞానము లేకుండిన ముక్తి దుర్లభమని ఎంత నిష్కర్షగ నుడువుచున్నదో; మరల అంత నిష్కర్షగ స్త్రీ శూద్రాది సహితముగ సర్వులకును ఈ జ్ఞానమును, జ్ఞానఫలమును లభింపగలదని చెప్పుచున్నది. ఏలయన, జ్ఞానమహిమ అట్టిది ఎవరైనను జ్ఞానమును బొందుదునని సంకల్పించుకొనినచో, ముల్లోకములును అడ్డుపడజాలవు. అట్టివానికి ఈ జ్ఞానమును, ముక్తియును లభించితీరును.

సద్యోముక్తియే ఈ శాస్త్రఫలము. అష్టావక్రుడు జనకునకు "అధునైవ సుఖీ శాన్తో బన్ధముక్తో భవిష్యసి — ఇప్పుడే నీవు సుఖమును, శాంతిని, బంధముక్తిని బొందగలవు" అని చెప్పినట్లు, కేవలము ఈ శాస్త్రము నుపదేశించు ఆచార్యుడొక్కడే శిష్యునకు ధైర్యసాహసములతో వక్కాణింపగలడు. ఈ శాస్త్రము నభ్యసించిన; భ్రమకల్పితమగు జీవత్వమును, దాని ననుసరించి కలిగెడు దుఃఖమును తొలగిపోవును. శత్రుమిత్రుల యెడ సమభావము కలుగును. సృష్టియంతయును నాయందే ఆశ్రితమై యున్నది. నాకంటె వేరగునదేమియును లేదు. అనంతకోటిబ్రహ్మాండములతో గూడిన ఈ సృష్టి, సూర్యచంద్రనక్షత్ర నదీ కానన పర్వత సాగరములతోగూడిన ఈ జగత్తు, నారూపమే అను అనుభవము కలుగును.

అద్వైతశాస్త్రపర్యాలోచనమువలన కర్మయోగి శ్రేష్ఠత్వమునందును. భక్తుడు భక్తులలో మిన్నయగును. జ్ఞానిబ్రహ్మవిద్యాగరిష్ఠుడగును. బ్రాహ్మణుడు తపోనిరతుడగును. క్షత్రియుడు స్వదేశధర్మరక్షణకై వెనుదీయడు. వైశ్యశూద్రులు తమ వృత్తులయందు అధికతర పటుత్వమును జూపుదురు. మానవుడు నిర్భయుడై సందేహరహితుడై ఆనందపూర్ణుడై సంచరించును.

అవస్థాత్రయమును, దాని కతీతమగు స్థితియందుండి, పరీక్షించి ఫలితమగు ఏకాత్మదర్శనమును నిరూపించునది, అద్వైతశాస్త్రమొక్కటియే. సత్యమొక్కటియేగాని, - పలువిధములు కాజాలదు కదా! అవస్థాత్రయమును వల

లోనే చిక్కుబడి, దానిని పరీక్షింపబూనుకొని నందుననే పలుకున్నలవలెనే పెక్కులగు ద్వైతదర్శనములు ప్రాచ్యపాశ్చాత్యదేశముల వెల్వడి, ప్రతియొక్కటియును స్వోత్కృష్టతను నిరూపింప వ్యర్థముగ పరిశ్రమించుచున్నవి. ఇట్టిశ్రమ మనకు కలుగకుండ, అద్వైతజ్ఞానము బ్రహ్మాత్మైక్యమును ప్రదర్శించు చున్నది.

ద్వైతశ్రేణికి జెందిన ప్రతియొక్కమతమును స్వోత్కృష్టతను నిరూపించుటకు పరిశ్రమించుటయేగాక; స్వకక్ష్యను చేరని అన్యవిధ ద్వైత దృష్టి నవలంబించిన వారికిని, అద్వైతులకును పునరుద్ధారణలేని పాతిత్యమునే విధించుచున్నవి. ఇక అద్వైతదర్శనమో; సర్వము ఆత్మయే అగుటవలన, మిాతో మాకెట్టి వాదమును లేదు. — “ తైరయం న విరుధ్యతే ” అని పలుకుచు, క్రమముక్తి పథమును నిర్దేశించు చున్నది. అందరును దివ్యులే. ఈ దివ్యత్వము నేడు కాకుంటేని మాపు వికసించి, సర్వులను నిరాఘాటముగ బ్రహ్మపదమునే పొందగలరు. అనుచున్నది. ఇట్టి జగన్మంగళకర శాస్త్రమును అధ్యయన మొనర్చి, దేవగురు కటాక్షమున ఎల్లరును తరింతురు గాక !

౪

ఏవిధమైన అంగబలమును ఆర్థికబలమును లేకపోయినను, నిప్పచ్చరమును కార్చిచ్చువలె ఎదురుకొనుచున్నను; ఆంధ్రమహాజనులకు ఆధ్యాత్మిక వాణిని వినిపింప ఉబలాటపడుచు, గడచిన ఏడేండ్లనుండి పరిశ్రమించుచుండిన సత్పురుషుడు శ్రీ బులుసు సూర్యప్రకాశశాస్త్రి వీరి గ్రంథప్రచురణ ప్రయత్నమునకు తోడ్పడుట లోకోద్ధరణము కాదు, ఆత్మోద్ధరణమే. కలవారును, లోవెలుగును గనదలచువారును సర్వవిధముల ఈయనకు తోడ్పడుదురు గాక !

శ్రీ జానకిరాం ప్రెస్ అధిపతులు ఈ గ్రంథముద్రణవిషయమున సర్వాత్మనా సర్వవిధముల సహకరించినారు. వారి తోడ్పాటు లేకుండిన, ఈ గ్రంథము ఈ రీతిగ వెలువడుట అసంభవమే అయియుండెడిది. “ జానకీరాముడు ఐహికాముష్మికముల వారికి తోడునీడ యగును గాక ! ” — అని ఆ పుంసాం మోహనుని, ఆ నీలమేఘశ్యాముని, ఆ వేదాన్తవేద్యుని సంప్రార్థించుచు ఈ నివేదనను ముగించుచున్నాను.

శ్రీ రామకృష్ణమఠ్,
బేలూరు మఠ్, (పోస్టు)
హౌరాజిల్లా, (కలకత్తా)
వెస్ట్ బెంగాల్.

ఇట్లు
శ్రీ నిర్వికల్పానందస్వామి
28 _ 10 _ 53

ఓమ్

ప్రణతి

ఓమ్ విశుద్ధ విజ్ఞాన మగాధ సౌఖ్యం
విశ్వస్యబీజం కరుణాపయోధిః,
అనాద్యనన్తం ప్రకృతేః పరస్తాత్
తత్త్వ మేకం భువి రామకృష్ణః. ౧

న నేతి భీత్యా శ్రుతయో వదన్తి
వదన్తి సాక్షాన్న చ యం కదాచిత్,
చిదేకరూపః శివ ఈశ్వరాణాం
మహేశ్వరోఽసౌ భువి రామకృష్ణః. ౨

— శ్రీ ప్రమదదాసమిత్ర.

వితరితుమవతీర్ణం జ్ఞానభక్తి ప్రశాన్తీః
ప్రణయగలితచిత్తం జీవదుఃఖా సహిష్ణుమ్,
ధృతసహజసమాధిం చిన్మయం కోమలాఙ్గం
విమల పరమహంసం రామకృష్ణం భజామః. 3

హరి హర దేవా మూర్తిభేదాస్తవైతే
నిరుపమ బహుమూర్తీ ర్మాయయా కల్పయన్తమ్,
అమితగుణచరిత్రం దీనబన్ధుం దయాలుం
విమల పరమహంసం రామకృష్ణం భజామః. ౪

శ్రుతి నిగదిత మార్గస్థాపనాయావతారం
జననయ బహువాదభ్రాన్తి మున్మూలయన్తమ్,
భువన విజయఖ్యాతిం శఙ్కరం భాష్యకారం
విమల పరమహంసం రామకృష్ణం భజామః. ౫

— శ్రీమత్ అభేదానన్దస్వామి.

ఓమ్ నమో బ్రహ్మాదిభ్యో బ్రహ్మవిద్యా సంప్రదాయ
కర్తృభ్యో వంశఋషిభ్యో మహద్భ్యో నమో గురుభ్యః. ౧

ఓమ్ సర్వోపప్లవ రహితః ప్రజ్ఞానఘనః ప్రత్యగర్థో
బ్రహ్మైవాహ మస్మి. ౨

ఓమ్ నారాయణం పద్మభవం వసిష్ఠం
శక్తిం చ తత్పుత్ర పరాశరం చ,
వ్యాసం శుకం గౌడపదం మహాన్తం
గోవింద యోగీన్ద్ర మథాస్య శిష్యమ్. ౩

శ్రీ శఙ్కరాచార్యమథాస్య పద్మ
పాదం చ హస్తామలకమ్ చ శిష్యమ్,
తం తోటకం వార్తికకారమన్యా
నస్మద్గురూ న్సన్తతమానతోఽస్మి. ౪

శ్రుతి స్మృతి పురాణానామాలయం కరుణాలయమ్,
నమామి భగవత్పాదం శఙ్కరం లోకశఙ్కరమ్. ౫

శఙ్కరం శఙ్కరాచార్యం కేశవం బాదరాయణమ్,
సూత్రభాష్య కృతౌ వన్దే భగవన్తౌ పునః పునః. ౬

ఈశ్వరో గురురాత్మేతి మూర్తిభేద విభాగినే,
వ్యోమవద్వ్యాప్త దేహాయ దక్షిణామూర్తయే నమః. ౭

— సంప్రదాయపరంపరా శ్లోకాని.

ఓమ్ నమః శ్రీ యతిరాజాయ వివేకానన్ద సూరయే,
సచ్చిత్సుఖ స్వరూపాయ స్వామినే తాపహారిణే. ౮

— శ్రీమద్ రామకృష్ణానన్దస్వామి.

విషయసూచిక

గమనిక: ద్వితీయసంపుటమున ౪౧ అజ్ఞానబోధిని, ౪౨ ఆత్మజ్ఞానోపదేశవిధి, ౪౩ ఆత్మానాత్మవివేకము, ౪౪ తత్త్వబోధ, ౪౫ పఞ్చీకరణమ్ అను వచనగ్రంథములును; ౪౬ పఞ్చీకరణ-వార్తికము, ౪౭ అపరోక్షానుభూతి (సురేశ్వరులు), ౪౮ ప్రబోధసుధాకరమ్, ౪౯ శతశ్లోకి, ౫౦ స్వాత్మనిరూపణ అను శ్లోకగ్రంథములును వెలువడు చున్నవి. తృతీయ సంపుటమున ౭౫ స్తోత్రములుండును.

ఓమ్

శంకరగ్రంథరత్నావళి

౧. అద్వైతానుభూతిః

సర్గస్థితిప్రలయహేతుమచింత్యశక్తిం
విశ్వేశ్వరం విదితవిశ్వమనంతమూర్తిమ్,
నిర్ముక్తబంధనమపారసుఖాంబురాశిం
శ్రీవల్లభం విమలబోధఘనం నమామి. ౧

యస్య ప్రసాదాదహమేవ విష్ణు
ర్మయ్యేవ సర్వం పరికల్పితఞ్చ,
ఇత్థం విజానామి సదాత్మరూపం
తస్యాంఘ్రియుగ్మం ప్రణతోఽస్మి నిత్యమ్. ౨

అహమానందసత్యాదిలక్షణః కేవలః శివః,
అనానందాదిరూపం యత్ తన్నాహమచలోఽద్వయః. 3

సృష్టి స్థితి ప్రళయములకు కారణమైనవాడును, అచింత్యనీయశక్తియును, విశ్వేశ్వరుడును, విశ్వవిజ్ఞాతయును, అనంతమూర్తియును, మాయాపాశనిర్ముక్తుడును, అపారసుఖస్వరూపుడును, నిర్మలజ్ఞానమూర్తియును నగు లక్ష్మీపతికి నమస్కరించుచున్నాను. ౧

“నేనే విష్ణుడను, విష్ణుస్వరూపుడనగు నాయందే ఈవిశ్వమంతయును పరికల్పితమైనది.” అను జ్ఞానము ఎవని యనుగ్రహమువలన లభించుచున్నదో, మరియు నెవ్వడు నిత్యాత్మస్వరూపుడో, అతని చరణయుగళమునకు నిత్యము నమస్కరించుచున్నాను. ౨

నా స్వరూపము సత్యజ్ఞానానందలక్షణము. కేవల శివస్వరూపము. నిరానందస్వరూపమగునది నేనుకాదు. ఏలయన, నేను నిశ్చలుడను, అద్వితీయుడను. 3

అక్షిదోషాద్ యథైకోఽపి ద్వయవద్భాతి చంద్రమాః,
ఏకోఽప్యాత్మా తథా భాతి ద్వయవన్మాయయా మృషా. ౪

అక్షిదోషవిహీనానామేక ఏవ యథా శశీ,
మాయాదోషవిహీనానామాత్మైవైకస్తథా సదా. ౫

ద్విత్వం భాత్యక్షిదోషేణ చంద్రే స్వే మాయయా జగత్,
ద్విత్వం మృషా యథా చంద్రే మృషా ద్వైతం తథాత్మని.

ఆత్మనః కార్య ఆకాశో వినాత్మానం న సంభవేత్,
కార్యస్య పూర్ణతా సిద్ధా కిం పునః పూర్ణతాత్మనః. ౭

కార్యభూతో యథాకాశ ఏక ఏవ న హి ద్విధా,
హేతుభూతస్తథాత్మాయమేక ఏవ విజానతః. ౮

నేత్రదోషమువలన ఒకే చంద్రుడు రెండైనట్లు తోచురీతిగ, మాయవలన మిథ్యాజ్ఞానము కలుగగా, అద్వయాత్మయందు ద్విత్వభ్రాంతి కలుగుచున్నది. ౪

నేత్రదోషము లేనివారు సదా ఒకే చంద్రుని చూచుచుండునట్లు, మాయాదోషరహితులు సర్వదా ఒకే ఆత్మను దర్శన మొనర్చుచుందురు. ౫

నేత్రదోషమువలననే చంద్రునియందు ద్విత్వభ్రాంతి; అట్లే మాయాదోషమువలన ఆత్మయందు ద్వైతరూపమగు జగద్భ్రాంతి తోచుచున్నది. చంద్రునియందు ద్విత్వము మిథ్యయైనట్లే, ఆత్మయందు ద్వైతముకూడమిథ్యయే.

ఆకాశము ఆత్మయొక్క కార్యము. ఆత్మ లేనిచో ఆకాశ ముండదు. కార్యముయొక్క పూర్ణత సిద్ధించుచుండ, కారణముయొక్క పూర్ణత సిద్ధింపకుండునా? ౭

కార్యమగు ఆకాశ మొక్కటియేగాని రెండు కాదు; అట్లే జ్ఞానికి హేతుభూతమగు ఆత్మ యొక్కటియే. ౮

ఏకోఽపి ద్వయవద్భాతి యథాకాశ ఉపాధితః,
ఏకోఽపి ద్వయవత్ పూర్ణస్తథాత్మాయముపాధితః. ౯

కారణోపాధిచైతన్యం కార్యసంస్థచితోఽధికమ్,
న ఘటాభ్రాన్మృదాకాశః కుత్రచిన్నాధికో భవేత్. ౧౦

నిర్గతోపాధిరాకాశః ఏక ఏవ యథా భవేత్,
ఏక ఏవ తథాత్మాయం నిర్గతోపాధికః సదా. ౧౧

ఆకాశాదన్యదాకాశమాకాశస్య యథా న హి,
ఏకత్వాదాత్మనో నాన్య ఆత్మా సిద్ధ్యతి చాత్మనః. ౧౨

మేఘయోగాద్ యథా నీరం కరకాకారతామియాత్,
మాయాయోగాత్తథైవాత్మా ప్రపంచాకారతామియాత్.

ఒకే ఆకాశము (ఘటాది) ఉపాధిభేదముల ననుసరించి అనేకవిధములుగ దోచునట్లు, పూర్ణమగు ఆత్మయును (బుద్ధ్యాది) ఉపాధిభేదములవలన అనేక విధముల ప్రతీయమాన మగుచున్నది. ౯

కార్యోపాధిసముదాయమంతయును చైతన్యమే. అనగా కారణోపాధి చైతన్యమగు ఈశ్వరుడు జీవునికంటె వేరుకాదు. ఏలయన, మృదాకాశము ఘటాకాశముకంటె వేరు కాదు కదా! ౧౦

ఉపాధులనుండి వేరొనర్పబడిన ఆకాశము ఒక్కటేయగునట్లు, శరీరాద్యుపాధులనుండి వెలువడిన ఆత్మ ఎల్లప్పుడును ఒక్కటిగనే యుండును. ౧౧

ఒక్కటియేయగు ఆకాశము (వేరొకటిగాతోచు) ఇంకొక ఆకాశమునుండి వేరుకానట్లు, ఏకత్వహేతువువలన ఇంకొక ఆత్మ సిద్ధింపదు. ౧౨

మేఘసంపర్కమువలన నీరు మంచుగడ్డయగునట్లు, మాయాయోగమువలన ఆత్మ ప్రపంచాకారము నందుచున్నది. ౧౩

వర్షోపల ఇవాభాతి నీరమేవాభ్రయోగతః,
వర్షోపలవినాశేన నీరనాశో యథా న హి. ౧౪

ఆత్మైవాయం తథా భాతి మాయాయోగాత్ ప్రపంచవత్
ప్రపంచస్య వినాశేన స్వాత్మనాశో న హి క్వచిత్. ౧౫

జలాదన్య ఇవాభాతి జలోత్థో బుద్బుదో యథా,
తథాత్మనః పృథగివ ప్రపంచోఽయమనేకధా. ౧౬

యథా బుద్బుదనాశేన జలనాశో న హి క్వచిత్
తథా ప్రపంచనాశేన నాశః స్యాదాత్మనో న హి. ౧౭

అహినిర్ల్వయినీజాతః శుచ్యాదిర్నాహిమాప్నుయాత్
తథాస్థూలాదిసంభూతఃశుచ్యాదిర్నాప్నుయాదిమమ్. ౧౮

నీళ్లే మబ్బుతోకూడి వడగళ్లుగా మారునట్లును, వడగళ్లు కరిగిపోయినను నీటికి నష్టము లేనట్లును - ౧౪

ఈ ఆత్మయే మాయాసంపర్కమువలన ప్రపంచముగ తోచుచున్నది ఆ ప్రపంచము వినష్టమైనను ఆత్మ కెన్నడును నష్టములేదు. ౧౫

నీటినుండి లేచిన బుడగలు నీటికంటె వేరుగా తోచునట్లు, ఆత్మనుండి వేరుగ నానారూపమగు ఈప్రపంచము ఆభాసించుచున్నది. ౧౬

బుడగ పోయిన నీటికి వినాశనము లేనట్లు, ప్రపంచము వినష్టమైనను ఆత్మ కెన్నడును నష్టము లేదు. ౧౭

కుబుసముయొక్క శుద్ధత్వాదిగుణములు పామును స్పృశింపజాలనట్లు, స్థూలవస్తుగుణము లాత్మ నెన్నడును తాకజాలవు. ౧౮

త్యక్తాం త్వచమహిర్యద్వదాత్మత్వేన న మన్యతే,
ఆత్మత్వేన తథా జ్ఞానీ త్యక్తదేహత్రయం సదా. ౧౯

అహినిర్ల్వయినీనాశాదహేర్నాశో యథా న హి,
దేహత్రయవినాశేన నాత్మనాశస్తథా భవేత్. ౨౦

తక్రాది లవణోపేతమజ్ఞైర్లవణవద్ యథా,
ఆత్మా స్థూలాదిసంయుక్తో దృశ్యతే స్థూలతాదివత్. ౨౧

అయఃకాష్ఠాదికం యద్వద్వహ్నిన వహ్నితాంగతః,
భాతి స్థూలాదికం సర్వమాత్మవత్ స్వాత్మతాంగతః. ౨౨

దాహకో నైవ దాహ్యం స్యాద్దాహ్యం యద్వన్న దాహకః,
న చాత్మాయమనాత్మా స్యాదనాత్మాయం న చాత్మకః.

విడువబడిన కుబుసమును పాము తన్నుగా భావింపనట్లు, జ్ఞానిపరిత్యక్త ౧౯
దేహత్రయమును ఆత్మగా ఎంచడు.

పాముయొక్క కుబుసము నష్టమైన పాము వినష్టముకానట్లు, దేహత్రయ ౨౦
వినాశమైనను, ఆత్మ వినష్టత నందదు.

మజ్జిగలో ఉప్పుచేర్చినప్పుడు తెలియనివారికది లవణమయముగ గోచ
రించునట్లు, ఆత్మయును స్థూలదేహాదులతో సంయుక్తమై స్థూలముగనే గోచ ౨౧
రించుచున్నది.

ఇనుపకమ్ములు మున్నగునవి అగ్నితోగూడి అగ్నివలె తోచునట్లు, ఈ
స్థూలజగత్తు ఆత్మతో సంయోగమునంది ఆత్మవలె ప్రతీయమాన మగుచున్నది.

దహింపబడు వస్తువు దాహ్యమగు అగ్ని ఎన్నటికిని కాజాలదు. దాహ్య
వస్తువుకూడ దాహకమగు అగ్ని కాజాలదు. అట్లే ఈ ఆత్మయును అనాత్మ ౨౩
కాజాలదు. అనాత్మయును ఆత్మ కాజాలదు.

ప్రమేయాదిత్రయం సాక్షిం భానునా ఘటకుడ్యవత్,
యేన భాతి స ఏవాహం ప్రమేయాదివిలక్షణః. ౨౪

భానుస్ఫురణతో యద్వత్ స్ఫురతీవ ఘటాదికమ్,
స్ఫురతీవ ప్రమేయాది స్వాత్మస్ఫురణతస్తథా. ౨౫

పిష్టాది గుడసంయోగాత్ గుడవత్ ప్రీతిమాన్ యథా,
ఆత్మయోగాత్ ప్రమేయాదిరాత్మవత్ ప్రీతిమాన్ భవేత్.

ఘటనీరాన్నపిష్టానాముష్ణత్వం వహ్నియోగతః,
వహ్నిం వినా కథం తేషాముష్ణత్వం స్యాద్ యథాక్వచిత్.

భూతభౌతికదేహానాం స్ఫూర్తిత్వం స్వాత్మయోగతః,
వినాత్మానం కథం తేషాం స్ఫూర్తితా స్యాత్ తథాక్వచిత్.

సూర్యునివలన ఘటకుడ్యాదులు ప్రకాశింపబడునట్లు, ఎవనివలన ఇంద్రియ సహితములగు ప్రమేయ, ప్రమాణ, ప్రమాతృత్రయము ప్రకాశింపబడుచున్నదో, నేనా ప్రమేయాదిభిన్నమగు పరమాత్మను. ౨౪

సూర్యప్రకాశమువలన ఘటాదిపదార్థములు స్ఫురించునట్లు, ఆత్మప్రకాశమువలన ప్రమేయాదికమంతయును స్ఫురించుచున్నది. ౨౫

రొట్టె మున్నగునవి బెల్లముతోఁగూడిన, బెల్లమువలెనే ప్రీతికరమగునట్లు ప్రమేయాదికము ఆత్మతోఁగూడి ఆత్మవలెనే ప్రియమగుచున్నవి. ౨౬

కుండయందలి నీరు, అన్నము, పిండి మున్నగునవి ఎట్లు అగ్నిసంయోగమువలననే వేడియగుచు, అగ్ని లేకుండిన వేడిని బొందజాలకున్నవో— ౨౭

అట్లే ఆత్మసంయోగముననే భూతభౌతికములగు శరీరములు ప్రకాశమునందుచున్నవి. ఆత్మవస్తువు లేకుండిన ఇవి ఎన్నడును ప్రకాశము నందజాలవు. ౨౮

నానావిధేషు కుంభేషు వసేదేకం నభో యథా,
నానావిధేషు దేహేషు తథైవైకో వసామ్యహమ్. ౨౯

నానావిధత్వం కుంభానాం న యాత్యేవ యథా నభః
నానావిధత్వం దేహానాం తద్వదేవ న యామ్యహమ్ ౩౦

యథా ఘటేషు నష్టేషు ఘటాకాశో న నశ్యతి,
తథా దేహేషు నష్టేషు నైవ నశ్యామి సర్వగః. ౩౧

ఉత్తమాదీని పుష్పాణి వర్తన్తే సూత్రకే యథా,
ఉత్తమాద్యాస్తథా దేహా వర్తన్తే మయి సర్వగే. ౩౨

యథా న సంస్పృశేత్ సూత్రం పుష్పాణాముత్తమాదితా,
తథా నైవం సర్వగం మాం దేహానాముత్తమాదితా. ౩౩

పలువిధములగు కుండలలో ఒకే ఆకాశముండునట్లు, నేనే నానావిధములగు శరీరములలో వసించుచున్నాను. ౨౯

కుంభములు నానావిధములైనను ఆకాశము నానావిధము కానట్లు, శరీరములు పెక్కురకములేయైనను ఆత్మ నానావిధత్వమును బొందదు. ౩౦

కుండలు పగిలిపోయినను అందలి ఆకాశమునకు వినాశము లేనట్లు, శరీరములు నానావిధములగునవి వినష్టత నందినను, సర్వగతుడనగు నాకు వినాశము లేదు. ౩౧

ఒకే సూత్రమున ఉత్తమాధమమధ్యమములగు త్రివిధపుష్పములు గ్రథితము లగునట్లు, సర్వగతుడనగు నాయందే ఉత్తమాధమమధ్యమములగు త్రివిధ శరీరములు వెలయుచున్నవి. ౩౨

పుష్పసంబంధములగు ఉత్తమాదిగుణములు దారమునకు చెందనట్లు, సర్వగతుడను, ఏకస్వరూపుడను నగు నాకు శరీరమునకును చెందిన ఉత్తమాది గుణములు అంటవు. ౩౩

పుష్పేషు తేషు నష్టేషు యద్వత్ సూత్రం న నశ్యతి,
తథా దేహేషు నష్టేషు నైవ నశ్యామి సర్వగః. ౩౪

రజ్జురన్ధ్రస్థదోషాది సూర్యాభం న స్పృశేద్ యథా,
తథా క్షేత్రస్థదోషాది సర్వగం మాం న సంస్పృశేత్. ౩౫

తద్ రజ్జురన్ధ్రనాశేషు నైవ నశ్యతి సూర్యభా,
తథా క్షేత్రవినాశేషు నైవ నశ్యామి సర్వగః. ౩౬

దేహో నాహం పదృశ్యత్వాత్భౌతికత్వాన్న చేంద్రియమ్,
ప్రాణో నాహ మనేకత్వా న్మనో నాహం చలత్వతః. ౩౭

బుద్ధిర్నాహం వికారిత్వాత్ తమో నాహం జడత్వతః,
దేహేంద్రియాదికం నాహం వినాశిత్వాద్ ఘటాదివత్.

ఆ దారమున గ్రుచ్చబడిన పుష్పములన్నియును చెడిపోయినను దారము చెడకుండునట్లు, ఈ శరీరము లన్నియును వినష్టత నందినను సర్వగతుడనగు నాకు చెరుపులేదు. ౩౪

రజ్జువు, రంధ్రము, మున్నగువానియందుండు దోషములు సూర్యకాంతిని స్పృశింపజాలనట్లు, నానావిధశరీరములయందుండు దోషములు సర్వగతుడనగు నన్ను ముట్టజాలవు. ౩౫

రజ్జువు, రంధ్రము, మున్నగునవి నశించినను సూర్యప్రభ నశించకుండునట్లు, శరీరములన్నియును నశించినను సర్వగతుడనగు నాకు వినాశము లేదు. ౩౬

దృశ్యమాన మగుటవలన నేను శరీరమును గాను; భౌతికపదార్థము లగుట వలన నేను ఇంద్రియములను గాను; అనేకమగుటవలన నేను ప్రాణమును గాను; చంచలమగుటవలన నేను మనస్సును గాను. ౩౭

వికారయుక్త మగుటవలన నేను బుద్ధిని గాను; జడమగుటవలన నేను తమస్సును గాను. ఘటాదులవలె వినాశము నందునదగుటవలన దేహేంద్రియాదికము నేను కాను. ౩౮

దేహేంద్రియప్రాణమనో బుద్ధ్యజ్ఞానాని భాసయన్,
అహంకారం తథా భామి చైతేషాంఞ్చాభిమానినమ్. ౩౯

సర్వం జగదిదం నాహం విషయత్వాదికం ధియః,
అహం నాహం సుషుప్త్యాదౌ అహమః సాక్షితః సదా. ౪౦

సుప్తౌ యథా నిర్వికారస్తథావస్థాద్వయేఽపి చ,
ద్వయోర్మాత్రాదియోగేన న వికారీ భవామ్యహమ్. ౪౧

ఉపాధినీలరక్తాద్యైః స్ఫటికో నైవ లిప్యతే,
తథాత్మా కోశజైః సర్వైః కామాద్యైర్నైవ లిప్యతే ౪౨

ఘాటీన భ్రామ్యమాణేన భ్రమతీవ యథా మహీ,
అగోఽప్యాత్మా విమూఢేన చలతీవ ప్రదృశ్యతే. ౪౩

శరీరము, ఇంద్రియములు, ప్రాణము, మనస్సు, బుద్ధి, అజ్ఞానము, మున్నగువానిని ప్రకాశింప జేయుచు, ఈ శరీరాదులయందు ఆత్మాభిమానమును వహించెడు అహంకారమును గూడ నేనే ప్రకాశింప జేయుచున్నాను. ౩౯

ఈ సమస్త జగత్తును, నేను కాదు. బుద్ధియును, విషయ సమూహమునుగూడ నేను కాదు. సుషుప్తియందు సాక్షిస్వరూపమున నా సత్తయే ప్రకాశించుచున్నది. ౪౦

సుషుప్తిస్థితియం దేరీతిగ నేను నిర్వికారుడనో అట్లే జాగ్రత్స్వప్నములయందుకూడ నిర్వికారుడను. స్వప్నజాగరణ విషయ స్పర్శవలన నేను వికృతిని బొందను. ౪౧

ఉపాధిస్థితములగు నీలరక్తాది వర్ణములు స్ఫటికము నంటనట్లు, శరీరము నుండి కలిగిన కామక్రోధాది దోషముల వలన ఆత్మ లిప్తము కాదు. ౪౨

నాగలి తిరుగునప్పుడు భూమికూడ తిరుగుచుండునట్లు తోచునట్లు, మూఢవ్యక్తులకు నిశ్చలమగు ఆత్మ చలస్వభావముగ తోచుచున్నది. ౪౩

దేహత్రయమిదం నిత్యమాత్మత్వేనాభిమన్యతే,
యావత్తావదయం మూఢో నానాయోనిషు జాయతే. ౪౪

నిద్రాదేహజదుఃఖాది జాగ్రద్దేహం న సంస్పృశేత్,
జాగ్రద్దేహజదుఃఖాదిస్తథాత్మానం న సంస్పృశేత్. ౪౫

జాగ్రద్దేహవదాభాతి నిద్రాదేహస్తు నిద్రయా,
నిద్రాదేహవినాశేన జాగ్రద్దేహో న నశ్యతి. ౪౬

తథాయమాత్మవద్భాతి జాగ్రద్దేహస్తు జాగరే,
జాగ్రద్దేహవినాశేన నాత్మా నశ్యతి కర్హిచిత్. ౪౭

హిత్వాయం స్వాప్నకం దేహం జాగ్రద్దేహమవేక్షతే,
జాగ్రద్దేహం ప్రబుద్ధోఽయం హిత్వాత్మానం యథా తథా.

దేహత్రయమును ఆత్మగా అభిమానించుచు, నిత్యముగా విశ్వసించు నంతవరకు మూఢుడు నానావిధయోనులందు జన్మించుచున్నాడు. ౪౪

స్వప్నమున ప్రతీతమగు శరీరమునకుసంభవించెడు దుఃఖాదులు జాగ్రదవస్థయందలి శరీరమునకు అంటనట్లు, జాగ్రదవస్థయందలి శరీరమునకు సంభవించెడు దుఃఖాదులు ఆత్మ నంటవు. ౪౫

స్వప్నావస్థయందు తోచెడు శరీరము జాగ్రదవస్థయందలి శరీరమువలెనే సత్య మనిపించును. స్వప్నకల్పితమగు శరీరము వినష్టమైనను, జాగ్రదవస్థయందలి శరీరము నశింపకుండును. ౪౬

అట్లే జాగ్రద్దేహమున ఆత్మప్రతీతి జాగ్రద్దశయం దేర్పడినను, ఈ జాగ్రద్దేహము వినష్టమైనప్పుడు ఆత్మ వినష్టము కాదు. ౪౭

స్వప్న శరీరమును విడచి జాగ్రద్దేహమును వీక్షించునట్లు, జాగ్రద్దేహభ్రాంతినుండి ప్రబోధమునందిన యతడు దానిని విడచి ఆత్మనే వీక్షించుచుండును. ౪౮

స్వప్నభోగే యథేచ్ఛా ప్రబుద్ధస్య నవిద్యతే,
అసత్స్వర్గాదికే భోగే నైవేచ్ఛా జ్ఞానినస్తథా. ౪౯

భోక్త్రా బర్హీ యథా భోగ్యః సర్పో దృషది కల్పితః,
రూపం శిలానయోరాత్మా భోక్తృభోగ్యస్వరూపకః. ౫౦

జ్ఞస్య నాస్త్యేవ సంసారో యద్వదజ్ఞస్య కర్మిణః,
జానతో నైవ భీర్యద్వద్ రజ్జుసర్పమజానతః. ౫౧

సైంధవస్య ఘనో యద్వజ్జలయోగాజ్జలం భవేత్,
ఆత్మయోగాత్తథా బుద్ధిరాత్మవద్ బ్రహ్మవేదినః. ౫౨

తోయాశయేషు సర్వేషు భానురేకోఽప్యనేకవత్,
ఏకోఽప్యాత్మా తథా భాతి సర్వక్షేత్రేష్వనేకవత్. ౫౩

మేల్కొనినవాడు స్వప్న కల్పితములగు సుఖభోగములయందు వాంఛగొననట్లు, జ్ఞానులు అనిత్యములగు స్వర్గాదిభోగములను వాంఛింపకుందురు. ౪౯

రాతియందు మయూరము భోక్తగను, సర్పము భోగ్యముగను మలచబడినది. కాని ఈ రెంటియొక్క స్వరూపము శిలయే. అట్లే ఆత్మయందు భోక్తృ భోగ్యభావము కల్పింపబడుచున్నది. ౫౦

ఎరుగనివాడు తాటినిజూచి పామని భయపడునట్లును, తెలిసినవానికా భయము లేకుండునట్లును, భ్రమరహితుడగు జ్ఞానికి సంసారమును, తజ్జనితమగు తాపత్రయ భీతియును లేవు. అజ్ఞుడును కామ్యకర్మ నిరతుడును అగు వ్యక్తికే ఈ సంసారచక్ర పరిభ్రమణము. ౫౧

సైంధవలవణఖండము జలసంపర్కమున ద్రవీభావమునందునట్లు, బ్రహ్మజ్ఞాని బుద్ధికూడ ఆత్మసంయోగమున ఆత్మాకారము నందును. ౫౨

వివిధ జలాశయములలో ఒకే సూర్యుడు ప్రతిబింబించుచు నానావిధముల దోచునట్లు, ఒకే ఆత్మ సర్వక్షేత్రములలో భాసించుచు అనేకవిధములుగ తోచుచున్నది. ౫౩

భానోరన్య ఇవాభాతి జలభానుర్జలే యథా,
ఆత్మనోఽన్య ఇవాఽభాసో భాతి బుద్ధౌ తథాత్మనః. ౫౪

బింబం వినా యథా నీరే ప్రతిబింబో భవేత్ కథమ్,
బింబాత్మానం తథా బుద్ధౌ చిదాభాసో భవేత్ కథమ్.

ప్రతిబింబచలత్వాద్యా యథా బింబస్య కర్హిచిత్,
న భవేయుస్తథాఽభాసకర్తృత్వాద్యాస్తు నాత్మనః. ౫౬

జలే శైత్యాదికం యద్వత్ జలభానుం న సంస్పృశేత్
బుద్ధేః కామాదికం తద్వచ్చిదాభాసం న సంస్పృశేత్.

బుద్ధేః కర్తృత్వభోక్తృత్వదుఃఖిత్వాద్యైస్తు సంయుతః,
చిదాభాసో వికారీవ శరావస్థాంబుభానువత్. ౫౮

జలప్రతిబింబితుడగు సూర్యుడు బింబభూతుడగు సూర్యునికంటె అన్యుడగు రీతిని దోచునట్లు, బుద్ధిప్రతిబింబితమగు ఆత్మాభాసకూడ ఆత్మకంటె వేరైనట్లు ప్రతీతమగుచున్నది. ౫౪

బింబము లేకుండిన నీటియందు ప్రతిబింబముండనట్లు, ఆత్మయే లేకుండిన బుద్ధియందు చిదాభాస ప్రతిఫలింపదు. ౫౫

ప్రతిబింబసూర్యుని చంచలత్వాదిగుణములు బింబసూర్యునికి చెందనట్లు, చిదాభాసుని కర్తృత్వాదిగుణములు ఆత్మకు సంక్రమింపవు. ౫౬

నీటికి సంబంధించిన చల్లదనము మొదలైన గుణములు జలప్రతిబింబిత సూర్యుని సంస్పృశింపనట్లు, బుద్ధికి సంబంధించిన కామక్రోధాదులు చిదాభాసునికి తగులజాలవు. ౫౭

నీటికుండయందు ప్రతిఫలించినసూర్యుడు వికారయుతునివలె దోచునట్లు, బుద్ధికి సంబంధించిన కర్తృత్వభోక్తృత్వదుఃఖిత్వాదిగుణసంబంధమున చిదాభాసుడు వికారివలె దోచుచున్నాడు. ౫౮

శరావస్థోదకే నష్టే తత్ స్థభానుర్వినష్టవత్,
బుద్ధేర్లయే తథా సుప్తౌ నష్టవత్ ప్రతిభాత్యయమ్. ౫౯

జలస్థార్కం జలఞ్చోర్మిం భాసయన్ భాతి భాస్కరః,
ఆత్మాభాసం ధియం బుద్ధేః కర్తృత్వాదీనయం తథా, ౬౦

మేఘావభాసకో భానుర్మేఘాచ్ఛన్నోఽపి భాసతే,
మోహావభాసకస్తద్వన్మోహాచ్ఛన్నోఽపి భాత్యయమ్. ౬౧

భాస్యం మేఘాదికం భానుర్భాసయన్ ప్రతిభాసతే,
తథా స్థూలాదికం భాస్యం భాసయన్ ప్రతిభాత్యయమ్.

సర్వప్రకాశకో భానుః ప్రకాశ్యైర్నైవ దూష్యతే,
సర్వప్రకాశకో హ్యాత్మా సర్వైస్తద్వన్న దూష్యతే. ౬౩

కుండయందలి నీరుపోగా అందలి సూర్యుడు వినష్టతనందినట్లు తోచు రీతిగ, బుద్ధి లయమందిన అందలి చిదాభాసుడుకూడ వినాశనమును బొందినట్లు తోచును. ౫౯

ప్రతిబింబసూర్య, జల, తరంగములను ప్రకాశింపజేయుచు, సూర్యుడు తాను వెలుగొందుచున్నట్లు, ఆత్మయును చిదాభాసుని, బుద్ధిని, బుద్ధినిష్ఠము లగు కర్తృత్వాదికమును ప్రకాశింపజేయుచు తాను వెలుగొందుచున్నది. ౬౦

మబ్బువలన కప్పబడినను, సూర్యు డామబ్బును ప్రకాశింపజేయుచు, తానుగూడ వెలుగొందుచున్నాడు. అట్లే, జీవుడును అజ్ఞానాచ్ఛన్నుడయ్యును, ఆఅజ్ఞానమును ప్రకాశింపజేయుచు, తానుగూడ వెలుగొందుచున్నాడు. ౬౧

స్వయంప్రకాశమానుడగుచు సూర్యుడు ప్రకాశ్యములగు మేఘాదులను ప్రకాశింపజేయునట్లు, ఆత్మయును స్థూలవస్తుసముదాయము నంతటిని ప్రకాశింపజేయుచు, తానుగూడ వెలుగొందుచున్నది. ౬౨

సర్వప్రకాశకుడగు సూర్యుడు ప్రకాశ్యవస్తువులవలన దోషమునందనట్లు, సర్వప్రకాశకమగు ఆత్మ వస్తుసముదాయమువలన దోషమునందజాలదు. ౬౩

ముకురస్థం ముఖం యద్వన్ముఖవత్ ప్రథతే మృషా,
బుద్ధిస్థాభాసక స్తద్వత్ ఆత్మవత్ ప్రథతే మృషా. ౬౪

ముకురస్థస్య నాశేన ముఖనాశో భవేత్కథమ్,
బుద్ధిస్థాభాసనాశేన నాశో నైవాత్మనః క్వచిత్. ౬౫

తామ్రకల్పితదేవాదిస్తామ్రాదన్య ఇవ స్ఫురేత్,
పతిభార్యాదిరూపేణ తథాత్మోత్థమిదం జగత్. ౬౬

ఈశజీవాదివద్భాతి యథైకమపి తామ్రకమ్,
ఏకోఽప్యాత్మా తథైవాయమీశజీవాదివన్మృషా. ౬౭

యథేశత్వాదినాశేన తామ్రనాశో న విద్యతే,
తథేశత్వాదినాశేన నాశో నైవాత్మనః సదా. ౬౮

అద్దమునందలి మోము వాస్తవమగునట్లు తోచినను మిథ్యయేయైనట్లు, బుద్ధిస్థమగు చిదాభాస మిథ్యయయ్యును ఆత్మవలెనే తోచుచున్నది. ౬౪

దర్పణప్రతిబింబితవదనము నష్టమైన, మోమునకు చెడుగు లేదుకదా! అట్లే బుద్ధిస్థితమగు ఆభాస నష్టమైనను ఆత్మకెన్నడును వినాశనము లేదు. ౬౫

రాగితో చేయబడిన దేవవిగ్రహాదులు రాగికంటె వేరైనట్లు తోచునట్లు, ఆత్మనుండి ఉత్పన్నమైన ఈజగత్తు సతి, పతి మున్నగు రూపముల దోచుచున్నది. ౬౬

ఒకేతామ్రలోహఖండము ఈశ్వరుడు, జీవజంతువులు, పాత్రలుమున్నగు రూపముల గోచరించునట్లు ఒకేఆత్మ జీవేశ్వరాది బహువిధ మిథ్యారూపముల విభిన్నమై ప్రతీయమాన మగుచున్నది. ౬౭

ఈశ్వరాదిరూపములు నాశనమైనను తామ్రఖండమునకు వినాశము లేనట్లు, జీవేశ్వరత్వాదులు వినష్టతనందినను ఆత్మకు వినాశము లేదు. ౬౮

అధ్యస్తో రజ్జుసర్పోఽయం సత్యవద్రజ్జుసత్తయా,
తథా జగదిదం భాతి సత్యవత్ స్వాత్మసత్తయా. ౧౯

అధ్యస్తాహేరభావేన రజ్జురేవావశిష్యతే,
తథా జగదాభావేన సదాత్మైవావశిష్యతే. ౨౦

స్ఫటికే రక్తతా యద్వదుపాధేర్నీలతాంబరే,
యథా జగదిదం భాతి తథా సత్యమివాద్వయే. ౨౧

స్ఫటికే రక్తతా మిథ్యా మృషా ఖే నీలతా యథా,
తథా జగదిదం మిథ్యా త్వేకస్మిన్నద్వయే మయి. ౨౨

జీవేశ్వరాదిభావేన భేదం పశ్యతి మూఢధీః,
నిర్భేదే నిర్విశేషేఽస్మిన్ కథం భేదో భవేద్ ధ్రువమ్. ౨౩

త్రాటియందు పాము ఆరోపింపబడినప్పుడు, ఆ పాము రజ్జుసత్తవలననే వాస్తవమైనట్లు తోచుచున్నది. అట్లే ఆత్మసత్తవలన ఈ జగత్తు సత్యమువలె అనుభూత మగు చున్నది. ౧౯

భ్రాంతి - సర్పము లేకుండిన మిగులునది రజ్జువే. అట్లే జగత్ - భావము తొలగిపోయిన శేషించునది సద్రూపమగు ఆత్మయే. ౨౦

ఉపాధిగతములగు రక్త నీలవర్ణములు స్ఫటికాకాశముల గోచరించునట్లు, ఈ జగత్తుకూడ సత్యమువలె అద్వయమగు ఆత్మయందు గోచరించుచున్నది. ౨౧

రక్త నీల వర్ణములు స్ఫటికాకాశముల మిథ్యయైనట్లు, ఈ జగత్తుకూడ మిథ్యయే; ఏకస్వరూపుడను, అద్వితీయుడను అగు నాయందు కల్పితము. ౨౨

మూఢబుద్ధియే జీవేశ్వరాది భేదభానమును జూచును. కాని నిర్విశేషమును, భేదరహితమును అగు ఆత్మయందు భేదభానము లెట్లు ధ్రువమగును? ౨౩

లింగస్య ధారణాదేవ యతోఽయం జీవతాం వ్రజేత్,
లింగనాశే శివస్యాస్య జీవతావేశతా కుతః. ౨౪

శివ ఏవ సదా జీవో జీవ ఏవ సదా శివః,
వేత్త్యైక్యమనయోర్యస్తు స ఆత్మజ్ఞో న చేతరః. ౨౫

క్షీరయోగాద్యథా నీరం క్షీరవద్దృశ్యతే మృషా,
ఆత్మయోగాదనాత్మాఽయమాత్మవద్దృశ్యతే తథా. ౨౬

నీరాత్ క్షీరం పృథక్కృత్య హంసో భవతి నాన్యథా,
స్థూలాదేః స్వం పృథక్కృత్య ముక్తో భవతి నాఽన్యథా. ౨౭

క్షీరనీరవివేకజ్ఞో హంస ఏవ న చేతరః,
ఆత్మానాత్మవివేకజ్ఞో యతిరేవ న చేతరః. ౨౮

చిత్స్వరూపమగు ఆత్మ లింగధారణము, అనగా, ఉపాధిధారణమువలన జీవునివలె దోచుచున్నది. కాని లింగనాశనమైన, అనగా ఉపాధులు తొలగిపోయిన శివస్వరూపమగు పరమాత్మయందు జీవేశ్వరత్వాదు లేమియును ఉండవు. ౨౪

ఎల్లకాలముల శివుడే జీవుడు, జీవుడే శివుడు, ఈ ఉభయుల ఐక్యము నెరిగినవాడే ఆత్మజ్ఞుడు. ఇతరులు కారు. ౨౫

నిక్కము కాకుండినను నీరు పాలతో గలసి పాలవలె గోచరించునట్లు, అనాత్మరూపమగు ఈ జగత్తు ఆత్మతో గలసి ఆత్మవలె దోచుచున్నది. ౨౬

నీటనుండి పాలను వేరుచేయగలిగినదియే హంస యగుచున్నది. అట్లే స్థూలములగు శరీరాదులనుండి ఆత్మను వేరుజేయగలిగినవాడే ముక్తుడగుచున్నాడు. ఇంకొక ఉపాయము లేదు. ౨౭

హంస ఒక్కదానికే క్షీరనీరవివేకజ్ఞానము కలదు. ఆత్మానాత్మ వివేకజ్ఞానయుతుడే యతి. ఇతరులు యతు లనబడజాలరు. ౨౮

అధ్యస్తచోరజః స్థాణోర్వికారః స్యాన్న హి క్వచిత్,
నాత్మనో నిర్వికారస్య వికారో బింబజస్తథా. ౭౯

జ్ఞాతే స్థాణౌ కృతశ్చోరశ్చోరాభావే భయం కుతః,
జ్ఞాతే స్వస్మిన్ కుతో విశ్వం విశ్వాభావే కుతోఽఖిలమ్ ౮౦

గుణమూర్తిత్రయం భాతి పరస్పరవిలక్షణమ్,
సత్త్వాదిలక్షణో యస్మిన్ స ఏవాహం నిరంశకః. ౮౧

దేహత్రయమిదం భాతి యస్మిన్ బ్రహ్మణి సత్యవత్,
తదేవాహం పరబ్రహ్మ దేహత్రయ విలక్షణమ్. ౮౨

జాగ్రదాదిత్రయం యస్మిన్ ప్రత్యగాత్మని సత్యవత్,
స ఏవాహం పరం బ్రహ్మ జాగ్రదాది విలక్షణః. ౮౩

స్థాణువున చోరభ్రాంతి కలిగినను దాని కెట్టి వికారమును ఏర్పడనట్లు నిర్వికారమగు ఆత్మయందు విశ్వభ్రాంతి కలిగినను, దాని కెట్టి వికృతియును కలుగదు. ౭౯

స్థాణువును స్థాణువుగా గ్రహించినప్పుడు దొంగ ఎక్కడ? దొంగ లేకుండిన ఇక భయమెక్కడ? ఆత్మజ్ఞానము ఏర్పడిన విశ్వ మెక్కడ నుండ గలదు? సంసారము లేనిచో నానావిధవస్తుజాత మెట్లగపడును? ౮౦

పరస్పరవిరుద్ధములును, గుణమయములును అగు మూడుమూర్తులు ప్రకాశించు చున్నవి. వీనిలో సత్త్వాదిగుణసంపన్నమును, అంశరహితమును, అనగా, పరిపూర్ణమగునది ఏది కలదో, అదియే నేను. ౮౧

ఏ బ్రహ్మమున శరీరత్రయము సత్యమువలె నగపడుచు, ప్రతీయమానమగు చున్నదో, ఏ బ్రహ్మము దేహత్రయాతిరిక్తమో, అదియే నేను. ౮౨

ఏ ఆత్మయందు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులనబడు అవస్థాత్రయము సత్యము వలె దోచుచున్నదో, ఏది ఈ అవస్థల కతీతమైయున్నదో, ఆ పరబ్రహ్మమే నేను.

విశ్వాదికం త్రయం యస్మిన్ పరమాత్మని సంస్థితమ్,
స ఏవ పరమాత్మాహం విశ్వాదికవిలక్షణః. ౮౪

విరాడాదిత్రయం భాతి యస్మిన్ బ్రహ్మణి నశ్వరమ్,
స ఏవ సచ్చిదానందలక్షణోఽహం స్వయంప్రభః. ౮౫

విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులనబడు ముగ్గురకును అవస్థానమగును, ఆముగ్గురకును అతీతమగు పరమాత్మయే నేను. ౮౪

ఏపరబ్రహ్మమున విరాట్టు, హిరణ్యగర్భుడు, ఈశ్వరుడను ముగ్గురు ప్రకాశించుచున్నారో, మరియును ఏది సచ్చిదానందస్వరూపమును, స్వయం ప్రభయును అయి వెలుగొందుచున్నదో, ఆపరబ్రహ్మమే నేను. ౮౫

ఇతి శ్రీమద్భగవత్ పూజ్యపాద గోవిందపాదాచార్యశిష్య, పరమహంస
పరివ్రాజకాచార్య, శ్రీశంకరభగవత్పూజ్యపాద
విరచిత అద్వైతానుభూతిః. ౧

ఇది శ్రీనిర్వికల్పానందకృత అద్వైతానుభూతి - ఆంధ్రానువాదము ౧

౨. అనాత్మ శ్రీ విగర్హణ ప్రకరణమ్

లబ్ధా విద్యా రాజమాన్యా తతః కిం
ప్రాప్తా సంపత్ ప్రాభవాఢ్యా తతః కిమ్;
భుక్తా నారీ సుందరాఙ్గీ తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧

కేయూరాద్యైర్భూషితో వా తతః కిం
కౌశేయాద్యైరావృతో వా తతః కిమ్,
తృప్తో మిష్టాన్నాదినా వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౨

దృష్టా నానా చారుదేశా స్తతః కిం
పుష్టాశ్చేష్టా బంధువర్గా స్తతః కిమ్,
నష్టం దారిద్ర్యాదిదుఃఖం తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౩

రాజమాన్యతను బొందించువిద్య లభించనది, ఫలమేమి ? ప్రభుశక్తితో గూడిన సంపదను బొందినను ఫలమేమి ? సుందరాంగియగు రమణితో భోగము ననుభవించినను ఫలమేమి ? — ఆత్మసాక్షాత్కారము లభింపలేదు. అట్టిచో ఇవి అన్నియును వ్యర్థములే ! ౧

ఏ వ్యక్తి ఆత్మసాక్షాత్కారమును బొందలేదో, అతడు కేయూరాది — అలంకారములవలన భూషితుడైనను, పట్టుపుట్టములను గట్టినను, మధురాన్నాదులవలన తృప్తినందినను ఫలమేమి ? ౨

మనోహరములగు పెక్కుదేశములను వీక్షించినాడు. ఇష్టులగు బంధువర్గమును పోషించినాడు. దారిద్ర్యమును నశింపజేసికొనినాడు. — కాని, ఆత్మసాక్షాత్కారము నందలేదు. లాభమేమి ? ౩

స్నాతం తీర్థే జహ్నుజాదౌ తతః కిం
దానం దత్తం ద్వ్యష్టసంఖ్యం తతః కిమ్,
జప్తా మన్త్రాః కోటిశో వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్.

గోత్రం సమ్యగ్భూషితం వా తతః కిం
గాత్రం భస్మాచ్ఛాదితం వా తతః కిమ్,
రుద్రాక్షాదిః సుధృతో వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్.

అన్నైర్విప్రాస్తర్పితా వా తతః కిం
యజ్ఞైర్దేవాస్తోషితా వా తతః కిమ్,
కీర్త్యా వ్యాప్తాః సర్వలోకాస్తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్.

ఎవనికి ఆత్మస్వరూపదర్శనము లభింపలేదో అతడు, గంగాస్నాన మొనర్చిన నేమి ఫలము? షోడశదానముల నొనర్చిన ఏమి? కోటి మంత్రజప మొనర్చిన ఏమి ఫలము?

గోత్రము (వంశము) అలంకృతమైనది. గాత్రము భస్మాచ్ఛాదితము. రుద్రాక్షాదులు చక్కగ ధరింపబడినవి. కాని ఆత్మజ్ఞానము కానిచో కలుగు ఫలమేమి?

ఆత్మసాక్షాత్కారముపొందనివాడు విప్రులను అన్నభోజనముతో తృప్తిపెట్టగ కలుగు ఫల మేమి? యజ్ఞమున దేవతలను సంతోషపరచిన ఫల మేమి? కీర్తితో సర్వలోకములను వ్యాపింపజేసిన కలుగు ఫల మేమి?

కాయః క్లిష్టశ్చోపవాసైస్తతః కిం
లబ్ధాః పుత్త్రాః స్వీయపత్న్యాస్తతః కిమ్,
ప్రాణాయామః సాధితో వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౭

యుద్ధే శత్రుర్నిర్జితో వా తతః కిం
భూయో మిత్త్రైః పూరితో వా తతః కిమ్,
యోగైః ప్రాప్తాః సిద్ధయో వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౮

అబ్ధిః పద్భ్యాంలఙ్ఘితో వా తతః కిం
వాయుః కుంభే స్థాపితో వా తతః కిమ్,
మేరుః పాణావుద్ధృతో వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౯

ఆత్మసాక్షాత్కారము లభింపలేదు, ఉపవాసము లొనర్చి, కాయక్లేశ మొనర్చిన లాభమేమి? స్వభార్యవలన పుత్రులను బడసిన లాభమేమి? ప్రాణాయామమును సాధించిన ఫలమేమి? ౭

ఆత్మసాక్షాత్కారము నందనివాడు యుద్ధమున శత్రువులను నిర్జించినను, మిత్రులతో నిండియున్నను, యోగసిద్ధులను పొందినను లాభమేమి? ౮

సముద్రమును అడుగులతో దాటినను, వాయువును కుంభకప్రాణాయామమున నిల్పినను, మేరువును చేతితో నెత్తినను, ఆత్మసాక్షాత్కారము నందకుండిన లాభమేమి? ౯

క్ష్వేళః పీతో దుగ్ధవద్వా తతః కిం
వహ్నిర్జగ్ధో లాజవద్ వా తతః కిమ్,
ప్రాప్తశ్చారః పక్షివత్ ఖే తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧౦

బద్ధాః సమ్యక్ పావకాద్యాస్తతః కిం
సాక్షాద్ విద్ధా లోహవర్యాస్తతః కిమ్,
లబ్ధో నిక్షేపోఽఞ్జనాద్యైస్తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧౧

భూపేన్ద్రిత్వం ప్రాప్తముర్వ్యాం తతః కిం
దేవేన్ద్రిత్వం సంభృతం వా తతః కిమ్,
మునీన్ద్రిత్వం చోపలబ్ధం తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧౨

విషమును పాలవలె త్రాగగలడు, నిప్పును పేలాలవలె తినగలడు, పక్షివలె ఆకాశమున దిరుగగలడు— కాని ఆత్మసాక్షాత్కారము పొందలేడు. ఫలమేమి? ౧౦

అగ్న్యాదులను లోబరచుకొనినను, సువృష్టలోహములను విరచినను, అంజనాదులవలన ధననిక్షేపములను బొందినను, ఆత్మసాక్షాత్కారము సంపాదించుకొనని యెడల లాభమేమి? ౧౧

ఉర్వియందు రాజేంద్రత్వము లభించినది, లాభమేమి? స్వర్గమున దేవేంద్రత్వము లభించినది, లాభమేమి? వనమున యతీంద్రత్వము లభించినది, లాభమేమి?— ఆత్మసాక్షాత్కారము లభింపకుండిన? ౧౨

మన్త్రైః సర్వః స్తమ్భితో వా తతః కిం
బాణైర్లక్ష్యో భేదితో వా తతః కిమ్,
కాలజ్ఞానం చాపి లబ్ధం తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧౩

కామాతఙ్కః ఖణ్డితో వా తతః కిం
కోపావేశః కుణ్ఠితో వా తతః కిమ్,
లాభాశ్లేషో వర్జితో వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧౪

మోహధ్వాన్తః పేషితో వా తతః కిం
జాతో భూమౌ నిర్మదో వా తతః కిమ్,
మాత్సర్యార్తిర్మీలితా వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧౫

మంత్రబలమున సమస్తమును స్తంభింపజేసినను, బాణముతో లక్ష్యమును ఛేదించినను, కాలజ్ఞానమును బడసినను ఆత్మసాక్షాత్కార మొక్కటి లేకుండినచో మిగిలిన వన్నియును వ్యర్థములు. ౧౩

కామావేశము ఖండింపబడినది, కోపావేశము కుంఠిత మైనది, లోభ పరిష్వంగము వర్జింపబడినది. అయినను ఆత్మసాక్షాత్కారము లభింపలేదు. లాభ మేమి? ౧౪

మోహాంధకారము నలుగ గొట్టబడినది. పృథివియందు గర్వరహితుడే యైనాడు. మాత్సర్యపీడ ప్రశమిత మైనది. అయినను ఆత్మదర్శనము లభింపకుండిన వీనివలన లాభమేమి? ౧౫

ధాతుర్లోకః సాధితో వా తతః కిం
విష్ణోర్లోకో వీక్షితో వా తతః కిమ్,
శమ్భోర్లోకః శాసితో వా తతః కిం
యేన స్వాత్మా నైవ సాక్షాత్కృతోఽభూత్. ౧౬

యస్యేదం హృదయే సమ్యగనాత్మశ్రీవిగర్హణమ్,
సదోదేతి స ఏవాత్మసాక్షాత్కారస్య భాజనమ్. ౧౭

అన్యేతు మాయికజగద్భ్రాన్తివ్యామోహమోహితాః,
న తేషాం జాయతే క్వాపి స్వాత్మసాక్షాత్కృతిర్భువి. ౧౮

బ్రహ్మలోకమును సాధించినను, విష్ణులోకమును వీక్షించినను, శివలోకమును శాసించినను, ఆత్మలోకమును సాక్షాత్తుగ జూడకుండిన, లాభమేమి? ౧౬

ఎవని హృదయమున సంపూర్ణముగ ఈరీతిగ ఎల్లప్పుడును అనాత్మవస్తు సౌందర్య - నింద ఉదయించు చుండునో, అతడే ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు అర్హుడు. ౧౭

మిగిలినవారు జగద్ - భ్రాంతి వ్యామోహ మోహితులు. వారికీ జగత్తున ఎన్నడును ఆత్మసాక్షాత్కారము లభింపదు. ౧౮

ఇతి శ్రీశఙ్కరభగవత్పూజ్యపాదవిరచిత అనాత్మశ్రీవిగర్హణ ప్రకరణమ్. ౨

ఇది శ్రీనిర్వికల్పానందకృత అనాత్మశ్రీ, విగర్హణ అనువాదము. ౨

౩. ఆత్మ షట్కమ్

(ఆత్మపఞ్చకమ్, అద్వైతపఞ్చకమ్, నిర్వాణపఞ్చకమ్)

నాహం దేహో నేన్ద్రియాణ్యన్తరఙ్గః
నాహఙ్కారః ప్రాణవర్గో న బుద్ధిః,
దారాపత్య క్షేత్ర విత్తాదిదూరః
సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగాత్మా శివోఽహమ్. ౧

రజ్జ్వజ్ఞానాద్ భాతి రజ్జౌ యథాఽహిః
స్వాత్మాజ్ఞానాదాత్మనో జీవభావః,
ఆప్తోక్త్యాఽహిభ్రాన్తినాశే స రజ్జుః
జీవో నాహం దేశికోక్త్యా శివోఽహమ్. ౨

మత్తో నాన్యత్ కిఞ్చిదత్రాస్తి విశ్వం
సత్యం బాహ్యం వస్తు మాయోపక్లృప్తమ్,
ఆదర్శాన్తర్భాసమానస్య తుల్యం
మయ్యద్వైతే భాతి తస్మాచ్ఛివోఽహమ్. ౩

నేను శరీరమును గాను, నేత్రములు మొదలగు ఇంద్రియములును గాను, అంతరంగమును అనగా అహంకారమును గాను. పంచప్రాణములును గాను. బుద్ధియును గాను. పుత్ర, కళత్ర, క్షేత్ర, విత్తములును గాను, సాక్షియును, నిత్యుడను, ప్రత్యక్కుయును, శివస్వరూపమును అగు ఆత్మయే నేను, ౧

త్రాడు అని తెలియకపోవుటవలన త్రాటియందు పాము గోచరించునట్లు స్వాత్మజ్ఞానమువలననే జీవభావము, ఆప్తులగువారు చెప్పగా సర్పభ్రాంతిపోయి త్రాడు త్రాడే యగుచున్నది. ఈ రీతిగనే నేను గురూపదేశమువలన జీవుడను గాననియు శివస్వరూపుడ ననియు తెలిసికొంటిని. ౨

నాకంటె వేరగు విశ్వమునన దొకటి లేదు, బాహ్యవస్తువు దర్పణమున ప్రతిబింబిత మగునట్లు, సత్యవస్తువు మాయావృతమై అద్వైతరూపుడనగు నాయందు ప్రకాశము నందుచున్నది. కనుక నేను శివస్వరూపుడను. 3

ఆభాతీదం విశ్వమాత్మన్యసత్యం
సత్యజ్ఞానానన్దరూపే విమోహాత్,
నిద్రామోహాత్ స్వప్నవత్ తన్న సత్యం
శుద్ధః పూర్ణో నిత్య ఏకః శివోఽహమ్. ౪

నాహం జాతో న ప్రవృద్ధో న నష్టో
దేహస్యోక్తాః ప్రాకృతాః సర్వధర్మాః,
కర్తృత్వాదిశ్చిన్మయస్యాస్తి నాహం
కారస్యైవ హ్యాత్మనో మే శివోఽహమ్. ౫

నాహం దేహో జన్మమృత్యూః కుతో మే
నాహం ప్రాణో క్షుత్పిపాసా కుతో మే,
నాహం చిత్తం శోకమోహా కుతో మే
నాహం కర్తా బన్ధమోక్షౌ కుతో మే. ౬

ఇతి శ్రీశఙ్కరభగవత్పూజ్యపాదవిరచితమ్ ఆత్మషట్కమ్. ౩

నిద్రయందు అజ్ఞానమువలన నిజముకాకపోయినను, స్వప్నము నిజ మనిపించునట్లు, సత్యజ్ఞానానంద స్వరూపాత్మునగు నాయందు అజ్ఞానప్రాబల్యమువలన ఈ జగత్తుగోచరించుచున్నది. ఇది మిథ్యయే. నేను నిత్యుడను, శుద్ధుడను, పూర్ణుడను, అద్వితీయుడను, శివస్వరూపుడను. ౪

పుట్టుక, పెరుగుట, చావు — నాకు లేవు. ఇవి ప్రకృతినుండి కలిగిన శరీరధర్మములని శాస్త్రము లనుచున్నవి. చిన్మయాత్ముడనగు నాకు కర్తృత్వ భోక్తృత్వములు లేవు. ఇవి అహంకార ధర్మములు. నేను శివస్వరూపుడను. ౫

నేను శరీరమును గాను, జననమరణములు నాకెక్కడ? నేను ప్రాణమును గాను, క్షుత్పిపాసలు నాకెక్కడ? నేను చిత్తమును గాను, శోకమోహములు నాకెక్కడ? నేను కర్తనుగాను, బంధమోక్షములు నాకెక్కడ?

ఇది ఆత్మషట్క ఆంధ్రానువాదము. ౩

—*—

౪. ఆత్మపూజా

(వా, పరాపూజా)

అఖణ్డే సచ్చిదానన్దే నిర్వికల్పైకరూపిణి,
స్థితేఽద్వితీయభావేఽస్మిన్ కథం పూజా విధీయతే. ౧

పూర్ణస్యావాహనం కుత్ర సర్వాధారస్య చాసనమ్,
స్వచ్ఛస్య పాద్యమర్ఘ్యం చ శుద్ధస్యాచమనం కుతః. ౨

నిర్మలస్య కుతః స్నానం వస్త్రం విశ్వోదరస్య చ,
అగోత్రస్య త్వవర్ణస్య కుత స్తస్యోపవీతకమ్. ౩

నిర్లేపస్య కుతో గన్ధః పుష్పం నిర్వాసనస్య చ,
నిర్విశేషస్య కా భూషా కోఽలఙ్కారో నిరాకృతేః. ౪

నిరంజనస్య కిం ధూపైర్దీపైర్వా సర్వసాక్షిణః,
నిజానన్దైకతృప్తస్య నైవేద్యం కిం భవేదిహ. ౫

నిర్వికల్పమును, ఏకస్వరూపమును, అద్వితీయమును, అఖండమునునగు సచ్చిదానందబ్రహ్మమును పూజించు టెట్లు? ౧

పూర్ణవస్తువును ఆహ్వానించు టెట్లు? సర్వాధారమగుదాని కాసన మెక్కడ? నిర్మలమగుదానికి అర్ఘ్యపాద్యము లెందుకు? శుద్ధమగుదానికి ఆచమన మెందుకు? ౨

పవిత్రమగుదానికి స్నాన మెందుకు? విశ్వోదరునకు వస్త్ర మొసగు టెట్లు? గోత్రవర్ణరహితునకు ఉపవీత మెందుకు? ౩

నిర్లేపునకు గంధము నలము టెట్లు? గంధరహితునకు పుష్పము లేల? నిర్విశేషునకు భూషణము ఎందుకు? నిరాకారునకు అలంకార మెయ్యది? ౪

నిరంజనునకు ధూప మెందులకు? సర్వసాక్షికి దీప మెందుకు? నిజానందతృప్తున కేమి నైవేద్యము సమర్పింప గలము? ౫

విశ్వానన్దయితుస్తస్య కిం తామ్బూలం ప్రకల్ప్యతే,
స్వయంప్రకాశచిద్రూపో యోఽసావర్కాదిభాసకః. ౬

ప్రదక్షిణా హ్యనన్తస్య హ్యద్వయస్య కుతో నతిః,
వేదవాక్యైకవేద్యస్య కుతః స్తోత్రం విధీయతే. ౭

స్వయంప్రకాశమానస్య కుతో నీరాజనం విభోః,
అన్తర్బహిశ్చ పూర్ణస్య కథముద్వాసనం భవేత్. ౮

ఏవమేవ పరాపూజా సర్వావస్థాసు సర్వదా,
ఏకబుద్ధ్యా తు దేవేశే విధేయా బ్రహ్మవిత్తమైః. ౯

దేహో దేవాలయః ప్రోక్తో జీవో దేవః సదాశివః,
త్యజేదజ్ఞాననిర్మాల్యం సోఽహంభావేన పూజయేత్. ౧౦

సమస్త విశ్వమునకును ఆనందము నొసగువానికి తాంబూల మేమొసగి సంతోషమును గూర్పగలము? స్వయంప్రకాశచిద్రూపుడై సూర్యచంద్రాదులను భాసింపజేయువానికి హారతి ఏమిటి? ౬

అనంతునకు ప్రదక్షిణ మొనర్చు టెట్లు? అద్వయునకు ప్రణామ మొనర్చు టెట్లు? వేదవేద్యుని ఏ స్తోత్రమున స్తుతింపగలము? ౭

స్వయంప్రకాశమానునకు నీరాజనము నర్పించు టెట్లు? లోపలను, వెలుపలను, అంతటను నిండియుండువాని కుద్వాసన మేమి? ౮

బ్రహ్మవిత్ శ్రేష్ఠులగువారు ఏకాగ్రచిత్తమున సర్వదా సర్వావస్థల యందును ఈరీతిగ పరమేశ్వరుని పరాపూజ నొనర్పనగును. ౯

శరీరమే దేవాలయము. జీవుడే సదాశివుడగు దేవుడు, అజ్ఞాననిర్మాల్యమును త్యజించి సోఽహంభావపూజ నొనర్పనగును. ౧౦

తుభ్యం మహ్యమనన్తాయ మహ్యం తుభ్యం శివాత్మనే,
నమో దేవాదిదేవాయ పరాయ పరమాత్మనే. ౧౧

యోగీ దేహాభిమానీ స్యాద్ భోగీ కర్మణి తత్పరః,
జ్ఞానీ మోక్షాభిలాషీ చ తత్త్వజ్ఞో నాభిమానితా. ౧౨

కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి కిం గృహ్ణామి త్యజామి కిమ్,
ఆత్మనా పూరితం సర్వం మహాకల్పాంబునా యథా. ౧౩

ఆత్మా త్వం గిరిజా మతిః సహచరాః ప్రాణాః శరీరం గృహం
పూజా తే వివిధోపభోగరచనా నిద్రా సమాధిస్థితిః,
సఞ్చారస్తు పదోః ప్రదక్షిణవిధిః స్తోత్రాణి సర్వా గిరో
యద్ యద్ కర్మ కరోమి తత్తదఖిలం శమ్భో తవారాధనమ్.

ఇతి శ్రీ శఙ్కరభగవత్పూజ్యపాద విరచితా ఆత్మపూజా. ॥౪॥

నీవును నేనును అనంతస్వరూపులమే. ఉభయులము శివస్వరూపులమే. దేవాది దేవుడును, శ్రేష్ఠుడును నగు పరమాత్మకు నమస్కారము. ఆ పరమాత్మ స్వరూపుడనగు నాకుగూడ నమస్కారము. ౧౧

యోగి దేహాభిమాని యగును. భోగి కర్మతత్పరుడగును. జ్ఞాని మోక్షము నందగోరును. నిరభిమాని తత్త్వజ్ఞుడొక్కడే. ౧౨

మహాప్రళయజలమువలె సర్వమును ఆత్మతో నిండియున్నది! ఏమొనర్తును? ఎక్కడ కేగుదును? దేనిని గ్రహింతును? దేనిని త్యజింతును? ౧౩

నీవే ఆత్మవు. గిరికన్య బుద్ధి. పంచప్రాణములు సహచరులు. శరీరమే గృహము. భోగములే నీ పూజ. నిద్రయే సమాధి. తిరుగుటయే ప్రదక్షిణము. పలుకుటయే నుతి. నే నొనర్చెడు సర్వకర్మములును నీ ఆరాధనయే! ౧౪

ఇది ఆత్మపూజ - ఆంధ్రానువాదము. ॥ ౪ ॥

ఆత్మబోధః

తపోభిః క్షీణపాపానాం శాన్తానాం వీతరాగిణామ్,
ముముక్షూణామపేక్ష్యోఽయమాత్మబోధో విధీయతే. ౧

బోధోఽన్యసాధనేభ్యో హి సాక్షాన్మోక్షైకసాధనమ్,
పాకస్య వహ్నివజ్జ్ఞానం వినా మోక్షో న సిధ్యతి. ౨

అవిరోధితయా కర్మ నావిద్యాం వినివర్తయేత్,
విద్యా విద్యాం నిహన్త్యేవ తేజస్తిమిరసఙ్ఘవత్. ౩

పరిచ్ఛిన్న ఇవాజ్ఞానాత్ తన్నాశే సతి కేవలః,
స్వయం ప్రకాశతే హ్యాత్మా మేఘాపాయేంఽశుమానివ. ౪

వివిధములగు తపోకర్మములవలన పాపమును బోగొట్టుకొనిన వారును, శాంతచిత్తులును, నిష్కాములును అగు ముముక్షువుల నుద్దేశించియే ఈ ఆత్మబోధయను గ్రంథము చెప్పబడుచున్నది. (ఆయాగుణములు లేనివారి నిమిత్తము కాదు. వారు అద్వైతజ్ఞానమునకనర్హులు.) ౧

ఇతర సాధనలు మోక్షము నొసగజాలవు; జ్ఞాన మొక్కటియే మోక్షసాధనము. ఎన్నియుండినను నిప్పు లేకుండిన వంట జరుగనట్లు, జ్ఞానము లేకుండిన ముక్తి లేదు. ౨

అవిద్యతో కర్మమునకెట్టి విరోధమును కాకుండుటవలన, అది ఎన్నడును అవిద్యను బోగొట్టజాలదు. కాంతి చీకటిని బోగొట్టునట్లు విద్యయే అవిద్యను తొలగించుచున్నది. ౩

అజ్ఞానమువలన ఆత్మ పరిచ్ఛిన్నమైనట్లుగ తోచుచున్నది; అది నాశనమైన మబ్బు తొలగిపోయిన సూర్యునివలె, శుద్ధమగు ఆత్మ స్వయముగ ప్రకాశించును. ౪

అజ్ఞానకలుషం జీవం జ్ఞానాభ్యాసాద్ వినిర్మలమ్,
కృత్వా జ్ఞానం స్వయం నశ్యేజ్జలం కతకరేణువత్. ౫
సంసారః స్వప్నతుల్యో హి రాగద్వేషాదిసఙ్కులః,
స్వకాలే సత్యవద్భాతి ప్రబోధేఽసత్యవద్భవేద్. ౬
తావత్ సత్యం జగద్భాతి శుక్తికారజతం యథా,
యావన్న జ్ఞాయతే బ్రహ్మ సర్వాధిష్ఠానమద్వయమ్. ౭
ఉపాదానేఽఖిలాధారే జగన్తి పరమేశ్వరే,
సర్గస్థితిలయాన్ యాన్తి బుద్బుదానీవ వారిణి. ౮
సచ్చిదాత్మన్యనుస్యూతే నిత్యే విష్ణౌ ప్రకల్పితాః,
వ్యక్తయో వివిధాః సర్వా హాటకే కటకాదివత్. ౯

ఇండుపగింజపొడ నీటియందలి మాలిన్యమును తొలగించి లీన మగునట్లు జ్ఞానము (అనగా బ్రహ్మాకారమగు అంతఃకరణవృత్తి) అజ్ఞానకలుషితు డగు జీవుని అత్యంత నిర్మలునొనర్చి, తాను లీనమై పోవుచున్నది. ౫

రాగద్వేషాదులతో నిండిన ఈ సంసారము స్వప్నతుల్యము. చూచునంతవరకు సత్యముగనే యున్నట్లనిపించును. జ్ఞానప్రబోధము కలిగిన మిథ్యయే యగును. ౬

సర్వమునకును అధిష్ఠానమును, అద్వయమునుఅగు బ్రహ్మమును తెలిసికొననంతవరకు, ముత్యపుచిప్పను వెండియనుకొని భ్రమించునట్లు, జగత్తు సత్యముగనే తోచును. ౭

అఖిలాధారుడును, ఉపాదానస్వరూపుడును అగు పరమేశ్వరునియందు, నీటియందు బుడగలవలె, అనంతకోటిబ్రహ్మాండములు సృష్టిస్థితిలయములను బొందుచున్నవి. ౮

సువర్ణమున కటకకుండలాద్యలంకారములు కల్పితమైనట్లు, సకలానుస్యూతమును, సచ్చిదానందస్వరూపమును, ఆత్మయును, నిత్యమును అగు విష్ణువున (సర్వవ్యాపి) దేవ మనుష్య తిర్యగాది రూపములు కల్పింపబడుచున్నవి. ౯

యథాకాశో హృషీకేశో నానోపాధిగతో విభుః,
తద్భేదాద్ భిన్నవద్భాతి తన్నాశే కేవలో భవేత్. ౧౦
నానోపాధివశాదేవ జాతినామాశ్రమాదయః,
ఆత్మన్యారోపితాస్తోయే రసవర్ణాదిభేదవత్. ౧౧
పఞ్చీకృతమహాభూతసంభవం కర్మసఞ్చితమ్,
శరీరం సుఖదుఃఖానాం భోగాయతనముచ్యతే. ౧౨
పఞ్చప్రాణ మనో బుద్ధి దశేంద్రియ సమన్వితమ్,
అపఞ్చీకృతభూతోత్థం సూక్ష్మాంగం భోగసాధనమ్. ౧౩
అనాద్యవిద్యాఽనిర్వాచ్యా కారణోపాధిరుచ్యతే,
ఉపాధిత్రితయా దన్యమాత్మాన మవధారయేత్. ౧౪

ఆకాశము సర్వవ్యాపి. కాని ఘటపటాది ఉపాధులవలన నానావిధముగను, నాశయుక్తముగను తోచుచున్నది. అట్లే హృషీకేశుడు(బ్రహ్మము) కూడ వివిధశరీరోపాధులవలన నానావిధముగను, తన్నాశమున వినాశము నందునట్లును తోచుచున్నాడు.

౧౦

రుచియును, రంగుయును లేని నీరు ఉపాధివశమున నానావిధరసవర్ణములను బొందుచున్నది. అట్లే ఉపాధివశమున ఆత్మకు జాతియును, నామమును, ఆశ్రమమును ఆరోపింపబడుచున్నవి.

౧౧

సంచిత కర్మఫలమగుచు పంచీకృత, మహాభూత పంచకములవలన కలిగిన ఈ స్థూలశరీరమే సుఖదుఃఖములను అనుభవించుటకు ఏర్పడినది. కనుక భోగాయతన మని చెప్పబడు చున్నది.

౧౨

పంచప్రాణములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచకర్మేంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి వీనితో గూడిన సూక్ష్మశరీరము అపంచీకృత, పంచమహాభూతములవలన కలిగి, భోగసాధన మగుచున్నది.

౧౩

అనాదియును, అనిర్వచనీయమును అగు అవిద్యయే కారణోపాధి యని చెప్పబడుచున్నది. ఇదియే ఆత్మకు కారణశరీరోపాధి. ఆత్మను ఈ మూటికిని అతీతమైన దానిగ అవధరింప నగును.

పఞ్చకోశాదియోగేన తత్తన్మయ ఇవ స్థితః,
శుద్ధాత్మా నీలవస్త్రాదియోగేన స్పటికో యథా. ౧౫

వపుస్తుషాదిభిః కోశైర్యుక్తం యుక్త్యవఘాతతః,
ఆత్మానమాన్తరం శుద్ధం వివిఞ్చ్యాత్ తణ్డులం యథా. ౧౬

సదా సర్వగతోఽప్యాత్మా న సర్వత్రావభాసతే,
బుద్ధావేవావభాసతే స్వచ్ఛేషు ప్రతిబిమ్బవత్. ౧౭

దేహేన్ద్రియ మనోబుద్ధి ప్రకృతిభ్యో విలక్షణమ్,
తద్వృత్తిసాక్షిణం విద్యాదాత్మానం రాజవత్ సదా. ౧౮

వ్యాపృతేష్వింద్రియేష్వాత్మా వ్యాపారీవా వివేకినా,
దృశ్యతేఽభ్రేషు ధావత్సు ధావన్నివ యథా శశీ. ౧౯

శుద్ధమగు స్ఫటికము నీలాది వర్ణములుగల వస్తువులతో గలసి ఆయావర్ణములతో దోచునట్లు, శుద్ధమగు ఆత్మ పంచకోశములతో గలసి ఆయారూపములతో నున్నట్లు తోచుచున్నది. ౧౫

దంచుటవలన పొట్టును బోగొట్టి బియ్యపుగింజలను వేరుపరచునట్లు, హృదయాంతర్వర్తియును శుద్ధమును అగు ఆత్మను (పైనజెప్పిన త్రివిధోపాధుల నుండియు) యుక్తి అనగా విచారము నాశ్రయించి వేరుపరచనగును. ౧౬

ఆత్మ సర్వకాలముల సర్వవ్యాపియే; కాని స్వచ్ఛములగు దర్పణాధుల యందే ప్రతిబింబము గోచరించునట్లు, నిర్మలమగు బుద్ధియందే గోచరించును. ౧౭

శరీరము, ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి ప్రకృతి—— వీనికి అతీతమైనది ఆత్మ; అయ్యు రాజువలె వీని వృత్తులను సాక్షియై నిరీక్షించుచున్నది. అని గ్రహింపనగును. ౧౮

మేఘములు పరుగిడుచుండిన చంద్రుడు పరుగిడుచున్నాడని తలచునట్లు, అవివేకులు ఇంద్రియములు స్వకార్యమును నిర్వర్తించుచుండ ఆత్మయే వ్యవహరించు చున్నదని తలపోయుచున్నారు. ౧౯

ఆత్మచైతన్యమాశ్రిత్య దేహేన్ద్రియమనోధియః,
స్వకీయార్థేషు వర్తన్తే సూర్యాలోకం యథా జనాః. ౨౦

దేహేన్ద్రియగుణాన్ కర్మాణ్యమలే సచ్చిదాత్మని
అధ్యస్యన్తేఽవివేకేన గగనే నీలతాదివత్. ౨౧

అజ్ఞానాన్మానసోపాధేః కర్తృత్వాదీని చాత్మని,
కల్ప్యన్తేఽమ్బుగతే చన్ద్రే చలనాదిర్యథాऽమ్భసః. ౨౨

రాగేచ్ఛాసుఖదుఃఖాని బుద్ధౌ సత్యాం ప్రవర్తతే,
సుషుప్తౌ నాస్తి తన్నాశే తస్మాద్ బుద్ధేస్తు నాత్మనః.

ప్రకాశోఽర్కస్య తోయస్య శైత్యమగ్నేర్యథోష్ణతా,
స్వభావః సచ్చిదానన్ద నిత్యనిర్మలతాత్మనః. ౨౪

లోకులు సూర్యుని వెలుగుండుటచే తమతమ పనులను నిర్వహించుకొను నట్లు, ఆత్మచైతన్యము నాశ్రయించియే శరీరేంద్రియ మనోబుద్ధులు స్వవిషయముల ప్రవర్తిల్లుచున్నవి. ౨౦

వివేకము లేకపోవుటవలన జనులు నిర్మలాకాశమును నీలిమాది వర్ణముల నారోపించునట్లు, విశుద్ధమును సత్‌చిత్స్వరూపమును అగు ఆత్మయందు శరీరేంద్రియ సంబంధములగు గుణకర్మములను అధ్యస్త మొనర్చుచున్నారు.

నీటి కదలికను అందు ప్రతిఫలించిన చంద్రున కారోపించునట్లు, అజ్ఞాన వశమున మనస్సునకు సంబంధించిన కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదులగు ఉపాధులను ఆత్మకు ఆరోపించుచున్నారు. ౨౨

బుద్ధి పనిచేయుచుండిన యెడలనే అనురాగము, ఇచ్ఛ, సుఖము, దుఃఖము మున్నగునవి కలుగుచున్నవి. సుషుప్తియందు బుద్ధి మరుగుపడిపోగా ఇచ్ఛాదులు గోచరించుచుండుట లేదు. కనుక అవి బుద్ధిధర్మములు. ఆత్మధర్మములు కావు. ౨౩

సూర్యునకు ప్రకాశమును, నీటికి చల్లదనమును, నిప్పునకు వేడియును స్వభావములు. ౨౪

ఆత్మనః సచ్చిదంశశ్చ బుద్ధేర్వృత్తిరితి ద్వయమ్,
సంయోజ్య చావివేకేన జానామీతి ప్రవర్తతే. 25

ఆత్మనో విక్రియా నాస్తి బుద్ధేర్బోధో న జాత్వపి,
జీవః సర్వమలం జ్ఞాత్వా జ్ఞాతా ద్రష్టేతి ముహ్యతి. 26

రజ్జుసర్పవదాత్మానం జీవో జ్ఞాత్వా భయం వహేత్,
నాహం జీవః పరాత్మేతి జ్ఞానశ్చేన్నిర్భయో భవేత్. 27

ఆత్మావభాసయత్యేకో బుద్ధ్యాదీనిన్ద్రియాణి చ,
దీపో ఘటాదివత్ స్వాత్మా జడైస్తైర్నావభాస్యతే. 28

స్వబోధే నాన్యబోధేచ్ఛా బోధరూపతయాత్మనః,
న దీపస్యాన్యదీపేచ్ఛా తథా స్వాత్మా ప్రకాశతే. 29

ఆత్మయొక్క సచ్చిదంశమును, బుద్ధియొక్క వృత్తిని గలిపి లోకులు 'నేను ఎరుగుదును' అని అవివేకమున వ్యవహరించుచున్నారు. 25

ఆత్మకు వికారములేదు. బుద్ధికి జ్ఞానశక్తియును లేదు. కాని జీవుడు మిథ్యాజ్ఞానమువలన తన్ను జ్ఞాతగను, ద్రష్టగను భావించుకొని మోహము నందుచున్నాడు. 26

త్రాటిని పాముగా భావించి భయపడునట్లు, ఆత్మను జీవునిగ భావింప భయము కలుగుచున్నది. 'నేను జీవుడను గాను, పరమాత్మనే' అను జ్ఞానము కలిగిన నిర్భయుడగును. 27

దీపము ఘటాదివస్తువులను ప్రకాశింపజేయునట్లు, ఆత్మయే బుద్ధీంద్రియాదులను ప్రకాశింప జేయుచున్నది. జడములగు వానివలన ఆత్మ ప్రకాశితమగుచుండుటలేదు. 28

ఆత్మ జ్ఞానస్వరూపమగుటవలన దానిబోధనిమిత్తము అన్యవస్తుజ్ఞానముతో ప్రయోజనము లేదు. దీపము ప్రకాశించుటకు మరియొక దీపము అక్కరలేనట్లు, ఆత్మ స్వయంప్రకాశము. 29

నిషిధ్య నిఖిలోపాధీన్ నేతి నేతీతి వాక్యతః,
విద్యాదైక్యం మహావాక్యై ర్జీవాత్మ పరమాత్మనోః. ౩౦

అవిద్యకం శరీరాదిదృశ్యం బుద్బుదవత్ క్షరమ్,
ఏతద్విలక్షణం విద్యాదహం బ్రహ్మేతి నిర్మలమ్. ౩౧

దేహాన్యత్వాన్న మే జన్మజరా కార్శ్యలయాదయః,
శబ్దాదివిషయైః సఙ్గో న నిరిన్ద్రియతా న చ. ౩౨

అమనస్త్వాన్న మే దుఃఖరాగ ద్వేష భయాదయః,
అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్ర ఇత్యాది శ్రుతిశాసనాత్. ౩౩

నిర్గుణో నిష్క్రియో నిత్యో నిర్వికల్పో నిరఞ్జనః,
నిర్వికారో నిరాకారో నిత్యముక్తోఽస్మి నిర్మలః. ౩౪

'శరీరము ఆత్మ కాదు. ఇంద్రియములు ఆత్మ కాదు'— ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యములు 'నేతి' వాక్యములు; వానిని అవలంబించి శరీరేంద్రియాదులగు ఉపాధులను నిషిద్ధ మొనర్పనగును. మరియు తత్త్వమస్యాది మహావాక్యముల వలన జీవబ్రహ్మైక్యమును సాధింపనగును. ౩౦

శరీరాది దృశ్యపదార్థములు అవిద్యాకల్పితములు. జలబుద్బుదములవలె నశ్వరములు. నేను ఈ శరీరాదులను అతీతుడను. నిర్మల బ్రహ్మస్వరూపుడను అని తెలిసికొననగును. ౩౧

నేను శరీరముకంటె వేరు. కనుక శరీర ధర్మములగు జరామరణకృశత్వాదులు నాయందు లేవు. నేను ఇంద్రియములను గాను. కనుక శబ్దస్పర్శాది విషయ-సంసర్గము నాకులేదు. ౩౨

నేను మనస్సును గాను. కనుక నాయందు మనోధర్మములగు సుఖదుఃఖ రాగద్వేష భయాదులు లేవు. ఏలయన, ఆత్మ ప్రాణమునకును మనస్సునకును భిన్నమైనదని శ్రుతి ఆదేశించుచున్నది. ౩౩

నేను నిర్గుణుడను, నిష్క్రియుడను, నిత్యుడను, నిర్వికల్పుడను, నిరంజనుడను, నిర్వికారుడను, నిరాకారుడను, నిత్యముక్తుడను, నిర్మలుడను. ౩౪

అహమాకాశవత్ సర్వబహిరన్తర్గతోఽచ్యుతః,
సదా సర్వసమః శుద్ధో నిస్సఙ్గో నిర్మలోఽచలః. ౩౫

నిత్యశుద్ధవిముక్తైక మఖణ్డానన్దమద్వయమ్,
సత్యం జ్ఞానమనన్తం యత్ పరం బ్రహ్మాఽహమేవ చ.

ఏవం నిరన్తరకృతా బ్రహ్మైవాస్మీతి వాసనా,
హరత్యవిద్యావిక్షేపాన్ రోగానివ రసాయనమ్. ౩౭

వివిక్తదేశ ఆసీనో విరాగో విజితేన్ద్రియః,
భావయేదేక మాత్మానం తమనన్తమనన్యధీః. ౩౮

ఆత్మన్యేవాఖిలం దృశ్యం ప్రవిలాప్య ధియా సుధీః,
భావయేదేకమాత్మానం నిర్మలాకాశవత్ సదా. ౩౯

నేను ఆకాశమువలె సర్వము వెలుపల లోపల నిండియున్నాడను. అచ్యుతుడను. సర్వసముడను. శుద్ధుడను. నిస్సంగుడను. నిర్మలుడను, నిశ్చలుడను.

నేను నిత్యశుద్ధవిముక్తస్వభావుడను. అఖండానంద స్వరూపుడను. సత్యజ్ఞానానంతస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమేది కలదో, అదియే నేను. ౩౬

'నేను బ్రహ్మమును' అని నిరంతరము భావించుచుండుటవలన ఏర్పడు సంస్కారము, రసాయనము రోగములను బోగొట్టునట్లు అవిద్యాకృతములగు విక్షేపములను దొలగించును. ౩౭

ఏకాంతప్రదేశమున గూరుచుండి, వైరాగ్యమును, ఇంద్రియజయమును బొంది, అనన్య చిత్తముతో అద్వితీయమును, అనంతమును అగు ఆత్మను భావింపనగును. ౩౮

స్వబుద్ధిబలమున బుద్ధిమంతుడగువాడు దృశ్యప్రపంచము నంతటిని ఆత్మయందే విలీన మొనర్పనగును. అనంతరము అనన్యచిత్తముతో అద్వితీయమును, నిర్మలాకాశమును బోలునదియు, అనగా అనంతమును అగు ఆత్మను భావింపనగును. ౩౯

రూపవర్ణాదికం సర్వం విహాయ పరమార్థవిత్,
పరిపూర్ణ చిదానన్ద స్వరూపేణావ తిష్ఠతే. ౪౦

జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయ భేదః పరాత్మని న విద్యతే,
చిదానన్దస్వరూపత్వాద్దీప్యతే స్వయమేవ హి. ౪౧

ఏవమాత్మారణౌ ధ్యానమథనే సతతం కృతే,
ఉదితావగతిజ్వాలా సర్వాజ్ఞానేన్ధనం దహేత్. ౪౨

అరుణేనైవ బోధేన పూర్వం తత్తిమిరే హృతే,
తత ఆవిర్భవేదాత్మా స్వయమేవాంశుమానివ. ౪౩

ఆత్మా తు సతతం ప్రాప్తోఽప్యప్రాప్తవదవిద్యయా,
తన్నాశే ప్రాప్తవద్భాతి స్వకంఠాభరణం యథా. ౪౪

పరమార్థవిదుడు రూపవర్ణాదికముల నన్నిటిని త్యాగ మొనర్చి, పరిపూర్ణ చిదానంద స్వరూపముననే వెలయుచుండును. ౪౦

జ్ఞాత, జ్ఞానము, జ్ఞేయము — అను భేదములు పరమాత్మయందు లేవు. అది చిదానందస్వరూప మగుటవలన స్వయంప్రకాశకము. ౪౧

ఈరీతిగ ఆత్మారణియందు సర్వదా ధ్యానమథన మొనర్చినయెడల జ్ఞానాగ్నిశిఖ వెలువడి అజ్ఞానకాష్ఠముల నన్నిటిని దహించివేయును. ౪౨

అరుణోదయమున చీకటులు తొలగిపోగా స్వయంప్రకాశమానుడగు సూర్యు డావిర్భవించునట్లు, జ్ఞానమువలన అవిద్య నశించగా స్వయంప్రకాశమానమగు ఆత్మ ఆవిర్భవించును. ౪౩

స్వకంఠాభరణమువలె ఆత్మ యెల్లప్పుడును ప్రాప్తమయియే యున్నది. కాని కంఠహారము తన మెడలో నుండగా ఎక్కడనో పోయినదని వెదకికొనుచు, తుదకు దానిని గుర్తించినట్లు, అవిద్యవలన అప్రాప్తముగ తోచు ఆత్మ, అవిద్య తొలగిపోగా లభ్యమైన దనిపించును. ౪౪

స్థాణౌ పురుషవద్భ్రాన్త్యా కృతా బ్రహ్మణి జీవతా,
జీవస్య తాత్త్వికే రూపే తస్మిన్ దృష్టే నివర్తతే. ౪౫

తత్త్వస్వరూపానుభవాద్ ఉత్పన్నజ్ఞానమఞ్జసా,
అహం మమేతి నాత్మానం బాధతే దిగ్భ్రమాదివత్. ౪౬

సమ్యగ్విజ్ఞానవాన్ యోగీ స్వాత్మన్యేవాఖిలం జగత్,
ఏకఞ్చ సర్వమాత్మానమీక్షతే జ్ఞానచక్షుషా. ౪౭

ఆత్మైవేదం జగత్ సర్వమాత్మనోఽన్యన్న విద్యతే,
మృదా యద్వత్ ఘటాదీని స్వాత్మానం సర్వమీక్షతే.

జీవన్ముక్తస్తు తద్విద్వాన్ పూర్వోపాధిగుణాంస్త్యజేత్,
సచ్చిదానన్దరూపత్వం భజేద్ భ్రమరకీటవత్. ౪౯

(దూరమునుండి) స్థాణువు (ఎండుమోడు) ను జూచి మనవుడని భ్రమ వలన తలచునట్లు, బ్రహ్మమున జీవబుద్ధి ఏర్పడుచున్నది. జీవుని యథార్థభావమగు బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొనిన జీవభావము తొలగిపోవును. ౪౫

దిక్‌నిర్ణయమైన దిక్‌భ్రమ పోవునట్లు, తత్త్వస్వరూపానుభవమైన జ్ఞానముకలిగి, జీవునకుగల 'నేను నాది' అను భావమును పోగొట్టును. ౪౬

పరిపూర్ణవిజ్ఞానయుతుడగు యోగి జ్ఞాననేత్రమున తనయందే సర్వజగత్తును; సర్వమును ఆత్మస్వరూపముగను, వీక్షించును. ౪౭

ఈజగత్తంతయును ఆత్మస్వరూపమే. ఆత్మభిన్నమగు వస్తువే లేదు. ఘటాదులు మృత్తికకంటె వేరుకానట్లు, సర్వమును ఆత్మమయముగనే జ్ఞాని వీక్షించును. ౪౮

కనుక, జీవన్ముక్తుడగు విద్వాంసుడు పూర్వోపాధికి జెందిన గుణములనుపరిత్యజించి, భ్రమరకీటన్యాయమున, సచ్చిదానందస్వరూపమును భజింపనగును. (నిరంతర బ్రహ్మధ్యానమున బ్రహ్మమే యగును.) ౪౯

తీర్త్వా మోహార్ణవం హత్వా రాగద్వేషాదిరాక్షసాన్,
యోగీ శాన్తిసమాయుక్తో హ్యాత్మారామో విరాజతే. ౫౦

బాహ్యాఽనిత్యసుఖాసక్తిం హిత్వాత్మసుఖనిర్వృతః,
ఘటస్థదీపవత్ స్వస్థం స్వాత్మన్యేవ ప్రకాశతే. ౫౧

ఉపాధిస్థోఽపి తద్ధర్మైర్నిర్లిప్తో వ్యోమవన్మునిః,
సర్వవిన్మూఢవత్ తిష్ఠేదసక్తో వాయువచ్చరేత్. ౫౨

ఉపాధివిలయాద్ విష్ణౌ నిర్విశేషం విశేన్మునిః,
జలే జలం వియద్వ్యోమ్ని తేజస్తేజసి వా యథా. ౫౩

యల్లాభాన్నాపరో లాభో యత్సుఖాన్నాపరం సుఖమ్,
యద్జ్ఞానాన్నాపరం జ్ఞానం తద్బ్రహ్మేత్యవధారయేత్.

యోగిపురుషుడు మోహసముద్రమును దాటి, రాగద్వేషాది-రాక్షసులను జంపి, శాంతితోఁగూడి, ఆత్మారాముఁడై విలసిల్లును. ౫౦

బాహ్యములును, అనిత్యములును అగు సుఖములయందలి అనురాగమును త్యజించి, ఆత్మానందమునందు యోగి, ఘటస్థదీపమువలె, తనయందు తానే వెలుఁగొందుచుండును. ౫౧

ముని శరీరోపాధియందుండినను శరీరధర్మములవలన అంటబడక ఆకాశమువలె నిర్లేపుఁడైయుండును. అంతయును ఎరిగి మూఢునివలె కనిపించును. అనాసక్తుఁడై వాయువువలె తిరుగాడుచుండును. ౫౨

నీరు నీటితోడను, మిన్ను మింటితోడను, వెలుగు వెలుగుతోడను కలిసిపోవునట్లును, శరీరోపాధి తొలఁగిపోయినప్పుడు తత్త్వజ్ఞుడు విష్ణువున అనగా, సర్వవ్యాపకమగు పరబ్రహ్మమున సంపూర్ణముగ ఐక్యమునందును. ౫౩

దేనిని పొందుటకంటె ఉత్తమమగు లాభము లేదో, ఏది సర్వోత్తమమగు సుఖమో, ఎద్దాని జ్ఞానముకంటె శ్రేష్ఠజ్ఞానము వేరుగ లేదో, అదియే బ్రహ్మమని గ్రహింపుము. ౫౪

యద్దృష్ట్వా నాపరం దృశ్యం యద్భూత్వా న పునర్భవః,
యజ్జ్ఞాత్వా నాపరం జ్ఞేయం తద్ బ్రహ్మేత్యవధారయేత్.

తిర్యగూర్ధ్వమధః పూర్ణం సచ్చిదానన్దమద్వయమ్,
అనన్తం నిత్యమేకం యత్ తద్ బ్రహ్మేత్యవధారయేత్.

అతద్వ్యావృత్తిరూపేణ వేదాన్తైర్లక్ష్యతేఽద్వయమ్,
అఖణ్డానందమేకం యత్ తద్ బ్రహ్మేత్యవధారయేత్.

అఖణ్డానన్దరూపస్య తస్యానన్దలవాశ్రితాః,
బ్రహ్మాద్యాస్తారతమ్యేన భవన్త్యానన్దినోఽఖిలాః. ౫౮

తద్యుక్తమఖిలం వస్తు వ్యవహారస్తదన్వితః,
తస్మాత్ సర్వగతం బ్రహ్మ క్షీరే సర్పిరివాఖిలే. ౫౯

బ్రహ్మమును జూచిన మరి దృశ్యపదార్థము అగపడదు. బ్రహ్మమైన యెడల మరి జన్మము లేదు. బ్రహ్మము నెరిగిన, ఇక తెలిసికొనదగినది యుండదు. బ్రహ్మ మిట్టిదని గ్రహింపనగును. ౫౫

కిందుగను, మీదుగను, వంకరగను, నిండి సచ్చిదానంద స్వరూపమై, అద్వితీయమై అనంతమై, నిత్యమై, ఏకమై ఏది వెలయుచున్నదో అదియే బ్రహ్మమని గ్రహింపుము. ౫౬

ఏ అద్వితీయవస్తువు వేదాంతవాక్యములవలన "నేతి నేతి" అని సూచింప బడుచున్నదో, ఏది అఖండానంద స్వరూపమును, ఏక వస్తువును అగుచున్నదో, దానినే బ్రహ్మమని గ్రహింపుము. ౫౭

బ్రహ్మానందలవలేశమును అవలంబన మొనర్చుకొనియే హిరణ్యగర్భా దులగు సమస్త జీవులును మనుచున్నారు. హెచ్చుతగ్గులుగ అందరును ఆనం దమునే అనుభవించుచున్నారు. ౫౮

బ్రహ్మచైతన్య - సమన్వితములైన యెడలనే వస్తువులన్నియును వ్యవ హారయోగ్యము లగుచున్నవి. పాలయందు (సారమగు) నేతివలె బ్రహ్మము సర్వగతమై వెలయుచున్నది. ౫౯

అణుమస్థూలమహ్రస్వమదీర్ఘమజమవ్యయమ్,
అరూపగుణవర్ణాఖ్యం తద్బ్రహ్మేత్యవధారయేత్. ౬౦

యద్భాసా భాస్యతేఽర్కాదిర్భాస్యైర్యత్తు న భాస్యతే,
యేన సర్వమిదం భాతి తద్ బ్రహ్మేత్యవధారయేత్. ౬౧

స్వయమన్తర్బహిర్వ్యాప్య భాసయన్నిఖిలం జగత్,
బ్రహ్మ ప్రకాశతే వహ్నిప్రతప్తాయసపిణ్డవత్. ౬౨

జగద్విలక్షణం బ్రహ్మ బ్రహ్మణోఽన్యన్న కిఞ్చన,
బ్రహ్మాన్యద్భాసతే మిథ్యా యథా మరుమరీచికా. ౬౩

దృశ్యతే శ్రూయతే యత్తద్ బ్రహ్మణోఽన్యన్న విద్యతే,
తత్త్వజ్ఞానాచ్చ తద్బ్రహ్మ సచ్చిదానన్దమద్వయమ్. ౬౪

బ్రహ్మము అణువు కాదు, స్థూలమును కాదు. హ్రస్వము కాదు, దీర్ఘము యును కాదు, జన్మము, వినాశము, రూపము, గుణము, వర్ణము లేనిది ఈ రీతిగ బ్రహ్మము నెరుగవలెను. ౬౦

సూర్యచంద్రాగ్నులెద్దానిని ప్రకాశింప చేయుచున్నవో, ఏదానిచే ప్రకాశితము లగుచున్నవో, మరియును దేనిచేతన ఈ సమస్తమును ప్రకాశిత మగుచున్నదో, దానినే బ్రహ్మమని గ్రహింపవలెను. ౬౧

అగ్నితప్తమగు లోహపిండమువలె, బ్రహ్మము బహిరంతరములు వ్యాపించి, సమస్త జగత్తును ప్రకాశింపజేయుచు, తానును ప్రకాశించుచున్నది. ౬౨

బ్రహ్మము జగత్తుకంటె విలక్షణమైనది. బ్రహ్మము గాని దేదియు [illegible] కాదు. బ్రహ్మముకంటె అన్యమగు వస్తువు ప్రకాశించిన, అది ఎండమావివలె మిథ్య. ౬౩

కనబడునదియును, వినబడునదియును బ్రహ్మముకంటె వేరుకాదు. తత్త్వజ్ఞానము లభించిన, అది అంతయును ఏకరస స్వరూపమగు సచ్చిదానంద బ్రహ్మమే యగును. ౬౪

సర్వగం సచ్చిదాత్మానం జ్ఞానచక్షుర్నిరీక్షతే,
అజ్ఞానచక్షుర్నేక్షతే భాస్వన్తం భానుమన్ధవత్. ౬౫

శ్రవణాదిభిరుద్దీప్తో జ్ఞానాగ్ని పరితాపితః,
జీవః సర్వమలాన్ముక్తః సువర్ణవత్ ద్యోతతే స్వయమ్.

హృదాకాశోదితో హ్యాత్మాబోధభానుస్తమోఽపహృత్,
సర్వవ్యాపీ సర్వధారీ భాతి సర్వం ప్రకాశతే. ౬౭

దిగ్దేశ కాలాద్యనపేక్ష్య సర్వగం
శీతాదిహృన్నిత్యసుఖం నిరఞ్జనమ్,
యః స్వాత్మతీర్థం భజతే వినిష్క్రియః
స సర్వవిత్ సర్వగతోఽమృతో భవేత్. ౬౮

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత ఆత్మబోధః ॥౫॥

జ్ఞాననేత్రములు కలవారు సర్వవ్యాప్తమైన సచ్చిదానంద స్వరూపమగు ఆత్మను వీక్షించుచున్నారు. అంధుడు, ప్రకాశమానుడగు సూర్యుని జూడ జాలనట్లు, అజ్ఞాననేత్రులు బ్రహ్మమును జూడజాలరు. ౬౫

శ్రవణ - మనన - నిదిధ్యాసనముల వలన ప్రదీప్తుడై, జ్ఞానాగ్నివలన సముజ్జ్వలత్వమంది, సర్వపాప వినిర్ముక్తుడై బంగారమువలె, జీవుడు స్వయంప్రకాశిత నందును. ౬౬

బోధ - భాను - స్వరూపమున హృదయాకాశమున ఆత్మ ఉదయించి తమస్సును బోగొట్టి సర్వవ్యాపియును, సర్వాధారమును అగుచు, సర్వమును ప్రకాశింపజేయును. ౬౭

ఆత్మతీర్థము దిగ్దేశకాలాదుల నపేక్షింపక సర్వత్ర వెలయుచు, శీతోష్ణాదులగు ద్వంద్వముల పరిహరించుచు, సుఖకరమగుచు, పవిత్రమై, సుఖకరమై వెలయుచున్నది. ఏ నిష్క్రియుడు దీనిని సేవించుచున్నాడో, అతడు సర్వవేత్తయై, సర్వగతుడై అమృతత్వమును బొందును. ౬౮

ఇది ఆత్మబోధ ఆంధ్రానువాదము ॥౫॥

౬. ఏకశ్లోకీ

కిం జ్యోతిస్తవ భానుమానహని మే రాత్రౌ ప్రదీపాదికం
స్యాదేవం రవిదీపదర్శనవిధౌ కిం జ్యోతిరాఖ్యాహి మే,
చక్షుస్తస్య నిమీలనాదిసమయే కిం ధీర్ధియోదర్శనే
కిం తత్రాహమతో భవాన్ పరమకం జ్యోతిస్తదస్మి ప్రభో.

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచితా ఏకశ్లోకీ ॥౬॥

గురువు శిష్యుని ప్రశ్నించెను: వత్సా! వస్తుప్రకాశకమగు జ్యోతి ఏదియని నీ యభిప్రాయము? [శిష్యుడు :] పగలు సూర్యుడును, రాత్రి ప్రదీప చంద్రాదులును, [గురువు :] అగుచో సూర్యప్రదీపాదులను గుర్తించుజ్యోతి ఏది? [శిష్యుడు :] నేత్రము. [గురువు :] కన్నుమూసికొని నప్పు డేది జ్యోతి యగుచున్నది. [శిష్యుడు :] బుద్ధి. [గురువు :] ఈ బుద్ధిని జూచున దేమి? [శిష్యుడు :] నేను, అనగా ఆత్మయే. కనుక మీరును నేనునుగూడ, ప్రభూ! పరంజ్యోతి స్వరూపమగు ఆత్మయే.

౧

ఇది ఏకశ్లోకి ఆంధ్రానువాదము ॥౬॥

—

౭. కాశీపఞ్చకమ్

మనోనివృత్తిః పరమోపశాన్తిః
స తీర్థవర్యా మణికర్ణికాత్ర,
జ్ఞానప్రవాహో విమలాదిగఙ్గా
స కాశికాహం నిజబోధరూపా. ౧

యస్యామిదం కల్పితమిన్ద్రజాలం
చరాచరం భాతి మనోవిలాసమ్,
సచ్చిత్సుఖైకా పరమాత్మరూపా
స కాశికాహం నిజబోధరూపా. ౨

కోశేషు పఞ్చస్వధిరాజమానా
బుద్ధిర్భవానీ ప్రతిదేహగేహమ్,
సాక్షీ శివః సర్వగతోఽన్తరాత్మా
సా కాశికాహం నిజబోధరూపా. ౩

ఎచ్చటనో మనోవృత్తిపూర్వకమగు పరమశాంతి వెలయుచున్నదో, అచ్చటనే తీర్థశ్రేష్ఠమగు మణికర్ణిక జ్ఞానప్రవాహముతో నొప్పెడు ఆదిగంగతో వెలయుచు కాశీక్షేత్రమును సృష్టించుచున్నది. బోధయే ఇట్టిది. బోధస్వరూపుడ నగు నేనే కాశికాస్వరూపుడను. ౧

దేనియందు మనోవిలాసమును, ఇంద్రజాలమును అగు ఈకల్పితప్రపంచము విలసిల్లుచున్నదో, ఏది సచ్చిత్సుఖస్వరూపమును, ఏకమును, పరమాత్మస్వరూపమును, ప్రకాశస్వరూపమును అగుచు వెలయుచున్నదో ఆకాశికయే నేను. ౨

పంచకోశముల వ్యాపించి ప్రతిదేహమును గేహముగా (గృహముగా) నొనర్చుకొనిన బుద్ధియే భవాని; అంతరాత్మయును, సర్వగతుడును, సాక్షియును అగువాడే శివుడు. ఈ ఉభయులకును సమ్మిళనక్షేత్రమగునదియే కాశిక; ౩
ఈ కాశికయే నేను. అది బోధస్వరూపము,

కాశ్యాం హి కాశతే కాశీ కాశీ సర్వప్రకాశికా.
సా కాశీ విదితా యేన తేన ప్రాప్తా హి కాశికా. ౪

కాశీక్షేత్రం శరీరం త్రిభువనజననీ వ్యాపినీ జ్ఞానగంగా
భక్తిః శ్రద్ధా గయేయం నిజగురుచరణధ్యానయోగః ప్రయాగః
విశ్వేశోఽయం తురీయఃసకలజనమనఃసాక్షిభూతోఽన్తరాత్మా
దేహే సర్వం మదీయే యది వసతి పునస్తీర్థమన్యత్ కిమస్తి.

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత కాశీపఞ్చకమ్ ||౬||

కాశికయందే, అనగా ఆత్మజ్ఞానమునందే కాశిక ప్రకాశించును. ఈ జ్ఞానరూపమగు కాశికయే అన్నిటిని ప్రకాశింప జేయుచున్నది. ఈ జ్ఞానరూప కాశికను ఎరిగిన వానికే కాశీప్రాప్తి. ౪

త్రిభువన జననియగు జ్ఞానగంగయే ప్రవాహము. శరీరమే కాశీక్షేత్రము. భక్తి శ్రద్ధలే గయ. నిజ గురు చరణ ధ్యాన యోగమే ప్రయాగ. తురీయుడే విశ్వేశ్వరుడు; ఈయనయే అంతరాత్మయును, సకల జన మనః సాక్షియును. ఈసర్వమును నాశరీరముననే వెలయుచుండగా, ఇతర తీర్థములతో ప్రయోజన మేమి? ౫

ఇది కాశీపంచక ఆంధ్రానువాదము ||౬||

౮. కేవలోహమ్

విశోక ఆనన్దమయో విపశ్చిత్
స్వయం కుతశ్చిన్న బిభేతి కశ్చిత్,
నాన్యోఽస్తి పన్థా భవబన్ధముక్త్యై
వినా స్వతత్త్వావగమం సు సూక్ష్మకమ్. ౧

నిత్యం విభుం సర్వగతం సు సూక్ష్మం
అన్తర్బహిః శూన్యమనన్య మాత్మనః,
విజ్ఞాయ సమ్యక్ నిజతత్త్వమేతత్
పుమాన్ విపాప్మా విరజో విమృత్యుః. ౨

బ్రహ్మాభిన్నత్వవిజ్ఞానం భవమోక్షస్య కారణమ్,
యేనాద్వితీయమానన్దం బ్రహ్మ సమ్పద్యతే బుధైః ౩

అశోకుడును, ఆనందమయుడును అగు విద్వాంసుడు, తా నెన్నడును ఎటనుండియు భయమును బొందడు. అత్యంతసూక్ష్మమగు ఆత్మజ్ఞానము గాక, సంసారబంధమునుండి ముక్తినొసగు ఉపాయము వేరొకటి లేదు. ౧

నిత్యమును, సర్వవ్యాపియును, సర్వగతమును, సుసూక్ష్మమును, భేద రహితమును అగు ఆత్మస్వరూపమును చక్కగ తెలిసికొనిన పురుషుడు, పాపమును, రజస్సును బోగొట్టుకొని మృత్యురహితు డగును. ౨

బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమే సంసారముక్తికి గారణము. ఈ జ్ఞానమువలననే బుధులు అద్వితీయానందస్వరూపమగు బ్రహ్మమును బొందుచున్నారు. ౩

బ్రహ్మభూతస్తు సంసృత్యై విద్వాన్నావర్తతే పునః,
విజ్ఞాతవ్యమతః సమ్యగ్ బ్రహ్మాభిన్నత్వమాత్మనః. ౪

యదిదం సకలం విశ్వం నానారూపం ప్రతీతమజ్ఞానాత్,
తత్సర్వం బ్రహ్మైకం ప్రత్యస్తాశేషభావనాదోషమ్. ౫

మృత్కార్యభూతోఽపి మృదో న భిన్నః
కుమ్భోఽస్తి సర్వత్ర తు మృత్స్వరూపాత్,
న కుమ్భరూపం పృథగస్తి కుమ్భః
కుతో మృషా కల్పిత నామమాత్రః. ౬

కేనాపి మృద్భిన్నతయా స్వరూపం
ఘటస్య సన్దర్శయితుం న శక్యతే,
అతో ఘటః కల్పిత ఏవ మోహాత్
మృదేవ సత్యం పరమార్థభూతమ్. ౭

బ్రహ్మము నెరిగి బ్రహ్మమైనవాడు మరి తిరిగి సంసారమునకు రాడు. కనుక ఆత్మ బ్రహ్మముతో అభిన్నమను విషయమును చక్కగ గ్రహింపనగును. ౪

అజ్ఞానమువలన నానారూపమునదోచు ఈ విశ్వమంతయును అద్వితీయ బ్రహ్మముగాక వేరొకటికాదు. భేదభావనాదోషమున బ్రహ్మమే ఇట్లు ప్రత్యక్షమగుచున్నది. ౫

మృత్తికతో చేయబడిన వస్తువులు మృత్తికకంటె వేరు కావు. సర్వ వస్తువులయందు మన్నుగాక కుండ యను వేరొక వస్తువు లేదు. కనుక ఘటమను పేర మిథ్య – మృత్తికయందు కల్పితము. ౬

మృత్తికకంటె వేరగు ఘటస్వరూపమును ఎవ్వరును ప్రదర్శింపజాలరు. కనుక అజ్ఞానవశముననే మంటియందు కుండ కల్పిత మగుచున్నది – ఘటరూపము మిథ్య. మృత్తికయే సత్యమును, పరమార్థమును అగుచున్నది. ౭

యావద్ విత్తోపార్జనశక్తస్తావన్నిజపరివారో రక్తః,
పశ్చాద్ ధావతి జర్జరదేహే వార్తాం పృచ్ఛతి కోఽపి న గేహే.

జటిలో ముణ్డీ లుఞ్ఛితకేశః, కాషాయాంబర బహుకృతవేషః,
పశ్యన్నపి న చ పశ్యతి మూఢః, ఉదరనిమిత్తంబహుకృతవేషః.

భగవద్గీతా కిఞ్చిదధీతా గఙ్గాజలలవకణికా పీతా,
సకృదపియస్య మురారిసమర్చా తస్య యమః కింకురుతే చర్చామ్.

అఙ్గం గలితం పలితం ముణ్డం, దశనవిహీనం జాతం తుణ్డమ్,
వృద్ధో యాతి గృహీత్వా దణ్డం, తదపి న ముఞ్చత్యాశాపిణ్డమ్.

బాలస్తావత్ క్రీడాసక్తస్తరుణస్తావత్ తరుణీరక్తః,
వృద్ధస్తావత్ చిన్తామగ్నః, పరే బ్రహ్మణి కోఽపి న లగ్నః.

ధనోపార్జనాసామర్థ్య మున్నంతవరకు పుత్రకళత్రాది పరివారము అను
రాగమును చూపుదురు. దేహము జరాగ్రస్తమై శక్తిహీనమైనప్పుడు, ఇంట
నుండిన వారెవ్వరును ఎట్లుంటివి? యనిగూడ అడుగరు. ౩

జటలను ధరించినను, తలగొరిగించుకొనినను, జుట్టు ఊడ పెరుకుకొనినను,
కాషాయము కట్టినను, విశేష మేమి? ఈ వేషము లన్నియును ఉదరపోష
ణార్థమే. నీవు గమనించియు, గమనింపన ట్లుంటివి? ౪

కొలదియైనను భగవద్గీతను పఠించి, గంగాజల కణమును పానమొనర్చి,
ఒకమారైనను మురారిని అర్చించినవానిని యము డేమి చేయగలడు? ౫

శరీరావయవములు సళ్లు దప్పినవి. తల నెరిసినది. పళ్లూడినవి. ఇట్టి ఆకా
రముతో వృద్ధుడు చేత కఱ్ఱను బట్టుకొని నడచుచున్నాడు. అయినను ఆశా
పిండము వదలుట లేదు. ౬

బాలుడు క్రీడాసక్తుడు, యువకుడు లలనాలోలుడు. వృద్ధుడు చింతా
మగ్నుడు. పరబ్రహ్మమున మనస్సును నిల్పిన వాడెవ్వడును గోచరింపడు. ౭

పునరపి జననం పునరపి మరణం, పునరపి జననీ జఠరే శయనమ్
ఇహ సంసారే ఖలు దుస్తారే, కృపయాఽపారే పాహి మురారే

పునరపి రజనీ పునరపి దివసః, పునరపి పక్షః పునరపిమాసః,
పునరప్యయనం పునరపి వర్షం, తదపి న ముఞ్చత్యాశామర్షమ్

వయసి గతే కః కామవికారః, శుష్కే నీరే కః కాసారః,
క్షీణే ద్రవ్యే కః పరివారో, జ్ఞాతే తత్త్వే కః సంసారః. ౧౦

నారీ స్తనభర నాభినివేశం, మిథ్యామాయామోహావేశమ్,
ఏతన్మాంస వసాది వికారం, మనసి విచారయ వారం వారమ్.

కస్త్వం కోఽహం కుత ఆయాతః, కా మే జననీ కో మే తాతః
ఇతి పరిభావయ సర్వమసారం, విశ్వం త్యక్త్వా స్వప్నవిచారమ్.

మరల పుట్టుక, మరల చావు; మరల మాతృగర్భశయనము. మురారీ
అపారమగు ఈ సంసార సముద్రమునుండి నన్ను దయతో రక్షింపుము. ౮

మరల మరల రాత్రిం బగళ్లును, పక్ష, మాసాయన, సంవత్సరములు
వచ్చుచు బోవుచున్నవి. కాని ఆశమాత్రము వదలుట లేదు. ౯

వయస్సు మళ్లిన కామ మెక్కడ? నీరెండిన చెరు వెక్కడ? ధనము
పోయిన పరివార మేది? తత్త్వ మెరిగిన సంసార మేమి? ౧౦

యువతి కుచములయెడ కలుగు అనురాగము మిథ్యయగు మాయా
మోహమే! ఆ స్తనములు, మాంసము, వసమున్నగువాటి వికారస్వరూపమే అని
మనస్సున మాటిమాటికి విచారించి చూడుము. ౧౧

నీ వెవ్వడవు? నే నెవరు? నీ వెటనుండి వచ్చితివి? నాతల్లి ఎవరు?
తండ్రెవరు? విచారమువలన స్వప్నమును బోలిన ఈ విశ్వమును పరిత్యజించి
సర్వమసారమని భావింపుము. ౧౨

గేయం గీతానామసహస్రం, ధ్యేయం శ్రీపతిరూపమజస్రమ్,
నేయం సజ్జనసఙ్గే చిత్తం, దేయం దీనజనాయ చ విత్తమ్. ౧౩

యావజ్జీవో నివసతి దేహే, కుశలం తావత్ పృచ్ఛతి గేహే,
గతవతి వాయౌ దేహాపాయే, భార్యా బిభ్యతి తస్మిన్ కాయే.

సుఖతః క్రియతే రామాభోగః, పశ్చాద్ధన్త శరీరే రోగః,
యద్యపి లోకే మరణం శరణం, తదపి న ముఞ్చతి పాపాచరణమ్.

రథ్యాచర్పట విరచిత కన్థః, పుణ్యాపుణ్య వివర్జిత పన్థః,
నాహం న త్వం నాయం లోక స్తదపి కిమర్థం క్రియతే శోకః.

కురుతే గఙ్గాసాగరగమనం, వ్రతపరిపాలన మథవా దానమ్,
జ్ఞానవిహీనే సర్వమనేన, ముక్తిర్న భవతి జన్మశతేన. ౧౭

ఇతి శ్రీ శఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత చర్పట పఞ్జరికా ॥౧౧॥
(భజగోవింద) స్తోత్రమ్ ॥౧౧॥

భగవద్గీతలను, విష్ణుసహస్రనామమును పఠింపుము. నిరంతరము నారాయణధ్యాన మొనర్పుము. చిత్తమును సాధుసంగమున నుంచుము. విత్తమును దీనుల కొసగుము. ౧౩

జీవుడు బొందెలో నుండినంతవరకు ఇంటనందరును కుశలమునడుగుదురు. ప్రాణవాయువు శరీరమును విడచినప్పుడు, వికృతమైన దానిని జూచి భార్య కూడ భయపడును. ౧౪

సుఖముగ కామినితో క్రీడించుచున్నాడు, తుదకు శరీరమునకు వ్యాధి. లోకమున మరణమే పర్యవసానమైనను పాపాచరణమును విడుచుటలేదు. ౧౫

కూడలియందు పడియున్న చినుగుపీలికలతో బొంతను చేసి కట్టుకొనుము. ధర్మాధర్మరహితమగు మార్గము నవలంబింపుము. నీవు, నేను, ఈ భూలోక మనునవియే లేవు. శోక మెందులకు? ౧౬

గంగాసాగరసంగమతీర్థమును సేవించినను, వ్రతముల నాచరించినను, దాన మొనర్చినను, తత్త్వజ్ఞానము లేకుండిన నూరుజన్మలకైనను ముక్తి లేదు.

ఇది భజగోవింద స్తోత్రాంధ్రానువాదము ॥౧౧॥

౧౨. చర్పట పఞ్జరికా స్తోత్రమ్. (౨)

(మోహ ముద్గరః)

మూఢ జహీహి ధనాగమతృష్ణాం
కురు తనుబుద్ధే మనసి వితృష్ణామ్,
యల్లభసే నిజకర్మోపాత్తం
విత్తం తేన వినోదయ చిత్తమ్. ౧

* కా తవ కాన్తా కస్తే పుత్రః, సంసారోఽయమతీవ విచిత్రః,
కస్య త్వం వా కుత ఆయాతస్తత్త్వం చిన్తయ తదిదం భ్రాతః.

మా కురు ధన జన యౌవన గర్వం
హరతి నిమేషాత్ కాలః సర్వమ్,
మాయామయ మిదమఖిలం హిత్వా,
బ్రహ్మపదం ప్రవిశాశు విదిత్వా. ౩

మూఢుడా! ధనతృష్ణను పరిత్యజింపుము. అల్పమతీ! మనస్సున వైరాగ్యమును అవలంబింపుము. స్వప్రయత్నమున సంపాదించినంత దానితో,మనస్సును సంతోషపెట్టుకొనుము. ౧

నీ భార్య ఎవరు? పుత్రు డెవరు? ఈ సంసారము చాల అద్భుతమైనది. నీ వెవరివాడవు? ఎటనుండి వచ్చితివి? సోదరుడా! ఈతత్త్వమును చక్కగ చింతింపుము. ౨

ధన జన యౌవనములనుగూర్చి గర్వింపకుము. ఏలయన, సర్వమును కాలుడు నిముషములో ఎత్తికొని పోగలడు. మాయాకార్యమగు ఈసర్వమును త్యజించి, తత్త్వమును గ్రహించి, బ్రహ్మపదమును బొందుము. ౩

నలినీదలగత జలమతితరలం
తద్వజ్జీవన మతిశయ చపలమ్,
క్షణమపి సజ్జనసఙ్గతిరేకా
భవతి భవార్ణవ తరణే నౌకా. ౪

*యావజ్జననం తావన్మరణం
తావజ్జననీ జఠరే శయనమ్,
ఇతి సంసారే స్ఫుటతర దోషః
కథమిహ మానవ! తవ సన్తోషః. ౫

దినయామిన్యౌ సాయం ప్రాతః శిశిరవసన్తౌ పునరాయాతః,
కాలః క్రీడతి గచ్ఛత్యాయు స్తదపి న ముఞ్చత్యాశావాయుః.
*అఙ్గం గలితం పలితం ముణ్డం, దన్తవిహీనం జాతం తుణ్డమ్,
కరధృతకమ్పితశోభితదణ్డం, తదపి న ముఞ్చత్యాశాభాణ్డమ్. ౭

తామరాకుమీది నీటిబొట్టువలె, జీవనము అత్యంత చంచలము. [అనగా ప్రాణము ఏముహూర్తమున పోయినను పోవచ్చును.] కాన ఒక్కక్షణకాల మైనను సాధుసంగ మొనర్పుము; అదియే సంసారసాగరమును దాటించు నౌక కాగలదు. ౪

పుట్టిన గిట్టుట తప్పదు. మరల మాతృగర్భమున శయనము. మానవుడా! ఇట్టి దోషము సంసారమున స్పష్టముగ తోచుచుండగా, ఇది నీకెట్లు సంతోషమును గూర్పగలదు? ౫

రాత్రింబగళ్లు, ఉదయాస్తమయములు, శిశిరవసంతములు మరలమరల వచ్చుచు బోవుచున్నవి. కాలము క్రీడించుచున్నది. ఆయువు పోవుచున్నది. కాని ఆశ (తృష్ణ) మాత్రము పోవుట లేదు. ౬

అంగము గళితమైనది. ముండము పలితమైనది, నోరు బోసిపోయినది చేత ఊతగా బుచ్చుకొనిన కఱ్ఱకూడ వణుకు చున్నది, అయినను ఆశాభాండమును వదలజాలకున్నాడు.

సురవరమన్దిర తరుతల వాసః, శయ్యా భూతల మజినం వాసః,
సర్వపరిగ్రహ భోగత్యాగః, కస్య సుఖం న కరోతి విరాగః. ౮

శత్రౌ మిత్రే పుత్రే బన్ధౌ, మా కురు యత్నం విగ్రహసన్ధౌ.
భవ సమచిత్తః సర్వత్ర త్వం, వాఞ్ఛస్యచిరాద్ యది విష్ణుత్వమ్.
అష్టకులాచల సప్తసముద్రాః, బ్రహ్మ పురన్దర దినకర రుద్రాః,
న త్వం నాహం నాయం లోక స్తదపి కిమర్థం క్రియతే శోకః.
త్వయి మయి చాన్యత్రైకో విష్ణుః, వ్యర్థం కుప్యసి మయ్యసహిష్ణుః,
సర్వస్మిన్నపి పశ్యాత్మానం సర్వత్రోత్సృజ భేదజ్ఞానమ్. ౧౧

దేవాలయ ప్రాంతముననున్న చెట్టునీడయే నివాసస్థానము. భూమి శయ్య. అజిన వల్కల ధారణము. అపరిగ్రహ వ్రతము. భోగత్యాగము. ఇట్టి వైరాగ్య మెవ్వరికి సుఖ మొసగకుండును ?

౮

శీఘ్రముగ నీవు విష్ణుత్వమును బొందగోరుచో, శత్రుమిత్రులయందును, బంధుపుత్రాదులయందును, విగ్రహసంధులయందునను ఉదాసీనుడవు కమ్ము ! సమచిత్తుడవు కమ్ము.

౯

మహేంద్ర, మలయ, సహ్య, శుక్తిమంత, ఋక్ష, వింధ్య, పారియాత్ర, హిమాలయములను, అష్టకుల పర్వతములును, లవణ, ఇక్షు, సురా, ఘృత, దధి, దుగ్ధ, జలములను సప్తసముద్రములును, బ్రహ్మ, ఇంద్ర, సూర్య, రుద్రులును, నీవును, నేనును, ఈలోకములును ఏమియును గావు; అనిత్యములు. ఇక శోకించుట దేని కొరకు ?

౧౦

సర్వమును విష్ణుమయము. నీలోన, నాలోన, ఇతర వస్తువులలోన ఉండినది విష్ణువొక్కడే. ఈవిషయమును గ్రహింపక నీవు అనవసరముగ కలవర పడుచుంటివేమి ? సర్వత్ర ఆత్మనే చూడుము. సర్వదా భేదజ్ఞానమును పరిత్యజింపుము.

౧౧

*బాలస్తావత్ క్రీడాసక్తః తరుణస్తావత్ తరుణీరక్తః,
వృద్ధస్తావచ్చిన్తామగ్నః పరమే బ్రహ్మణి కోఽపి నలగ్నః. ౧౨

అర్థమనర్థం భావయ నిత్యం, నాస్తి తతః సుఖలేశః సత్యమ్,
పుత్రాదపి ధనభాజాం భీతిః, సర్వత్రైషా కథితా నీతిః. ౧౩

*యావత్ విత్తోపార్జన శక్తస్తావన్నిజపరివారో రక్తః,
తదను చ జరయా జర్జరదేహే వార్తాం కోఽపి న పృచ్ఛతి గేహే.

కామం క్రోధం లోభం మోహం
త్యక్త్వాత్మానం పశ్యతి కోఽహం,
ఆత్మజ్ఞాన విహీనా మూఢాః
తే పచ్యన్తే నరకనిగూఢాః. ౧౫

బాల్యము క్రీడలతోను, యౌవనము స్త్రీసుఖముతోను, వృద్ధాప్యము చింతలతోను గడిచి పోవుచున్నది. ఏస్థితియందునను బ్రహ్మధ్యాన మొనర్చువాడు కనిపించుట లేదు. ౧౨

'అర్థము అనర్థమునే కలిగించును.' అని నిత్యము భావింపుము. దీని వలన కొంచెము సుఖముకూడ లేదు. తుదకు ధనికునకు కొడుకనినను భయమే. ఈ నీతి సర్వకాలముల చెల్లును. ౧౩

ధనార్జనశక్తి ఉండినంతవరకు పరివారవర్గము అనురాగమును ఒలికించుచుండును. తరువాతనో, శరీరము జరాజర్జరితముకాగా. నీవిషయమును పట్టించుకొనువారే ఇంట నుండరు. ౧౪

కామ, క్రోధ, లోభ, మోహములను వదలి "నే నెవ్వడను ?" అని విచారించి ఆత్మదర్శన మొనర్పుము. ఆత్మజ్ఞానరహితులగు మూఢులు ఘోర నరక యాతనల ననుభవింతురు. ౧౫

షోడశపఞ్ఝటికాభిరశేషః, శిష్యాణాం కథితోఽభ్యుపదేశః,
యేషాం నైష కరోతి వివేకం, తేషాం కః కురుతామతిరేకమ్.

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత మోహముద్గరః ॥౧౧॥

శిష్యుల నిమిత్తము షోడశపఞ్ఝటికా శ్లోకముల ఉపదేశసారము చెప్పబడినది. దీనివలన వివేకమును బొందని వారికి ఇంకెవరేమి చెప్పగలరు? ౧౬

ఇది మోహముద్గర ఆంధ్రానువాదము ॥౧౨॥

—*—

చర్పట పఞ్జరికా స్తోత్రమ్. (3)

(అధిక శ్లోకాని)

సత్సఙ్గత్వే నిఃసఙ్గత్వం, నిస్సఙ్గత్వే నిర్మోహత్వమ్,
నిర్మోహత్వే నిశ్చలతత్త్వం, నిశ్చలతత్త్వే జీవన్ముక్తిః. ౧

కా తే కాన్తాధనగతచిన్తా, వాతుల కిం తవ నాస్తి నియన్తా,
యస్త్వాం హస్తే సువృఢనిబన్ధం బోధయతి ప్రభవాది విరుద్ధమ్. ౨

యోగరతో వా భోగరతో వా సఙ్గరతో వా సఙ్గవిహీనః,
యస్య బ్రహ్మణి రమతే చిత్తం, నన్దతి నన్దతి నన్దత్యేవ. 3

*రథ్యా కర్పట విరచిత కన్థః పుణ్యాపుణ్య వివర్జిత పన్థః,
యోగీ యోగనియోజితచిత్తో, రమతే బాలోన్మత్తవదేవ. ౪

సాధుసంగ మొనర్చిన నిష్కామి యగును. అనాసక్తుడైన మోహము తొలగిపోవును. మోహము తొలగిన నిశ్చలతత్త్వమగు బ్రహ్మము లభించును. బ్రహ్మలాభమైన జీవన్ముక్తియే ఇహలోకముననే ముక్తుడగును. ౧

పిచ్చివాడా! ఎల్లప్పుడును నీకు కాంతా ధన చింతయేనా? నిన్నడ్డు వారెవ్వరును లేరా? నీచేతితో నిన్ను నీవు బంధించుకొంటివి గదోయి - ఇట్టి నిన్ను ఆయా దోషములనుండి విడిపింపగల నియంత ఎక్కడ? ౨

యోగరతుడే యగు గాక, భోగరతుడే యగుగాక! సంగియే యగు గాక, నిస్సంగియే యగుగాక! ఎవ్వని చిత్తము బ్రహ్మమున క్రీడించుచుండునో, అతడే ఆనందించును. 3

దారిలో పడియున్న చినుగు పేలికలను ధరించి, పుణ్యాపాపముల కతీతమగు మార్గమున చరించుచు, చిత్తమును యోగముననిల్పి, యోగిపురుషుడు బాలునివలెను ఉన్మత్తునివలెను తిరుగుచుండును. ౪

ప్రాణాయామం ప్రత్యాహారం, నిత్యానిత్యవివేక
జాప్యసమేత సమాధిపిధానం, కుర్వవధానం మః

గురుచరణామ్బుజ నిర్భరభక్తః
సంసారాదచిరాత్ భవ ముక్తః,
సేన్ద్రియ మానస నియమాదేవం,
ద్రక్ష్యసి నిజహృదయస్థం దేహమ్.

కా తే అష్టాదశదేశే చిన్తా, వాతుల తవ నాస్తి
యస్త్వాం హస్తే సుదృఢనిబద్ధం బోధయతి ప్రభవ

ద్వాదశపఞ్జరికామయ ఏషః శిష్యాణాం కథితో
యేషాం చిత్తే నైవ వివేకః తే పచ్యన్తే నరకమన

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్ పూజ్యపాద విరచిత ద్వాదశ పఞ్జరిక

ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారములను, నిత్యానిత్య వస్తువివే
తోఁగూడిన సమాధినిష్ఠను,ఏకాగ్రచిత్తమును సావధానుడవై సంప

గురుపాదపద్మములయందు భక్తివిశ్వాసములనుంచి, శీ
డవుకమ్ము. మనస్సును ఇంద్రియములను నిరోధించిన నిజహృద
దేవుని కనుగొన గలవు.

ఉన్మత్తుడా! నీమనస్సు పదునెనిమిది దేశములకు పరుగి
నిన్ను నిరోధించి, స్వహస్తమున బద్ధుడవైన నిన్ను విడిపించి, క
త్వభావములు నీకు విరుద్ధములు – స్వాభావికములు కావు –
నాయకుడు లేడా ?

ద్వాదశ పంజరికా మయమగు ఈ ఉపదేశము శిష్యుల
వలన వివేకము నందనివారు నరకమున బడుదురు. *

ఇది ద్వాదశ పంజరిక–ఆంధ్రానువాదము ||౧౨||

---

* చర్పట మంజరిక, ద్వాదశమంజరిక, షోడశ పంజరిక, చ
మోహముద్గరము, భజగోవింద శ్లోకములు—— ఇన్ని పేర్లతో

౧౩. జీవన్ముక్తానన్దలహరీ

పురే పౌరాన్ పశ్యన్ నవయువతినామాకృతి మయాన్
సువేషాన్ స్వర్ణాలఙ్కరణకలితాంశ్చిత్ర సదృశాన్,
స్వయం సాక్షీ ద్రష్టేత్యపి చ కలయంస్తైః సహ రమన్
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౧

గురుదీక్షనుబొంది అజ్ఞానతమమును వీడిన ముని, పట్టణములలో యువతీ యువకులు అను ఆకారములను, చక్కగా నలంకరించి బంగారు నగలతో నొప్పుచు బొమ్మలవలె తోచుచున్న పౌరులను వారిని చూచుచున్నను; తన్ను దాను సాక్షిగా నెరిగికొనుచు, వారితో కలిసిమెలసి తిరిగినను వ్యామోహమును బొందడు. ౧

నందలి వివిధరాష్ట్రములలో వివిధ పాఠములతో ఈశ్లోకములు ప్రచారములో నున్నవి. పాఠాంతరములలో అక్షరముల మార్పేగాని, భావమున మార్పులేదు. కాని, క్రమము పైనచూపిన శీర్షికలలో విభేదమున్నది. వీనిని దొరికినంత మటుకు సరిచూచి, నేను కొంతగా స్వతంత్రించి ఈ మూడు భాగములుగ విభజించితిని. అందు ద్వితీయభాగమున * ఈ చిహ్నముగల శ్లోకములు పునరుక్తములేయైనను, ఒక ప్రతి ననుసరించి అట్లే నిల్పితిని. వీనిలో పదునాల్గు శ్లోకములు శంకర రచితములుగాన, పద్మపాద, తోటక, హస్తామలక, సుబోధ, కార్తికకార, నిత్యానంద, ఆనందగిరి, దృఢభక్త, నిత్యనాథ, యోగానంద, సురేంద్ర, మేధాతిథి, భారతీవంశ, లవని ఆంధ్రదేశ ప్రతులందు గలదు. వీరు శంకరశిష్యు లనియు అందే కలదు. — అను.

వనే వృక్షాన్ పశ్యన్ దలఫలభరాన్ నమ్రసుశిఖాన్
ఘనచ్ఛాయాచ్ఛన్నాన్ బహులకలకూజద్ద్విజగణాన్,
భజన్ ఘస్రే రాత్రావదవనితలకల్పైక శయనో
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౨

కదాచిత్ ప్రాసాదే క్వచిదపి చ సౌధేషు ధనినాం
కదా కాలే శైలే క్వచిదపి చ కూలేషు సరితామ్,
కుటీరే దాన్తానాం మునిజనవరాణామపి వసన్
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౩

క్వచిద్ బాలైః సార్థం కరతలగతాలైః, సహసితైః
క్వచిత్ తారుణ్యాలఙ్కృతనరవధూభిః సహ రమన్,
క్వచిద్ వృద్ధైశ్చిన్తాకులితహృదయైశ్చాపి విలపన్
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౪

కొమ్మలతోడను పండ్లతోడను వంగి, దట్టమగు నీడ నొసగుచు, తియ్యగ కూయుచున్న పెక్కుపక్షులతో నొప్పుచుండిన వనవృక్షములను జూచుచు, వానినే రాత్రింబగళ్లు ఉనికిపట్టుగా జేసికొని, నేలనే పక్కగా యొనర్చుకొని ముని వ్యామోహము నందకుండును. గురుదీక్షామహిమ ఇట్టిది. అది తమమును బోనడచును. ౨

గురుదీక్షను బొంది అజ్ఞానమును బరిహరించిన ముని, ఒకప్పుడు మేడల మీదను, మరొకప్పుడు ధనికుల సౌధములలోను, ఇంకొకప్పుడు పర్వతముల మీదను, అన్యసమయముల నదీకూలములయందునను, ఇతరకాలముల జితేంద్రియు లగు యతుల కుటీరముననను నివసించుచు మోహము నందకుండును. ౩

గురుదీక్షాబలమున జ్ఞానియైన ముని, ఒకప్పుడు చేతితో బొమ్మలు పట్టుకొని నవ్వుచుండెడి పిల్లలతోడను, మరొకప్పుడు సోయగముతో నొప్పు పడుచులతోడను, ఆనందించుచుండినను; మరొకప్పుడు చింతలతో హృదయ వ్యథనందు వృద్ధులతోజేరి రోదన మొనర్చుచుండినను వ్యామోహము నంద కుండును. ౪

కదాచిత్ విద్వద్భిర్వివిదిషుభిరత్యన్తనిరతైః
కదాచిత్ కావ్యాలఙ్కృతిరసరసాలైః కవివరైః,
కదాచిత్ సత్తర్కైరనుమితిపరై స్తార్కికవరైః
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౫

కదా ధ్యానాభ్యాసైః క్వచిదపి సపర్యావికసితైః
సుగన్ధైః సత్పుష్పైః క్వచిదపి దలైరేవ విమలైః,
ప్రకుర్వన్ దేవస్య ప్రముదితమనాః సంస్తుతిపరో
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౬

శివాయాః శమ్భోర్వా క్వచిదపి చ విష్ణోరపి కదా
గణాధ్యక్షస్యాపి ప్రకటతపనస్యాపి చ కదా,
పఠన్ వై నామాలిం నయనరచితానన్దసలిలో
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౭

గురుదీక్షను బొంది అజ్ఞానమును దూరమొనర్చిన మౌని, ఒకప్పుడు ఏకాగ్రనిష్ఠతో జ్ఞానాన్వేషణము నొనర్చు జ్ఞానులతోడను, ఒకప్పుడు కావ్యాలంకారరస రసికులగు కవులతోడను కలిసి మెలసి యుండును; మరొకప్పుడు అనుమానప్రమాణమునే ప్రధానముగనెంచెడి తార్కికులతో శ్రుతి, అవిరోధియగు తర్కమొనర్చుచుండును; అయినను వ్యామోహము నందకుండును. ౫

గురువునుండి దీక్షనుబొంది తమస్సును క్షయమొనర్చిన మౌని, ఒకప్పుడు ధ్యానాభ్యాస మొనర్చును; మరియొకప్పుడు వికసిత సుగంధ పుష్పములతో దేవపూజ యొనర్చును, ఇంకొకప్పుడు కేవలము తులసీ బిల్వాది పత్రములతోడనే పూజ యొనర్చును, వ్యామోహము నందకుండును. ౬

గురుదీక్షను బొంది జ్ఞానియైన మౌని, ఒకప్పుడు పార్వతీదేవియొక్కయు, మరియొకప్పుడు శివునివియును, ఇంకొకప్పుడు గణపతివియును, మరొకప్పుడు విష్ణునివియును, ఇంకొకప్పుడు సూర్యునివియును అగు నామావళిని పఠించుచు, కంట ఆనందాశ్రువులను రాల్చుచు, నిర్మోహుడై యుండును. ౭

కదాచిజ్జాగ్రత్యాం విషయకిరణైః సంవ్యవహరన్
కదాచిత్ స్వప్నస్థానపి చ విషయానేవ చ భజన్,
కదాచిత్ సౌషుప్తం సుఖమనుభవన్నేవ సతతం
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౮

కదాప్యాశావాసాః క్వచిదపిచ దివ్యామ్బరధరః
క్వచిత్ పఞ్చాస్యోత్థాం త్వచమపి దధానః కటితటే,
మనస్వీ నిఃశఙ్కః సుజనహృదయానన్ద జనకో
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౯

కదాచిత్ సత్త్వస్థః క్వచిదపి రజోవృత్తిసుగత-
స్తమోవృత్తిః క్వాపి త్రితయరహితః క్వాపి చ పునః,
కదాచిత్ సంసారీ శ్రుతిపదవిహారీ క్వచిదహో
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౧౦

గురుదీక్షను బొంది అజ్ఞానమును విడచిన మౌని, వ్యామోహమునందక, ఒకప్పుడు జాగ్రదవస్థయందు నిలచి, విషయేంద్రియములతో వ్యవహరించుచుండును; ఇంకొకప్పుడు స్వప్నస్థానమునందుండి అందలి విషయములను భోగించును. ఇంకొకప్పుడు సుషుప్తుడై అందలి సుఖమును నిరంతరముగ అనుభవించుచుండును.
౮

గురుదీక్షవలన జ్ఞానమునంది వ్యామోహమును విడచినమౌని, ఒకప్పుడు దిగంబరియై, మరియొకప్పుడు దివ్యాంబరధారియై, ఇంకొకప్పుడు పులితోలు పుట్టమును మొలకు చుట్టియు, మనస్వియై, శంకారహితుడై, సజ్జనుల హృదయమున కానందము నొసగుచు ఒప్పుచుండును.
౯

గురుదీక్షితుడై జ్ఞానియైన మౌని, ఒకప్పుడు సత్త్వగుణమున నెలకొని యుండును. ఇంకొకప్పుడు రజోగుణ వ్యవహారముల ప్రవేశించును. ఇంకొకప్పుడు తమోవృత్తియుక్తుడై యుండును. ఒకప్పుడు సంసారి; ఇంకొకప్పుడు శ్రుతిమార్గవిహారి. అహో, ఏమి ఆశ్చర్యము! అయినను వ్యామోహము నందకుండును.
౧౦

కదాచిత్ మౌనస్థః క్వచిదపి చ వాగ్వాదనిరతః
కదాచిత్ స్వానన్దే హసతి రభసా త్యక్తవచసా,
కదాచిల్లోకానాం వ్యవహృతిసమాలోకనపరో
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౧౧

కదాచిచ్ఛక్తీనాం వికచముఖపద్మేషు కమలాన్
క్షిపంస్తాసాం క్వాపి స్వయమపి చ గృహ్ణన్ స్వముఖతః,
తదద్వైతం రూపం నిజపరవిహీనం ప్రకటయన్
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౧౨

క్వచిచ్ఛైవైః సార్థం క్వచిదపిచ శాక్తైః సహ రమన్
కదా విష్ణోర్భక్తైః క్వచిదపి చ సౌరైః సహ వసన్,
కదా గాణాపత్యైర్గత సకల భేదోఽద్వయతయా
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౧౩

గురుదీక్షవలన జ్ఞానమునందిన మౌని,ఒకప్పు డేమియును మాట్లాకుండును. మఱొకప్పుడు వాగ్వాద మొనర్చును. ఇంకొకప్పుడు ఆత్మానందపరవశుడై తొందరగా మాట్లాడును. ఇంకొకప్పుడు లోకుల వ్యవహారములను చూచు చుండును. అయినను ఎట్టిస్థితియందునను అతడు వ్యామోహము నందడు. ౧౧

గురుదీక్షను బొంది జ్ఞానియైన మౌని, ఒకప్పుడు పద్మములను శక్తి రూపిణులగు స్త్రీల ముఖపద్మములయం దుంచుచు (అనగా వారిని పూజించుచు) మరియొకప్పుడు ఆపద్మములనే తన ముఖమున నుంచుకొనుచు (అనగా తన్ను పూజించుకొనుచు) స్వపర భేదరహితమును, స్త్రీ పురుష లింగాతీతమును అగు అద్వైతభావమును ప్రదర్శించుచు వ్యామోహము నందకుండును. ౧౨

గురువునుండి దీక్షను గ్రహించుటవలన తమమును దూర మొనర్చుకొనిన మౌని, ఒకప్పుడు శైవులతోడను, మఱొకప్పుడు శాక్తులతోడను, ఇంకొకప్పుడు వైష్ణవులతోడను, అన్యసమయముల గాణపత్యులతోడను వినోదించుచు, అద్వయబ్రహ్మస్వరూపమును గ్రహించినవా డగుటవలన భేదరాహిత్యమునంది వ్యామోహము నందకుండును. ౧౩

నిరాకారం క్వాపి క్వచిదపి చ సాకారమమలం
నిజం శైవం రూపం వివిధగుణభేదేన బహుధా,
కదాశ్చర్యం పశ్యన్ కిమిదమితి హృష్యన్నపి కదా
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౧౪

కదా ద్వైతం పశ్యన్నఖిలమపి సత్యం శివమయం
మహావాక్యార్థానా మవగతి సమభ్యాస వశతః,
గతద్వైతాభాసః శివ శివ శివేత్యేవ విలపన్
మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షత తమాః. ౧౫

ఇమాం ముక్తావస్థాం పరమశివసంస్థాం గురుకృపా
సుధాపాఙ్గావాప్యాం సహజసుఖవాప్యా మనుదినమ్,
ముహుర్మజ్జన్ మజ్జన్ భజతి సుకృతీ చేన్నరవర –
స్తదా యోగీ త్యాగీ కవిరితి వదన్తీహ కవయః. ౧౬

గురుదీక్షను బొంది జ్ఞానియైన మౌని, వివిధసమయములలో వివిధరీతులగ నిరాకారసాకారములను, గుణభేదములతో నొప్పారు నిజస్వరూపమును ఆశ్చర్యముతో పరికించుచు, "ఇదేమి" అని ఆనందించుచు, ఎన్నడును మోహము నందకుండును.
౧౪

గురుదీక్షనుబొంది జ్ఞానియైన మౌని, ఒకప్పుడు ద్వైతవస్తువులను వీక్షించినను, శివస్వరూపమే సత్యమను మహావాక్యార్థమును అభ్యాసమువలన గ్రహించి, ద్వైతాభాసనువీడి "శివా! శివా! శివా!" అని మాత్రమే ఉచ్చరించుచు మోహము నందకుండును.
౧౫

పుణ్యాత్ముడును, నరశ్రేష్ఠుడును అగువాడు గురుకృపాసుధా – కటాక్షమను సరోవరమున–ఇదియే సహజసుఖమగు బ్రహ్మసరోవరము–ప్రతిదినము మాటిమాటికి గ్రుంకులిడుచు, పరమశివస్వరూపమగు ఈముక్తావస్థను సేవించుచో; అతనినే పండితులు యోగియనియు, త్యాగియనియు, కవియనియు నుడువుదురు.

మానే మానీ గుణిని గుణవాన్ పణ్డితే పణ్డితశ్చ
దీనే దీనః సుఖిని సుఖవాన్ భోగిని ప్రాప్తభోగః,
మూర్ఖే మూర్ఖో యువతిషు యువా వాగ్మిని ప్రౌఢవాగ్మీ
ధన్యః కోఽపి త్రిభువనజయీ యోఽవధూతేఽవధూతః. ౧౭

ఇతి శ్రీ శఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత జీవన్ముక్తానంద లహరీ ॥౧౩॥

ఎవడు మౌనవ్రతధారులకడ మౌనియై, గుణవంతులలో గుణియై, పండితులలో, పండితుడై, దీనులలో దీనుడై, సుఖాత్ములలో సుఖాత్ముడై, భోగులలో భోగియై, మూర్ఖులలో మూర్ఖుడై, యువకులలో యువకుడై, వక్తలలో ప్రౌఢవక్తయై, సన్న్యాసులలో సన్న్యాసియై మెలగగలుగునో, ఆ ధన్యవ్యక్తి త్రిభువనములను జయించినవాడగును. ౧౭

ఇది జీవన్ముక్తానందలహరి ఆంధ్రానువాదము ॥౧౩॥

౧౪ తత్త్వోపదేశః

తత్త్వంపదార్థశుద్ధ్యర్థం గురుః శిష్యం వచోఽబ్రవీత్,
వాక్యే తత్త్వమసీత్యత్ర త్వం పదార్థం వివేచయ. ౧

న త్వం దేహోఽసి దృశ్యత్వాదుపజాత్యాదిమత్త్వతః,
భౌతికత్వా దశుద్ధత్వా దనిత్యత్వాత్ తథైవచ. ౨

అదృశ్యో రూపహీనస్త్వం జాతిహీనోఽప్యభౌతికః,
శుద్ధనిత్యోఽసి దృగ్రూపో ఘటో యద్వన్న దృగ్భవేత్.

న భవానింద్రియాణ్యేషాం కరణత్వేన యా శ్రుతిః,
ప్రేరకస్త్వం పృథక్ తేభ్యో న కర్తా కరణం భవేత్. ౪

గురువు శిష్యునితో ఇట్లనెను : ‘ తత్త్వమసి ’ [తత్, త్వమ్, అసి_అది నీవు, అగుదువు] అను శ్రుతి [ఉపనిషద్] వాక్యము నందలి ‘ తత్, త్వం ’ పదములు ప్రతిపాదించు అర్థమును నిర్ణయించుటకుగాను, మొదట ‘ త్వం ’ పద_అర్థమును వివేకింపుము అనగా శరీరాదులనుండి ఆత్మ వేరని గ్రహింపుము. ౧

త్వం _ పదప్రతిపాద్యుడవగు నీవు శరీరమవు కావు. ఏలయన దృశ్యమును, జడమును, బ్రాహ్మణత్వాది అవాంతరజాతియుక్తమును, పంచభూతనిర్మితమును, అశుద్ధమును, అనిత్యమునుగూడ అయియున్నది. ౨

[త్వం _పద ప్రతిపాద్యుడవగు] నీకు రూపము లేదు; జాతి లేదు; నీవు పంచభూత సంభూతుడవు కావు. నీవు శుద్ధుడవు, నిత్యుడవు, జ్ఞానరూపుడవు. ఘటాదులవలె, శరీరముకూడ జ్ఞానస్వరూపము కాదు, ౩

[త్వం _ ప్రతిపాద్యుడవగు] నీవు ఇంద్రియములు కూడ కాదు. శ్రుతి ఇంద్రియములను కరణము [పని చేయునవి]లని చెప్పుచున్నది. కనుక నీవు వానికంటె వేరు. నీవు ప్రేరకుడవు మాత్రమే. కర్త ఎన్నటికిని కరణము కాదు. ౪

నానైతాన్యేకరూపస్త్వం భిన్నస్తేభ్యః కుతః శృణు,
న చైకేంద్రియరూపః స్త్వం సర్వత్రాహం ప్రతీతితః. ౫
న తేషాం సముదాయోఽపి తేషామన్యతమస్యచ,
వినాశోఽప్యాత్మధీస్తావదస్తి సా నైవమన్యథా. ౬
ప్రత్యేకమపి తాన్యాత్మా నైవ తత్ర వయం శృణు,
నానాస్వామిక దేహోఽయం నశ్యేద్భిన్నమతాశ్రయః. ౭
నానాత్మాభిమతం నైవ విరుద్ధవిషయత్వతః,
స్వామ్యైక్యే తు వ్యవస్థా స్యాద్దేశపార్థివదేశవత్, ౮
న మనస్త్వం న వా ప్రాణో జడత్వాదేవ చైతయోః,
గతమన్యత్ర మే చిత్తమిత్యన్యత్వానుభూతితః. ౯

ఇంద్రియములు పెక్కు; నీవు ఏకరూపుడవు. కనుక నీవు వాటికంటె భిన్నుడవు. కారణమేమియో వినుము. సర్వత్ర "నేను" అని స్ఫురణ కలుగు చుండుటవలన, నీవు ఒకే ఇంద్రియమవెట్లగుదువు? కాజాలవు. ౫

ఇంద్రియ సముదాయముకూడ నీవు కాదు. కాక దానిలో ఏఒక్కటి యునుగూడ నీవు కాదు. ఇంద్రియములు నష్టమైనను "నేను" అను ఆత్మ జ్ఞానము అవ్యాహతముగనే యుండును. కానిచో, "నేను చూచితిని, ఆ నేనే స్మరించుకొను చుంటిని" అను అనుభవము కలుగదు. ౬

ఆయా ఇంద్రియములలో ప్రతి ఒకటియును ఆత్మ యనుటకు వీలు లేదు. ఈవిషయమున యుక్తి వినుము : అట్లగుచో పలువురు యజమానులుగల ఈ శరీరము వివిధములగు అభిప్రాయములను అనుసరించిన, నశించును. ౭

ఈదేహమునకు ప్రభువులు పెక్కుమంది యగుచో, వారికి అభిప్రాయ భేదము కలుగును. కనుక నానాత్మను ఏవాదియును అంగీకరింపడు. రాజు ఒక్కడేయైన దేశమున ఏర్పాటుచక్కగనుండునట్లు, ఈశరీరవిషయమునగూడ.

నీవు మనస్సువు కాదు, ప్రాణమును కాదు. ఏలయన ఈరెండును జడ పదార్థములు. "నామనస్సు ఎచ్చటికో ఏగినది" అను అనుభవమువలన మనస్సు కంటె ఆత్మ వేరు. ౯

క్షుత్ తృడ్భ్యాం పీడితః ప్రాణో మమాయం చేతి భేదతః,
తయోర్ద్రష్టా పృథక్ తాభ్యాం ఘటద్రష్టా ఘటాద్ యథా.
సుప్తౌ లీనాస్తి యా బోధే సర్వం వ్యాప్నోతి దేహకమ్,
చిచ్ఛాయయా చ సమ్బద్ధా న స బుద్ధిర్భవాన్ ద్విజ. ౧౧
నానారూపవతీ బోధే సుప్తౌ లీనాతిచఞ్చలా,
యతో దృగేకరూపస్త్వం పృథక్ తస్య ప్రకాశకః. ౧౨
సుప్తౌ దేహాద్యభావేఽపి సాక్షీ తేషాం భవాన్ యతః,
స్వానుభూతిస్వరూపత్వాన్నాన్యస్తస్యాస్తి భాసకః. ౧౩
ప్రమాణం బోధయన్తం తం బోధం మానేన యే జనాః,
బుభుత్సన్తే త ఏధోభిర్దగ్ధుం వాఞ్ఛన్తి పావకమ్. ౧౪

కుండ కంటె కుండను జూచువాడు వేరైనట్లు: "నా ప్రాణము ఆకలి దప్పులవలన పీడింపబడినది." అను భేదజ్ఞానము కలుగుచుండుటవలన, ఈ పీడితప్రాణమునకు ద్రష్టయగు ఆత్మ, ప్రాణముకంటె భిన్నము. ౧౦

ద్విజుడా! సుషుప్తికాలమున లయమంది, జాగ్రదవస్థయందు చైతన్యబింబసమన్వితమై, సమస్త శరీరమును వ్యాపించియుండు బుద్ధికూడ నీవు కాదు. ౧౧

మేలుకొని యున్నప్పుడు బుద్ధి నానా రూపములను ధరించుచు, అతి చంచల మగుచున్నది. నిద్రించునప్పుడు కారణమున లీనమగుచున్నది. (ఈ పరిస్థితుల రెంటిని పరికించుచు) నీవు దృక్కువై, బుద్ధిని ప్రకాశింపజేయుచు, బుద్ధి కంటె వేరుగ నున్నావు. కనుక, బుద్ధి ఆత్మ కాజాలదు. ౧౨

సుషుప్తికాలమున దేహాదులకు అభావము ఘటిల్లినను నీవు వానికి సాక్షివి కనుక నీవు అనుభూతిస్వరూపుడవు. నీవుగాక దేహాదులను ప్రకాశింపజేయువా రెవ్వరును లేరు. ౧౩

బోధయే ప్రమాణమును అవబోధిత మొనర్చుచున్నది. ప్రమాణమువలన బోధ నెరుగగోరువారు, కాష్ఠములతో నగ్నిని దహింప గోరుచున్నారు. ౧౪

విశ్వమాత్మానుభవతి తేనాసౌ నానుభూయతే,
విశ్వం ప్రకాశయత్యాత్మా తేనాసౌ న ప్రకాశ్యతే. ౧౫

ఈదృశం తాదృశం నైతన్న పరోక్షం సదేవ యత్,
తద్బ్రహ్మ త్వం న దేహాదిదృశ్యరూపోఽసి సర్వదృక్. ౧౬

ఇదన్త్వేనైవ యద్భాతి సర్వం తచ్చ నిషిధ్యతే,
అవాచ్యతత్త్వమనిదం న వేద్యం స్వప్రకాశతః. ౧౭

సత్యం జ్ఞానమనన్తఞ్చ బ్రహ్మలక్షణముచ్యతే,
సత్యత్వాజ్జ్ఞానరూపత్వాదనన్తత్వాత్ త్వమేవ హి. ౧౮

విశ్వమునే ఆత్మ ఎరుగుచున్నది కాని, విశ్వము ఆత్మను అనుభవించుట లేదు. ఆత్మయే విశ్వమును ప్రకాశింప జేయుచున్నది. కాని, విశ్వమువలన ఆత్మ ప్రకాశిత మగుచుండుట లేదు. ౧౫

"ఇట్టిది అట్టిది" అని చెప్పుటకు వీలు కానిదియును, పరోక్షము కాని దియును, సత్స్వరూపమే యగునదియును, ఏదికలదో, అదియే బ్రహ్మము. అదియే నీవుకాని దేహాదిదృశ్యరూపుడవు కావు. నీవు సకలమునకును ద్రష్టవు. ౧౬

ఏది ఇదంతా (ఇది, ఇది అను) రూపమున ప్రకాశిత మగుచున్నదో' అది నిషేధింప బడుచున్నది. అది బ్రహ్మము కాదు. ఇదియని వాక్కుతో చెప్పుటకు వీలుకానిదియును, ఇదియని ప్రతిపాదింప బడనిదియును, బుద్ధితో ఎరుగ బడనిదియును, స్వప్రకాశస్వరూప మగునదియును అగు వస్తువే బ్రహ్మము. [బ్రహ్మము అవాఙ్మానసగోచరము.] ౧౭

బ్రహ్మము సత్యజ్ఞానానంత లక్షణముగా చెప్పబడుచున్నది. సత్యత్వ, జ్ఞానరూపత్వ, అనంతత్వ - కారణముగ నీవే ఆ బ్రహ్మమవు. ౧౮

ఇతి దేహాద్యుపాధేః స్యాజ్జీవస్తస్య నియామకః,
ఈశ్వరః శక్త్యుపాధిత్వాత్ ద్వయోర్బోధే స్వయంప్రభా. ౧౯
అపేక్షతేఽఖిలైర్మానైః న యన్మాన మపేక్షతే,
వేదవాక్యం ప్రమాణం తద్బ్రహ్మాత్మావగతౌ మతమ్. ౨౦
అతో హి తత్త్వమస్యాది వేదవాక్య ప్రమాణతః,
బ్రహ్మణోఽస్తి యయా యుక్త్యా సాస్మాభిః సంప్రకీర్త్యతే.
శోధితే త్వం పదార్థే హి తత్త్వమస్యాది చిన్తితమ్,
సమ్భవేన్నాన్యథా తస్మాచ్ఛోధనం కృతమాదితః. ౨౧
దేహేన్ద్రియాదిధర్మాన్ యః స్వాత్మన్యారోపయన్ మృషా,
కర్తృత్వాద్యభిమానీ చ వాచ్యార్థస్త్వం పదస్య సః. ౨౩

శరీరాదులగు ఉపాధులుండిన వానితోఁగల సంబంధము ననుసరించి బ్రహ్మమే, ఆ శరీరాదుల నియంతయగు జీవు డనబడును. మాయాశక్తి ఉపాధితోఁగల సంబంధము ననుసరించి బ్రహ్మమే ఈశ్వరుడు నాబడును. ఈ రెండును తొలగిపోయిన మిగులునది స్వయంప్రభయగు బ్రహ్మమే. ౧౯

సమస్త ప్రమాణములును దేనిని అపేక్షించుచున్నవో, ఏది ఎట్టి ప్రమాణమును అపేక్షింపదో, ఆ వేదవాక్యమే బ్రహ్మస్వరూపమగు ఆత్మావగతికి ప్రమాణము. ౨౦

కనుక బ్రహ్మవిషయమున 'తత్త్వమసి' మున్నగు వేదవాక్యములు ప్రమాణిత మొనర్పఁగోరి, ఏ యుక్తులను ప్రదర్శించెనో, వానినే మేమును జెప్పుచున్నాము. ౨౧

త్వం - పదార్థము శోధితమైనయెడలనే తత్త్వమస్యాది వాక్యచింత సంభవ మగును; అన్యథా కాజాలదు. కనుక మొదట ఆ శోధన మొనర్పబడుచున్నది. ౨౨

మిథ్యాభూతములగు శరీరేంద్రియ ధర్మములను ఆత్మయం దారోపించుకొని ఎవడు కర్తృత్వభోక్తృత్వాదులయం దభిమానమును వహించుచున్నాఁడో అతఁడే త్వం పదమునకు వాచ్యార్థము. ౨౩

దేహేన్ద్రియాదిసాక్షీ యస్తేభ్యో భాతి విలక్షణః,
స్వయంబోధస్వరూపత్వాల్లక్ష్యార్థస్త్వంపదస్య సః. ౨౪

వేదాన్తవాక్యసంవేద్య విశ్వాతీతాక్షరాద్వయమ్,
విశుద్ధం యత్ స్వసంవేద్యం లక్ష్యార్థస్తత్పదస్య సః. ౨౫

సామానాధికరణ్యం హి పదయోస్తత్త్వయోర్ద్వయోః,
సమ్బన్ధస్తేన వేదాన్తైర్బ్రహ్మైక్యం ప్రతిపాద్యతే. ౨౬

భిన్నప్రవృత్తిహేతుత్వే పదయోరేకవస్తుని,
వృత్తిత్వం యత్తదేవైక్యం విభక్త్యన్తకయోస్తయోః. ౨౭

సామానాధికరణ్యం తత్ సమ్ప్రదాయిభిరీరితమ్,
తథా పదార్థయోరేవ విశేషణ విశేష్యతా. ౨౮

శరీరేంద్రియాదులకు సాక్షియును, వానికంటె వేరుగ ప్రకాశించు వాడును. స్వయంబోధస్వరూపుడును అగువాడే త్వం పదమునకు లక్ష్యార్థము.

వేదాంతవేద్యుడును, విశ్వాతీతుడును, అవినాశియును, అద్వితీయుడును, విశుద్ధుడును అగు స్వయంప్రకాశ స్వరూపుడే (ఈశ్వరుడే) తత్పదమునకు లక్ష్యార్థము. (౪౧-వ శ్లో. చూ.) ౨౫

"తత్, త్వమ్-అది, నీవు" అను ఈరెండుపదములకును గల సంబంధము సామానాధికరణ్యము. కనుక వేదాంతవాక్యములవలన జీవబ్రహ్మైక్యము ప్రతిపాదింప బడుచున్నది. ౨౬

ఏతావున విభిన్నరూపములగు రెండుపదములు ఒకే వస్తువును ప్రతిపాదించుచుండునో, అట్టి సమాన విభక్తియుక్తములును, ఏకార్థప్రతిపాదకములును అగు పదద్వయమును సమానాధికరణ మనబడును. వాని సంబంధమే సామానాధికరణ్యము. "తత్, త్వం" అను ఈరెండు పదములకును ఈసంబంధమే కలదు. వేదాంతసంప్రదాయజ్ఞుల అభిప్రాయమే ఇది. ఇట్టి పదములకు విశేష్య-విశేషణ సంబంధము కూడనుండును. ౨౭-౨౮

అయం సః సోఽయమితివత్ సమ్బన్ధో భవతి ద్వయోః
ప్రత్యక్త్వం సద్వితీయత్వం పరోక్షత్వఞ్చ పూర్ణతా
పరస్పరవిరుద్ధం స్యాత్ తతో భవతి లక్షణా,
లక్ష్యలక్షణసమ్బన్ధః పదార్థ ప్రత్యగాత్మనోః.

మానాన్తరోపరోధాచ్చ ముఖ్యార్థస్యాపరిగ్రహే,
ముఖ్యార్థస్యావినాభూతే ప్రవృత్తిర్లక్షణోచ్యతే.

త్రివిధా లక్షణా జ్ఞేయా జహత్యజహతీ తథా,
అన్యోభయాత్మికా జ్ఞేయా తత్రాద్యా నైవ సమ్భవేత్

"అయం సః — వీడే వాడు; సః అయం — వాడే వీడు" ...ములలో ఏరీతిగ ఒకమారు 'అయం' పదము విశేష్యమును, 'సః' పద...మును, ఇంకొకమారు 'సః' పదము విశేష్యమును, 'అయం' పద...మును అగుచున్నవో, ఆరీతిగనే "తత్, త్వం" పదములకుగూడ వి...సంబంధము. కాని, "తత్, త్వం" పదముల పరోక్షత్వ — ప్రత్యక్...పూర్ణతా — పూర్ణతలును విరుద్ధధర్మము లగుచున్నవి. కనుక, ఈ...నిర్ణయమునకు గాను, ఐక్యసిద్ధికి గాను, లక్షణార్థమును గ్రహి...అగునో, ఇట్టిపదముల వాచ్యార్థము అనగా తత్, త్వం ప్రతిపాద...ప్రత్యగాత్మకును, లక్ష్యలక్షణసంబంధ మేర్పడును. అందు తత్, ...ప్రతిపాద్యము వాచ్యార్థము, లక్షణ. ప్రత్యగాత్మ, లక్ష్యము.

అన్యప్రమాణమువలన ముఖ్యార్థము బాధితమైనపట్ల, ముఖ...నుండు అవినాభావసంబంధమునే లక్షణ యందురు.

లక్షణ మూడు విధములు: జహత్, అజహత్, జహదజహ...వీనిలో మొదటిది ఇట అనువర్తింపదు.

వాచ్యార్థమఖిలం త్యక్త్వా వృత్తిః స్యాద్ యా తదన్వితే,
గఙ్గాయాం ఘోష ఇతివజ్జహతీ లక్షణా హి సా. ౩౩

వాచ్యార్థస్యైకదేశస్య ప్రకృతే త్యాగ ఇష్యతే,
జహతీ సమ్భవేన్నైవ సమ్ప్రదాయవిరోధతః. ౩౪

వాచ్యార్థమపరిత్యజ్య వృత్తిరన్యార్థకే తు యా,
కథితేయమజహతీ శోణోఽయం ధావతీతివత్. ౩౫

న సమ్భవతి సోఽప్యత్ర వాచ్యార్థోఽతి విరోధతః,
విరోధాంశపరిత్యాగో దృశ్యతే ప్రకృతే యతః. ౩౬

వాచ్యార్థము నంతటిని పరిత్యజించు వృత్తి జహల్లక్షణ. దీని అన్వయ విధానమిది. "గంగాయాం ఘోషః – గంగలో గొల్లపల్లె." (గంగలో గొల్లపల్లె ఉండదుకాన, గంగనే పరిత్యజించి, తీరమును గ్రహింపనగును.) ౩౩

వాచ్యార్థముయొక్క ఒకభాగమును పరిత్యజించుటయే జహల్లక్షణ. అది సంప్రదాయమునకు విరోధముగ నుండుటవలన "తత్త్వమసి" యనుపట్ల కుదురదు. (ఈ రెంటి ముఖ్యార్థమును వదలి చైతన్యమాత్రమునే గ్రహింపవలసి యుండును.) ౩౪

వాచ్యార్థమును పరిత్యజింపక అన్యార్థకమగు వృత్తిని గ్రహించుటె అజహల్లక్షణ. ఉదాహరణ: "శోణోధావతి – ఎరుపు పరుగిడు చున్నది." (ఎరుపు పరుగిడజాలదుగాన, శోణశబ్దవాచ్యార్థమగు ఎరుపును పరిత్యజింపకుండ, ఎఱ్ఱటిదియగు గుఱ్ఱము అని అర్థము చెప్పుకొనుట.) ౩౫

"తత్ త్వమసి" యనుపట్ల విరోధాంశ – పరిత్యాగ – రూపమగు అజహల్లక్షణకూడ అనువర్తింపదు. ఈ రెండు పదముల వాచ్యార్థము అత్యంత విరుద్ధముగ నున్నది. ౩౬

వాచ్యార్థస్యైకదేశఞ్చ పరిత్యజ్యైకదేశకమ్,
యా బోధయతి సా జ్ఞేయా తృతీయా భాగలక్షణా. ౩౭

సోఽయం విప్ర ఇదం వాక్యం బోధయత్యాదితస్తథా,
తత్కాలత్వవిశిష్టఞ్చ తథైతత్కాల సంయుతమ్. ౩౮

అతస్తయోర్విరుద్ధం తత్ తత్ కాలత్వాది ధర్మకమ్,
త్యక్త్వా వాక్యం యథా విప్రపిణ్డం బోధయతీరితమ్. ౩౯

తథైవ ప్రకృతే తత్త్వమసీత్యత్ర శ్రుతౌ శృణు,
ప్రత్యక్త్వాదీన్ పరిత్యజ్య జీవధర్మాంస్త్వమః పదాత్. ౪౦

సర్వజ్ఞత్వ పరోక్షాదీన్ పరిత్యజ్య తతః పదాత్,
శుద్ధం కూటస్థమద్వైతం బోధయత్యాదరాత్ పరమ్. ౪౧

వాక్యార్థమునందలి ఒకభాగమును విడచి, ఇంకొకభాగమును బోధించునదియే మూడవదియగు భాగలక్షణ. (జహదజహల్లక్షణ) ౩౭

(ఉదాహరణ:) "సోఽయం విప్రః - ఆ బ్రాహ్మణుడే ఇతడు" అనుచోట: మొదట "సః - అతడు, ఆ" అను పదము (నేను పూర్వమాతని చూచియుండిన) కాలవైశిష్ట్యమును, "అయం - ఇతడు" అను పదము (ఇప్పుడు నేను చూచుచుండిన) ఈ కాలవైశిష్ట్యమును తెల్పుచున్నవి. ౩౮

కనుక "అతడే ఈ విప్రుడు" అను వాక్యమున ఆయా కాలములకు సంబంధించిన విరుద్ధధర్మములను పరిత్యజించి బ్రాహ్మణవ్యక్తినే తెలుపుచున్నది. (లేనిచో ఒకరు ఇంకొకరు కాజాలరు కదా!) ౩౯

అట్లే ఈ సందర్భమున "తత్త్వమసి" అను శ్రుతివాక్య విషయమున కూడ (భాగలక్షణయగును.) వినుము. త్వం - పదవాచ్యుడగు జీవుని ధర్మములగు ప్రత్యక్త్వ- మున్నగువానిని విడచి, తత్ - పదప్రతిపాద్యుడగు ఈశ్వరుని సర్వజ్ఞత్వము, పరోక్షత్వము మున్నగు ధర్మములను విడచి శ్రుతి ఆదరపూర్వకముగ శుద్ధమును, కూటస్థమును అగు అద్వైత వస్తువునే బోధించుచున్నది.
౪౦ - ౪౧

తత్త్వమోః పదయోరైక్యమేవ తత్త్వమసీత్యలమ్,
ఇత్థమైక్యావబోధేన సమ్యగ్జ్ఞానం దృఢం నమైః. ౪౨
అహం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానం యస్య శోకం తరత్యసౌ,
ఆత్మా ప్రకాశమానోఽపి మహావాక్యై స్తథైరతా. ౪౩
తత్త్వమోర్వ్యక్యతేఽథాపి పౌర్వాపర్యానుసారతః,
తథాపి శక్యతే నైవ శ్రీగురోః కరుణాం వినా. ౪౪
అపరోక్షయితుం లోకా మూఢైః పణ్డితమానిభిః,
అన్తఃకరణసంశుద్ధౌ స్వయం జ్ఞానం ప్రకాశతే. ౪౫
వేదవాక్యైరతః కిం స్యాద్ గురుణాతి న సామ్ప్రతమ్,
ఆచార్యవాన్ పురుషో హి వేదేత్యేవం శ్రుతిర్జగౌ. ౪౬

ఈరీతిగ 'తత్త్వమసి' వాక్యము "తత్ త్వం" పదముల ఐక్యమును ప్రస్తావించుచున్నది. (దీనిని విని) ఐక్యజ్ఞానమును బడసిన అనంతరము యుక్తి (మననము) వలన దృఢమగును. ౪౨

'నేనే బ్రహ్మమును' అను జ్ఞానమును బొందినవాడు శోకమును అతిక్రమించును. ఆత్మ స్వయంప్రకాశస్వరూపము. అయినను మహావాక్యములు పూర్వాపరముల ననుసరించి, "తత్ త్వం" పదముల ఐక్యమును బోధించుచున్నవి. తమ్ము పండితులుగా ఎన్నుకొని అహంకారమునందు మూఢులకు, ఆత్మ ప్రత్యక్షము కాదు. శ్రీ గురుకరుణ ఆవశ్యకము. అంతఃకరణశుద్ధి యుండవలెను. అప్పుడే ఈ జ్ఞానము స్వయముగ ప్రకాశించును. ౪౩ _ ౪౫

"వేదవాక్యముల వలననే జ్ఞానము లభించును. గురువుతో ఏమి ప్రయోజనము ?" అని ఎంచకూడదు. "ఆచార్యవంతుడగు (గురువుగల) పురుషుడే ఎరుగును" అని శ్రుతియే చెప్పుచున్నది. ౪౬

అనాదావిహ సంసారే బోధకో గురురేవ హి,
అతో బ్రహ్మాత్మవస్త్వైక్యం జ్ఞాత్వా దృశ్యమసత్తయా. ౪౭

అద్వైతే బ్రహ్మణి స్థేయం ప్రత్యగ్బ్రహ్మాత్మనా సదా,
తత్ప్రత్యక్షాత్ పరిజ్ఞాతమద్వైత బ్రహ్మచిద్ఘనమ్. ౪౮

ప్రతిపాద్యం తదేవాత్ర వేదాన్తైర్న ద్వయం జడమ్,
సుఖరూపం చిదద్వైతం దుఃఖరూపమసజ్జడమ్. ౪౯

వేదాన్తైస్తద్ద్వయం సమ్యక్ నిర్ణీతం వస్తుతో నయాత్,
అద్వైతమేవ సత్యం త్వం విద్ధి ద్వైతమసత్ సదా. ౫౦

శుద్ధే కథమశుద్ధః స్యాద్ దృశ్యం మాయామయం తతః,
శుక్తౌ రూప్యం మృషా యద్వత్ తథా విశ్వం పరాత్మని.

అనాదియును (అపారమును) అగు ఈ సంసారమున బోధకుడు గురువొక్కడే. బ్రహ్మాత్మైక్యమును గురువువలన నెరిగి దృశ్యవస్తువులను మిథ్యారూపముగ భావించి అద్వైతబ్రహ్మమున ప్రత్యక్‌బ్రహ్మముగ నెలకొని యుండదగును. ఆత్మసాక్షాత్కారమున చిద్ఘన రూపియగు అద్వైతబ్రహ్మము ఎరుకకు వచ్చును.

౪౭ – ౪౮

సర్వవేదాంత (ఉపనిషత్) ప్రతిపాద్యమాయద్వైతబ్రహ్మమే – ద్వైతము జడమును బోధించుట లేదు. జ్ఞానస్వరూపమగు అద్వితీయబ్రహ్మము ఆనందస్వరూపము; జడరూపమగు ద్వైతవస్తువులు మిథ్యయును దుఃఖరూపములును.

౪౯

ఉపనిషత్తులు చిజ్జడస్వరూపమును యుక్తియుక్తముగ నిర్ణయించినవి. నీవు సర్వదా అద్వైతబ్రహ్మమును సత్యముగను, ద్వైతవస్తువును మిథ్యగను గ్రహింపుము.

౫౦

శుద్ధవస్తువున అశుద్ధవస్తు వెట్లుండగలదు? కనుక, దృశ్యజగత్తు మాయామయము అనగా, మిథ్య. శుక్తియందు రజతము మిథ్యయైనట్లు, పరమాత్మయందు జగత్తు మిథ్య.

౫౦

విద్యతే న స్వతః సత్త్వం నాసతః సత్త్వమస్తి వా,
బాధ్యత్వాన్నైవ సద్ద్వైతం నాసత్ ప్రత్యక్షభానతః. ౫౨

సదసన్న విరుద్ధత్వాదతోఽనిర్వాచ్యమేవ తత్,
యః పూర్వమేక ఏవాసీత్ సృష్ట్వా పశ్చాదిదం జగత్. ౫౩
ప్రవిష్టో జీవరూపేణ స ఏవాత్మా భవాన్ పరః,
సచ్చిదానన్ద ఏవ త్వం విస్మృత్యాత్మతయా పరమ్. ౫౪
జీవభావమనుప్రాప్తః స ఏవాత్మాపి బోధతః,
అద్వయానన్దచిన్మాత్రః శుద్ధః సామ్రాజ్యమాగతః. ౫౫
కర్తృత్వాదీని యాన్యాసంస్త్వయి బ్రహ్మాద్వయే పరే,
తానీదానీం విచార్య త్వం కిం స్వరూపాణి వస్తుతః. ౫౬

స్వాభావికముగనే జగత్తునకు నైజమగు సత్త్వము లేదు. అసద్వస్తువునకు సత్త్వ మెట్లుండును? బాధితమగుచుండుటవలన, ద్వైతము సత్యముకాదు. కాక, (శశశృంగాదులవలె) అసత్తు అనగా అలీకమును గాదు. ఏలయన, ద్వైతమునకు ప్రత్యక్షభావము కలదు. ౫౨

జగత్తు సదసత్స్వరూపమును కాదు. ఏలయన, అవి విరుద్ధములు. కనుక అనిర్వాచ్యము. పూర్వ మెవడేకమాత్రుడై యుండెనో, అతడే తరువాత ఈజగత్తును సృష్టించి, జీవరూపమును దాల్చి ప్రవేశించెను. నీవే అట్లు ప్రవేశించిన పరమాత్మవు. నీవు సచ్చిదానంద స్వరూపుడవు. నీవు నీ పరమాత్మ భావమును విస్మరించి, జీవత్వమును బొందినాడవు. జ్ఞానము లభించిన, నీ వా అద్వితీయానంద చిత్స్వరూపశుద్ధ సామ్రాజ్యమును బొందిన పరమాత్మ స్వరూపుడవే యగుదువు. ౫౩_౫౫

అద్వితీయబ్రహ్మస్వరూపుడవగు నీయందే కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది ధర్మములు (జీవుడని భావించినప్పుడు) ఉండెనో, వానిని ఇప్పుడు విచారించి చూడుము:_ వాస్తవమునకు వీని స్వరూప మేమి? ౫౬

అత్రైవ శృణు వృత్తాన్తమపూర్వం శ్రుతిభాషితమ్,
కశ్చిద్ గాన్ధారదేశీయో మహారత్నవిభూషితః. ౫౮
స్వగృహే స్వాఙ్గణే సుప్తః ప్రమత్తః సన్ కదాచన,
రాత్రౌ చౌరః సమాగత్య భూషణానాం ప్రలోభతః. ౫౯
బద్ధ్వా దేశాన్తరం చౌరైర్నీతః సన్ గహనే వనే,
భూషణాన్యపహృత్యాపి బద్ధాక్షకరపాదకః. ౫౯
నిక్షిప్తో విపినేఽతీవకుశకణ్టకవృశ్చికైః,
వ్యాలవ్యాఘ్రాదిభిశ్చైవ సఙ్కులే తరుసఙ్కులే. ౬౦
వ్యాలాదిదుష్టసత్త్వేభ్యో మహారణ్యే భయాతురః,
శిలాకణ్టక దర్భాద్యైర్దేహస్య ప్రతికూలకైః. ౬౧
క్రియమాణే విలుఠనే విశీర్ణాఙ్గోఽసమర్థకః,
క్షుత్తృషాతప వాయ్వగ్న్యాదిభిస్తప్తోఽతితాపకైః. ౬౨

ఈ సందర్భమున శ్రుతి నుడివిన అపూర్వ వృత్తాంతమును వినుము. గాంధారదేశీయుడగు ఒకానొక వ్యక్తి ఒకప్పుడు అమూల్యరత్నములతో నలంకరించుకొని నిజగృహప్రాంగణమున ఏమరి నిద్రించుచుండెను. రాత్రివేళ దొంగలు వచ్చి, అలంకారములయందలి ఆశచే అతనిని కట్టి దేశాంతరమునకు గొనిపోయిరి. భూషణములను అపహరించి, అతని కన్నులను కాలుసేతులను గట్టివైచి, అత్యంతము కుశకంటకములతోను, వృశ్చిక సర్ప వ్యాఘ్రములతోడను నిండిన, నిబిడారణ్యమున పారవైచి వెడలిపోయిరి. ౫౮-౬౦

నిబిడారణ్యమున సర్పాది దుష్టజంతుభయమున ఆతురుడై, శరీరప్రతికూలములగు శిలాకంటకావృతస్థానమున శయనించుటవలన శరీరాంగములు విశీర్ణములును, శక్తిరహితములును నయ్యెను. అత్యంత దుఃఖప్రదములగు ఆకలిదప్పులును, ఎండయును, గాలియును, నిప్పును మున్నగునవి తాపము నొసగుచుండెను. ౬౧-౬౨

బన్ధముక్తో తథా దేశప్రాప్త్యావేన సుదుఃఖధీః,
యదృశే కశ్చిదాక్రోశన్నైకం తత్రైవ తస్థివాన్. ౬౩

తథా రాగాదిభిర్వైరైః శత్రుభిర్దుఃఖదాయిభిః,
చోరైర్దేహాభిమానాద్యైః స్వానన్దధనహారిభిః. ౬౪

బ్రహ్మానన్దే ప్రమత్తః స్వాజ్ఞాననిద్రావశీకృతః,
బద్ధస్త్వం బన్ధనైర్భోగతృష్ణాజ్వరాదిభిర్దృఢమ్. ౬౫

అద్వయానన్దరూపాత్ త్వాం ప్రచ్యావ్యాఽతీవ ధూర్తకైః,
దూరానీతోఽసి దేహేషు సంసారారణ్యభూమిషు. ౬౬

సర్వదుఃఖనిదానేషు శరీరాదిత్రయేషు చ,
నానాయోనిషు కర్మాఖ్యపాశనానిర్మితాసు చ. ౬౭

అక్కడనుండి ఆవ్యక్తి బంధముక్తుడై స్వదేశమునకు వెళ్లుటకుగాను, అత్యంతదుఃఖితచిత్తమున ఉచ్చైఃస్వరమున రోదింపసాగెను. కాని ఎవ్వరును కనిపించలేదు. ౬౩

అట్లే నీవును బ్రహ్మానందము నవధరింపక, అజ్ఞాన నిద్రావశీభూతుడవైతివి. దుఃఖప్రదులగు రాగద్వేషాది శత్రువులు, స్వాత్మానందధనము నపహరించిరి. శరీరాభిమానమను చోరుడే, భోగతృష్ణాదిరూపమగు బంధమున నిన్ను బంధించినాడు. ౬౪-౬౫

ధూర్తులగు చోరులు గాంధారదేశస్థుని అతిదూరవనమునకు గొనిపోయినట్లు, రాగాదులు నిన్ను అద్వితీయానందస్వరూపమునుండి భ్రష్టుని జేసి, శరీరమను దూరదేశమునకు, సంసారారణ్యమునకు తీసికొనివచ్చినవి. ౬౬

సర్వదుఃఖములకును కారణము స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరములు. ఈ మూడిటియందును, (లేక, శరీరేంద్రియాంతఃకరణములయందునను) కర్మము

ప్రవేశితోఽసి సృష్టోఽసి బద్ధః స్వానన్దదృష్టితః,
అనాదికాలమారభ్య దుఃఖంచానుభవన్ సదా. ౬౮

జన్మమృత్యుజరాదోష నరకాది పరమ్పరామ్,
నిరన్తరం విషణ్ణోఽనుభవన్నత్యన్తశోకవాన్. ౬౯

అవిద్యాభూతబన్ధస్య నివృత్తౌ దుఃఖదస్య చ,
స్వరూపానన్దసంప్రాప్తౌ సతోఽప్యుపాయం న లబ్ధవాన్. ౭౦

యథా గాంధారదేశీయశ్చిరం దైవాద్దయాలుభిః,
కైశ్చిత్ పాన్థైః పరిప్రాప్తైర్ముక్తదృష్ట్యాదిబన్ధనః. ౭౧

నకును, అజ్ఞానమునకును సంబంధించిన సంస్కారమువలన నిర్మింపబడిన నానావిధయోనులందు నీవు ప్రవేశించితివి. ఇట్లు (నీవు నిన్ను) సృష్టించుకొని, ఆనందలోభమున బద్ధుడవైతివి. అనాదికాలమునుండి సర్వదా దుఃఖము ననుభవించుచుంటివి. జన్మమృత్యుజరా నరకముల బొందుచు విషణ్ణుడవగుచున్నావు. దుఃఖప్రదమగు అవిద్యయొక్క నివృత్తియును, స్వరూపానంద ప్రాప్తియును లభించెడు మార్గమును కనుగొన జాలకుంటివి. ౬౭ - ౭౦

ఏరీతిగా ఆగాంధరనివాసి చాలకాల మట పడియుండి, అదృష్ట వశమున ఆ మార్గమున బోవువారును, దయాళులును అగు వ్యక్తులవలన నేత్రాది బంధనమునుండి ముక్తినంది స్వస్థచిత్తులగు పాంథులవలన ఉపదిష్టుడై పండితుడును, మేధావియును, నిశ్చితమతియును, పథకుశలుడును అగుచు గ్రామము నుండి గ్రామాంతరమును జేరుకొనుచు నిజగృహమును బ్రవేశించి బందుగులవలన కౌగిలింపబడి పూర్వమువలెనే సుఖముగ నుండునో ఆ రీతిగనే నీవును దుఃఖప్రదములగు బహుజన్మముల పరిభ్రమించి అనంతరము అదృష్టవశమున శుభప్రదమగు ఉపాయమున శ్రద్ధనుబూని, ఉత్తమకర్మముల ననుష్ఠించుచు వర్ణాశ్రమ ధర్మపరాయణుడవై దానివలన లభించిన పుణ్యబలమున మహోన్నతినంది, ఈశ్వరానుగ్రహమున బ్రహ్మవేత్తయగు గురువును బొంది, యథాశాస్త్రము సన్న్యసించినవాడును, వివేకాది గుణసంపన్నుడును అగు ఆ గురువునుండి నేడు

స సార్థైరుపదిష్టశ్చ పణ్డితో నిశ్చితాత్మకః,
గ్రామాద్ గ్రామాన్తరం గచ్ఛన్మేధావీ మార్గతత్పరః. ౨౨
గత్వా గాన్ధారదేశం స స్వగృహం ప్రాప్య పూర్వవత్,
బాన్ధవైః సమ్పరిష్వక్తః సుఖీ భూత్వా స్థితోఽభవత్. ౨౩
త్వమప్యేవమనేకేషు దుఃఖదాయిషు జన్మసు,
భ్రాన్తో దైవాచ్ఛుభే మార్గే జాతశ్రద్ధః సుకర్మకృత్. ౨౪
వర్ణాశ్రమాచారపరోఽవాప్తపుణ్యమహోదయః,
ఈశ్వరానుగ్రహాల్లబ్ధో బ్రహ్మవిద్ గురుసత్తమః. ౨౫
విధివత్ కృతసన్న్యాసో వివేకాదియుతః సుధీః,
ప్రాప్తో బ్రహ్మోపదేశోఽద్య వైరాగ్యాభ్యాసతః పరమ్.
పణ్డితస్తత్ర మేధావీ యుక్త్యా వస్తువిచారయన్,
నిదిధ్యాసనసమ్పన్నః ప్రాప్తో హి త్వం పరం పదమ్. ౨౬
అతో బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానముపదిష్టం యథావిధి,
మయాచార్యేణ తే ధీర సమ్యక్ తత్ర ప్రయత్నవాన్. ౨౭
భూత్వా విముక్తబన్ధస్త్వం భిన్నద్వైతాత్మసంశయః,
నిర్ద్వంద్వో నిస్స్పృహో భూత్వా విచరస్వ యథాసుఖమ్.

బ్రహ్మోపదేశమును బొందితివి. కేవలము వైరాగ్యము నభ్యసించుటవలననే పండితుడవును, మేధావియును అగు నీవు యుక్తివలన వస్తువిచార మొనర్చి, ధ్యానపరాయణుడవై పరమపదమును (ముక్తిని) బొందినావు. ౨౧ - ౨౬

ధీరుడా! ఆచార్యుడనగు నేను నీకు యథావిధిగ బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానమును ఉపదేశించినాను. నీవు ఇక నీ ప్రయత్నప్రాబల్యమున బంధముక్తుడవు కమ్ము. ద్వైతసందేహమును బోగొట్టుకొనుము. నిర్ద్వంద్వుడవు, నిష్కాముడవునయి యథాసుఖము విహరింపుము. ౨౭ - ౨౮

వస్తుతో నిష్ప్రపఞ్చోఽసి నిత్యముక్తః స్వభావతః,
న తే బన్ధవిమోక్షౌ స్తః కల్పితౌ తే యతస్త్వయి. ౮౦

న నిరోధో న చోత్పత్తిర్న బద్ధో న చ సాధకః,
న ముముక్షుర్న వై ముక్త ఇత్యేష పరమార్థతా. ౮౧

శ్రుతిసిద్ధాన్తసారోఽయం తథైవ త్వం స్వయా ధియా,
సంవిచార్య నిదిధ్యాస్య నిజానన్దాత్మకం పరమ్ ౮౨

సాక్షాత్కృత్వాఽపరిచ్ఛిన్నాద్వైతబ్రహ్మాక్షరం స్వయమ్,
జీవన్నేవ వినిర్ముక్తో విశ్రాన్తః శాన్తిమాశ్రయ. ౮౩

విచారణీయా వేదాన్తా వన్దనీయో గురుః సదా,
గురూణాం వచనం పథ్యం దర్శనం సేవనం నృణామ్. ౮౪

యథార్థమునకు నీవు ప్రపంచాతీతుడవు. నీవు స్వాభావికముగనే నిత్యముక్తస్వరూపుడవు. నీయందు బంధమోక్షములు లేవు. ఏలయన, (బ్రహ్మస్వరూపుడవగు) నీయందు అవి కల్పితములు. ౮౦

నిరోధము లేదు, ఉత్పత్తి లేదు. బద్ధుడు లేడు, సాధకుడును లేడు. ముముక్షువు లేడు, ముక్తుడును లేడు_ ఇదియే పరమార్థదృష్టి. (అనగా ఉన్నదొకటియే; అదియే బ్రహ్మము.) ౮౧

ఇది ఉపనిషత్_సిద్ధాంత_సారము. నీవు స్వబుద్ధివలన నిజానందస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమును చక్కగ విచారించి, ధ్యానించి, స్వయముగ అపరిచ్ఛిన్నమును, అక్షరమును, అద్వైతమును అగు పరబ్రహ్మమును సాక్షాత్కారమొనర్చుకొని, జీవన్ముక్తుడవు కమ్ము. విశ్రాంతిని బొందుము. శాంతిని ఆశ్రయింపుము. ౮౨_౮౩

వేదాంత (ఉపనిషద్_) వాక్యములు విచారణీయములు. గురువు సదా వందనీయుడు. నరులకు గురువాక్యశ్రవణమును, దర్శనమును, సేవయును హితకరములు. ౮౪

* గురుర్బ్రహ్మ స్వయం సాక్షాత్ సేవ్యో వన్ద్యో ముముక్షుభిః
నోద్వేజనీయ ఏవాయం కృతజ్ఞేన వివేకినా. ౮౫

* యావదాయుస్త్వయా వన్ద్యో వేదాన్తో గురురీశ్వరః,
మనసా కర్మణా వాచా శ్రుతిరేవైష నిశ్చయః. ౮౬

* భావాద్వైతం సదా కుర్యాత్ క్రియాద్వైతం న కర్హిచిత్,
అద్వైతం త్రిషు లోకేషు నాద్వైతం గురుణా సహ. ౮౭

ఇత్యేవం బోధితో బ్రహ్మామృతబోధాత్మనా ద్విజః,
గురుణా భాష్యకారేణ మణ్డనాఖ్యకవిర్మహాన్. ౮౮

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత తత్త్వోపదేశః ॥౧౪॥

గురువే ప్రత్యక్షబ్రహ్మము. ముముక్షువులకు గురువు సేవనీయుడు, వందనీయుడు. కృతజ్ఞుడును వివేకియును అగువాడు గురువునకెట్టి ఆరాటమును కలిగింపకూడదు. ౮౫

ఆయువు ఉండినంతవరకు త్రికరణశుద్ధిపూర్వకముగ – మనోవాక్కాయములతో – వేదాంతములను, గురువును, ఈశ్వరుని నమస్కరింపుము. ఇది శ్రుతి వాక్యము. ఇది నిశ్చితమగు సిద్ధాంతము. ౮౬

భావాద్వైతము నవలంబింపుము – అనగా, అద్వైతభావమును హృదయమునందే నిల్పికొనుము. కర్మవేళల అద్వైతభావమును ప్రదర్శింపకుము. (అగుచో, కర్మమే నిర్వహింపబడదు.) ముల్లోకముల అద్వైతము చెల్లును. కాని గురువు పట్ల కూడదు. (ఏలయన ఐక్యము ఘటిల్లిన గురుపూజయును, ఫలమగు గురుకృపయును లభింపవు.) ౮౭

భాష్యకారుడును, గురుడును అగు శంకరుడు, బ్రాహ్మణుడును, మహాత్ముడును, పండితుడును అగు మండనమిశ్రునకు ఈరీతిగ బ్రహ్మామృతమగు జ్ఞానస్వరూపమును బోధించెను. ౮౮

ఇది తత్త్వోపదేశ ఆంధ్రానువాదము ॥౧౪॥

---

* ఈ మూడుశ్లోకములును సారతత్త్వోపదేశమను వేరు శీర్షికతోగూడ భారతదేశమునందంతటను ప్రచారములో నుండి, వేరొక గ్రంథముగకూడ పరిగణింపబడుచున్నవి.

౧౫. ధన్యాష్టకమ్

తజ్జ్ఞానం ప్రశమకరం యదిన్ద్రియాణాం
తజ్జ్ఞేయం యదుపనిషత్ సునిశ్చితార్థమ్,
తే ధన్యా భువి పరమార్థనిశ్చితేహాః
శేషాస్తు భ్రమనిలయే పరిభ్రమన్తి. ౧

ఆదౌ విజిత్య విషయాన్ మదమోహరాగ
ద్వేషాదిశత్రుగణ మాహృతయోగరాజ్యాః,
జ్ఞాత్వా మతం సమనుభూయ పరాత్మవిద్యా
కాన్తాసుఖం వనగృహే విచరన్తి ధన్యాః. ౨

త్యక్త్వా గృహే రతిమధోగతిహేతుభూతా
మాత్మేచ్ఛయోపనిషదర్థరసం పిబన్తః,
నీతస్పృహా విషయభోగపదే విరక్తా
ధన్యాశ్చరన్తి విజనేషు విరక్తసఙ్గాః. ౩

ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరల్చునదియే జ్ఞానము. ఎరుగదగినది ఉపనిషత్తుల నిశ్చితార్థమే. పరమార్థతత్త్వమును నిర్ణయింప పాటుపడువారే ఈ లోకమున ధన్యులు. మిగిలినవారు భ్రమపడి తిరుగాడుచున్నారు. ౧

మొదట మదమోహరాగద్వేషాదులగు శత్రువులను నిర్జించి, యోగరాజ్యమును కైవసమొనర్చుకొని, అభిమతవస్తువు నెరిగి, పరాత్మవిద్యయను కాంతతో సుఖము ననుభవించి, ధన్యులగువారు వనగృహమున విహరించుచున్నారు. ౨

అధోగతి కారణమగు విషయప్రీతిని పరిత్యజించి, యధేచ్ఛగా ఉపనిషద్ - సార - రసమును గ్రోలుచు, నిస్సంగులగుచు, విషయభోగముల విరక్తినంది, లోకాలయమును త్యజించి ధన్యులగువారు ఏకాంత ప్రదేశముల విహరించుచున్నారు. ౩

త్యక్త్వా మమాహమితి బన్ధకరే పదే ద్వే
మానాపమానసదృశాః సమదర్శినశ్చ,
కర్తారమన్యమవగమ్య తదర్పితాని
కుర్వన్తి కర్మపరిపాకఫలాని ధన్యాః. ౪

త్యక్త్వైషణాత్రయ మవేక్షితమోక్షమార్గా
భైక్ష్యామృతేన పరికల్పితదేహయాత్రాః,
జ్యోతిః పరాత్ పరతరం పరమాత్మసంజ్ఞం
ధన్యా ద్విజా రహసి హృద్యవలోకయన్తి. ౫

నాసన్ న సన్ న సదసన్ న మహాన్ న చాణు
న స్త్రీ పుమాన్ న చ నపుంసక మేవబీజమ్,
యైర్బ్రహ్మ తత్సమనుపాసిత మేకచిత్తైః
ధన్యా విరేజురితరే భవపాశబద్ధాః. ౬

ధన్యవ్యక్తులు "మమ, అహం _ నాది, నేను" అను పదములను రెంటిని, బంధదాయకము లగుటవలన, వదలి, దూషణభూషణములను సమముగ వీక్షించుచు, సర్వత్ర సమస్వరూపమగు ఆత్మనే వీక్షించుచు, ఈశ్వరునే కర్తగ గ్రహించి, ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో పూర్వకర్మపరిణామ ఫలములగు కార్యములను నిర్వహించుచున్నారు. (లేక: ఆత్మాతిరిక్తమగు బుద్ధినే కర్తగ గ్రహించి, ఆ కర్త యొసగిన వస్తువులను కర్మఫలముగ గ్రహించుచున్నారు.) ౪

ధన్యులగు ద్విజులు మోక్షోపాయము నెరిగి, పుత్రవిత్తలోకైషణలను త్యజించి, భిక్షాన్నమను అమృతమువలన దేహయాత్రను నిర్వహించుకొనుచు, నిర్జనప్రదేశనిషణ్ణులై హృదయమున పరంజ్యోతి స్వరూపమగు పరమాత్మను వీక్షించుచున్నారు. ౫

సత్తయును అసత్తయును కానిదియును, సదసత్తులు కానిదియును, అణుమహత్తులు కానిదియును, స్త్రీనపుంసకపురుషమూర్తి కానిదియును, సర్వకారణమును అగు బ్రహ్మమును ఎవ రేకాగ్రచిత్తమున ఉపాసించుచున్నారో, వారే ధన్యులు. మిగిలినవారు సంసారపాశబద్ధులు. ౬

అజ్ఞానపఙ్కపరిమగ్నమపేతసారం
దుఃఖాలయం మరణజన్మజరావసక్తమ్,
సంసారబన్ధనమనిత్యమవేక్ష్య ధన్యా
జ్ఞానాసినా తదవశీర్య వినిశ్చయన్తి. ౭

శాన్తైరనన్యమతిభిర్మధురస్వభావైః
ఏకత్వనిశ్చితమనోభిరపేతమోహైః,
సాకం వనేషు విజితాత్మపదస్వరూపం
శాస్త్రేషు సమ్యగనిశం విమృశన్తి ధన్యాః. ౮

అహిమివజనయోగం సర్వదావర్జయేద్ యః
కుణపమివ సునారీం త్యక్తుకామో విరాగీ,
విషమివ విషయాన్ యో మన్యమానో దురన్తాన్
జయతి పరమహంసో ముక్తిభావం సమేతి. ౯

"సంసారము, అనిత్యము, బంధనస్వరూపము. ఇది అజ్ఞానమను బురదలో దిగబడియున్నది. ఇది నిస్సారము. దుఃఖమునకు పుట్టిల్లు. జన్మజరామరణములతో చిక్కుబడియున్నది." అని గ్రహించి ధన్యులగువారు జ్ఞానఖడ్గముతో దానిని ఛేదించి, యథార్థతత్త్వమును చక్కగ గ్రహించుచున్నారు. ౭

శాంతులును, ఏకాగ్రచిత్తులును, మధురస్వభావులును, జీవబ్రహ్మైక్య విషయమున సందేహము లేనివారును, మోహరహితులును నగు వ్యక్తులతోగూడి, వనమధ్యమున ధన్యపురుషులు, శాస్త్రములలో ఆత్మస్వరూపమని నిర్ణయింపబడినదానిని గ్రహించి, చక్కగ విమర్శించుచున్నారు. ౮

జనసంగమును సర్పమువలె భావించి సర్వదా పరిత్యజించువాడును, చక్కటి అందగత్తెను చూచి పీనుగవలె విడుచునంతటి వైరాగ్యముగలవాడును, దురంతములగు భోగవిషయములను విషమువలె భావించువాడును అగు పరమహంసకు జయమగును. అతడే ముక్తిని బొందును. ౯

సమ్పూర్ణం జగదేవ నన్దనవనం సర్వేఽపి కల్పద్రుమాః
గాఙ్గం వారి సమస్తవారినివహాః పుణ్యాః సమస్తాః క్రియాః,
వాచః ప్రాకృతసంస్కృతాః శ్రుతిగిరో వారాణసీ మేదినీ
సర్వావస్థితిరస్య వస్తువిషయాదృష్టే పరబ్రహ్మణి. ౧౦

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత ధన్యాష్టకమ్ ॥౧౫॥

బ్రహ్మసాక్షాత్కారమైనయెడల, జగత్తే నందనవన మగును. తరువులన్నియును కల్పద్రుమములే. జలమంతయును గంగయే. సమస్తకార్యములును పుణ్యక్రియలే. ప్రాకృత సంస్కృతవాక్కులు వేదవాక్యము లగును. భూమండల మంతయును కాశీక్షేత్రమే. ఇట్టి జ్ఞాని ఏరీతిగ నుండినను బ్రహ్మముననే వెలయుచుండును. ౧౦

ఇది ధన్యాష్టక ఆంధ్రానువాదము ॥౧౫॥

౧౬. నిరఞ్జనాష్టకమ్

స్థానం న మానం న చ నాద-బిన్దు-రూపం న రేఖా న చ ధాతువర్ణమ్,
ద్రష్టా న దృశ్యం శ్రవణం న శ్రావ్యం తస్మై నమో బ్రహ్మనిరఞ్జనాయ.

వేదో న శాస్త్రం న చ శౌచ సన్ధ్యా, మన్త్రో న జాప్యం న చ ధార-ధేయమ్,
హోమో న యజ్ఞో న చ దేవపూజా, తస్మై నమో బ్రహ్మనిరఞ్జనాయ.

వృక్షో న మూలం న చ బీజమూలం, శాఖా న పత్రం న చ వల్లిపల్లవమ్,
పుష్పం న గన్ధో న ఫలం న ఛాయా, తస్మై నమో బ్రహ్మనిరఞ్జనాయ.

అధో న చోర్ధ్వం న శివో న శక్తిః, పుమాన్ న నారీ న చ లిఙ్గమూర్తిః,
బ్రహ్మా న విష్ణుర్న చ దేవరుద్రస్తస్మై, నమో బ్రహ్మ నిరఞ్జనాయ.

స్థానమానములు♦ లేక, నాదబిందువులు గాక, రూపురేఖలు లేక, ధాతు వర్ణరహితమై, దృక్ - దృశ్యములు గాక, శ్రవణశబ్దములు గాక ఒప్పుచుండెడు నిరంజనబ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౧

వేదశాస్త్రములు గాక, శౌచసంధ్యలు గాక, మంత్రజపములు గాక, ఆధార ఆధేయములు గాక, హోమయజ్ఞములు గాక, దేవపూజయును గాక ఒప్పుచుండెడు నిరంజనబ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౨

చెట్టును విత్తును గాక, బోదెయును గాక, కొమ్మలును ఆకులును గాక, తీగెలును చిగుళ్లును గాక, పూవులును తావియును గాక, కాయయును పండును గాక, నీడయును గాక, ఒప్పుచుండెడు నిరంజన బ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౩

ఊర్ధ్వాధోదేశములు గాక, శివశక్తులు గాక, స్త్రీ పురుషమూర్తి గాక, లింగమూర్తి గాక, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రులలో నెవ్వరును గాక ఒప్పుచుండెడు నిరంజనబ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౪

ఈ శ్లోకములకు శ్రీ శంకరులవారు రచించిన భాష్యము కలదు.

♦ మానము = పరిమాణము, హద్దు.

అఖణ్డఖణ్డం న చ దణ్డదణ్డ్యం
కాలోఽపి జీవో న గురుర్న శిష్యః,
గ్రహో న తారా న చ మేఘమాలా
తస్మై నమో బ్రహ్మనిరఞ్జనాయ. ౫

శ్వేతం న పీతం న చ రక్తరేతో
హైమం న రౌప్యం న చ వర్ణవర్ణమ్,
చన్ద్రార్కవహ్న్యుదయో న చాస్తం
తస్మై నమో బ్రహ్మనిరఞ్జనాయ. ౬

స్వర్గే న మర్త్యే నగరే న సత్రే
జాతేఽతీతం న చ భేదభిన్నమ్,
నాహం న తత్త్వం న పృథక్ పృథక్త్వాత్
తస్మై నమో బ్రహ్మనిరఞ్జనాయ. ౭

ఖండాఖండములుగాక, దండదండనీయములుగాక, కాలముగాక, జీవుడు గాక, గురుశిష్యులుగాక, గ్రహనక్షత్రములుగాక, మేఘమాలగాక ఒప్పుచుండెడు నిరంజనబ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౫

తెలుపుయును పసుపుయునుగాక, రక్తవీర్యములుగాక, వెండిబంగారములుగాక, చాతుర్వర్ణ్యముగాక, కీర్తిగాక, సూర్యచంద్రాగ్నులుగాక, వీరి ఉదయాస్తమయములునుగాక ఒప్పుచుండెడు నిరంజన బ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౬

స్వర్గమర్త్యములుగాక, నగరసత్రములుగాక, జన్మముగాక, భేదభిన్నత్వములుగాక, అహంతత్త్వములుగాక, పృథక్తత్త్వములుగాక ఒప్పుచుండెడు నిరంజనబ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౭

గమ్భీరధీరం న ఘనం న శూన్యం
సంసారసారం న చ పాపపుణ్యమ్,
వ్యక్తం న చావ్యక్తమభేదభిన్నం
తస్మై నమో బ్రహ్మనిరఞ్జనాయ. ౮

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత నిరఞ్జనాష్టకమ్ ॥౧౬॥

ధీరగాంభీర్యములుగాక, శూన్యఘనములుగాక, సంసారమును దాని సారమునుగాక, పాపపుణ్యములుగాక, వ్యక్తావ్యక్తములుగాక, అభేదభిన్నత్వములుగాక ఒప్పుచుండెడు నిర్విశేషనిరంజన బ్రహ్మమునకు నమస్కారము. ౮

ఇది నిరంజనాష్టక ఆంధ్రానువాదము ॥౧౬॥

౧౭. నిర్వాణషట్కమ్

(ఆత్మషట్కమ్)

మనోబుద్ధ్యహఙ్కారచిత్తాని నాహం
న శ్రోత్రం న జిహ్వా న చ ఘ్రాణనేత్రమ్,
న చ వ్యోమ భూమిర్న తేజో న వాయు
శ్చిదానన్దరూపః శివోఽహం శివోఽహమ్. ౧

అహం ప్రాణసంజ్ఞో న వై పఞ్చవాయు
ర్న వా సప్తధాతుర్న వా పఞ్చకోశః,
న వాక్ పాణిపాదౌ న చోపస్థపాయూ
చిదానన్దరూపః శివోఽహం శివోఽహమ్. ౨

మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, చిత్తము: ఇవి నేను కాను. శ్రోత్రము, జిహ్వ, ఘ్రాణము: ఇవియును నేను కాదు. ఆకాశము, భూమి, తేజస్సు, వాయువు: (జలము) ఇవియును నేను కాదు. నేను (కర్మేంద్రియములకును, జ్ఞానేంద్రియములకును, పంచభూతములకును, అతీతుడనగు) చిదానందరూప శివుడను. నేను శివుడనే. ౧

నేను ప్రాణమను కాను. కాక ప్రాణాపానవ్యానసమానోదానము లన బడు పంచవాయువులును కాదు. రక్తమాంసమేదోస్థిమజ్జారసశుక్రములను సప్త ధాతువులుకూడ నేను కాదు. అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞాన మయానందమయము లనబడు పంచకోశములు కూడ నేను కాదు. వాక్కు యును, హస్తపాదములుకూడ నేను కాదు. పాయూపస్థలుకూడ నేను కాదు. నేను చిదానన్దరూపుడను. శివుడనే నేను. నేనే శివుడను. ౨

న పుణ్యం న పాపం న సౌఖ్యం న దుఃఖం
న మన్త్రో న తీర్థం న వేదా న యజ్ఞాః,
అహం భోజనం నైవ భోజ్యం న భోక్తా
చిదానన్దరూపః శివోఽహం శివోఽహమ్. 3

న మే ద్వేషరాగౌ న మే లోభమోహౌ
మదో నైవ మే నైవ మాత్సర్యభావః,
న ధర్మో నచార్థో న కామో న మోక్ష
శ్చిదానన్దరూపః శివోఽహం శివోఽహమ్. ౪

న మృత్యుర్న శఙ్కా న మే జాతిభేదః
పితా నైవ మే నైవ మాతా న జన్మ,
న బన్ధుర్న మిత్రం గురుర్నైవ శిష్య
శ్చిదానన్దరూపః శివోఽహం శివోఽహమ్. ౫

నాకు పుణ్యపాపములు లేవు. సుఖదుఃఖములు లేవు. మంత్రజపము లేదు. తీర్థసేవ లేదు. వేదయజ్ఞములు లేవు. భోజనపదార్థము, భోజనము, భోక్త (భుజించువాడు) ఇవి నేను కాదు. నేను చిదానందస్వరూపుడనగు శివుడను. నేను శివస్వరూపుడను.
3

నాకు రాగద్వేషములు లేవు. లోభమోహములు లేవు. మదమాత్సర్యములు లేవు. ధర్మార్థకామమోక్షములు లేవు. నేను చిదానందస్వరూపుడను. నేనే శివుడను. శివస్వరూపమే నేను.
౪

మృత్యువు, భయము, జాతిభేదము; ఇవి నాకు లేవు. నాకు జన్మమును (దాని నొసగు) తల్లిదండ్రులును లేరు. నాకు బంధుమిత్రు లెవ్వరును లేరు. నాకు గురువెవ్వడును లేడు, శిష్యుడును లేడు. నేను చిదానందస్వరూపిని. శివుడే నేను. శివుడే నేను.
౫

అహం నిర్వికల్పో నిరాకారరూపో
విభుత్వాచ్చ సర్వత్ర సర్వేన్ద్రియాణామ్,
న వా బన్ధనం నైవ ముక్తిర్న బన్ధః
చిదానన్దరూపః శివోఽహం శివోఽహమ్. ౬

ఇతి శ్రీశఙ్కర భగవత్పూజ్యపాద విరచిత నిర్వాణషట్కమ్ ॥౧౭॥

నేను నిర్వికల్పుడను, వికల్పరహితుడను. సర్వవ్యాపినగుటవలన నిరాకారరూపుడను. సర్వేంద్రియములతోడను నాకెప్పుడును సంబంధము లేదు. నాకు బంధమోక్షములు లేవు. నేను సచ్చిదానంద స్వరూపుడను. శివస్వరూపుడను. నేనే శివుడను. శివోఽహమ్. ౬

ఇది నిర్వాణషట్క ఆంధ్రానువాదము ॥౧౭॥

౧౮. నిర్వాణదశకమ్ *

(దశశ్లోకీ – సిద్ధాన్త బిన్దుః)

న భూమిర్న తోయం న తేజో న వాయు
ర్న ఖం నేన్ద్రియం వా న తేషాం సమూహః,
అనైకాన్తికత్వాత్ సుషుప్త్యేకసిద్ధ
స్తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౧

న వర్ణా న వర్ణాశ్రమాచారధర్మా
న మే ధారణాధ్యానయోగాదయోఽపి,
అనాత్మాశ్రయాఽహం మమాధ్యాసహానాత్
తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౨

నేను పృథివీభూతమను కాను, తేజస్సుయును కాదు, వాయువును కాదు, ఆకాశమును కాదు. నేను ఏఒక ఇంద్రియమను గాను; లేక వాని సమష్టియును గాను. ఏలయన, ఇవి అనైకాంతికములు, వ్యభిచారదోషయుక్తములు, వినాశశీలములు. కాని నేను సుషుప్తికి ఏకమాత్రసాక్షిగ సిద్ధుడ నగుచున్నాను. నేను అద్వితీయుడను, అవశిష్టస్వరూపుడను – అనగా సమస్తద్వైత వస్తువులును బాధితములుకాగా అబాధితమగుచు మిగిలెడు నదేదియో అదియే నేను. అది శివస్వరూపమును, పరమానందజ్ఞానస్వరూపమును, ధర్మరహితమును అయియున్నది. నేను కేవల శివస్వరూపుడను. ౧

నాకు బ్రాహ్మణత్వాది – వర్ణములు లేవు. వర్ణమునకును ఆశ్రమమునకును సంబంధించిన ఆచారధర్మములు లేవు. నాకు ధ్యాన, ధారణా, యోగములు లేవు. ఆత్మవిరోధియగు అవిద్యకు (అనాత్మ) ఆశ్రయమగు నా అధ్యాస తత్త్వజ్ఞానమువలన తొలగిపోవుటవలన, నేను ఆ అద్వితీయమును, అవశిష్టమును, శుద్ధమును అగు శివస్వరూపమే యగుచున్నాను – నేను కేవలము శివుడనే. ౨

---

* ఈ పది శ్లోకములకును విశ్వేశ్వరసరస్వతి శిష్యుడగు మధుసూదన సరస్వతివిరచితమగు "సిద్ధాంబిందు" వను విపులటీకయును, దానికి పరమానంద సరస్వతి శిష్యుడగు (గౌడ) బ్రహ్మానందసరస్వతి విరచితమును, తతోధిక విపులమును అగు "న్యాయరత్నావళి" యను టీకయును కలవు.

న మాతా పితా వా న దేవా న లోకా
న వేదా న యజ్ఞా న తీర్థం బ్రువన్తి,
సుషుప్తౌ నిరస్తాతిశూన్యాత్మకత్వాత్
తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౩

న సాంఖ్యం న శైవం న తత్ పాఞ్చరాత్రం
న జైనం న మీమాంసకాదేర్మతం వా,
విశిష్టానుభూత్యా విశుద్ధాత్మకత్వాత్
తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౪

న చోర్ధ్వం న చాధో న చాన్తర్న బాహ్యం
న మధ్యం న తిర్యఙ్ న పూర్వాపరా దిక్,
వియద్వ్యాపకత్వాదఖణ్డైకరూప
స్తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౫

సుషుప్తికాలమున నాకు తల్లిదండ్రులును, దేవతలును, లోకములును, వేదములును, యజ్ఞములును, తీర్థములును ఉండవు – అని శ్రుతివాక్యము లన్నియును నుడువుచున్నవి. సుషుప్తికాలమున నా అతిశూన్యాత్మకత్వము నిరాకృతమగుటవలన నేను ఆ అద్వితీయ – పరిశిష్ట – కేవల – శివస్వరూపిని. 3

సాంఖ్య, శైవ, పాంచరాత్ర, జైన, మీమాంస, తార్కికాదిమతములు ("తత్త్వమసి" అను మహావాక్యమునందలి) తత్ – పద – అర్థమగు పరబ్రహ్మమును ప్రతిపాదింపకుండుటవలన యుక్తియుక్తములు కావు. విశుద్ధాత్మస్వరూపత్వహేతు – విశిష్టమగుటవలన, అనగా సవికల్పానుభూతికంటె భిన్నమును, తత్త్వమస్యాదివాక్య – జన్యమును అగు ఏ అఖండనిర్వికల్పానుభూతి కలదో, దానివలన నేను అద్వితీయ–పరిశిష్ట–శుద్ధ–శివస్వరూపుడ నగుచున్నాను.

కిందా, మీదా, లోపల, వెలుపల, సూటీ, వంకరా, తూర్పు, పడమర, అను దేశభేదములు నాయందు లేవు. నేనే ఆకాశమునంతటిని వ్యాపించియున్నాను. కనుక నేనే అఖండాకృతిని. అద్వితీయమును, పరిశిష్టమును, కేవలమును శివస్వరూపమును అగునదియే నేను. ౫

న శుక్లం న కృష్ణం న రక్తం న పీతం
న కుబ్జం న పీనం న హ్రస్వం న దీర్ఘమ్,
అరూపం తథా జ్యోతిరాకారకత్వాత్
తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౬

న శాస్తా న శాస్త్రం న శిష్యో న శిక్షా
న చ త్వం న చాహం న చాయం ప్రపఞ్చః,
స్వరూపావబోధో వికల్పాసహిష్ణుః
తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౭

నా జాగ్రన్న మే స్వప్నకో వా సుషుప్తిః
న విశ్వో న వా తైజసః ప్రాజ్ఞకో వా,
అవిద్యాత్మకత్వాత్ త్రయాణాం తురీయః
తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౮

తత్ పదార్థమగు బ్రహ్మమునకు శుక్ల, కృష్ణ, లోహిత, పీతాది వర్ణము లేవియును లేవు. అణు, మహత్, దీర్ఘ, హ్రస్వములను పరిమాణములును దానికి లేవు అది అరూపము - అప్రమేయము. అది సూర్యచంద్రాది జ్యోతులకుగూడ అవ కము. కనుక దాని నెవరు ప్రకాశింప జేయగలరు? ఇట్టి వీ బ్రహ్మవస్తువు తానొక్కటియగుచు మిగులువడు చున్నదో, ఆ శుభస్వరూపమగు కేవలుడనే నేను. ౬

గురువు లేదు, శాస్త్రము లేదు, శిష్యుడు లేదు, శిక్షయును లేదు - ఉపదేశకర్తృకరణ కర్మక్రియలు లేవు. నీవు లేవు, నేను లేను - శ్రోతయును, వక యునుగూడ లేరు. బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానము ఈ వికల్పములను సహింప లేదు. కనుక నేను ఆ అద్వితీయావశిష్ట - కేవల - శివస్వరూపుడ నగుచున్నాను. ౭

నాకు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు లేవు. విశ్వ, తైజస, ప్రాజ్ఞులలో నే నెవ్వడను గాను. ఈ త్రయము అవిద్యాకల్పితము. కనుక నేను ఈ అవస్థాత్రయము నకు అతీతుడనగు తురీయుడను, అద్వితీయుడను, పరిశిష్టుడను, శివస్వరూడను, కేవలుడను. ౮

అపి వ్యాపకత్వాద్ హితత్వప్రయోగాత్
స్వతః సిద్ధభావాదనన్యాశ్రయత్వాత్,
జగత్ తుచ్ఛమేతత్ సమస్తం తదన్యత్
తదేకోఽవశిష్టః శివః కేవలోఽహమ్. ౯

న చైకం తదన్యద్ ద్వితీయం కుతః స్యాత్
న వా కేవలత్వం న చాఽకేవలత్వమ్,
న శూన్యం న చాఽశూన్యమద్వైతకత్వాత్
కథం సర్వవేదాన్తసిద్ధం బ్రవీమి. ౧౦

ఇతి శ్రీ శంకరభగవత్పూజ్యపాదవిరచిత నిర్వాణదశకమ్ ॥౧౮॥

వ్యాపకుడగుటవలనను, బాధానధి యగుటవలనను, భ్రమాధిష్ఠానమగుట వలనను, అజ్ఞాతమగుటవలనను, ప్రపంచబోధకు ప్రమాణాంతరము లేకుండుట వలనను, ప్రియతోపదేశము వలనను, స్వయంసిద్ధమగుచుండుటవలనను, అనన్యాశ్రయమగుటవలనను, సాక్షిగాక మిగిలిన జగత్తంతయును తుచ్ఛము - మిథ్య. నేను ఆ అద్వితీయ - పరిశిష్ట - కేవల - శివస్వరూపుడను. ౯

ఆత్మ అద్వైతస్వరూపమగుట వలనను, ఏకత్వ - సంఖ్యావిశిష్టము కాదు. కనుక తద్భిన్నమగు ద్వితీయవస్తు వెటనుండి వచ్చును? దానికి ఏకత్వముగాని, అనేకత్వముగాని లేవు. అది శూన్యమును గాదు, అశూన్యమును గాదు. కనుక సమస్త వేదాంతసిద్ధమగు (ఉపనిషత్ - సిద్ధమగు) వస్తువును గురించి (వాక్కుతో) ఎట్లు చెప్పగలను? ౧౦

ఇది నిర్వాణదశక ఆంధ్రానువాదము ॥౧౮॥

౧౯. నిర్వాణమఞ్జరీ

అహం నామరో నైవ మర్త్యో న దైత్యో
న గన్ధర్వయక్షః పిశాచప్రభేదః,
పుమాన్ నైవ న స్త్రీ తథా నైవ షణ్డః
ప్రకృష్టః ప్రకాశస్వరూపః శివోఽహమ్. ౧

అహం నైవ బాలో యువా నైవ వృద్ధో
న వర్ణీ న చ బ్రహ్మచారీ గృహస్థః,
వనస్థోఽపి నాహం న సన్న్యస్తధర్మా
జగజ్జన్మనాశైకహేతుః శివోఽహమ్. ౨

అహం నైవ మేయస్తిరోభూతమాయా
తథైవేక్షితుం మాం పృథఙ్నాస్త్యుపాయః,
సమాశ్లిష్టకాయత్రయోఽప్యద్వితీయః
సదాతీన్ద్రియః సర్వరూపః శివోఽహమ్. ౩

నేను దేవతను గాను, మానవుడను గాను, దైత్య - గంధర్వ - యక్ష - పిశాచములలో నెవ్వడనుగాను. స్త్రీ - పురుష - నపుంసక - మూర్తిని గాదు. శ్రేష్ఠప్రకాశస్వరూపుడగు శివుడనే నేను. ౧

నేను బాలుడను గాను, యువకుడను గాను, వృద్ధుడను గాను. (శరీర సంబంధములగు అవస్థాభేదములకు నేను అతీతుడను.) బ్రాహ్మణాది వర్ణధర్మములు నాకు లేవు. నేను బ్రహ్మచారిని గాను, గృహస్థును గాను, వానప్రస్థుడను గాను, సన్న్యాసినిగూడ కాదు. నాకాశ్రమధర్మములు లేవు. జగత్ - సృష్టిస్థితిలయములకు ఏకమాత్రకారణమగు శివుడనే నేను. ౨

నేను ఏ ప్రమాణమునకును విషయమును గాను, అప్రమేయుడను. మాయ నానుండి అంతర్ధానమైనది. అయినను (దృక్ దృశ్యదర్శనములు లేనందువలన) నన్ను వీక్షించుటకు వేరుగా ఎట్టి ఉపాయమును లేదు. నేను (స్థూల - సూక్ష్మ - కారణము లనబడు) శరీరత్రయము నావరించుకొని యున్నను, అద్వితీయుడనే, సర్వదా అతీంద్రియస్వరూపుడను. సర్వరూపుడగు శివస్వరూపుడను. ౩

అహం నైవ మన్తా న గన్తా న వక్తా
న కర్తా న భోక్తా న ముక్తాశ్రమస్థః,
యథాహం మనోవృత్తిభేదస్వరూపః
తథా సర్వవృత్తిప్రదీపః శివోఽహమ్. ౪

న మే లోకయాత్రాప్రవాహప్రవృత్తిః
న మే బన్ధబుద్ధ్యా దురీహానివృత్తిః,
ప్రవృత్తేర్నివృత్త్యస్య చిత్తస్య వృత్తిః
యతస్త్వన్వహం తత్స్వరూపః శివోఽహమ్. ౫

నిదానం యదజ్ఞానకార్యస్య కార్యం
వినా యస్య సత్త్వం స్వతో నైవ భాతి,
యదాద్యన్తమధ్యాన్తరాలాన్తరాళ
ప్రకాశాత్మకం స్యాత్ తదేవాఽహమస్మి. ౬

నేను మంతను (చింతించువాడను) గాను, గంతను (నడచువాడను) గాను, వక్తను గాను, కర్తను గాను, భోక్తయును గాను. నేను ముక్తపురుషు లుండు ఆశ్రమమునకును జెందను. నేను అంతఃకరణ - వృత్తి - స్వరూపమై నట్లు, ఆయావృత్తులను ప్రకాశింపజేయువాడను గూడ. శివుడనే నేను. ౪

నాకు సంసారయాత్రా ప్రవాహమనిన ప్రవృత్తి (వాంఛ) లేదు. నన్ను బద్ధునిగా భావించికొని, ఈ దుర్బుద్ధిని తొలగించుకొనెడు ప్రయత్నమును లేదు. నా చిత్తవృత్తులు నివృత్తి (నిరోధము) నందినవి. నేను చిత్తవృత్తులను ప్రకాశింపజేయు పరమశివుడను. ౫

కార్యములేకుండ ఏ అజ్ఞానసత్త స్వతః ప్రకాశితము కాకుండునో, ఆ అజ్ఞానకార్యమగు సంసారమును ప్రకాశింపజేయునదియును, ఆద్యంత మధ్యాంత రాళముల హృదయము నేది ప్రకాశింపజేయుచున్నదియో, ఆదియే నేను. ౬

యతో౽హం న బుద్ధిర్న మే కార్యసిద్ధిః
యతో నాహమఙ్గం న మే లిఙ్గభఙ్గమ్,
హృదాకాశవర్తీ గతాఙ్గత్రయార్తిః
సదా సచ్చిదానన్దమూర్తిః శివో౽హమ్. ౭

యదాసీద్విలాసాద్ వికారం జగత్ యద్
వికారాశ్రయం నాద్వితీయత్వతః స్యాత్,
మనోబుద్ధిచిత్తాహమాకారవృత్తిః
ప్రవృత్తిర్యతః స్యాత్ తదేవాహమస్మి. ౮

యదన్తర్బహిర్వ్యాపకం నిత్యశుద్ధం
యదేకం సదా సచ్చిదానన్దకన్దమ్,
యతః స్థూలసూక్ష్మప్రపఞ్చస్య భానం
యతస్తత్ ప్రసూతిస్తదేవాహమస్మి. ౯

నేను బుద్ధినికాను, కనుక "కార్యము సిద్ధించునా" యనెడు చింతయును లేదు. నేను శరీరమును కాను, కనుక ఏ అవయవమైన పోవునా అను వంతలేదు. (లేక: ఏలయన నేను అంగమును కాను. నా చిత్తమునకు హానిలేదు.) నేను హృదయాకాశవర్తిని. శరీరత్రయసంబంధమగు ఆర్తి నాకు లేదు. నేను సర్వదా సచ్చిదానందస్వరూపమగు పరమశివుడనే. ౭

అవిద్యావిలాసవికారమగు ఈ జగత్తు ఉండినప్పుడు, అద్వితీయతా-హేతువువలన వికారాశ్రయమగు వస్తువేదియును లేకుండెను. (జగత్తు బ్రహ్మమున ఆరోపితమైనదే కాని, బ్రహ్మముయొక్క-పరిణామము-వికారము-కాదు.) మనో, బుద్ధి, చిత్త, అహంకారము లెద్దానినుండి ప్రవృత్తము లగుచున్నవో, అదియే నేను. ౮

లోపలను, వెలుపలను నిండియుండినదియును, నిత్యశుద్ధమును. ఉనికి, తెలివిడి, ఉబ్బు ఈ మూటికిని మూలమైనదియును, స్థూల సూక్ష్మ ప్రపంచముల ప్రకాశమునకును, ఉత్పత్తికిని కారణమైనటియును అగున దేదియో అదియే నేను. ౯

యదర్కేన్దువిద్యుత్ప్రభాజాలమాలా
విలాసాస్పదం యత్ స్వభేదాదిశూన్యమ్,
సమస్తం జగద్ యస్య పాదాత్మకం స్యాద్
యతః శక్తిభానం తదేవాహమస్మి. ౧౦

యతః కాలమృత్యుర్బిభేతి ప్రకామం
యతశ్చిత్తబుద్ధీన్ద్రియాణాం విలాసః,
హరి బ్రహ్మ రుద్రేన్ద్ర చన్ద్రాదినామ
ప్రకాశో యతః స్యాత్ తదేవాహమస్మి. ౧౧

యదాకాశవత్ సర్వగం శాన్తరూపం
పరంజ్యోతిరాకారశూన్యం వరేణ్యమ్,
యదాద్యన్తశూన్యం పరం శఙ్కరాఖ్యం
యదన్తర్విభావ్యం తదేవాహమస్మి. ౧౨

ఇతి శ్రీశఙ్కరభగవత్పూజ్యపాద విరచిత - నిర్వాణమఞ్జరీ. ॥౧౯॥

సూర్య, చంద్ర, విద్యుత్ప్రభాసమూహ విలాసమున కేది ఆశ్రయమో; స్వజాతీయ,విజాతీయస్వగత భేదములు లేనిదేదియో, జగత్తు దేనియొక్క చతుర్థాంశమో, దేనినుండి సమస్తశక్తియును ప్రకాశించుచున్నదో అదియే నేను. ౧౦

ఏదియనిన కాలరూపమగు మృత్యువుకూడ అత్యంతము భీతి నందునో, దేనినుండి చిత్తమును బుద్ధియును, ఇంద్రియములును వికాసము నందుచున్నవో, హరి, హర, బ్రహ్మేంద్ర చంద్రాది నామములు దేనివలన ప్రకాశము నందుచున్నవో అదియే నేను. ౧౧

ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపియును, శాంతరూపమును, పరంజ్యోతియును, నిరాకారమును, వరణీయమును, ఆద్యంతరహితమును, హృదయాంతరమునను, (వెలపలను) ధ్యానింపదగినదియును, శ్రేష్ఠమును అగు ఏ శంకరస్వరూపము కలదో, అదియే నేను. ౧౨

ఇది నిర్వాణమంజరి - ఆంధ్రానువాదము. ॥౧౯॥

౨౦. నిర్గుణమానసపూజా *

ఆరాధయామి మణిసన్నిభమాత్మలిఙ్గమ్
మాయాపురీ హృదయపఙ్కజ సన్నివిష్టమ్,
శ్రద్ధానదీ విమలచిత్త జలాభిషేకైః
నిత్యం సమాధికుసుమైరపు నర్భవాయ. ౧

అయమేకోఽవశిష్టోఽస్మీత్యేవ మావాహయేచ్ఛివమ్,
ఆసనం కల్పయేత్ పశ్చాత్ స్వప్రతిష్ఠాత్మచిన్తనమ్. ౨
పుణ్యపాపరజఃసఙ్గో మమ నాస్తీతి వేదనమ్,
పాద్యం సమర్పయేద్ విద్వాన్ సర్వకల్మషనాశనమ్. ౩

(గురువు:) మాయాపురియనదగు హృదయపద్మమున ధవళమణికాంతుల నీనుచు వెలయు ఆత్మలింగమును, నేను శ్రద్ధానదీ - నిర్మలజల - మనదగు చిత్తముతో నభిషేకించుచు, సమాధి పుష్పములతో సర్వదా అర్చించుచున్నాను. నాకు పునర్జనము కలుగకుండును గాక. ౧

నేనొక్కడనే పరిశిష్టుడను: అను చింతయే ఆవాహనము. స్వస్వరూప ప్రతిష్ఠా భావనయే ఆసనము. ఇట్లు శివున కావాహనాసనముల నర్పింపుము. ౨

నాకు పుణ్యపాపసంబంధమగు మాలిన్యము లేదు - అను జ్ఞానమునే సర్వకల్మషనాశనమగు పాద్యముగ భావించి అర్పింపనగును. ౩

---

* పరాపూజ లేక ఆత్మపూజ యనునది శిష్యవాక్కుగాను, ఈ నిర్గుణమానసపూజ గురువువాక్కుగాను కొన్నిప్రతులలో కలదు. ఆ ప్రతులలో పరాపూజయందు ఈ అధికశ్లోకము లున్నవి.

"గీయతే శ్రుతిభిస్తస్య నీరాజనవిధిః కుతః,
ప్రదక్షిణమనన్తస్య ప్రణామోఽద్వయవస్తునః."
"వేదవాచామవేద్యస్య కిం వా స్తోత్రం విధీయతే,
అన్తర్బహిః సంస్థితస్యోద్వాసనావిధిః కుతః." ౨

అనాదికల్పవిధృత మూలాజ్ఞానజలాఞ్జలిమ్,
విసృజేదాత్మలిఙ్గస్య తదేవార్ఘ్య సమర్పణమ్. ౪

బ్రహ్మానన్దాబ్ధికల్లోలకణకోట్యంశ లేశకమ్,
పిబన్తీన్ద్రాదయ ఇతి ధ్యానమాచమనం మతమ్. ౫

బ్రహ్మానన్దజలేనైవ లోకాః సర్వే పరిప్లుతాః,
అచ్ఛేద్యోఽయమితి ధ్యానమభిషేచనమాత్మనః. ౬

నిరావరణచైతన్యం ప్రకాశోఽస్మీతి చిన్తనమ్,
ఆత్మలిఙ్గస్య సద్వస్త్రమిత్యేవం చిన్తయేన్మునిః. ౭

త్రిగుణాత్మాశేషలోకమాలికాసూత్రమస్మ్యహమ్,
ఇతి నిశ్చయమేవాత్ర హ్యుపవీతం పరం మతమ్. ౮

ఈ ఆత్మలింగమున కర్ఘ్యమేమన: అనాదికాలమునుండి సంచితమైన మూలాజ్ఞానమును జలాంజలిగ సమర్పించుటయే. ౪

బ్రహ్మానందతరంగకణముయొక్క కోట్యంశబిందువునే ఇంద్రాదులు పాన మొనర్చుచున్నారను ధ్యానమే ఆచమనము. ౫

బ్రహ్మానందజలము లోకము లన్నియును నిండియున్నవి. ఇది అచ్ఛేద్యము: అను భావనయే ఆత్మాభిషేకము. ౬

'నేను ఆవరణరహితమైన చైతన్యస్వరూపుడను, ప్రకాశస్వరూపుడను' అను చింతయే ఈ ఆత్మలింగమున కర్పింపదగిన చక్కనివస్త్రము. ఈరీతిగ ముని యగువాడు ధ్యాన మొనర్పదగును. ౭

ఇక ఉపవీత మెట్టిదనిన: సత్త్వరజస్తమోగుణయుతములగు భువనములను మాలలోని సూత్రమును నేనే, అను నిశ్చయము. ౮

అనేకవాసనామిశ్రప్రపఞ్చోఽయం ధృతో మయా,
నాన్యైర్నేత్యనుసన్ధానమాత్మనశ్చన్దనం భవేత్. ౯

రజః సత్త్వతమోవృత్తిత్యాగరూపై స్తిలాక్షతైః,
ఆత్మలింగం యజేన్నిత్యం జీవన్ముక్తిప్రసిద్ధయే. ౧౦

ఈశ్వరో గురురాత్మేతి భేదత్రయవివర్జితైః,
బిల్వపత్రైరద్వితీయైరాత్మలిఙ్గం యజేచ్ఛివమ్. ౧౧

సమస్తవాసనాత్యాగం ధూపం తస్య విచిన్తయేత్,
జ్యోతిర్మయాత్మవిజ్ఞానం దీపం సన్దర్శయేద్ బుధః. ౧౨

నైవేద్యమాత్మలిఙ్గస్య బ్రహ్మాణ్డాఖ్యం మహోదనమ్,
పిబానన్దరసం స్వాదు మృత్యురస్యోపసేచనమ్. ౧౩

పెక్కు వాసనలతో (సంస్కారములతో) నిండిన ఈ ప్రపంచమును నేనే ధరించియున్నాను. ఇతరులు కాదు, అను అనుసంధానమే చందనము. ౯

త్రిగుణవృత్తిత్యాగమను తిలలతోడను, అక్షతలతోడను, జీవన్ముక్తిని బొందునిమిత్తము, నిత్యము అర్పింపనగును. ౧౦

ఈశ్వరుడు, గురువు, ఆత్మ : ఈ మూటికిని భేదము లేదను భావనయే అద్వితీయమగు బిల్వపత్రముకాగా, దానితో శివస్వరూపమగు ఆత్మలింగమును పూజింపనగును. ౧౧

ప్రాజ్ఞవ్యక్తి సమస్తవాసనాత్యాగమునే ధూపముగ భావింపనగును. జ్యోతిర్మయమగు ఆత్మవిజ్ఞానమును దీపమును చూపింపనగును. ౧౨

బ్రహ్మాండమను అన్నమే ఈ ఆత్మలింగమునకు మహానైవేద్యము. మృత్యువే అధరువు – ఇట్టి చక్కటి బ్రహ్మానందరసమును త్రాగుము. ౧౩

అజ్ఞానోచ్ఛిష్టహస్తస్య క్షాలనం జ్ఞానవారిణా,
విశుద్ధస్యాత్మలిఙ్గస్య హస్తప్రక్షాలనం భవేత్. ౧౪

రాగాదిగుణశూన్యస్య శివస్య పరమాత్మనః,
సరాగవిషయాభ్యాసత్యాగస్తామ్బూలచర్వణమ్. ౧౫

అజ్ఞానధ్వాన్తవిధ్వంసప్రచణ్డమతిభాస్కరమ్,
ఆత్మనో బ్రహ్మతా జ్ఞానం నీరాజనమిహాత్మనః. ౧౬

వివిధబ్రహ్మసందృష్టిర్మాలికాభిరలఙ్కృతమ్,
పూర్ణానన్దాత్మతాదృష్టిం పుష్పాఞ్జలిమనుస్మరేత్. ౧౭

పరిభ్రమన్తి బ్రహ్మాణ్డసహస్రాణి మయీశ్వరే,
కూటస్థాచలరూపోఽహమితి ధ్యానం ప్రదక్షిణమ్. ౧౮

అజ్ఞానమే ఎంగిలి. ఇట్టి ఎంగిలితో కూడిన చేతిని, జ్ఞానమను నీటితో కడుగుము. విశుద్ధమగు ఆత్మలింగమునకు ఇదియే హస్తప్రక్షాలనము. ౧౪

విషయాభ్యాసమునందలి అనురాగమును త్యజించుటయే రాగాదిరహితుడును, శివస్వరూపుడును అగు పరమాత్మకు తాంబూలము నర్పించుట. ౧౫

అజ్ఞానాంధకారమును వినాశమొనర్చు సూర్యుడనదగు ఏ ప్రఖరబుద్ధి కలదో, ఏది ఆత్మను, బ్రహ్మముగ గ్రహించుచున్నదో అదియే నీరాజనము. ౧౬

ఈ ఆత్మలింగమును, వివిధవస్తువులలో బ్రహ్మమును దర్శించు ప్రక్రియనే మాలగా నొనర్చి, అలంకరింపుము. పూర్ణానందస్వరూపమగు ఆత్మదర్శనమే పుష్పాంజలి. ౧౭

ఈశ్వరుడనగు నాయందు అనంతకోటి బ్రహ్మాండములు పరిభ్రమించుచున్నవి. నేను కూటస్థుడను, అచలుడను అను ధ్యానమే ప్రదక్షిణము. ౧౮

విశ్వవన్ద్యోఽహమేవాస్మి నాస్తి వన్ద్యో మదన్యతః,
ఇత్యాలోచనమేవాత్ర స్వాత్మలిఙ్గస్య వన్దనమ్. ౧౯

ఆత్మనః సత్క్రియా ప్రోక్తా కర్తవ్యాభావభావనా,
నామరూపవ్యతీతాత్మచిన్తనం నామకీర్తనమ్. ౨౦

శ్రవణం తస్య దేవస్య శ్రోతవ్యాభావచిన్తనమ్,
మననన్త్వాత్మలిఙ్గస్య మన్తవ్యాభావచిన్తనమ్. ౨౧

ధ్యాతవ్యాభావవిజ్ఞానం నిదిధ్యాసనమాత్మనః,
సమస్తభ్రాన్తివిక్షేపరాహిత్యేనాత్మనిష్ఠతా. ౨౨

సమాధిరాత్మనో నామ నాన్యచ్చిత్తస్య విభ్రమః,
తత్రైవ బ్రహ్మణి సదా చిత్తవిశ్రాన్తిరిష్యతే. ౨౩

నేను జగత్పూజ్యుడను, నాకంటె వందనీయు లెవ్వరును లేదు - అను చింతయే ఆత్మలింగవందనము. ౧౯

ఆత్మ కెట్టికర్తవ్యమును లేదు, అను చింతయే సత్కారము. నామరూపరహితమగు ఆత్మచింతనమే, నామకీర్తనము. ౨౦

ఆత్మభిన్నమగు శ్రోతవ్యవస్తువు లేదనుధ్యానమే, ఈపూజాంగమగు శ్రవణము; అన్యమగు మననవస్తువు లేదనుచింతనమే, ఆత్మలింగమననము. ౨౧

జగద్భ్రాంతియను మనశ్చాంచల్యము లేకుండ ఆత్మనిష్ఠయందుండి, ధ్యానయోగ్యమగు వస్తువు మరియొక్కటి లేదను జ్ఞానమే, నిదిధ్యాసనము. ౨౨

బ్రహ్మమున చిత్తము సదా, విభ్రమమునందకుండ, నెలకొనియుండు అవయే సమాధియని చెప్పబడుచున్నది. ౨౩

ఏవం వేదాన్తకల్పోక్తస్వాత్మలిఙ్గప్రపూజనమ్,
కుర్వన్నామరణం వాపి క్షణం వా సుసమాహితః. ౨౪

సర్వదుర్వాసనాజాలం పదపాంసుమివ త్యజేత్,
విధూయాజ్ఞానదుఃఖౌఘం మోక్షానన్దం సమశ్నుతే. ౨౫

ఇది శ్రీశఙ్కరభగవత్పూజ్యపాద విరచిత నిర్గుణమానసపూజా ॥౨౦॥

ఈరీతిగ వేదాంతకల్పమున ఆత్మలింగపూజ విధింపబడినది. ఆమరణాంతముగాని, లేక ఒక్క క్షణముగాని, ఈ పూజనొనర్చినయెడల దుర్వాసనలన్నియును పాదధూళివలె పరిత్యక్తము లగును. అజ్ఞాన సంభూతమగు దుఃఖసమూహము విధూత మగును. మోక్షానందము లభించును. ౨౪_౨౫

ఇది నిర్గుణమానసపూజ ఆంధ్రానువాదము ॥౨౦॥

౨౧. ప్రాతఃస్మరణమ్

ప్రాతః స్మరామి హృదిసంస్ఫురదాత్మతత్త్వం
సచ్చిత్సుఖం పరమహంసగతిం తురీయమ్,
యత్ స్వప్నజాగర సుషుప్తిమవైతి నిత్యం
తద్బ్రహ్మ నిష్కలమహం న చ భూతసఙ్ఘః ౧

ప్రాతర్భజామి మనసాం వచసామగమ్యం
వాచో విభాన్తి నిఖిలా యదనుగ్రహేణ,
యన్నేతి నేతి వచనైర్నిగమా అవోచం
స్తం దేవదేవ మజమచ్యుత మాహురగ్ర్యమ్. ౨

సచ్చిదానంద స్వరూపమును, పరమహంసలకు గూడ ఆశ్రయమగునదియును, తురీయమును, హృదయమున ప్రకాశించునదియును, అగు ఆత్మతత్త్వమును ప్రాతఃకాలమున స్మరించుచున్నాను. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తుల నెరుగునదియును, నిత్యమును, నిష్కళమును అగు బ్రహ్మమే నేను. పంచభూత నిర్మితమగు శరీరమును నేను గాను.

౧

మనోవాక్కులకగోచరమగుచు, మనోవాక్కులను బ్రకాశింపజేయుచు, వేదములచే "నేతి, నేతి" అని వర్ణింపబడుచు, పరదేవతయై, "అజ, అచ్యుత, ఆదిపురుష" శబ్దములచే వర్ణింపబడు పరబ్రహ్మమును ప్రాతఃకాలమున భజించుచున్నాను.

౨

ప్రాతర్నమామి తమసః పరమర్కవర్ణం
పూర్ణం సనాతనపదం పురుషోత్తమాఖ్యమ్,
యస్మిన్నిదం జగదశేషమశేషమూర్తౌ
రజ్జ్వాం భుజఙ్గమ ఇవ ప్రతిభాసితం వై. 3

శ్లోకత్రయమిదం పుణ్యం లోకత్రయవిభూషణమ్,
ప్రాతఃకాలే పఠేద్యస్తు స గచ్ఛేత్ పరమం పదమ్. ౪

ఇతి శ్రీ శఙ్కరభగవత్పూజ్యపాద విరచిత ప్రాతః స్మరణమ్ ॥౨౧॥

అజ్ఞానాతీతమును, సూర్యప్రభాసదృశమును, పూర్ణమును, సనాతనమును అగు పురుషోత్తమాఖ్య-పరబ్రహ్మమును ప్రాతఃకాలముననమస్కరించుచున్నాను. సర్వమూర్తి స్వరూపుడగు ఈఅశేషమూర్తియందే, జగత్తంతయును, రజ్జువున సర్పమువలె, ప్రకాశించుచున్నది. 3

లోకత్రయాలంకారమగు ఈశ్లోకత్రయమును ప్రాతఃకాలమున పఠించువాడు ముక్తి నందును. ౪

ఇది ప్రాతఃస్మరణ ఆంధ్రానువాదము ॥౨౧॥

౨౨. ప్రశ్నోత్తర రత్నమాలికా

కః ఖలు నాలంక్రియతే దృష్టాదృష్టార్థసాధనపటీయాన్,
అనయా కంఠస్థితయా ప్రశ్నోత్తరరత్నమాలికయా. ౧

భగవన్ కిముపాదేయం గురువచనం హేయమపిచ కిమ కార్యమ్,
కో గురురధిగత తత్త్వః శిష్యహితాయోద్యతః సతతమ్. ౨

త్వరితం కిం కర్తవ్యం సుధియా సంసారసన్తతిచ్ఛేదః,
కిం మోక్షతరోర్బీజం సమ్యక్ జ్ఞానం క్రియాసిద్ధమ్. ౩

కః పథ్యతరో ధర్మః కః శుచిరిహ యస్య మానసం శుద్ధమ్,
కః పణ్డితో వివేకీ కిం విషమవధీరణా గురుషు. ౪

ఈ ప్రశ్నోత్తరరత్నమాలికను కంఠహారముగ ధరించిన, ఐహికాముష్మికముల రెంటిని సాధించు సామర్థ్యమునుబొంది, ఏపురుషుడు శోభింపకుండును ? (అనగా దీనివలన లౌకికదివ్యజ్ఞానములు రెండును లభింపగలవు.) ౧

(శిష్యుడు): భగవంతుడా! గ్రహింపదగిన దేది ?

(గురువు): గురువాక్యము. * త్యజింపదగిన దేది ? అసత్కార్యము. గురు వెవరు ? తత్త్వజ్ఞుడును, నిరంతర శిష్యవత్సలుడును.

బుద్ధిమంతుడగువాడు తొందరగా నిర్వహింపదగిన దేది ? సంసారము ఛేదించుట. మోక్షవృక్ష బీజమేమి ? - వర్ణాశ్రమోచిత కర్మానుష్ఠానమున (చిత్తశుద్ధిద్వారమున) లభించెడు తత్త్వజ్ఞానము. ౩

అత్యంతము హితకరమగు వస్తువేది ? ధర్మము. పవిత్రు డెవ్వడు ? శుద్ధచిత్తుడే. పండితు డెవ్వడు? ఆత్మానాత్మ-వివేకజ్ఞుడు. ఏది విషము? గుర్వవజ్ఞ.

---

* ఈమీదట ప్రశ్నలన్నియును శిష్యవాక్యములుగను, సమాధానములన్నియును గురువచనములుగను గ్రహింప నగును.

కిం సంసారే సారం బహుశోఽపి విచిన్త్యమానమిదమేవ,
కిం మనుజేష్విష్టతమం స్వపరహితాయోద్యతం జన్మ. ౫

మదిరేవ మోహజనకః కః స్నేహః కేచ దస్యవో విషయాః,
కా భవవల్లీ తృష్ణా కో వైరీ యస్త్వనుద్యోగః. ౬

కస్మాద్ భయమిహ మరణాద్ అన్ధాదపి కో విశిష్యతే రాగీ,
కః శూరో యో లలనాలోచనబాణైర్న చ వ్యథితః. ౭

పాతుం కర్ణాఞ్జలిభిః కిమమృతమివ యుజ్యతే సదుపదేశః,
కిం గురుతయా మూలం యదేతదప్రార్థనం నామ. ౮

కిం గహనం స్త్రీచరితం కశ్చతురో యో న ఖణ్డితస్తేన,
కిం దుఃఖమసన్తోషం కిం లాఘవమధమతో యాచ్ఞా. ౯

సంసారమున సారమెయ్యది? అనేకులు చింతించి నిర్ణయించినది. మానవులు అమితముగా కోరున దేది? తనకును ఇతరులకును ఉపకారమును జేయువాని జన్మము. ౫

కలువలె మత్తెక్కించున దేది? స్నేహము. చోరు లెవ్వరు? విషయములే. సంసారపాశ మేది? తృష్ణ. శత్రు వెవరు? సోమరియే. ౬

ఇట భయప్రదమగున దేది? మృత్యువు. పుట్టుగ్రుడ్డి కంటెను గ్రుడ్డి ఎవరు? విషయాసక్తుడు. శూరు డెవడు? – లలనా – లోచన – బాణముల వలన వ్యధ నందనివాడు? ౭

ఎద్దానిని అమృతమువలె కర్ణాంజలితో పాన మొనర్ప దగును? సదుపదేశము. గౌరవమునకు మూల మేమి? యాచింపకుండుట. ౮

గహనమగున దేది? స్త్రీ చరిత్ర. చతురు డెవ్వడు? – స్త్రీలవలన జయింపబడనివాడు. దుఃఖకరమగున దేది? – అతృప్తి. లాఘవమగున దేది? – అధముని యాచించుటయే. ౯

కిం జీవితమనవద్యం కిం జాడ్యం పాఠతోఽప్యనభ్యాసః,
కో జాగర్తి వివేకీ కా నిద్రా మూఢతా జన్తోః. ౧౦

నలినీదలగతజలవత్ తరలం కిం యౌవనం ధనం చాయుః,
కథయ పునః కే శశినః కిరణసమాః సజ్జనా ఏవ. ౧౧

కో నరకః పరవశతా కిం సౌఖ్యం సర్వసఙ్గవిరతిర్యా,
కిం సాధ్యం భూతహితం ప్రియం చ కిం ప్రాణినామసవః.

కోఽనర్థఫలో మానః కా సుఖదా సాధుజనమైత్రీ,
సర్వవ్యసనవినాశే కో దక్షః సర్వథా త్యాగీ. ౧౩

కిం మరణం మూర్ఖత్వం కిం చానర్ఘం యదవసరే దత్తమ్,
ఆమరణం కిం శల్యం ప్రచ్ఛన్నం యత్కృతం పాపం. ౧౪

జీవన మేది? దోషరహితమగునదే జీవనము. జాడ్య మేది? పఠించినను పట్టుబడకుండుట. జాగరూకు డెవ్వడు? వివేకి. నిద్ర యేది? మూఢత్వము. ౧౦

పద్మపత్రస్థజలమువలె చంచలమేది? _ యౌవనము, ధనము, ఆయువును. చంద్రకిరణములవలె నిర్మలమగు చరిత్ర కలవారెవరు? _ సజ్జనులు. ౧౧

నరక మేది? పరాధీనత. సుఖ మేది? సర్వసంగనివృత్తి. సాధింపదగిన దేది? ప్రాణిహితము. జీవులకు ప్రియమగున దేది? ప్రాణము. ౧౨

అనర్థదాయకమగున దేది? మానము. సుఖదాయక మగునదేది? సాధుజనమైత్రి. సర్వవ్యసనములను బోగొట్టుకొనగలవా డెవరు? త్యాగి. ౧౩

మరణ మేది? మూర్ఖత్వమే. అమూల్యమగున దేది? అవసరమునకు దోడ్పడిన దానము. ఆమరణము మనశ్శల్యమగున దేది? ప్రచ్ఛన్నముగ నొనరించిన పాపము.
౧౪

కుత్ర విధేయో యత్నో విద్యాభ్యాసే సదౌషధే దానే,
అవధీరణా క్వ కార్యా ఖల - పరయోషిత్ - పరధనేషు. ౧౫

కాఽహర్నిశమనుచిన్త్యా సంసారసారతా న ప్రమదా,
కా ప్రేయసీ విధేయా కరుణా దీనేషు సజ్జనమైత్రీ. ౧౬

కంఠగతైరప్యసుభిః కస్య హ్యాత్మా న శక్యతే జేతుమ్,
మూర్ఖస్య శఙ్కితస్య చ విషాదినో వా కృతఘ్నస్య. ౧౭

కః సాధుః సద్వృత్తః కమధమమాచక్షతే త్వసద్వృత్తమ్,
కేన జితం జగదేతత్ సత్యతితిక్షావతా పుంసా. ౧౮

కస్మై నమాంసి దేవాః కుర్వన్తి దయాప్రధానాయ,
కస్మాద్ ఉద్వేగః స్యాత్ సంసారారణ్యతః సుధియః. ౧౯

యత్నింపదగున వేవి? విద్యాభ్యాసము, మంచిఔషధము, దానము. సైరింపదగని వేవి? ఖలుడు, పరస్త్రీ, పరధనము. ౧౫

అహర్నిశము చింతింపదగిన దేది? సంసారాసారతయే కాని, స్త్రీ చింతనము కాదు. అత్యంతము ప్రియకరములుగ భావింపదగిన వేవి? దీనులయెడ కరుణ, సజ్జనులతో మైత్రియును. ౧౬

ప్రాణము పోయినను ఎవరి చిత్తము కరుగకుండును? మూర్ఖుడును, సందేహయుతుడును, విషాదగ్రస్తుడును, కృతఘ్నుడును; వీరి చిత్తమును జయించుట అసాధ్యము. ౧౭

సాధు వెవరు? సచ్చరిత్రుడు. అధము డెవడు? అసచ్చరిత్రుడు. ఎవడీజగత్తును జయింప గలడు? సత్యనిష్ఠుడును, సహిష్ణువును అగువాడు. ౧౮

దేవత లెవరికి నమస్కరింతురు? దయాహృదయునకు. సంసారారణ్యమునిన ఉద్వేగము నందువా డెవడు? బుద్ధిమంతుడు. ౧౯

కస్య వశే ప్రాణిగణః సత్యప్రియభాషిణో వినీతస్య,
క్వ స్థాతవ్యం న్యాయ్యే పథి దృష్టాదృష్టలాభాయ. ౨౦

కోఽన్ధో యోఽకార్యరతః కో బధిరో యో హితాని న శృణోతి,
కో మూకో యః కాలే ప్రియాణి వక్తుం న జానాతి. ౨౧

కిం దానమనాకాంక్షం కిం మిత్రం యో నివారయతి పాపాత్,
కోఽలఙ్కారః శీలం కిం వాచాం మణ్డనం సత్యమ్. ౨౨

విద్యుద్విలసితచపలం కిం దుర్జనసంగతిర్యువతయశ్చ,
కులశీలనిష్ప్రకమ్పాః కే కలికాలేఽపి సజ్జనా ఏవ. ౨౩

చిన్తామణిరివ దుర్లభమిహ కిం కథయామి తచ్చతుర్భద్రమ్,
కిం తద్వదన్తి భూయో విధూతతమసో విశేషేణ. ౨౪

జను లెవ్వరికి వశమగుదురు? సత్యమును, ప్రియమును బల్కుచు వినయమును గనుబరచువానికి. దృష్టాదృష్టమగు లాభమును బొందగోరువాడు అవలంబింప దగిన మార్గ మేది? న్యాయ్యమార్గము. ౨౦

అంధు డెవ్వడు? _ అసత్కార్యనిరతుడు. బధిరు డెవ్వడు? హితోక్తుల నాదరింపనివాడు. మూగ ఎవరు? యథాకాలమున ప్రియవచనముల బల్క నేరనివాడు. ౨౧

దాన మేది? _ నిష్కామమగునదే. మిత్రు డెవ్వడు? _ పాపమునుండి మరల్చువాడు. అలంకార మేది? _ శీలమే. వాక్కును భూషించునదేది? _ సత్యము. ౨౨

మెరుపుతీగవలె చంచల మేది? _ దుర్జనస్నేహము. యువతులును. కులశీలయుతు లెవ్వరు? _ కలిలోగూడ సజ్జనులే. ౨౩

ఇహలోకమున చింతామణివలె దుర్లభమగున దేది? _ అది చతుర్భద్రము. జ్ఞానులు దాని నెట్లు వివరింతురు? _ ౨౪

దానం ప్రియవాక్యసహితం జ్ఞానమగర్వం క్షమాన్వితం శౌర్యమ్,
విత్తం త్యాగసమేతం దుర్లభమేతచ్చతుర్భద్రమ్. ౨౫
కిం శోచ్యం కార్పణ్యం సతి విభవే కిం ప్రశస్తమౌదార్యమ్,
కః పూజ్యో విద్వద్భిః స్వభావతః సర్వదా వినీతో యః. ౨౬
కః కులకమలదినేశః సతి గుణవిభవేపి యో నమ్రః,
కస్య వశే జగదేతత్ ప్రియహితవచనస్య ధర్మనిరతస్య. ౨౭
విద్వన్మనోహరా కా సత్కవితా బోధనిరతా చ,
కం న స్పృశతి విపత్తిః ప్రబుద్ధవచనానువర్తినం దాన్తమ్. ౨౮
కస్మై స్పృహయతి కమలా త్వనలసచిత్తాయ నీతివృత్తాయ,
త్యజతి చ కిం సహసా ద్విజగురుసురనిన్దాకరం చ సాలస్యమ్.

అదుర్లభ చతుర్భద్ర మేమన : ప్రియవాక్యములతో గూడిన దానము, గర్వరహితమగు జ్ఞానము, క్షమాగుణముతో గూడిన శౌర్యము. దానముతో గూడిన ఐశ్వర్యము. ౨౫

శోచనీయ మేది? వైభవముండగా పీనాసియగుట. ప్రశంసింపదగిన దేది? ఔదార్యము. విద్వత్ - పూజ్యు డెవడు? - వినయస్వభావుడు. ౨౬

కుల - పద్మభాస్కరు డెవ్వడు? పెక్కుగుణములుండియును, నమ్రుడగువాడు. ఎవ డీజగత్తును లోబరచుకొన గలడు? ప్రియహితవచనముల బల్కువాడును, ధర్మనిరతుడును. ౨౭

విద్వన్మనోహర మగున దేది? - సత్కవితయును, జ్ఞానప్రబోధమును. ఆపద లెవ్వని నంటకుండును? - పెద్దలమాటను లక్షించువానిని, ఇంద్రియనిగ్రహవంతుని. ౨౮

లక్ష్మీప్రసన్ను డెవడు? సోమరితనము లేనివాడును, నీతిమంతుడును. లక్ష్మి హఠాత్తుగ ఎవరిని వదలిపెట్టును? బ్రాహ్మణ, గురు, దేవతానిందకుని, సోమరిని. ౨౯

కేనాశోచ్యః పురుషః ప్రణతకలత్రేన ధీరవిభవేన,
ఇహ భువనే కః శోచ్యః సత్యపి విభవే న యో దాతా. ౩౦

యత్ర విధేయో వాసః సజ్జననికటేఽథవా కాశ్యామ్,
కః పరిహార్యో దేశః పిశునయుతో లుబ్ధభూపశ్చ. ౩౧

కిం లఘుతయా మూలం ప్రాకృతపురుషేషు యా యాచ్ఞా
రామాదపి కః శూరః స్మరశరనిహతో న యశ్చలతి. ౩౨

కిమహర్నిశమనుచిన్త్యం భగవచ్చరణం న సంసారః,
చక్షుష్మన్తోఽప్యన్ధాః కే స్యుర్యే నాస్తికా మనుజాః. ౩౩

కః పఙ్గురిహ ప్రథితో వ్రజతి చ యో వార్ధకే తీర్థమ్,
కిం తీర్థమపి చ ముఖ్యం చిత్తమలం యన్నివర్తయతి. ౩౪

దుఃఖము నందనివా డెవడు? లొంగుబాటులోనున్న భార్యయును, నిలుకడగల సిరియును గల వ్యక్తి. దుఃఖమునందువా డెవడు? కలిగియు ఈవి లేనివాడు. ౩౦

వాసయోగ్యప్రదేశ మేది? సజ్జనులకడ, లేదా కాశీక్షేత్రము. విడువ దగిన దేశ మేది? క్రూరుడును, లోభియును అగు రాజుగల రాజ్యము. ౩౧

లాఘవము నందుటకు కారణ మేమి? ప్రాకృతజనుల నర్థించుట. రాముని కంటెను శూరు డెవడు? కాముని బాణముల తాకిడికి చలింపనివాడు. ౩౨

నిరంతరము ధ్యానింపదగిన దేది? భగవంతుని పాదపద్మములు, కాని సంసారము కాదు కళ్లుండియు గ్రుడ్డియగువా రెవరు? నాస్తికులగు మానవులు.

కుంటివా డెవడు? వృద్ధాప్యమున తీర్థసేవకు వెడలువాడు. ప్రధానతీర్థ మేది? చిత్తమాలిన్యమును బోగొట్టునది. ౩౪

కిం స్మర్తవ్యం పురుషైః హరినామ సదా న యావనీ భాషా,
కో హి న వాచ్యః సుధియా పరదోషశ్చానృతం తద్వత్.

కిం సమ్పాద్యం మనుజైః విద్యా విత్తం బలం యశః పుణ్యమ్,
కః సర్వగుణవినాశీ లోభః శత్రుశ్చ కః కామః.   ౩౬

కా చ సభా పరిహార్యా హీనా యా వృద్ధసచివేన,
ఇహ కుత్రావహితః స్యాత్ మనుజః కిల రాజసేవాయామ్.

ప్రాణాదపి కో రమ్యః కులధర్మః సాధుసఙ్గశ్చ,
కా సంరక్ష్యా కీర్తిః పతివ్రతా నైజబుద్ధిశ్చ.   ౩౭

కా కల్పలతా లోకే సచ్ఛిష్యాయార్పితా విద్యా,
కోఽక్షయవటవృక్షః స్యాత్ విధివత్సత్పాత్రదత్తదానం యత్.

సర్వదా స్మరింపదగిన దేది? హరినామము, కాని యవనభాష కాదు.
బుద్ధిమంతులు నుడువదగని దేది? పరదోషమును, అనృతమును.   ౩౫

మానవుడు సంపాదింప దగిన వేవి? విద్య, విత్తము, బలము, కీర్తి, పుణ్యము. సర్వగుణ వినాశకరమగున దేది? లోభము. శత్రు వెవరు? కామము.   ౩౬

త్యజింపవలసిన సభ ఏది? వృద్ధామాత్యుడు లేనిది. మానవుడు సావధానముగ నుండవలసిన విషయ మేది? రాజసేవ.   ౩౬

ప్రాణముకంటెను రమణీయమగున దేది? కులధర్మము, సాధుసాంగత్యమును. రక్షింపదగిన దేది? కీర్తి, పతివ్రత, స్వబుద్ధియును.   ౩౭

లోకమున కల్పవల్లియగున దేది? సత్-శిష్యున కొసగిన విద్య. అక్షయవటవృక్ష మేది? శాస్త్రవిధిననుసరించి సత్పాత్రున కొసగిన దానము.   ౩౮

న సచ్చాహం న చాసచ్చ నోభయం కేవలః శివః।
న మే సంధ్యా న రాత్రి ర్వా నాహ ర్వా సర్వదా
దృశేః॥ ౨౦

తా॥ ప్రత్యక్షయోగ్యము లయిన పృథివీ జల తేజస్సులు సత్ అనియు, 'త్యత్' శబ్దవాచ్యములును, ప్రత్యక్షాయోగ్యములును నగు వాయ్వాకాశములు 'అసత్' అనియు చెప్పబడును. పంచభూతపరిణామాత్మకమగు శరీరము ఉభయాత్మకము. నేను సదసదుభయాతీత కేవలశివస్వరూపుడను. సర్వదా ద్రష్టనై వెలుగొందుచుండు నాకు సంధ్యగాని, రాత్రిగాని, పగలుగాని, లేక స్వప్న సుషుప్తి జాగ్రదాద్యవస్థలుగాని లేవు. నిత్యము నిర్వికారుడనై ద్రష్టృరూపమున ప్రకాశించుచుండు నాకు స్వరూపావరణ విక్షేపరూపావస్థ లెక్కడివి?

సర్వమూర్తివియుక్తం యద్యథా ఖం సూక్ష్మమద్వయమ్,
తేనాప్యస్మి వినాభూతం బ్రహ్మైవాహం
తథాఽద్వయమ్॥ ౨౧

తా॥ పృథివ్యాది పరిచ్ఛిన్నపదార్థముల కంటె విలక్షణమై యాకాశము సూక్ష్మము, అద్వయమునై యొప్పునట్లు బ్రహ్మయు పరిచ్ఛిన్నమగు దృశ్యము సర్వముకంటె విలక్షణుడై యత్యంతసూక్ష్ముడై, పరిపూర్ణుడై; అద్వితీయుడునై

విరాజిల్లుచుండును. ఇట్లు అద్వితీయుడు, పరిపూర్ణుడు నగు బ్రహ్మకంటె ఆత్మ భిన్నుడు కానందున బ్రహ్మయే నేను. బ్రహ్మకును ఆకాశమునకును ఉపమానోపమేయభావము చెప్పుటచే బ్రహ్మకంటె నాకాశము భిన్నమని యంగీకరించి నట్లగును గదా? బ్రహ్మకు అద్వితీయత్వ మెట్లు పొసగునని యనరాదు. బ్రహ్మ యిట్లుండునని సుఖబోధకొఱకు వ్యవహారదృష్టితో నీ యుపమానోపమేయభావము చెప్పబడినది. కాని, పరమార్థమున నాకాశముగూడ మిథ్యయే. అట్టి యాకాశముచే బ్రహ్మకు సద్వితీయత్వము లేదు. కాన నట్టి యాకాశము కంటె గూడ విలక్షణుడు పూర్ణుడు నగు బ్రహ్మయే నేనని సిద్ధించినది.

ఆకాశదృష్టాంతముచే బ్రహ్మకు పూర్ణత్వము నిరూపించి పరమార్థమున నాకాశముచే సద్వితీయత్వము లేదని చెప్పబడినది. మరల నిపుడాదృష్టాంతము చేతనే భేదప్రతీతిచే గలుగు పరిచ్ఛిన్నత్వము గూడ నిరాకరింపబడుచున్నది.

మహాత్మా స్వత ఆత్మేతి భేదో వ్యోమ్నో యథా
భవేత్ ।
ఏకస్య సుషిభేదేన తథా మమ వికల్పితః ॥ ౨౨

తా॥ విజ్ఞాత యగు నామొక్క స్వరూపము (ఆత్మ) బ్రహ్మ యనియు, నామొక్క ఆత్మ యనియు నాకే యాత్మ

యందు ఆత్మ - ఆత్మీయభావముచే భేదము భాసించుటకు గారణ మేమని యనవచ్చును. వివిధవస్తుకల్పిత ఛిద్రభేద ముచే నొకే యాకాశమందు అంశాంశిభావ మారోపిత మైనట్లు అంతఃకరణాద్యుపాధికృత భేదముచే నొకే యాత్మ యందు ఆత్మ - ఆత్మీయభేదభావ మారోపింపబడినది.

భేదోఽభేద స్తథా చైకో నానా చేతి వికల్పితః ।
జ్ఞేయం జ్ఞాతా గతిర్గన్తా మయ్యేకస్మిన్ కుతో
భవేత్ ॥ ౨౩

తా॥ బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము కలుగుటకు పూర్వము అవిద్యాదశయందు భేదాభేదములు, ఏకత్వనానాత్వములు, జ్ఞాతృజ్ఞేయభావము, క్రియాఫల (గతి) భోక్తృత్వములును, నాయందారోపింపబడినవి. పరిశీలించినచో ఆత్మతత్త్వజ్ఞానినై యద్వయభావమున నున్న నాయందివి యన్నియు నెక్కడివి?

న మే హేయం నచాదేయ మవికారీ యతో హ్యహమ్ ।
సదా ముక్త స్తథా శుద్ధః సదా బుద్ధోఽగుణో
ఽద్వయః॥ ౨౪

తా॥ ఆత్మకు హేయమగు సంసారిత్వమును, ఉపా దేయమగు బ్రహ్మత్వము నుండుటచే నిర్విశేషత్వ మెట్లు సిద్ధించును ?- అని యనరాదు.

శం. ర. 13-16

నేను నిర్వికారుడ నగుటచే నారోపితము, హేయము నగు సంసారిత్వము లేదు; బ్రహ్మత్వము నా యథార్థస్వరూపమె యగుటజేసి నిత్యసిద్ధ మగుటచె నాకుపాదేయము గాదు. కాన నేను నిత్యముక్తుడను (బంధసంసర్గశూన్యుడను); నిత్యశుద్ధుడను (సంసారహేతు - అవిద్యాసంబంధరహితుడను); నిత్యబోధస్వరూపుడను; (బోధరూపుడ నగుటచే) నిర్గుణుడను; బోధస్వరూపుడ నయ్యు జ్ఞేయవస్త్వంతరహితుడ నగుటచే నద్వయుడను.

వి :- "అవికార్యోఽయ ముచ్యతే" (భ. గీ. 2. 25)

ఇత్యేవం సర్వదాఽఽత్మానం విద్యాత్సర్వం సమాహితః ।
విదిత్వా మాం స్వదేహస్థ మృషి ర్ముక్తో ధ్రువో
భవేత్ ॥ ౨౫

తా॥ ఇట్లు పైన పేర్కొనబడిన లక్షణములు గలిగి యాత్మ తన దేహమునందే యున్నటుల శాస్త్రాచార్యోపదేశముల ననుసరించి తెలిసికొని శ్రవణ - మనన - నిదిధ్యాసనపరుడై తీవ్రమోక్షేచ్ఛతో 'అహం బ్రహ్మాస్మి' యని నిరంతర మనుసంధానము జేసికొనుచుండవలెను. అట్లు చేసినచో ఋషియై (సర్వదర్శియై) తప్పక ముక్తుడగును.

కృతకృత్యశ్చ సిద్ధశ్చ యోగీ బ్రాహ్మణ ఏవచ ।
య ఏవం వేద తత్త్వార్థ మన్యథా హ్యాత్మహా
భవేత్ ॥ ౨౬

తా॥ మఱియు నెవడీ యాత్మతత్త్వమును దెలిసి కొనునో యాతడు కృతార్థుడు, సిద్ధుడు, యోగి, బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నుడునగును. అట్లు తెలిసికొననివాడు ఆత్మఘాతుకు డగును.

(బృ. ఉ. 3-10; భాగ. 11. 20. 17)

వేదార్థో నిశ్చితో హ్యేష సమాసేన మయోదితః।
సంన్యాసిభ్యః ప్రవక్తవ్యః శాంతేభ్యః శిష్టబుద్ధినా॥ ౨౭

తా॥ సునిశ్చితమగు వేదార్థము నిట సంగ్రహముగా వివరించితిని. శాస్త్రాచార్యోపదేశములచే సుసంస్కృతచిత్తు డగు శిష్టుడు శమదమాది సాధనసంపత్తి గల సంన్యాసులకు మాత్రమే దీనిని ప్రవచింపవలెను.

స్వప్నస్మృతి ప్రకరణమ్

స్వప్నస్మృత్యోర్ఘటాదీనాం రూపాభాసః ప్రదృశ్యతే।
పురా నూనం తదాకారా ధీర్దృష్టే త్యనుమీయతే॥ ౧

అవ :- పూర్వప్రకరణమున ఆత్మకు సంసారిత్వము అంతఃకరణోపాధికల్పితము; స్వాభావికము గాదు; బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే నజ్ఞాన తత్కార్యములు బాధింపబడగనే

యాత్మ బ్రహ్మ రూపమున నపరోక్షముగ సాక్షాత్కరించు నని శాస్త్రప్రామాణ్యముచే నిర్ధారింపబడినది. అంతఃకరణము పరోక్షము; సంసారిత్వప్రతీతి అపరోక్షము; కాన సంసారప్రతీతి బుద్ధ్యవివేకకల్పితము గాదని శంకించి యంతఃకరణమున కపరోక్షత్వమును సోపపత్తికముగ నిరూపించుటకై యీప్రకరణ మారంభింపబడుచున్నది.

తా॥ స్వప్నమునందును, స్మృతియందును ఘటపటాది వస్తువులు (విషయములు) ఆ యా రూపములతో బొడగట్టుచుండును గనుక అంతకు బూర్వము జాగ్రదవస్థయందును ఘటపటాద్యాకారము గల యంతఃకరణవృత్తి యపరోక్షముగా సాక్షాత్కరించి యుండవలె నని యనుమానప్రమాణముచే నూహింపనగును.

వి :- పూర్వ మొకప్పుడు దర్శించిన ఘటపటాదివస్తువులే మరల స్వప్నమునగాని, స్మృతియందుగాని గోచరము లగుచుండును - అను నియమము లోకసిద్ధము. పూర్వము దర్శింపబడిన యా ఘటాదులు స్వప్నసమయమున గాని, స్మృతికలిగినసమయమునగాని, లేకున్నను తత్తదాకారప్రతీతి కలుగుచుండుటచే స్వప్నస్మృతులయందు గోచరించు విషయములు, విషయాకారముగా బరిణమించిన యంతఃకరణవృత్తి రూపములే కాని వేరు కావు - అనగా తత్తదాకారపరిణత

వృత్తిమదంతఃకరణమే స్వప్నస్మృతులయందు తత్తదర్థాకారమున భాసించుచుండును. కనుక, జాగ్రత్పూర్వానుభవములయందు సైతము తత్తదర్థాకారవృత్తులతో గూడిన యంతఃకరణమే యా యా యర్థరూపమున నపరోక్షముగా భాసించినదని యనుమానప్రమాణముచే జెప్పవలసియున్నది. ఇట్లు అర్థాకారవృత్తిమదంతఃకరణము అపరోక్షముగా నన్నిదశలయందు భాసించుచుండుటచే నీయంతఃకరణోపాధిచే నజ్ఞానవశమున నాత్మయందు కల్పింపబడెడి సంసారిత్వప్రతీతియు నపరోక్షమే యగు ననుటయుక్తము.

భిక్షాటన్ యథా స్వప్నే దృష్టో దేహో న స స్వయమ్ ।
జాగ్రద్దృశ్యాత్తథా దేహాద్ద్రష్టృత్వాదన్య ఏవ సః ॥ ౨

తా॥ యతి నిద్రించుచు తాను భిక్షాటనము చేయుచున్నట్లు స్వప్నము గాంచును. స్వప్నమున భిక్షాటనము చేయుచు గోచరించిన యా దేహము జడమగుటచే స్వాయముగా ద్రష్ట కాజాలదు. అది తనకంటె భిన్నమై దృశ్యముగా గన్పట్టుటచే యతికి స్వప్నదృష్ట దేహాత్మత్వప్రతీతి కలుగదు. అట్లే జాగ్రద్దశయందును భిన్నముగా దృశ్యమై గోచరించు శరీరము జడ మగుటచే స్వయముగా ద్రష్ట కాజాలదు.

జడము, దృశ్యము నగు శరీరము కంటె చేతనుడు, ద్రష్టయు నగు ఆత్మ భిన్నుడే యగుటచే ఆత్మానాత్మవివేకము గల జ్ఞానికి దేహాత్మత్వప్రతీతి కలుగదు.

వి :- ఇట 'దేహ' పదముచే స్థూల సూక్ష్మ దేహములు రెండును గ్రహింపనగును. తత్తదర్థాకారవృత్తులతో గూడిన యంతఃకరణమే యా యా యర్థరూపమున నపరోక్షముగా భాసించుచుండునని ప్రమాణములచే నిర్ణీతమగుటచే నంతఃకరణమును దృశ్యమే యగుచున్నది. అంతఃకరణము సూక్ష్మశరీరమున కుపలక్షకము. కాన, దృశ్యము జడము నగు సూక్ష్మశరీరముకంటె గూడ ద్రష్టయు చేతనుడు నగు ఆత్మ భిన్నుడగును. ఇట ననుమానప్రయోగ మిట్లు చేయ నగును :-

"విమతో దేహాది ర్నాత్మా, దృశ్యత్వాత్, స్వప్నదృశ్య దేహాదివత్."

మూషాసిక్తం యథా తామ్రం తన్నిభం జాయతే తథా ।
రూపాదీన్ వ్యాప్నువ చ్చిత్తం తన్నిభం దృశ్యతే ధ్రువమ్ ॥ 3

తా॥ మూసయందు కరిగించి పోసిన రాగి మూస యొక్క యాకారమునే పొందునట్లు రూపాదివిషయముల

వ్యాపించు నంతఃకరణము కూడ తత్తదర్థాకారముల దాల్చు చుండును.

వ్యఞ్జకో వా యథాఽఽలోకో వ్యఙ్గ్యస్యాకారతా
మియాత్ ।
సర్వార్థవ్యఞ్జకత్వా ద్ధీరర్థాకారా ప్రదృశ్యతే ॥ ౮

అవ :- మూసయు, రాగియు రెండును మూర్త పదార్థము లగుటచే కరిగించి పోసిన రాగి కఠినమూర్తి మూషాభిహతమై మూషాకారము దాల్చుట యుక్తమే. కాని యమూర్త మగు నంతఃకరణము రూపాదివిషయాకారముల దాల్చుటెట్లు ?- అని శంకించి వేరొక దృష్టాంత మీయబడు చున్నది.

తా॥ అగ్ని (వ్యంజకము) అయఃపిండాదుల (వ్యంగ్య ముల) యాకారము దాల్చునట్లు, సూర్యాలోకము (వెలుతురు) ఘటపటాది విషయాకారముల బొందునట్లు సర్వవిషయాభివ్యంజక మగు బుద్ధియు తత్తద్విషయాకారములతో విలసిల్లుచు దృశ్య మగుచుండును.

ధీరేవార్థస్వరూపా హి పుంసా దృష్టా పురాఽపి చ ।
న చే త్స్వప్నే కథం పశ్యే త్స్మరతో వాఽఽకృతిః
కుతః ॥ ౯

తా॥ జాగ్రద్దశయందును, పూర్వదృష్ట విషయాను భవముల యందును అంతఃకరణమే ఆయా యర్థస్వరూపమున భాసించినదని యవశ్య మంగీకరింపవలెను. అట్లు కానియెడల బాహ్యవస్తువులు లేకున్నను స్వప్నమునందును, పురానుభూత వస్తువు లట లేకున్నను స్మృతియందును ఆ యా యర్థముల యాకారములు భాసించుటకు గారణమేమి ?

వ్యఞ్జకత్వం తదేవాస్యా రూపాద్యాకారదృశ్యతా ।
ద్రష్ట్రృత్వం చ దృశే స్తద్వద్వ్యాప్తిః స్యాద్ధియ
ఉద్భవే ॥ ౬

తా॥ బుద్ధి ఘటపటాదివిషయాకారముగా పరిణమించి దర్శనయోగ్య మగుటయే బుద్ధికి గల విషయాభివ్యంజకత్వము, అట్లే ధర్మాధర్మవశమున నుద్భవించిన యంతఃకరణమును వ్యాపించుట - అనగా తద్రూపమున స్ఫురించుటయే ఆత్మయొక్క ద్రష్ట్రృత్వము.

వి :- ఘటపటాదివిషయముల భాసింపజేయునది చైతన్యము. ఆ ఘటపటాది విషయములు కూడ బుద్ధియందే తప్ప నితరత్ర స్వతంత్రముగా స్ఫురింపవు. బుద్ధి విషయాకారముగా బరిణమించనిచో చైతన్యము విషయాకారమున స్ఫురింపనేరదు, కావున విషయముల నభివ్యక్తము చేయుటకై తత్తద్విషయాకారముల దాల్చుటచే బుద్ధి విషయాభి

వ్యంజకమైనది. రూపాద్యాకారమున భాసించి బుద్ధి విషయాభి వ్యంజకమైనయట్లు పూర్వజన్మకృత ధర్మాధర్మవశమున నుద్భవించెడి యంతఃకరణమును వ్యాపించుచు – అనగా బుద్ధిరూపమున స్ఫురించుచు విషయముల భాసింపజేయు చుండుటచే నాత్మ ద్రష్ట యగును.

తటాకోదకము కాలువల ద్వారా క్షేత్రముల జేరి యా యా క్షేత్రముల యాకారముల దాల్చునట్లు నంతఃకర ణముకూడ ఇంద్రియాదుల ద్వారా వృత్తిరూపమున ఘట పటాదివిషయ దేశముల బొంది ఆ యా విషయాకారముల బొందుచున్నది. కావున బుద్ధి, వృత్తిరూపమున బరిణమింపక విషయముల వ్యాపింపదు. ఇట్లు విషయవ్యాప్తికై బుద్ధి పరిణా మము చెందును, చైతన్యప్రకాశవ్యాప్తము లగుచునే తత్త ద్విషయాకారములతో బుద్ధివృత్తు లుదయించుచుండుటచే తత్సాక్షిరూపమగు చైతన్యమునకు మాత్రము బరిణామము లేదు,

చిన్మాత్రజ్యోతిషా సర్వాః సర్వదేహేషు బుద్ధయః ।
మయా యస్మాత్ప్రకాశ్యన్తే సర్వస్యాత్మా తతో
హ్యహమ్ ॥ 2

శం. ర. 13–17

అవ :- చైతన్యమునకు బరిణామము లేకపోయినను ఆ చైతన్యము ప్రతిదేహమునందును బుద్ధి - తద్వృత్తులకు సాక్షిరూప మగుటచే దేహభేదముచే చైతన్యరూపసాక్షియు భేదించును. సాక్షిభేదము నంగీకరించుచో సర్వబుద్ధ్యవ భాసక మగు చైతన్యమున కేకత్వ మెట్లు సిద్ధించు ననెడి శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ కేవలచైతన్యజ్యోతీరూపుడ నగు నాచేతనే యన్ని దేహములయందలి బుద్ధులు ప్రకాశింపజేయబడుటచే సర్వమునకు ఆత్మను - అనగా సర్వబుద్ధ్యవభాసక సాక్షి రూపచైతన్యము - నేనే

వి :- అపరిణామి చైతన్యప్రకాశవ్యాప్తము లగుచునే యొక శరీరమున బుద్ధివృత్తు లుదయించుచో నన్ని శరీరముల యందలి బుద్ధులును అవికారిచైతన్యము చేతనే భాసించు చుండు నను వ్యాప్తి యేర్పడును. కాన సర్వబుద్ధిప్రకాశకము చైతన్యము; చైతన్యప్రకాశ్యములు సర్వబుద్ధులును; ప్రకాశ్య ములగు వస్తువులు భేదించినను ప్రకాశకుడగు సూరుడొక్కడే - అట్లే అవభాస్యములగు బుద్ధులు భేదించినను సర్వబుద్ధ్యవభాసకమగు చైతన్య మొక్కటియే. కాన ప్రకా శకమగు చైతన్యము నందు భేదము కల్పించుట ప్రమాణ విరుద్ధము. మఱియు భేదము కూడ ద్రష్టయు సాక్షియు నగు

చైతన్యము (ఆత్మ) చేతనే భాసింపచేయబడవలెను కదా! అట్టిచో భేదముకూడ సాక్షిభాస్య మగుటచే నది సాక్షి ధర్మము కానేరదు. కాన, సాక్షిభేదాశంకకు తావు లేదు.

కరణం కర్మ కర్తా చ క్రియా స్వప్నే ఫలం చ ధీః।
జాగ్రత్యేవం యతో దృష్టా ద్రష్టా తస్మా
దతోఽన్యథా॥ ౮

అవ :- సర్వబుద్ధ్యవభాసక మగు చైతన్య మొక్కటియే యైనను ఆ సాక్షిచైతన్యముచే భాసింపజేయబడెడి బుద్ధ్యాదు లనేకములుండుటచే నాచైతన్యమున కద్వయత్వము సిద్ధింప నేరదను శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ స్వప్నమున బాహ్యవస్తువులు లేనందువలన నచటి క్రియ, కారకములు (కరణము, కర్మ, కర్త), ఫలము అన్నియు బుద్ధియే యగుటచే జాగ్రద్దశయందును బుద్ధియే క్రియాకారక ఫలరూపములతో దృశ్య మగుచున్నదని నిశ్చితము. కావున, బుద్ధి-తత్కల్పిత క్రియాకారకఫలాదుల కంటె బుద్ధి-తద్వృత్తిసాక్షి యగు నాత్మ (చైతన్యము) విలక్షణుడు అనగా సత్య - అద్వయరూపు డగును.

వి :- బాహ్యపదార్థముల యునికిని వ్యక్తము చేయు నది బుద్ధి. బుద్ధియే స్వప్నమునందు వలెనే జాగ్రద్దశయందును

తత్తదర్థాకారముల దాల్చి గోచరించుచుండును. విషయాకారస్ఫూర్తి బుద్ధిచేతనే కలుగుచున్నదని యంగీకరింపక పోయినచో గాఢసుషుప్తి యందును తదాకారవిశేషస్ఫూర్తి కలుగవలెను. గాఢసుషుప్తియందు అంతఃకరణము లయ మొందుటచేతనే తత్తదాకారస్ఫూర్తి కలుగుటలేదు. కావున నాత్మయందు విషయములతోపాటు బుద్ధియు నధ్యస్తమైన దని యంగీకరింపవలెను. అట్లధ్యస్తమైన బుద్ధి యాద్యంతములు కలది యగుటచే మిథ్య యగుచున్నది. మిథ్యాభూతములగు బుద్ధి - తద్వృత్తులకంటె తత్సాక్షియగు నాత్మ (చైతన్యము) విలక్షణుడు - సత్య - అఖండైకరసస్వరూపుడు. కాన, మిథ్యాభూతములగు బుద్ధి - తత్కల్పితపదార్థములచే, ఆత్మ కద్వయత్వహాని లేదు.

బుద్ధ్యాదీనా మనాత్మత్వం హేయోపాదేయరూపతః ।
హానోపాదానకర్తాత్మా న త్యాజ్యో న చ గృహ్యతే॥ —

తా॥ బుద్ధ్యాదులు దుఃఖరూపము లగుచో హేయములు (త్యాజ్యములు) ను, సుఖరూపము లగుచో నుపాదేయములు (గ్రాహ్యములు)ను నగుచుండుటచే వానికి అనాత్మత్వము (ఆత్మభేదము) సిద్ధించుచున్నది. ఆత్మబుద్ధ్యాదుల కధిష్ఠాన మయి దుఃఖమును సుఖమును బ్రేరేపించుచు హానము (లయము) ను, ఉపాదానము (విక్షేపము) ను, ఇది

త్యాజ్యము, ఇది గ్రాహ్యము అను భావమును కలిగించు చుండుటచే హానోపాదానకర్త యగుచున్నాడు. అట్లు అధిష్ఠాన మయిన యాత్మ నెవరు త్యజింపగలరు? ఎవరు గ్రహింపగలరు? కాన, ఆత్మ హేయోపాదేయరూపుడు గాడు.

సబాహ్యాభ్యన్తరే శుద్ధే ప్రజ్ఞానైకరసే ఘనే ।
బాహ్య మాభ్యన్తరం చాన్యత్కథం హేయం
ప్రకల్ప్యతే ॥ ౧౦

తా॥ బాహ్యాభ్యంతరములయందును ఆత్మయే యగుచు, నిత్యశుద్ధుడును, విజ్ఞానఘనుడును నగు నాత్మ యందు, ఆత్మకంటె వేఱుగా బాహ్యాభ్యంతరములు గాని, హేయోపాదేయరూపము గాని కల్పించుట యెట్లు?

వి :- ఆత్మ స్వస్వరూపముచేత హేయోపాదేయ రూపుడు కాకపోయినను, తత్సంబద్ధములగు బాహ్యము లయిన వస్త్రాభరణాదుల వలనను, అంతరములయిన పాపాదులు, యోగధ్యానాదుల వలనను ఆత్మయందు హేయోపాదేయభావము కల్పింపవచ్చును గదా యనుశంక కిది సమాధానము.

ఆత్మ నిత్యశుద్ధుడు; కేవలుడును; అందుచేత ఆత్మకంటె వేఱుగ బాహ్య మనునది లేదు. ఉప్పుగల్లు లోపలను,

వెలుపలను ఉప్పుగల్లే. స్వరూపభేదము లేదు, అట్లే ఆత్మ విజ్ఞానఘనుడు, లోపలను బయటను అంతట విజ్ఞానస్వరూపుడే. అందుచే విజ్ఞానస్వరూపముకంటె వేఱుగా నాంతరమయిన భాగము లేదు. ఇట్లు ఆత్మకంటె వేఱుగా వస్తుసత్తగల పదార్థములు (సత్యములయిన వస్తువులు) లేనందునను, ఉన్నయట్లు గోచరించెడి బుద్ధ్యాదులు మిథ్యాభూతములగుట చేతను, ఆత్మ యీ బుద్ధ్యాదుల కధిష్ఠానమగుటచేతను పరమార్థమున ఆత్మకంటె వేఱుగా బాహ్యాభ్యంతరములు లేవు. కాన ఆత్మ హేయోపాదేయరూపుడు కాడు.

య ఆత్మా నేతి నేతీతి పరాపోహేన శేషితః ।
స చేద్బ్రహ్మవిదాత్మేష్టో యతేతాతః పరం
కథమ్ ॥ ౧౧

తా॥ బ్రహ్మవేత్త 'నేతినేతి' యనెడి శ్రుతివాక్యజన్యజ్ఞానసంపదచే సకలదృశ్యనిషేధము చేయగా శేషించినచిన్మాత్రాత్మస్వరూపమున ప్రతిష్ఠితుడై యుండి కృతకృత్యుడగుచో నాతడిక దేనికై యత్నింపవలెను ?

అశనాయాద్యతిక్రాన్తం బ్రహ్మైవాస్మి నిరన్తరమ్ ।
కార్యవాన్ స్యాం కథం చాహం విమృశే దేవ
మఞ్జసా ॥ ౧౨

అవ :- ఇట్టి యాత్మతత్త్వముపరానుభవముచే గమ్యము కాదు కనుక బ్రహ్మవేత్త శాస్త్రాచార్యోపదేశముల ననుసరించి స్వయముగనే వివేచన చేసికొనవలయు నని యిట ప్రతిపాదింపబడుచున్నది.

తా॥ క్షుత్పిపాసాది సంసారధర్మాతీతుడై బాహ్యాభ్యంతరములు లేక విజ్ఞానఘనుడైన బ్రహ్మను నేనే. కనుక నిష్క్రియాత్మస్వరూపుడనైన నేను చేయవలసిన కార్యమేదియు లేదు. - అని నిరంతర మనుసంధానము చేసికొనవలెను.

"కతమో యాజ్ఞవల్క్య సర్వాన్తరో యోఽశనాయాపిపాసే శోకం మోహం జరాం మృత్యు మత్యేతి ఏతం వై త మాత్మానం విదిత్వా పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తి తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యం చ పాణ్డిత్యం చ నిర్విద్యాథ మునిః" (బృ. ఉ.. 3 5. 1.)

పారగస్తు యథా నద్యా స్తత్స్థః పారం యియాసతి।
ఆత్మజ్ఞశ్చే త్తథా కార్యం కర్తు మన్య దిహేచ్ఛతి॥ ౧౩

తా॥ నది యావలియొడ్డు చేరినవాడు తిరిగి ఆ యావలి యొడ్డునే చేరవలెనని కోరుచో ఆత్మతత్త్వజ్ఞానియు నీశ్రేయో మార్గమున తిరిగి మఱియొక కార్యమును చేయ నిచ్ఛించ

చును. నదీపారంగతుడు తిరిగి పారము పొందవలెనని కోరనట్లే ఆత్మజ్ఞానియు నే కార్యమును చేయ నిచ్ఛగింపడని భావము.

ఆత్మజ్ఞస్యాపి యస్య స్యాద్ధానోపాదానతా యది।
న మోక్షార్హః స విజ్ఞేయో వాన్తోऽసౌ బ్రహ్మణా
ధ్రువమ్ ॥ ౧౮

తా॥ ఆత్మజ్ఞానికి గూడ హానోపాదానములు కలుగుచో నతడు మోక్షార్హుడు గాడు. అతడు నిజముగా బ్రహ్మకు దూరుడు.

సాదిత్యం హి జగత్ప్రాణ స్తస్మాన్నాహర్నిశైవ వా
ప్రాణజ్ఞస్యాపి న స్యాతాం కుతో బ్రహ్మవిదోऽ
ద్వయే ॥ ౧౯

తా॥ ఆదిత్యసహితమగు నీ జగత్తంతయు ప్రాణరూపుడగు హిరణ్యగర్భుడే. ప్రాణము ఉదయాస్తమయరహిత సూర్యరూప మగుటచే ప్రాణాత్మభావము నొందిన ప్రాణోపాసకునకు కూడ రాత్రింబవళ్ళుండవు. ఇట్లు అపరబ్రహ్మమైన హిరణ్యగర్భాఖ్యప్రాణము నుపాసించినవానికే (భేదదర్శికే) రాత్రింబవళ్ళు లేనియపుడు అద్వయపరబ్రహ్మభావము నొందిన బ్రహ్మజ్ఞానికి అహోరాత్రము లెక్కడివి?

వి :- అద్వయబ్రహ్మభావము నొందిన బ్రహ్మజ్ఞానికి అహోరాత్రాదిభేద జ్ఞానము లేనందున -

"అనాగతాం తు యే పూర్వా మనత్రీతాం తు పశ్చిమామ్।
సంధ్యాం నోపాసతే విప్రా స్తే కథం బ్రాహ్మణాః స్మృతాః॥

అని యీరీతిగా శాస్త్రవిహితము లయినను సంధ్యావందన నిత్యాగ్నిహోత్రాది కార్యములు కర్తవ్యములు గావు.

"న హ వా అస్మా ఉదేతి న నిమ్లోచతి సకృద్దివా
హైవాస్మై భవతి" ఛాం. ఉ. 3. 11. 3.

న స్మరత్యాత్మనో హ్యాత్మా విస్మరేద్వాఽప్యలుప్తచిత్।
మనోఽపి స్మరతీత్యేతద్ జ్ఞాన మజ్ఞానహేతుజమ్॥ ౧౬

తా॥ బ్రహ్మవేత్తకు కర్తవ్యములగు బాహ్యక్రియలు లేకపోయినను 'సంధ్యం సమాధా వాత్మన్యాచరేత్' (ఆరు ణేక - ఉ. 2.) అను శ్రుతివాక్యము ననుసరించి ఆత్మవిస్మృతి కలుగకుండ నిరంతర మాత్మస్మరణము కర్తవ్య మగు చున్నది - అని యనరాదు. సమ్యగ్దర్శి కాని బ్రహ్మవేత్తకే యాత్మకంటె భిన్నముగా, మనస్సు గోచరించును. అట్టివాని నుద్దేశించియే పై 'సంధ్యం సమాధా' అను శ్రుతివాక్యము ప్రవృత్త మయినది. సమ్యగ్దర్శియగు ఆత్మజ్ఞాని నుద్దేశించి

కాదు. ఆత్మజ్ఞాని మనస్సు నిరంతరము బ్రహ్మాకారవృత్తి సంపన్నమై యుండును. అందుచే అలుప్తచిద్రూపుడగు ఆత్మజ్ఞానికి మనస్సు ఆత్మకంటె భిన్నముగా గోచరింపదు. అట్టి ఆత్మజ్ఞానికి ఆత్మను గూర్చిన స్మృతివిస్మృతులు రెండును నుండవు. ఒకవేళ నున్నను మనస్సు జడ మగుటచే నది స్వాతంత్ర ముగా స్మరింపలేదు గనుక 'మనస్సు స్మరించును' అను జ్ఞానము నజ్ఞానవిలసితమే యగును.

జ్ఞాతుర్జ్ఞేయః పరో హ్యాత్మా సోఽవిద్యాకల్పితః స్మృతః।
అపోఢే విద్యయా తస్మిన్ రజ్జ్వాం సర్ప
ఇవాద్వయః ॥ ౧౭

తా॥ ఆత్మకు చిద్రూప మెన్నడు లోపింపదు (అలుప్త చిత్) కాన, ఆత్మ ఆత్మను స్మరింపదు; కాని, పరమాత్మను స్మరించును గదా యనిన నట్లు గాదు.

జ్ఞానగోచరములగు ఘటపటాదివిషయము లన్నియు రజ్జువునందు సర్పమువలె ఆత్మ (చైతన్యము) యందు అవిద్యాకల్పితములు. ఈ నియమము ననుసరించి ఆత్మకు పరమాత్మ జ్ఞానగోచరుడు (జ్ఞేయః) అగుచో పరమాత్మయు ఘటపట రజ్జుసర్పాదులవలె పరత్వ జ్ఞేయత్వాది ధర్మములతో నొప్పి అవిద్యాకల్పితుడు (మిథ్య) కావలసివచ్చును. అట్లవిద్యాకల్పితుడగుచో పరమాత్మ సద్రూపుడు ఎట్లగును ?

కాన, ఆత్మకు పరమాత్మ జ్ఞానగోచరుడు (జ్ఞేయుడు) కాడు. బ్రహ్మాత్మైకత్వజ్ఞానము (ఆత్మవిద్య) కలిగినంతనే పరమాత్మయందవిద్యాకల్పితము లయిన పరత్వ జ్ఞేయత్వాదులు నిర్మూలింపబడును. రజ్జుజ్ఞానముచే నవిద్యాకల్పిత మయిన సర్పము రూపుమాసి రజ్జువే శేషించునట్లు ఆత్మయు జ్ఞాతృ జ్ఞేయ విభాగము లేక నద్వయబ్రహ్మస్వరూపుడే యగును.

> కర్తృకర్మఫలాభావా త్సబాహ్యాభ్యన్తరం హ్యజః ।
> మమాహం వేతి యో భావ స్తస్మిన్ కస్య కుతో
> భవేత్ ॥ ౧౮

తా॥ క్రియా కారక ఫలములు లేక బాహ్యాభ్యంతరములయందు విజ్ఞానఘనుడై, అవిద్యాసంబంధము లేకపోవుటచే అవిద్యాకల్పిత జన్మజరామరణాదులు లేక యజుడైన యాత్మయందు 'నేను - నాది' యను నభిమాన మెట్లు కలుగును? కావున, బ్రహ్మవిద్య యుదయింపకపూర్వమే క్రియాకారకఫలములు, సర్వకర్తృత్వాజ్ఞానమును; అహంకార మమకారములును కలుగుచుండును. జ్ఞానానంతర మివి యేవియు నుండవు.

> ఆత్మా హ్యాత్మీయ ఇత్యేష భావోఽవిద్యాప్రకల్పితః ।
> ఆత్మైకత్వే హ్యసౌ నాస్తి బీజాభావే కుతః
> ఫలమ్ ॥ ౧౯

తా॥ కాన నేను, నాది యను భావము అవిద్యాకల్పితము. బ్రహ్మాత్మైకత్వజ్ఞానము కలిగినంతనే సంసారబీజములగు అవిద్యాకామకర్మలు లేనందున క్రియాకారకఫలము లుండవు.

ద్రష్టృ శ్రోతృ తథా మన్తృ విజ్ఞాతేవ తదక్షరమ్।
ద్రష్ట్రాద్యన్యన్న తద్యస్మాత్ తస్మాద్ద్రష్టాఽహ
మక్షరమ్॥ ౨౦

తా॥ ద్రష్టయు, శ్రోతయు, మన్త (మననముచేయువాడు) యు, విజ్ఞాత (తెలిసికొనువాడు) యు ప్రత్యగ్రూపుడు, సర్వాధిష్ఠానమును బ్రహ్మ (అక్షరము) యే. ద్రష్ట్రాది స్వరూపుడు, ప్రత్యగ్రూపుడు నగు నక్షరము (బ్రహ్మ) కంటె నితర మేదియు లేదు. కాన ద్రష్ట, శ్రోత - యిత్యాది నామములచే బ్రసిద్ధుడగు అక్షరరూపబ్రహ్మను నేనే.

"అదృష్టం ద్రష్ట్రశ్రుతం శ్రోత్రమతం మన్త్రవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతృ"...

"నాన్యదతోఽస్తి ద్రష్టృ నాన్యదతోఽస్తి శ్రోతృ
నాన్యదతోఽస్తి విజ్ఞాతృ" బృ. ఉ. 3. 8 11.

స్థావరం జంగమం చైవ ద్రష్టృత్వాదిక్రియాయుతమ్।
సర్వ మక్షర మేవాతః సర్వస్యాఽఽత్మాఽక్షరం
త్వహమ్॥ ౨౧

తా॥ ఉపాధియగు నంతఃకరణమును, దర్శనశ్రవణాది క్రియావిశిష్టమగు (ఉపహితమగు) అంతఃకరణావచ్ఛిన్న చైతన్యము (జీవుడు) ను, అంతఃకరణోపాధుల కాధారము లగు స్థావరజంగమశరీరములును సర్వము అక్షరమే (బ్రహ్మయే). కాన, అక్షరరూపుడ నగు నేనే సర్వమునకు ఆత్మను (స్వరూపమును). నాకంటె నితర మేమియు లేదు.

అకార్య శేష మాత్మాన మక్రియాత్మక్రియాఫలమ్ ।
నిర్మమం నిరహంకారం యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥ ౨౨

తా॥ ఆత్మ మమతాఽహంకారములు లేనివాడనియు (కనుకనే) అకర్త (అకార్య శేషః) యనియు, నిష్క్రియు డనియు, క్రియా - తత్ఫలవిలక్షణు డనియు నెవడెఱుగునో యతడే సమ్యగ్దర్శి.

వి :- స్థావరాది సర్వప్రపంచమునకు అక్షరుడే యాత్మ యని చెప్పుచో సప్రపంచాత్మభావము కలుగు ననెడి సంది యము పొడమవచ్చును. బ్రహ్మకు కర్తృత్వ భోక్తృత్వాభి మానములుగాని, మమతాహంకారములుగాని లేవు; క్రియా తత్ఫలములు లేవు. వానికంటెవిలక్షణుడు. అట్టి యక్షర రూప బ్రహ్మజ్ఞానము వలన సప్రపంచాత్మభావము కలుగదు.

మమాహంకారయత్నేచ్ఛాః శూన్యా ఏవ స్వభావతః ।
ఆత్మనీతి యది జ్ఞాత మాధ్వం స్వస్థాః కిమీహితైః॥ ౨౩

తా॥ మమతాహంకారములు, రాగద్వేషములు, క్రియలు (యత్నములు) అన్నియు అవిద్యచే నాత్మయందు కల్పితములు; వాస్తవములు గావని యెఱిగి ముముక్షువులగు మీరు స్వస్థులై యుండుడు, జ్ఞానము పొంది కృతకృత్యులైన మీకు కర్మలతో నేమి ?

యోఽహంకర్తార మాత్మానం తథా వేత్తార మేవ చ ।
వేత్త్యనాత్మజ్ఞ ఏవాసౌ యోఽన్యథాజ్ఞః స ఆత్మవిత్ ॥ ౨౮

తా॥ ఎవడు ఆత్మను కర్తగను, జ్ఞాత (తెలిసికొనువాడు) గను తెలిసికొనుచున్నాడో అతడు ఆత్మతత్త్వము నెఱిగినవాడు కాదు. ఎవడు ఆత్మను, అకర్త, అభోక్త, అజ్ఞాత యని తెలిసికొనునో యతడే యాత్మతత్త్వవేత్త.

యథాఽన్యత్వేఽపి తాదాత్మ్యం దేహాదిష్వాత్మనో మతమ్ ।
తథాఽకర్తురవిజ్ఞానాత్ఫలకర్మాత్మతాఽఽత్మనః॥ ౨౯

తా॥ ఆత్మ దేహాదులకంటె విలక్షణు డయ్యును, నా స్థూల దేహాదులతో తాదాత్మ్యము చెంది 'నేను మనుష్యుడను, నేనంధుడను, బధిరుడ నని యాకీతిగ నవిద్యావశమున భావించునట్లు, అహంకార ప్రధానమైన యంతఃకరణము

(సూక్ష్మశరీరము) తో తాదాత్మ్యము చెంది (ఆ సూక్ష్మ దేహము కంటె భిన్నుడ నను వివేకము లేక) కర్తృత్వా ద్యభిమానమును (మిథ్యాబుద్ధిని) కలిగియుండును. ఈ ఆత్మకు కర్తృత్వభోక్తృత్వాది ధర్మములు మిథ్యాజ్ఞానము చేతనే కాని వాస్తవముగా లేవు.

దృష్టిః శ్రుతి ర్మతి ర్జ్ఞాతిః స్వప్నే దృష్టా జనైః సదా ।
తాసా మాత్మస్వరూపత్వా దతః ప్రత్యక్షతాఽఽ
త్మనః ॥ ౨౬

తా॥ దృష్టి (దర్శనము), శ్రుతి (శ్రవణము), మతి (మననము), జ్ఞాతి (జ్ఞానము) శబ్దములచే దర్శనశ్రవణాద్యా కార - అంతఃకరణవృత్తులు నిర్దేశింపబడుచున్నవి. ఆ యంతఃకరణవృత్తులు స్వప్నమున నెపుడును గోచరించుచునే యుండును అంతఃకరణవృత్తులే ఘటపటాద్యాకారములతో స్వప్నమున దృశ్యములుగా గన్పట్టుచుండుటచే వానిని దర్శిం చెడిసాక్షి యగు నాత్మ అంతఃకరణ - తద్వృత్తులకంటె విలక్షణుడే యగును. మఱియు నా యంతఃకరణతద్వృత్తు లకు స్వరూప మగుటచే నాత్మకు అపరోక్షత్వము యుక్తమే.

వి :- సుషుప్తి యందంతఃకరణము, తద్వృత్తులును స్వకారణమగు నవిద్యయందు లయము చెందినను, ఆత్మ లయము చెందక తాను అద్వితీయ - అపరోక్ష - చిన్మాత్ర

స్వరూపుడై భాసించుచుండును. ఇట్లు దృశ్యత్వ - జ్ఞేయత్వాది ధర్మములు గల అహంకారాది రూపమగు నంతఃకరణము కంటె ఆత్మ విలక్షణుడగుటచే సాక్షియై స్వయంప్రకాశుడైన యాత్మకు నిత్యాపరోక్షబ్రహ్మరూపత్వము సిద్ధించినది.

పరలోకభయం యస్య నాస్తి మృత్యుభయం తథా ।
తస్యాత్మజ్ఞస్య శోచ్యాః స్యుః స బ్రహ్మేన్ద్రా
అపీశ్వరాః ॥ ౨౭

తా॥ ఎవనికి పరలోకమును గూర్చి గాని, మృత్యువును గూర్చి గాని భయము లేదో యట్టి యాత్మజ్ఞాని జ్ఞానైశ్వర్యసంపన్నుఁ డగు బ్రహ్మేంద్రాదులను జూచియు 'ఐశ్వర్యాసక్తు లగుటచే వీరు తత్సంరక్షణయందు వ్యగ్రులై యుందురే కాని, స్వస్థులుగ నెట్లుందురు'? అని జాలిపడుచుండును.

వి :- 'కిమహం సాధు నాకరవమ్; కిమహం పాపమకరవమ్' (తై. ఉ. 2. 9.) 'నేను పుణ్య మాచరింపనైతి ననియు, పాప మాచరించితి ననియు పరలోకమును గూర్చిన భయము అవిద్యావశుడైన సంసారికి గల్గును గాని 'నైనం కృతాకృతే తపతః' (బృ. ఉ. 4. 4. 22.) నిత్యకర్మానుష్ఠాన - తదభావముల వలన గలుగు ఫలము లాత్మజ్ఞాని నంటవు గాన ఆత్మజ్ఞానికి పరలోకమును గూర్చిన భయము లేదు.

మఱియు 'న జీవో మ్రియతే (ఛా. ఉ. 6-11-16) అను శ్రుతి ప్రమాణము ననుసరించి జీవునకు మరణ మను నది లేదు గాన, ఆత్మజ్ఞానికి మృత్యువును గూర్చి భయము లేదు. 'ద్వితీయాద్వై భయం భవతి' (బృ. ఉ. 1. 4. 2.) తనకంటె వేఱుగ ద్వితీయవస్తుదర్శనము వలన భయ ముత్పన్న మగుచుండును. ఆత్మజ్ఞానికి తనకంటె వేఱుగ ద్వితీయవస్తువు గోచరింపమిచే భయము లేదు. కాన పరలోకమును మరణమును గూర్చిన వ్యగ్రతకు గారణమగు అహంకారాదులు లేక బ్రహ్మనిష్ఠుడగువాడే యాత్మవేత్త.

ఈశ్వరత్వేన కిం తస్య బ్రహ్మేంద్రత్వేన వా పునః।
తృష్ణాచే త్సర్వత శ్ఛిన్నా సర్వదైనోద్భవాఽ
శుభా॥ ౨౮

తా॥ సర్వదుఃఖములకు గారణమై పాపప్రవృత్తికి ద్వారమై యశుభమైన తృష్ణ సమూలముగ నశించినచో నా యాత్మజ్ఞానికి ఈశ్వరత్వ, బ్రహ్మత్వ, ఇంద్రత్వాదులతో నేమి పని ?

"యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్యహృది శ్రితాః।
అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే."
(బృ. ఉ. 4. 4. 7.)

శం. ర. 13-19

అహం మిత్యాత్మధీ ర్యా చ మమేత్యాత్మీయధీరపి ।
అర్థశూన్యే యదా యస్య స ఆత్మజ్ఞో భవే త్తదా॥ ౨౯

తా॥ ఎవనికి నేను, నాది యను ఆత్మ - ఆత్మీయ భావములు విషయశూన్యములు (ప్రయోజనశూన్యములు) అగునో - అనగా తత్ప్రయుక్త వ్యవహారము కలుగదో - అతడే యాత్మజ్ఞుడు.

వ్యవహారదశయందు గూడ నెవనికి వేఱుగా నే వస్తువులు భాసింపక యెల్లయెడల ఆత్మస్వరూపము మాత్రము భాసించునో యతడే యాత్మజ్ఞాని యని భావము.

బుద్ధ్యాదౌ సత్యుపాధౌ చ తథాఽసత్యవిశేషతా ।
యస్య చే దాత్మనో జ్ఞాతా తస్య కార్యం కథం
భవేత్ ॥ ౩౦

తా॥ జాగ్రత్స్వప్నముల యందు బుద్ధ్యాదులగు నుపాధు లున్నను, సుషుప్తియందు లేకున్నను ఆత్మ నిర్విశేష స్వరూపముగనే యుండు నని తెలిసికొన్నచో నిర్విశేష స్వరూపుడగు నాత్మకు కర్తృత్వ భోక్తృత్వములు లేనందున అట్టి యాత్మస్వరూపము నెఱిగిన తత్త్వజ్ఞానికి చేయవలసిన దేమున్నది ?

ప్రసన్నే విమలే వ్యోమ్ని ప్రజ్ఞానైకరసేఽద్వయే ।
ఉత్పన్నాత్మధియో బ్రూత కిమస్యత్కార్య
మిష్యతే ॥ ౩౧

తా॥ ఆకాశమువలె ప్రసన్నుడై, సహజముగా దోష రహితుడై విజ్ఞానఘనుడై యద్వయుడైన యాత్మను గూర్చిన సమ్యగ్దర్శన మెవనికి కలుగునో యా తత్త్వజ్ఞానికి చేయవలసిన దేమున్నది ?

ఆత్మానం సర్వభూతస్థ మమిత్రం చాత్మనోఽపి యః ।
పశ్య న్నిచ్ఛత్యసౌ నూనం శీతీకర్తుం విభావసుమ్ ॥ 32

తా॥ సర్వభూతాత్మస్వరూపుడైన యాత్మకు శత్రుత్వ మిత్రత్వములు గల్పించుట ఉష్ణస్వభావుడగు నగ్నికి శీత స్వభావము గల్పించుట వంటిది.

వి:- ఉష్ణస్వభావము గల యగ్నికి శీతస్వభావము గల్పించుట యెట్లు దుఃసాధ్యమో యట్లే సర్వభూతాత్మ స్వరూపుడగు నాత్మకు శత్రుత్వ మిత్రత్వములు గల్పించుటయు దుశ్శకము. కాన శాస్త్రాచార్యోపదేశముల వలన తత్త్వము నెఱిగిన యాత్మజ్ఞాని శ్రేయోమార్గ ప్రతిబంధ రూపశత్రువును నిర్మూలించుటకై యేదియైన యనుష్ఠింపవలె నను వాదము పరాస్తము.

ప్రజ్ఞాప్రాణానుకార్యాత్మా ఛాయేవాఙ్మనగోచరః ।
ధ్యాయతీవేతి చోక్తో హి శుద్ధో ముక్తః స్వతో
హి సః ॥ 33

తా॥ సూర్యుడు స్వయముగ కదలిక లేనివాడయ్యు జలాదుల యందు ప్రతిఫలించి వాని (ఆ యుపాధుల యొక్క) కదలికచే కదలినట్లు తోచుచుండును. అట్లే బుద్ధి ప్రాణోపాధికుడగు నాత్మ యింద్రియములయందును తద్ద్వారకములగు ఘటపటాద్యాకార - అంతఃకరణవృత్తులయందును ప్రతిఫలించుచు నా యుపాధిధర్మములచే ధ్యానించుచున్నట్లును, మిక్కిలి చలించుచున్నట్లును లోకమున భ్రాంతి గలుగుచుండు నని శ్రుతియందు నిరూపింపబడినది. యథార్థముగా నాత్మ నిత్య శుద్ధ బుద్ధ ముక్తస్వభావుడు.

'ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ' (బృ. ఉ. 4. 3. 7.)

అప్రాణస్యామనస్కస్య తథాఽసంసర్గిణో దృశేః ।
వ్యోమవ ద్వ్యాపినో హ్యస్య కథం కార్యం భవే
న్మమ ॥ 38

తా॥ నేను అప్రాణుడను; అమనస్కుడను; అసంగుడను; దృగ్రూపుడను; ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకుడను. అట్టి నాకు చేయదగిన దేముండును ?

వి :- ఆత్మ అప్రాణు డగుటచే క్రియాశక్తిరహితుడు. అమనస్క డగుటచే జ్ఞానశక్తిరహితుడు. అసంగుడు గాన, ఉపాధిధర్మశూన్యుడు. ఆకాశము వలె సర్వవ్యాపకుడు గాన, సహజముగా చలనశక్తిరహితుడు. దృగ్రూపుడగుటచే

చిదేకరసస్వరూపుడు. కాన నాత్మస్వరూపనిష్ఠుడగువానికి కర్తవ్య మేముండును ?

అసమాధిం న పశ్యామి నిర్వికారస్య సర్వదా।
బ్రహ్మణో మే విశుద్ధస్య శోధ్యం నాన్య
ద్విపాప్మనః॥ 3౭

తా॥ నిర్వికారుడనగు నాకు సమాధి లేని దశ గోచరింపదు. నిత్యశుద్ధుడనై నిత్యవిగతకల్మషుడనై బ్రహ్మస్వరూపాపన్నుడనైన నాకు శోధింపదగిన (నిర్మూలింపదగిన) యితర కల్మషము లేమియు లేవు.

వి :- "తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియ
క్రియః।
ఉపవిశ్యాఽఽసనే యుంజ్యా ద్యోగ మాత్మవిశుద్ధయే॥"
(భ. గీ. 6. 12.)

అని యీరీతిగా సుఖాసనమున నుపవిష్టుడై యోగబలముచే మనస్సమాధానము కుదుర్చుకొని యాత్మశుద్ధి సంపాదించుకొనవలె నని గీతాదిశాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. అసమాధి యన వికారము. వికారహేతువు ఉపాధి యగు బుద్ధి. ఉపాధిశూన్యుడై నిత్యము నిత్యశుద్ధ - నిర్వికార - బ్రహ్మస్వరూపనిష్ఠుడైనవానికి యోగాది సాధనాపేక్ష యుండదు.

గన్తవ్యం చ తథా నైవ సర్వగస్యాఽచలస్య చ ।
నోర్ధ్వం నాధ స్తిర్యో వాఽపి నిష్కలస్యాగుణత్వతః ॥ ౩౬

తా॥ సర్వవ్యాపకుడనై నిశ్చలుడనైన నాకు గమన క్రియగాని, ప్రాప్తవ్య స్థానము గాని లేవు. పూర్ణుడను (నిష్కలః), నిర్గుణుడ నగుటచే ఊర్ధ్వాధో మధ్య దేశవిభాగము గూడ లేదు.

వి :- శ్లోకమున 'గంతవ్యం' అను పదమునకు 'ప్రాప్య స్థాన' మని యర్థము. అయినను తంత్రముచే నీ పదమును భావప్రధాన నిర్దేశపరముగ గూడ (ప్రకరణము ననుసరించి) గ్రహించుటచే 'గతి' (ప్రాప్తి) యను నర్థముగూడ సిద్ధించినది. ఆత్మకు ఊర్ధ్వాధోమధ్య దేశ విభాగము లేదనుటచే ప్రాక్పశ్చిమాది దిగ్విభాగము గూడ లేదని గ్రహింప నగును.

చిన్మాత్రజ్యోతిషో నిత్యం తమస్తస్మిన్న విద్యతే ।
కథం కార్యం మమైవాద్య నిత్యముక్తస్య శిష్యతే ॥ ౩౭

తా॥ చిదేకరసరూపుడగు నాత్మయం దజ్ఞానము భాసింపదు. నిత్యముక్తుడనై యాత్మస్వరూపనిష్ఠుడనగు నాకు శాస్త్రవిహిత విధినిషేధము లెట్లు వర్తించును ?

వి :- గుణక్రియాది విశేషముల భాసింపజేయునది అజ్ఞానము. వెలుగు చీకటుల వలె జ్ఞానాజ్ఞానములు పరస్పర

విరుద్ధస్వభావము గలవి. ఆత్మ కేవలజ్ఞానస్వరూపుడు. అట్టి యాత్మయం దజ్ఞానము భాసింపనేరదు. కాన అజ్ఞానకల్పిత గుణక్రియాది విశేషములు ఆత్మయందుండునని యూహించుటకే యవకాశము లేనపుడు ఆత్మకు శాస్త్రవిహిత కర్మవిధిశేషత్వము ప్రాప్తింపదు.

అమనస్కస్య కా చిన్తా క్రియావాఽనిన్ద్రియస్య కా ।
'అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్ర' ఇతి సత్యం శ్రుతే ర్వచః ॥ ౩౭

తా॥ అమనస్కు డగుటచే చింత కాని, ప్రాణరహితు డగుటచే క్రియగాని, ఆత్మకు లేవు. కాన 'అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్రః' (ము. ఉ. 2. 1. 2.) అను శ్రుతివాక్యము నిర్దోషము, స్వతఃప్రమాణము గాన యథార్థమే యగుచున్నది.

అకాలత్వా దదేశత్వా దదిక్త్వా దనిమిత్తతః ।
ఆత్మనో నైవ కాలాదే రపేక్షా ధ్యాయతః సదా ॥ ౩౮

తా॥ ఆత్మ దిక్ - దేశ - కాల - నిమిత్తరహితుడు. కాన, నిరంతర మాత్మానుసంధానము జేసికొనువానికి దిగ్దేశకాలాద్యపేక్ష లేదు.

వి :- ఆత్మానుసంధానమునకై మనస్సును పదిలపఱచుకొనుటకు ప్రదోషాది కాలవిశేషములు, ఏకాంతము

పవిత్రము నగు తీర్థాదిప్రదేశము, ప్రాచ్యాది దిగ్విభాగము, గ్రహణాది పర్వకాలనిమిత్తములు ఆవశ్యకము లగుచుండును (శ్వేతాశ్వతర. 2. 10) కాని, కాలాది నిమిత్తాపేక్ష లేని యాత్మను చిత్తైకాగ్రతతో నిరంతరము అనుసంధానము చేసి కొనెడి యాత్మజ్ఞానికి దిగ్దేశకాలాద్యపేక్ష లేదు. వ్యాసభగవానుడును 'యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్' (బ్ర. సూ. 4. 1. 11.) అను సూత్రమున నీ విషయమును స్పష్టము చేసినాడు.

యస్మిన్ దేవాశ్చ వేదాశ్చ పవిత్రం కృత్స్న మేకతామ్ ।
వ్రజే త్తన్మానసం తీర్థం యస్మిన్ స్నాత్వాఽమృతో
భవేత్ ॥ ౪౦

తా॥ పూజా దర్శన స్పర్శన స్మరణాదులచే భక్తులను పవిత్రీకరించెడి మాధవ, విశ్వేశ్వర, రామేశ్వర త్రివిక్రమాది తత్తత్తీర్థస్థాన విశేషాధిష్ఠానదైవములును, అధ్యయన, బ్రహ్మయజ్ఞపారాయణానుష్ఠానాదులచే పావనము చేసెడి ఋగ్యజుః సామాథర్వణ వేదములును, అశేష పవిత్ర తీర్థములును, శివకేశవ నామసంకీర్తనాదులును, సముద్రమునందు నదులువలె, దేని యందంతర్భావము చెందుచున్నవో అట్టి వేదాన్తమహావాక్య జనిత సర్వాత్మక బ్రహ్మాకారవృత్తి రూపమున విలసిల్లెడి మానసతీర్థమున మునిగి యమృతస్వరూపుడవు (నిర్విశేష - నిత్యాత్మస్వరూపుడవు) కమ్ము. (అట్టి మానసతీర్థమున నిరంత

రము మునిగియున్నవానికి తీర్థాంతరాపేక్ష గాని, సాధనాంతరాపేక్ష గాని యుండదు.)

"శతం శుక్రాణి యత్రైకం భవన్తి। సర్వే వేదా
యత్రైకం భవన్తి।
సర్వే హోతారో యత్రైకం భవన్తి। స మానసీన ఆత్మా
జనానామ్ ॥ (తై. ఆ. 3. 11.)

"యథోదకం శుద్ధే శుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి। ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ ॥" (కఠ. ఉ. 4. 14.)

న చాస్తి శబ్దాది రనన్యవేదనః
పరస్పరేణాపి న చైవ దృశ్యతే।
పరేణ దృశ్యాస్తు యథా రసాదయః
తథైవ దృశ్యత్వత ఏవ దైహికాః ॥ ౭౧

టీ॥ వ్యవహారమున గోచరించెడి శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాది విషయములు జడములు; కావున స్వయం ప్రకాశములు గావు; ఒకదానిచే నొకటి ప్రకాశింపజేయబడదు. కాని దృశ్యము లగుచున్నవి (వ్యవహారమున గోచరము లగుచున్నవి.) అందుచే జడములైన యీ శబ్దాదులు జడముకాని చేతనుడైన యాత్మ చేతనే ప్రకాశింప

జేయబడుచున్నవి. (శబ్దాదయః, పరప్రకాశ్యాః; జడత్వాత్; ఘటాదివత్) అట్లే దేహమునందలి రసాదులుగూడ దృశ్యము లగుటచే (జడము లగుటచే) బాహ్యరసాదులవలె పరప్రకాశ్యములు (ఆత్మప్రకాశ్యములు). (దైహికా అపి రసాదయః, దృశ్యాః, దృశ్యత్వాత్; యథా బాహ్యరసాదయః; తథైవేమే; తస్మాత్తథా.)

అహం మమేత్యేషణయత్నవిక్రియా
సుఖాదయ స్తద్వదిహ ప్రదృశ్యతః।
దృశ్యత్వయోగాచ్చ పరస్పరేణ తే
న దృశ్యతాం యాన్తి తతః పరో భవాన్॥ ౪౨

తా॥ అహంకారము, కామ - ప్రయత్న - కర్తృత్వ - భోక్తృత్వ - సుఖ - దుఃఖ - ద్వేషాదు లనెడి మనోవృత్తులు గూడ జడములు, 'మమ' (నావి) యని నిర్దేశింపబడుచు శబ్దాదులవలె దృశ్యములై గోచరించుచుండుటచే స్వయం ప్రకాశములు గావు; శబ్దాదులవలెనే యొకదానిచే నొకటి ప్రకాశింపజేయబడవు. కాని దృశ్యము లగుచున్నవి. కాన అహంకారాదులకంటె - అహంకారాది సంఘాతరూపమగు లింగదేహము కంటె ద్రష్ట యగు నీవు (ఆత్మ) అన్యుడవు.

అహంక్రియాద్యా హి సమ స్తవిక్రియా
సకర్తృకా కర్మఫలేన సంహతా।

చితిస్వరూపేణ సమన్తతోఽర్కవత్
ప్రకాశ్యమానాఽసితతాత్మనో హ్యతః ॥ 43

తా॥ అహంకార మమకారాది సర్వవికారములును కర్తృత్వ భోక్తృత్వరూప ఫలములతో వ్యాప్పియుండును; సూర్యుడు లోకము నంతయు ప్రకాశింపజేయుచు నాదృశ్య జాతముతో నెట్టి సంబంధము లేకయుండునట్లు స్వయంప్రకాశుడగు ఆత్మయు సర్వవికారములను ప్రకాశింపజేయుచు వానితో నెట్టి సంబంధము లేక యుండును. ఆత్మకు దృశ్యములగు వికారములతో గల సంబంధము గూడ దృశ్యమగుటచే నది ద్రష్టయగు ఆత్మధర్మము గానేరదు. కాన ఆత్మ స్థూలసూక్ష్మదేహాది వికారజాతమును ప్రకాశింపజేయుచునే తత్సంబంధము లేనందున వానిచే బద్ధుడుగాక నిత్యబద్ధుడై యుండును.

దృశిస్వరూపేణ హి సర్వదేహినాం
వియద్యథా వ్యాప్య మనాంస్యవస్థితః ।
అతో న తస్మాదపరోఽస్తి వేదితా
పరోఽపి తస్మాదత ఏక ఈశ్వరః ॥ 44

తా॥ ఆకాశము సర్వవ్యాపకమై ఘటపటాది విషయ జాతమును వ్యాపించునట్లు ఆత్మయు ద్రష్టయై సర్వప్రాణుల యొక్క మనస్సులను వ్యాపించియుండును. చైతన్యస్వరూపు

డగుటచే సర్వద్రష్టయగు ఈశ్వరుడును ఆత్మకంటె భిన్నుడు కాడు. కాన ఆత్మ అద్వితీయుడు.

(ఆత్మా న స్వరూపభేదవాన్, ఉపాధిపరామర్శ మంతరేణా విభావ్యమానభేదత్వాత్, ఆకాశవత్.)

శరీరబుద్ధ్యో ర్యది చాన్యదృశ్యతా
నిరాత్మవాదాః సునిరాకృతా మయా।
పరశ్చ శుద్ధో హ్యవిశుద్ధికర్మతః
సునిర్మలః సర్వగతోఽసితోఽద్వయః॥ ౪౫

తా॥ శరీరబుద్ధులు - అనగా స్థూల సూక్ష్మ శరీరములు జడములు గాన స్వయంప్రకాశములు గావు; పరప్రకాశ్యములు - అని న్యాయపూర్వకముగా నిర్ణీత మగుటచే శూన్య - క్షణికాది బౌద్ధవాదములు నిరాకరింపబడినట్లే యగుచున్నవి. అవిశుద్ధికరమగు ధర్మాధర్మాదికర్మలకు సాక్షి యగుటచే ఆత్మ, కర్మకంటె విలక్షణుడు; అకర్త యగుట జేసి శుద్ధుడు. కర్మఫలభోగరహితు డగుటచే నిర్మలుడు; సర్వవ్యాపకు డగుటచే బంధరహితుడు, అద్వయుడు.

ఘటాదిరూపం యది తే న గృహ్యతే
మనః ప్రవృత్తం బహుధా స్వవృత్తిభిః।
అశుద్ధ్యచిద్రూపవికారదోషతా
మతే ర్యథా వారయితుం న పార్యతే॥ ౪౬

తా॥ ఒకవేళ నీ మతమున 'స్వవృత్తులచే ఘటాది వివిధవిషయాకారరూపమగు మనస్సు ఆత్మచే గ్రహింపబడదని (మనస్సు పరప్రకాశ్యము గాక స్వయంప్రకాశమే యని) చెప్పుచో నపుడు మనస్సును గ్రహించునది మనస్సే యగును. ఆ మనస్సే యాత్మ యగును. కాన మనస్సుకంటె నతిరిక్తముగ సాక్షియగు నాత్మ సిద్ధింపదు. మనస్సు అవిశుద్ధి జడత్వాది వికారదోషదూషిత మగునట్లు ఆత్మకును అవిశుద్ధ్యాది దోషములు ప్రసక్తించును. అట్టియెడ ఆత్మకు విముక్తియే యుండదు.

అట్లు గాక 'ఘటాదిరూపం యది తేన గృహ్యతే' అను పాఠము నాశ్రయించి శంకాపరముగ నిట్లు చెప్పవచ్చును.

తన వృత్తులచే వివిధముగా ప్రవర్తిల్లుచు ఘటాద్యాకార రూపమగు మనస్సు చేతనుడగు నాత్మచే గ్రహింపబడుచో నపుడు ఆత్మకు దృశ్యమగు వికారజాతముతో సంబంధ ముండుటవలన ఆత్మకు అశుద్ధి - జడత్వాది దోషములు బుద్ధికి వలెనే వారించుట శక్యము గాదు. చైతన్యచ్ఛాయారూప మగునట్లు బుద్ధిసంపర్కసంసర్గముచే బుద్ధి చిచ్ఛాయారూప మగునట్లు బుద్ధిసంపర్కముచే ఆత్మకు అవిశుద్ధ్యాదిదోషము లనివార్యము లగుచున్నవి.

యథా విశుద్ధం గగనం నిరన్తరం
న సజ్జతే నాపి చ లిప్యతే తథా ।
సమస్తభూతేషు సదైవ తేష్వయం
సమః సదాత్మా హ్యజరోఽమరోఽభయః॥ ౪౭

తా॥ ఆకాశము పరిణామ విక్రియాది దోషరహితమై విశుద్ధమై, నిరవయవమై సర్వవ్యాపకమయ్యును ఏ పదార్థముతోను లాక్షాదుల వలె లగ్నము కాదు; భల్లాతకాదిరసములచే వస్త్రాదులవలె నే పదార్థముచేతను రంజితము కాదు. అట్లే విశుద్ధుడు, సర్వవ్యాపకుడు నని శాస్త్రముచే నిర్ణయింపబడిన యాత్మ బుద్ధ్యాదులకు సాక్షియై వానిని వ్యాపించి ప్రకాశింపజేయుచునే బుద్ధ్యాదులతో లగ్నము గాదు, వానిచే రంజితమును గాదు. మఱియు నీ యాత్మ తత్తదభిమాన దేవతాసహితములగు సమస్తభూతములయందు నెప్పుడు సమానముగ నుండును. కనుక ఆత్మ యెప్పుడును జరామరణరహితుడు; భయరహితుడు (అనగా ఆత్మ నిత్యశుద్ధుడని భావము.)

"సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్తం పరమేశ్వరమ్ ।
వినశ్యత్స్వవినశ్యన్తం యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥
(భ. గీ. 13 27.)

"యః సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్ సర్వేభ్యో భూతేభ్యోఽన్తరో యం సర్వాణి భూతాని న విదు ర్యస్య సర్వాణి భూతాని

శరీరం యః సర్వాణి భూతాన్యన్తరో యమయత్యేష త
ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః॥" (బృ. ఉ. 3. 7. 15.)
"న లిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యః". (కఠ. ఉ. 5. 11.)

అమూర్తమూర్తాని చ కర్మవాసనా
దృశిస్వరూపస్య బహిః ప్రకల్పితా।
అవిద్యయా హ్యాత్మని మూఢదృష్టిభి
రపోహ్య నేతీత్యవశేషితో దృశిః॥ ౪౦

తా॥ మూర్తములు అమూర్తములు నగు (స్థూల) పంచమహాభూతములును, కర్మవాసనాశ్రయమగు లింగశరీరమును దృశిస్వరూపుడగు బ్రహ్మ యొక్క రూపములుగా శ్రుతి యందు చెప్పబడినవి. మూఢులు అవిద్యచేత వీనిని దృక్స్వరూపుడు, ప్రత్యగాత్మస్వరూపుడు నగు బ్రహ్మయందు గల్పింతురు. ఇట్లు అవిద్యచేత బ్రహ్మయందు అధ్యస్తమైన మూర్తామూర్తప్రపంచమును (ఆత్మకు బహిర్భూత మయిన మిథ్యాప్రపంచమును) 'నేతి నేతి,' 'సత్యస్య సత్యం' ఇత్యాది వాక్యములచే నిషేధించుటచే కల్పితప్రపంచాధిష్ఠానరూపుడు, కేవలుడు, దృగ్రూపుడు నగు బ్రహ్మ శేషించును

వి :- శుక్తియందారోపితమైన రజతము అధిష్ఠాన శుక్తి యాథాత్మ్యజ్ఞానముచే నివర్తింపగనే కల్పిత రజతాధిష్ఠానమగు శుక్తి కేవలము భాసెంచునట్లు సకలజగదధిష్ఠాన

బ్రహ్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముచే నారోపితమగు జగత్తు నివర్తింపగనే (నిషేధింపబడగనే) అధిష్ఠానమగు బ్రహ్మమాత్రము శేషించును (నిష్ప్రపంచబ్రహ్మాత్మజ్ఞానము కలుగును.)

'అధిష్ఠానావశేషో హి నాశః కల్పితవస్తునః'

సూత. సం. 4-2-8.

'ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చైవా
మూర్తం చ'

'తస్య హైతస్య పురుషస్య రూపం యథా మాహారజనం
వాసః' (బృ. 2. 3. 1.)

'సత్యస్య సత్యమ్' (బృ. ఉ. 2. 3. 6.)

(అనుమానప్రయోగము :- 'నహి మిథ్యార్థేన సత్యం వస్తు సంసృజ్యతే, ప్రతిపన్నోపాధౌ నిషిధ్యమానత్వాత్, రజ్జు సర్పాదివత్').

ప్రబోధరూపం మనసోఽర్థయోగజం
స్మృతౌ చ సుప్తస్య చ దృశ్యతేఽర్థవత్ ।
తథైవ దేహప్రతిమానతః పృథగ్
దృశేః శరీరం చ మనశ్చ దృశ్యతః ॥ 25

టీ॥ ఘటాదివిషయసంబంధముచే మనస్సునందు ఘటాది విషయాకారరూప వృత్తిజ్ఞానము కలుగును. ఆ వృత్తి

జ్ఞానమే స్మృత్యవస్థ యందును, స్వప్నదశ యందును ఘటాది విషయము లచట లేకున్నను తత్తద్విషయాకారరూపమున భాసించుచుండును. ఇట్లు ఘటాదివిషయములు లేకున్నను తత్తద్విషయాకారము దృశ్యముగా గోచరించుచుండుటచే నా యా యర్థములు దృగ్రూపుడగు నాత్మ కంటె భిన్నములే యగుచున్నవి. అట్లే శరీరము (స్థూలము), మనస్సు (లింగశరీరము), దేహద్వయవాసనారూపమును దృశ్యములే యగుటజేసి యని దృగ్రూపుడగు నాత్మ కంటె భిన్నములే యగును గాని, యాత్మకు సంబంధించినవి కావు. కాన ఆత్మ యందు కల్పితమైన దృశ్యమును (జగత్తును) నిషేధించుటచే రజ్జుసర్పమునకు వలెనే యీ జగత్తుకు గూడ మిథ్యాత్వము సిద్ధించినది.

స్వభావశుద్ధే గగనే ఘనాదికే
మలేఽపయాతే సతి చావిశేషతా ।
యథా చ తద్వ చ్ఛ్రుతివారితద్వయే
సదాఽవిశేషో గగనోపమే దృశౌ ॥ ౫౦

తా॥ ఆత్మయందధ్యస్తమైన జగత్తును శ్రుతివాక్యము లచే నిషేధించినచో సంసారనివృత్తి యనెడి విశేషయోగముచే నాత్మ సవికారమై యనిత్య మగును - అనెడి శంక యిట నిరస్త మగుచున్నది.

శం. ర. 13-21

శుద్ధస్వభావము గల యాకాశమందు మేఘాదిరూప దోషములు తొలగగనే యాకాశము సహజశుద్ధస్వభావ ముతో నిర్విశేషముగా భాసించును. అట్లే ఆకాశమువలె నిర్మల మయిన ఆత్మయందు నేతినేతీత్యాది శ్రుతివాక్యము లచే ద్వయరూపమగు స్థూలసూక్ష్మశరీరాది దృశ్యజగత్తు నిషేధింపబడగనే యాత్మ సహజమగు నిత్యశుద్ధబుద్ధస్వభావ ముతో నిర్విశేషరూపమున భాసించును.

వి :- మిథ్యాకల్పిత రజ్జుసర్పనివృత్తిచే నధిష్ఠానమగు రజ్జువునందెట్టి విశేషము గోచరింపనియట్లు మిథ్యాకల్పిత దృశ్యసంసారనివృత్తిచే నధిష్ఠానము, దృగ్రూపుడు నగు నాత్మయందెట్టి విశేషము భాసింపదని భావము.

నాన్యదన్యత్ప్రకరణమ్ - ౧౫

నాన్యదన్య ద్భవేద్యస్మా న్నాన్యత్కించిద్విచింతయేత్।
అన్యస్యాన్యాత్మభావే హి నాశ స్తస్య ధ్రువో
భవేత్ ॥ ౧

తా॥ ఒక వస్తువు మఱియొక వస్తువుగా నెన్నటికి రూపొందదు. అట్లుగాక యొకటి మఱియొకటిగారూపొందు

నని యంగీకరించుచో నా వస్తువునకు వినాశము నిశ్చయము. బ్రహ్మకంటె జీవుడుభిన్ను డగుచో నా జీవుడు బ్రహ్మ భావము పొందునెడల నాతనికి (జీవునకు) వినాశము నంగీక రింపవలసియుండును. కాన, బ్రహ్మకంటె జీవుడు భిన్నుడు గాడు.

వి:- ఆత్మ స్వభావశుద్ధుడు గాడు. సహజముగా శుద్ధుడేయైనచో శుద్ధత్వసంపాదక సాధనసామగ్రి వ్యర్థ మగును. కాన సహజముగా నాత్మ సంసారియై ఔషధయోగ ముచే తామ్రాదులు సువర్ణత్వము పొందునట్లు జ్ఞాన ధ్యానాది సాధనానుష్ఠానముచేత స్వభావశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపు డగునని కొందఱు చెప్పెదరు. ఆ వాద మిట నిరసింపబడు చున్నది.

జీవబ్రహ్మలకు భేదము గలదని గాని, భేదాభేద ములు గలవని గాని యంగీకరింపరాదు. భేదాభేదముల నంగీకరించుచో నవి (భేదాభేదములు) విరుద్ధస్వభావములు గలవి యగుట జేసి 'అహం బ్రహ్మాస్మి' యని ఏకరూపజ్ఞాన ధ్యానములు అసంభవము లగును. అట్లు జ్ఞానధ్యానములు లేనిచో అసంసారి బ్రహ్మభావరూపఫలము సిద్ధింపనేరదు. ఇక భేద మున్నదని చెప్పుచో జీవు డెన్నటికి బ్రహ్మభావమును పొందనేరడు. ఒక వస్తువు మఱియొకవస్తువుగా రూపొం దుచో పూర్వవస్తువునకు వినాశము తప్పదు గదా! కాన

జీవుడు తాను వినాశము చెందక బ్రహ్మభావమును పొంద లేడు. జీవుడే నశించుచో నిక బ్రహ్మభావప్రాప్తి యెవరికి ? కాన శ్రుతియుక్తివిరుద్ధ మగుటచే జీవబ్రహ్మలకు భేదము నంగీకరింపరాదు.

మఱియు ఓషధీరసయోగముచే తామ్రాదులకు సువర్ణత్వము వలె జ్ఞానధ్యానాదులచే సంసారి యగు జీవునకు బ్రహ్మభావప్రాప్తి కలుగు ననుటయు సరి కాదు. కాలాంతరమున రసభావము తఱిగి తామ్రాదులకు స్వస్వరూపము ప్రాప్తించునట్లు జ్ఞానధ్యానాది కర్మఫలము క్షీణించినంతనే ఆత్మకు తిరిగి సంసారిత్వము ప్రాప్తింపగలదు. కాన, ఆత్మకంటె బ్రహ్మ భిన్నుడను వాదము సరి కాదు.

'యథా భేషజసంపర్కా త్తామ్రస్య మలనాశనమ్ ।
తథా జీవస్య దుఃఖాదినివృత్తిః కేనచి ద్భవేత్ ॥

రసవిద్ధ మయః స్వర్ణం యథా భవతి సర్వదా ।
కేనచి త్సాధనేనైవ తథా జీవః శివో భవేత్ ॥
ఇతి కేచిత్ స్వమోహేన ప్రవదన్తి తు వాదినః'॥
సూత. సం. 4. 39. 29, 30.

స్మరతో దృశ్యతే దృష్టం పటే చిత్ర మివార్పితమ్ ।
యత్ర యేన చ తా జ్ఞేయా సత్త్వక్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞకౌ॥ ౨

తా॥ జాగ్రద్దశలో జూచిన వస్తువులను తిరిగి మనము స్మరించినపుడు (స్మృత్యవస్థయందు) అవి వస్త్రమునందు చిత్తరువు వలె మన మనఃఫలకమునందు ముద్రితములై గోచరించును. (తత్తత్పదార్థాకారవృత్తిరూపమున నా పదార్థములు భాసించును). ఆ పదార్థములు దేనియందు భాసించునో యది సత్త్వము (అంతఃకరణము); దేనిచేత ప్రకాశింపజేయబడునో యతడు క్షేత్రజ్ఞుడు.

ఫలాన్తం చానుభూతం యద్యుతం కర్త్రాదికారకైః।
స్మర్యమాణం హి కర్మస్థం పూర్వం కర్మైవ తచ్చితః॥ 3

తా॥ జాగ్రద్దశయందు ద్వైతము కర్తృ కర్మ కరణాది భిన్నభిన్న కారకసహితమై సుఖదుఃఖ ఫలహేతువగుచు దృశ్యము (కర్మ)తో సంబంధించి యనుభూత మగుచుండును. ఇట్లు జాగ్రద్దశయందు దృశ్యసంబంధముగా (కర్మసంబద్ధమై) అనుభూత మగుచుండెడి ద్వైతము స్మరింపబడినపుడు (స్మృత్యవస్థయందు) గూడ దృశ్యముతో సంబంధించియే యంతఃకరణమున ననుభూత మగుచుండును. (అనగా ఈ స్మృత్యవస్థయందు ద్వైతమున కాశ్రయ మంతఃకరణ మగును.) ఇట్లు దృశ్యముతో సంబంధించియే ద్వైత మంతఃకరణమున ననుభూత మగుచుండుటచే ద్వైతము దృశ్య

నిష్ఠమే యగును గాని ద్రష్టృనిష్ఠము గాదు. మఱియు 'దీనిని స్మరించుచున్నాను' అను లోకానుభవమును బట్టి దృశ్యసంబద్ధమై పూర్వానుభూత మయిన ద్వైతమున కిపుడు (స్మరింపబడినపుడు) చిత్తమే యాశ్రయముగా దృశ్య మగుచుండుట జేసి యట్లు దృశ్య మగు నంతఃకరణము గూడ సాక్షిభాస్యమే (కర్మయే) యగుచున్నది.

ద్రష్టుశ్చాన్యద్భవేద్దృశ్యం దృశ్యత్వా ద్ఘటవత్సదా ।
దృశ్యాద్ద్రష్టాఽసజాతీయో న ధీవత్సాక్షితాఽన్యథా ॥ ౪

తా॥ దృశ్యమగు నంతఃకరణాదికము ఘటాదులవలె ద్రష్ట కంటె నెపుడు భిన్నమే యగును. ద్రష్టయు జడమగు దృశ్యము కంటె నెపుడును విలక్షణుడే యగును. అట్లు గానిచో నిరంతరము ఘటాది విషయాకారవృత్తిరూప పరిణామముల నొందు నంతఃకరణము వలెనే ద్రష్టయు నిరంతర పరిణామశీలుడు కావలెను. అట్టిచో పరిణామి యగు నంతఃకరణమునకు వలెనే ద్రష్టకు గూడ సాక్షిత్వము సిద్ధింపదు.

స్వాత్మబుద్ధి మపేక్ష్యాసౌ విధీనాం స్యాత్ప్రయోజకః ।
జాత్యాదిః శవవత్తేన తద్వాన్నాత్మేతాఽన్యథా ॥ ౫

తా॥ "నేను బ్రాహ్మణుడను; క్షత్రియుడను; ఇది నాది' యనెడి ఆత్మాత్మీయాభిమానలక్షణ మగు మిథ్యాదృష్టిని పురస్కరించుకొని బ్రాహ్మణత్వాది జాత్యాదులు

వారి వారి నా యా కర్మల యందు బ్రవర్తింపజేయుచుం డును. ఆ యభిమానమే లేనిచో తత్తజ్జాతివిహిత కర్మల యందు బ్రవృత్తియే యుండదు. ఎట్లన, ప్రాణోత్క్రమణ మైన తరువాత శవదేహమునందు 'ఇతడు నా తండ్రి, ఈమె నా తల్లి' యనెడి మిథ్యాభిమానముతో శవసంస్కారమును నిర్వర్తింతురు. అట్టి యభిమానమే లేనిచో సంస్కారము జేయుటకు బ్రవర్తింపరు. శవదేహమువలెనే జాత్యాదులును ఆత్మధర్మములు గావు. జాత్యాదు లాత్మధర్మములే యగుచో జాత్యాదిధర్మములు గల ఘటాదులవలె ఆత్మకును అనాత్మత్వదోషము ప్రసక్తించును. కాన, ఆత్మ సాక్షియే కాని జాత్యాద్యభిమానప్రయుక్త కర్మాధికారియై పరిణామి స్వభావము గలవాడు కాడు.

న ప్రియాప్రియ ఇత్యుక్తే ర్నా దేహత్వం క్రియాఫలమ్ ।
దేహయోగః క్రియాహేతు స్తస్మా ద్విద్వాన్
క్రియా స్త్యజేత్ ॥ ౬

తా॥ 'అశరీరం వా వ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః' (ఛాం, ఉ, 8. 12. 1.) అశరీరియగువానిని ప్రియముగాని యప్రియముగాని స్పృశింపదు – అని శ్రుతి పేర్కొనినది. అశరీరత్వ మనగా దేహాభిమానరాహిత్యము. ఈ యశరీ రిత్వమే మోక్ష మనబడును. ఇది క్రియాసాధ్యము గాదు.

ఏలయన, క్రియకు ఫలములు సుఖదుఃఖము లగుట ప్రసిద్ధము. కర్మానుష్ఠానము జేసినచో తత్ఫలములగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకై యవశ్యము దేహగ్రహణము జేయవలసి యుండును. ఇట్లు క్రియలు దేహగ్రహణమునకు హేతువు లగునుగాని, యశరీరిత్వమునకు గావు. క్రియలకు ఫల మశరీరిత్వ మని యెచటను శ్రుతి పేర్కొనలేదు; అట్లు చెప్పుట యుక్తిసహమును కాదు. కాన, విద్వాంసుడు ముక్తి, జ్ఞాన సాధ్యమే కాని, క్రియాసాధ్యము గాదని యెఱిగి జాత్యాది మిథ్యాభిమాన సాపేక్షములగు కర్మల సంన్యసించి శ్రవణ మననాదులయందు బ్రవృత్తుడు కావలెను.

కర్మస్వాత్మా స్వతన్త్రశ్చే న్నివృత్తౌ చ తథేష్యతామ్।
అదేహత్వే ఫలేఽకార్యే జ్ఞాతే కుర్యాత్కథం

క్రియాః ॥ ౭

తా॥ రాగాదులు గలిగి కర్మలయందు బ్రవర్తించుటకు ఆత్మ స్వతంత్రు డగుచో, విశుద్ధాంతఃకరణము గలిగి వీతరాగుడైన యాత్మయు కర్మల సంన్యసించుటయందు స్వతంత్రుడగు నని యంగీకరింపవలెను. కర్మసాధ్యఫలాభిలాష లేనినాడు కర్మత్యాగ మర్థసిద్ధమే యగును గదా! అశరీరిత్వ (దేహాభిమానరాహిత్య) రూప మోక్షము క్రియాసాధ్యము గాదని శాస్త్రాదులచే నెఱిగినంతనే కర్మల వలన

ప్రయోజనము లేనందున ముముక్షువగువాడు కర్మలయం
దెట్లు ప్రవర్తించును?

జాత్యాదీన్ సంపరిత్యజ్య నిమిత్తం కర్మణాం బుధః।
కర్మహేతువిరుద్ధం యత్స్వరూపం శాస్త్రతః స్మరేత్॥ ౮

తా॥ పండితుడు కర్మలయందు ప్రవృత్తికి గారణమగు
జాత్యాద్యభిమానమును విడిచి కర్మప్రవృత్తిహేతువగు
మిథ్యాభిమానమును రూపుమాపెడి శుద్ధ - ఆత్మస్వరూప
మును శాస్త్రాదులచే నెఱిగి నిరంతరము తత్స్వరూపానుసంధా
నము జేసికొనుచుండవలెను.

ఆత్మైకః సర్వభూతేషు తాని తస్మింశ్చ ఖే యథా।
పర్యగాదోవ్యమవత్సర్వం శుక్రం దీప్తిమదిష్యతే॥ ౯

తా॥ ఆకాశమునందు సర్వభూతములును, సర్వభూత
ముల యందాకాశము నున్నట్లే ఆత్మయందే సర్వభూతము
లును, సర్వభూతములయందు నాత్మయు ఏకరూపమున
వ్యాపించి యున్నది. కాన చేతనభేదము లేదు; ఆత్మకంటె
భూతములును భిన్నములు గావు. అట్టి యాత్మ యాకాశము
వలె నంతట సద్రూపమున వ్యాపించియున్నాడు; స్వయం
ప్రకాశస్వభావుడు - అని యీ రీతిగా శ్రుతిప్రతిపాదితాత్మ
స్వరూపానుచింతనము చేయవలెను.
శం. ర. 13-22

'స పర్యగా చ్ఛుక్ర మకాయ మవ్రణ మస్నావిరం శుద్ధ
మపాపవిద్ధమ్' – ఈశా. ఉ. 8.

"యస్తు సర్వాణి భూ తాన్యాత్మన్యే వానుపశ్యతి।
సర్వభూతేషు చాత్మానం తతో న విజుగుప్సతే॥
ఈశా. ఉ. 6.

"నైనేన కించ నానావృతం నైనేన కించనాసంవృతమ్"
బృ ఉ. 2. 5. 18.

వ్రణస్నాయ్వోరభావేన స్థూలం దేహం నివారయేత్।
శుద్ధాపాపతయాఽలేపం లిఙ్గం చాకాయమిత్యుత॥ ౧౦

అవ :– "అవ్రణ మస్నావిరం శుద్ధ మపాపవిద్ధమ్" అను మంత్రము యొక్క యర్థ మిట వివరింపబడుచున్నది.

తా॥ ఆత్మ అవ్రణుడు (వ్రణములు లేనివాడు), అస్నావిరుడు (సిరలు లేనివాడు) అగుటచే స్థూలదేహమే యాత్మ యనువాదమును తిరస్కరింపవలెను. శుద్ధుడు (రాగాదిదోషహీనుడు), అపాపవిద్ధుడు (పుణ్యాపాపహీనుడు) అగుటచే ఆత్మకు పుణ్యపాపప్రయుక్త సుఖదుఃఖాదులుగాని, తదనుభవసంస్కారవిలిప్తత్వము గాని లేవని (అలేపః) త్రోసిపుచ్చవలెను. అకాయుడు (దేహరహితుడు) అగుటచే సూక్ష్మదేహము కంటె గూడ భిన్నుడు. కనుక సూక్ష్మ

దేహాత్మవాదమును గూడ నిరసింపవలెను. ఆత్మ స్థూల సూక్ష్మదేహముల కంటెను, తత్కార్య - తద్వాసనల కంటెను వేలకుడుదు, అపరిచ్ఛిన్నుడని నిరంతర మనుసంధానము చేసికొనుచుండవలెను.

వాసుదేవో యథాఽశ్వత్థే స్వదేహే చాబ్రవీత్సమమ్ ।
తద్వద్వేత్తి య ఆత్మానం సమం స బ్రహ్మ
విత్తమః ॥ ౧౧

తా॥ అశ్వత్థము నికృష్టోపాధి; శ్రీకృష్ణుని దేహము ఆవిర్భూత విజ్ఞానైశ్వర్యశక్తిసమన్విత మగుటచే నుత్కృష్టోపాధి. అయ్యును శ్రీకృష్ణుడు అశ్వత్థమునందు వలెనే తన దేహమునందును తాను సమముగా (నిర్విశేషరూపమున) నున్నట్లు చెప్పెను. "(అశ్వత్థః సర్వవృక్షాణాం ...వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి". భ. గీ. 10. 26. 27.) ఇట్లు ఆత్మ నెవడు నిర్విశేషస్వరూపునిగా (ఉపాధికృత వైషమ్యరహితునిగా) తెలిసికొనునో యతడే బ్రహ్మవేత్తలలో సర్వశ్రేష్ఠుడు.

సర్వాణి తత్ర భూతాని వసన్తి పరమాత్మని ।
భూతేషు చ స సర్వాత్మా వాసుదేవ స్తతః స్మృతః ॥
విష్ణు. పు. 6. 5. 80.

యథా హ్యన్యశరీరేషు మమాహన్తా న చేష్యతే ।
అస్మింశ్చాపి తథా దేహే ధీసాక్షిత్వావిశేషతః ॥ ౧౨

తా॥ అన్యశరీరముల యందు, 'ఈ శరీరమే నేను; ఇది నాది' యనెడి ఆత్మాత్మీయాభిమానము లేనట్లే యీ దేహమునందును నట్టి యభిమాన ముంచుట సమ్మతము గాదు. ఇతర దేహములందువలెనే యీ దేహమునందును ఆత్మ యంతఃకరణసాక్షిరూపుడుగనే యెట్టి విశేషము లేకయే యుండును గదా! అట్టిచో నా యభిమానమునకు తావేది ?

రూపసంస్కారతుల్యాధీ రాగద్వేషౌ భయం చ యత్ ।
గృహ్యతే ధీశ్రయం తస్మాజ్జ్ఞాతా శుద్ధోఽభయః
సదా ॥ ౧౩

తా॥ నీల పీతాదిరూపముల జూచినపుడొక సంస్కారము గలుగును. దాని కాశ్రయ మంతఃకరణము. నీలాది రూపముల జూచుట వలన గలుగు రాగద్వేషములకును, భయమునకు నాశ్రయ మంతఃకరణమే. అంతఃకరణము నాశ్రయించిన రాగద్వేషభయములనే సాక్షి యగు నాత్మ గ్రహించుచుండుటచే నీ రాగద్వేషభయములు ఆత్మాశ్రితములు గావు. కాన, ద్రష్ట యగు నాత్మ రాగాదివర్జితుడగుటచే శుద్ధుడు, అభయరూపుడు నగుచున్నాడు. చూ. ఉపదేశ సాహస్రి. గద్య. 35.

'కామః సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతి
రధృతి ర్హ్రీ
ర్ధీ ర్భీ రిత్యేతత్సర్వం మన ఏవ.' బృ. ఉ. 1. 5. 3.

వి : సంస్కారో నామ స్వాశ్రయస్య ప్రాగుద్భూతా
వస్థా సమానావస్థాన్తరాపాదకోఽతీన్ద్రియో ధర్మః.

యన్మనా స్తన్మయోఽన్యత్వే నాత్మత్వాప్తౌ క్రియాఽఽత్మని।
ఆత్మత్వే చానపేక్షత్వా త్సాపేక్షం హి న
తత్స్వయమ్ ॥ ౧౪

తా॥ ఉపాసకుడు తత్పరుడై స్వాభీష్టదేవత నుపాసించి
తద్దేవతాస్వరూపు డగును. ఇట ఉపాసకుడు వేరు; ఉపాస్య
దైవము వేరు. కాన ధ్యానక్రియ సార్థక మగుచున్నది.
మోక్షరూపబ్రహ్మ ఆత్మస్వరూపుడే కాన, ఆత్మస్వరూప
ప్రాప్తికి ధ్యానాదిక్రియ యావశ్యకము గాదు. మఱియు
ఆత్మస్వరూపప్రాప్తికి అవిద్యాకల్పితమైన యావరణము
మాత్రమే వ్యవధానము గాన అవిద్యానివృత్తికి విద్య
(జ్ఞానము) యావశ్యకముగాని క్రియ గాదు. అట్లుగాక
మోక్షము క్రియాసాపేక్ష మగుచో క్రియాసాధ్యఫలము
అనాత్మస్వరూపము, అనిత్యము నగుటవలన నది యాత్మ
స్వరూపము గానేరదు. కాన, ఆత్మ నిత్యశుద్ధుడు.

ఖమివైకరసా జ్ఞప్తి రవిభక్తాఽజరాఽమలా ।
చక్షురాద్యుపధానా సా విపరీతా విభావ్యతే ॥ ౧౫

తా॥ జ్ఞానము (ఆత్మ) ఆకాశము వలె నిర్విశేషస్వరూపము, విభాగశూన్యము, జరామరణరహితము, నిర్మలము. అట్టి జ్ఞానము ఉపాధి (ఇంద్రియ) సంసర్గదోషవశమున జన్మవినాశభేదములు గలదివోలె తెలియబడుచుండును.

దృశ్యత్వా దహమిత్యేష నాత్మధర్మో ఘటాదివత్ ।
తథాఽన్యే ప్రత్యయా జ్ఞేయా దోషాశ్చాత్మాఽ
మలోహ్యతః ॥ ౧౬

తా॥ ఘటాదులు దృశ్యము లగుటచే నాత్మ ధర్మములు గావు. అట్లే అహంకారము, ఇతర రూపాదివిషయ జ్ఞానములు వృత్తులు, రాగద్వేషాది దోషములును దృశ్యములే యగుటజేసి యాత్మధర్మములు గావు. కాన, ఆత్మ నిత్యశుద్ధుడు.

సర్వప్రత్యయసాక్షిత్వా దవికారీ చ సర్వగః ।
విక్రియేత యది ద్రష్టా బుద్ధ్యాదీవాల్పవిచ్చ వేత్ ॥ ౧౭

తా॥ ఆత్మ తత్తద్దర్థాకారముగ బరిణమించు బుద్ధివృత్తులకు సాక్షిభూతు డగుటచే నిర్వికారుడు; సర్వవ్యాప

కుడు. అట్లుగాక పరిణామము చెందుచో బుద్ధ్యాదులవలెనే యల్పజ్ఞు డగును.

వి :- ఇట బుద్ధ్యాదిపదము చేత చిదాభాసవిశిష్ట బుద్ధ్యాదులను (బుద్ధిచిత్తమనస్సుల) గ్రహింపవలెను. లేనిచో బుద్ధ్యాదులు సహజముగా జడములుగాన వానికి అల్పజ్ఞత్వము సిద్ధింపదు. చిదాభాసవిశిష్టబుద్ధికి విషయప్రకాశకశక్తి గలదు గాని పూర్వాపరముల ననుసంధానించుకొను శక్తి లేదు. ద్రష్ట యగు నాత్మకు గూడ పరిణామ మంగీకరించుచో వికారి యగుట వలన బుద్ధ్యాదులకు వలె పూర్వాపరానుసంధానము లేక సర్వవ్యవహారలోపము ప్రసక్తించును. (చూ. 18 అ-157, 158)

న దృష్టి ర్లుప్యతే ద్రష్టు శ్చక్షురాదే ర్యథైవ తత్ ।
న హి ద్రష్టు రితి హ్యుక్తం తస్మాద్ద్రష్టా
సదైకదృక్ ॥ ౧౮

తా॥ చక్షురాదీంద్రియముల వలన గలుగు జ్ఞానము వృత్తిపరిణామరూప మగుటచే నశించునట్లు ద్రష్ట యగు ఆత్మ యొక్క జ్ఞానము నశింపదు. శ్రుతియు "న హి ద్రష్టు ర్దృష్టే ర్విపరిలోపో విద్యతే, అవినాశిత్వాత్" (బృ. ఉ, 4. 3. 23.) - 'ద్రష్ట యగు నాత్మకు వినాశము లేదుగాన, ఆత్మ

దృష్టికి వినాశ మెన్నడు నుండ'దని చెప్పినది. కాన ద్రష్ట యగు నాత్మ సర్వదా ఏకరూపదృష్టిస్వభావుడు.

సంఘాతో వాఽస్మి భూతానాం కరణానాం తథైవ చ।
వ్యస్తం వాఽన్యతమో వాఽస్మి కో వాఽస్మీతి
విచారయేత్ ॥ ౧౯

తా॥ ఆత్మ నిత్యశుద్ధబుద్ధస్వభావు డయ్యును ఉపాధి సంబంధము చే అన్యథా భాసించుటచే 'అహం బ్రహ్మాస్మి' యను జ్ఞానము కలుగుటకై పదార్థవివేచనపూర్వకముగ ముముక్షు విట్లు విచారణ చేయవలెను.

'అహ' మ్మను ప్రతీతిచే భాసించెడి యీ యాత్మ యెవరు? 'నేను మనుష్యుడను, కృశించితిని, స్థూలముగా నున్నాను.' ఇత్యాది ప్రతీతి కలుగుచుండుటచే నాత్మ భూత సంఘాతాత్మక దేహరూపుడా? 'నేను చూచుచున్నాను, వినుచున్నాను, రుచి చూచుచున్నాను, గ్రుడ్డివాడను, చెవిటి వాడను' ఇత్యాది వ్యవహారమువలన నింద్రియములయందే అహ మ్మను ప్రతీతి గల్గుచున్నది. కాన, ఆత్మ యింద్రియ సంఘాతరూపుడా? ఇంద్రియములయందు వేర్వేరుగనే 'నేను' అను ప్రతీతి గల్గుటవలన నొక్కొక్క యింద్రియము ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్క యాత్మరూపమా? ఒకే దేహమునందు ఇంద్రియరూప - అనేకాత్మల నంగీకరించుచో నెపు

స్థైన పరస్పరము నైమత్యము గలిగి భోగవ్యవస్థ కుదురదు గాన నింద్రియము లన్నియు నాత్మ లగుట యసంభవము. కాన, వీనిలో నేదేనొకటి యాత్మ యగునా? ఇంద్రియ సమూహము కంటె నతిరిక్తముగ తదధిష్ఠానరూపుడై యాత్మ యొప్పునా? ఇంద్రియాధిష్ఠానరూపు డగుచో నంతఃకరణ ప్రాణాదులలో నాత్మ యొకడగునా? లేక యంతఃకరణా దులకంటె విలక్షణస్వభావుడై విలసిల్లుచుండునా?

వ్యస్తం నాహం సమస్తం వా భూత మిన్ద్రియమేవ వా ।
జ్ఞేయత్వాత్కరణత్వాచ్చ జ్ఞాతాఽన్యోఽస్మా
ద్ఘటాదివత్ ॥ ౨౦

తా॥ నేను భూతసంఘాతాత్మక దేహరూపుడను గాను; ఇంద్రియసంఘాతరూపుడను గాని, యంతఃకరణాది రూపుడనుగాని కాను. ఇవి యన్నియు ఘటాదులవలె జ్ఞేయములు (దృశ్యములు), గొడ్డలి మున్నగువానివలె కరణములు (సాధనములు) నగుటచే పరిచ్ఛిన్నములు, అచేతనములగును. కాన దృశ్యములు, అచేతనములు నగు అంతఃకరణాదులకంటె ద్రష్టయు చేతనుడు నగు ఆత్మ విలక్షణుడు.

ఆత్మాగ్ని రిన్ధనా బుద్ధి రవిద్యాకామకర్మభిః ।
దీపితా ప్రజ్వలత్యేషా ద్వారైః శ్రోత్రాదిభిః సదా ॥ ౨౧

తా॥ ఆత్మ యనెడి యగ్నికి ఇంధనము (సమిధ) బుద్ధి. అది యవిద్యారాగద్వేషకర్మలచేత నుత్తేజింపబడినదై చక్షురాదీంద్రియముల ద్వారా ప్రజ్వలించుచుండును.

వి :- ఆకారము లేని యగ్ని విశేషాకారముతో నభివ్యక్త మగుటకు కాష్ఠాదులు కారణ మగునట్లు ఆత్మచైతన్యము విశేషాకారముతో నభివ్యక్త మగుటకు బుద్ధి కారణ మగును. అగ్నిగ్రస్తములగు కాష్ఠాదులు వాయుప్రేరితములై యుత్తేజితము లగునట్లు చైతన్యగ్రస్తమగు బుద్ధియు అవిద్యాకామకర్మ వాసనాప్రేరితమై యుత్తేజిత మగుచు ప్రజ్వలించి యింద్రియాదుల ద్వారా బహిర్గత మగుచుండును.

ఇట ఆత్మాగ్నులకు బుద్ధీంధనాదులకు నభేదాధ్యవసాయము చేసి రూపణము చేయబడినది. అందుచే వ్యవహారకాలమున శ్రోత్రాదీంద్రియములచే రూపాదివిషయములు గ్రహింపబడుట యనగా, రూపాదివిషయము లాత్మాగ్నియందు హోమ మగుచున్నవని భావింపవలెను. అట్లు భావన జేసినకొలది విషయములందాసక్తి నివర్తించును.

దక్షిణాక్షిప్రధానేషు యదా బుద్ధిర్విచేష్టతే ।
విషయై ర్హవిషా దీప్తో హ్యాత్మాగ్నిః స్థూలభుక్తదా ॥ ౨౨

తా॥ దక్షిణనేత్రప్రధానములగు నింద్రియములందు బుద్ధియెపుడు ప్రవర్తించి రూపాదివిషయము లనెడి హవిస్సు లచే నుత్తేజితమగునో, తత్తద్విషయాకారముగా బరిణమించి ప్రకాశించునో - యపుడు ఆత్మాగ్ని స్థూలవిషయానుభవము గలిగియుండును. ఇదియె జాగ్రద్దశ.

వి :- శరీరమున వామభాగము కంటె దక్షిణభాగము ప్రధానము గాన 'దక్షిణాక్షి ప్రధానేషు' అని చెప్పబడినది.

హూయమానేషు హవింష్షీతి రూపాదిగ్రహణే స్మరన్ ।
అరాగద్వేష ఆత్మాఽగ్నౌ జాగ్రద్దోషైర్న లిప్యతే॥ ౨౩

తా॥ రూపాదివిషయముల గ్రహించునపుడు ఆత్మ రాగద్వేషవర్జితుడై 'రూపాదివిషయము లనెడి హవిస్సులు ఆత్మాగ్నియందు హుతము లగుచున్న' వని ధ్యానించుచు పుణ్యపాపలక్షణములగు జాగ్రద్దోషములచే లిప్తుడు గాక యుండును.

మానసే తు గృహే వ్యక్తః సోఽవిద్యాకర్మవాసనాః ॥
పశ్యం స్తైజస ఆత్మోక్తః స్వయంజ్యోతిః ప్రకాశితా ॥ ౨౪

తా॥ స్వప్నమున బాహ్యేంద్రియవ్యాపారము లుపరతము లగును. బాహ్యములగు నాదిత్యాది జ్యోతిస్సులు నుం

డవు. అట్టియెడ మానసమందిరమున (మనఃపరిణామోపాధి ర్మానసం గృహం) అభివ్యక్తుడగు నాత్మ, అవిద్యామూలక కర్మలచే నుద్బుద్ధమయి విషయాకారముగా బరిణమించు (కర్మ) వాసనను దర్శించుచు తైజసుడని చెప్పబడును. (తేజసి వాసనామయే విషయేఽభివ్యక్తః తైజసః). అచట భాసించు కర్మ సుఖదుఃఖాదు లన్నియు మనోవృత్తిరూపములు, దృశ్యములు నగుటజేసి యా మనోవృత్తులకు సాక్షియై యాత్మ యపుడు స్వయంజ్యోతీరూపు డగుచు విలసిల్లుచుండును.

విషయా వాసనా వాఽపి చోద్యన్తే నైవ కర్మభిః।
యదా బుద్ధౌ తదా జ్ఞేయః ప్రాజ్ఞ ఆత్మా
హ్యనన్యదృక్ ॥ ౨౫

తా॥ అంతఃకరణమున నెపుడు స్థూలములగు విషయములుగాని, స్వప్నమున గోచరించెడి సూక్ష్మములగు కర్మవాసనలుగాని ప్రేరితములు గావో యపుడు ఆత్మవ్యతిరిక్తమగు విషయమును గాని వాసనను గాని దర్శింపనివాడై (అనన్యదృక్) యాత్మ ప్రాజ్ఞు డని చెప్పబడును. (ప్రజ్ఞాతిశయాత్ ప్రాజ్ఞః).

మనోబుద్ధీన్ద్రియాణాం చ హ్యవస్థాః కర్మచోదితాః।
చైతన్యేనైవ భాస్యన్తే రవిణేవ ఘటాదయః ॥ ౨౬

తా॥ సూర్యునిచే ఘటాదులువలె, చేతనుడగు నాత్మ చేతనే యింద్రియావస్థ యగు జాగ్రద్దశయు, మనోఽవస్థ యగు స్వప్నదశయు, బుద్ధ్యవస్థ (కారణావస్థ) యగు సుషుప్తిదశయు భాసింపజేయబడుచున్నవి.

తత్రైవం సతి బుద్ధీర్జ్ఞ ఆత్మభాసాఽవభాసయన్ ।
కర్తా తాసాం యదర్థాస్తా మూఢైరేవాభిధీయతే॥ ౨౭

తా॥ జాగ్రత్స్వప్నాదిదశలు మూడు నీ రీతిగా నాత్మ యందధ్యస్తములుకాగా నాత్మ కర్మచోదిత సుఖదుఃఖాది వాసనామయ మనోవృత్తులను జాగ్రదాదిదశలయందు స్వచైతన్యముచే భాసింపజేయుచుండును. కాని శాస్త్రాచార్యోపదేశ రహితులగు మూఢులు కర్మోద్భాసిత బుద్ధ్యవస్థానుగతుడగు చిదాభాసుని బుద్ధి కంటె వ్యతిరిక్తముగ దర్శింపలేక యాత్మయే ద్రష్ట (దర్శనకర్త) యని వ్యవహరింతురు.

సర్వజ్ఞోఽప్యత ఏవ స్యాత్స్వేన భాసాఽవభాసయన్ ।
సర్వం సర్వక్రియాహేతోః సర్వకృత్త్వం
తథాఽఽత్మనః ॥ ౨౮

తా॥ అజ్ఞాన - తత్కార్యముసు బుద్ధియందు ప్రతిబింబించిన చిదాత్మకు ఉపాధివశమున జ్ఞాతృత్వము లేక ద్రష్టృత్వము కల్పితము. అట్లే ఆదిత్యుడు స్వప్రకాశము చేతను

వలె, ఆత్మయు, స్వచైతన్యముచేతనే స్వచైతన్యాశ్రిత మాయా వివర్తమగు సర్వమును నెట్టి వికారములకు లోనుగాక ప్రకాశింపజేయుచు సర్వజ్ఞుడని వ్యవహరింపబడును. అంతియే కాని ఆత్మకు సర్వవిషయజ్ఞాతృత్వము (సర్వవిషయజ్ఞానకర్తృత్వము) లేదు. మఱియు ఆత్మయు స్వసాంనిధ్యమాత్రము చేతనే మాయోపాధివశమున సర్వక్రియాకారక ప్రవృత్తి హేతువగుచు యంత్రారూఢములగు వస్తువులను వలె సర్వమును భ్రమింపజేయుచు సర్వకర్త యని వ్యవహరింపబడుచున్నాడు. కాన ఆత్మకు సర్వజ్ఞత్వ - సర్వకర్తృత్వములు మాయోపాధినిమిత్తములు.

సోపాధిశ్చైవ మాత్మోక్తో నిరుపాఖ్యోఽనుపాధికః ।
నిష్కలో నిర్గుణః శుద్ధ స్తం మనోవాక్చ
నాప్నుతః ॥ ౭౯

తా॥ ఆత్మ జాగ్రదాది - అవస్థాత్రయమునకు సాక్షిభూత డగుటచే దృశ్యదోషవినిర్ముక్తుడై నిత్యశుద్ధ చిద్రూపుడయ్యును మాయోపాధివశమున జ్ఞాత, కర్త, సర్వజ్ఞుడు అని యీరీతిగా వ్యవహారముల నొందుచుండు నని చెప్పబడినది. కాని ఆత్మ సహజముగా ఘటాదులవలె నుల్లేఖింప యోగ్యుడు గాడు (నిరుపాఖ్యః). కాన వ్యవహారాతీతుడు (అనుపాధికః) గుణశూన్యు డగుటచే శుద్ధుడు. అవయవశూన్యుడు (నిష్కలః) అగుటచే కూటస్థుడు. అట్లు వ్యవహారాతీతుడు

గావుననే యాత్మ మనస్సునకును, వాక్కునకును గోచరుడు గాడు.

చేతనోఽచేతనో వాఽపి కర్తాఽకర్తా గతోఽగతః ।
బద్ధో ముక్త స్తథా చైకోఽనేకః
శుద్ధోఽన్యథేతి వా ॥ 30

తా॥ ఆత్మ మనస్సునకు, వాక్కునకు నతీతుడు. అట్లుగాక, వానికి గోచరుడగుచో ప్రత్యక్షసిద్ధ ఘటాదివిషయమై యెవరికిని విప్రతిపత్తి లేనట్లు ఆత్మవిషయమున గూడ నెవరికిని విప్రతిపత్తి యుండెడిది కాదు. కాని, ఆత్మవిషయమై దర్శనకారులు పెక్కు రీతుల వివాదపడుచున్నారు. ఎట్లన:-

ఆత్మ చేతను డనియు, అచేతను డనియు కర్త యనియు, అకర్త యనియు వ్యాపకు డనియు, అవ్యాపకు డనియు బద్ధు డనియు, ముక్తుడనియు ఒకడే యనియు, అనేకు లున్నారనియు శుద్ధు డనియు, శబలు డనియు భిన్న భిన్నప్రకారముల ఆత్మ నిరూపణము చేయుచున్నారు.

వి:- దేహేంద్రియమనోబుద్ధులలో నొకడు ఆత్మ; అచేతను డని వేదబాహ్యమతములు; దేహేంద్రియాదుల కంటె విలక్షణుడు, చేతనుడని వేదవాదులు; కర్త యని నైయాయికాదులును, అకర్త యని సాంఖ్యాదులు చెప్పుదురు. ఆత్మ శరీరపరిమాణము గలవాడని జైనులును, అణు

పరిమాణము గలవాడని విశిష్టాద్వైతులు, సర్వవ్యాపకుడని నైయాయికాదులు చెప్పుదురు. ఆత్మ అద్వితీయుడు (కేవలుడు) అని వేదాంతులు నిరూపింప 'ఆత్మ లనేకు' లని సాంఖ్య నైయాయికాదుల వాదము; వేదాంతులు, సాంఖ్యులును ఆత్మ రాగాదిగుణరహితు డగుటచే శుద్ధుడని యంగీకరింతురు. కాని, నైయాయికాదు లంగీకరింపరు. మఱియు జీవుడు బద్ధుడు; ఈశ్వరుడు జీవభిన్నుడు; ముక్తుడని యీ రీతిగా నాత్మవిషయమై పెక్కు విప్రతిపత్తులు గానవచ్చుచున్నవి.

అప్రాప్యైవ నివర్తన్తే వాచో ధీభిః సహైవ తు ।
నిర్గుణత్వాత్ క్రియాభావా ద్విశేషాణా మభావతః ॥ ౩౧

తా॥ ఆత్మవిషయమై పెక్కు విప్రతిపత్తులు గలుగుచుండుటచే ఆత్మ ఘటాదులవలె మనస్సునకు, వాక్కునకు గోచరుడు గాడనుట స్పష్టమైనది.

మఱియు మనస్సుగాని, వాక్కుగాని సగుణము, సక్రియము, సవిశేషము నగువానిని మాత్రమే ప్రకాశింపజేయ జాలునుగాని నిర్గుణము, నిష్క్రియము, నిర్విశేషము నగు వస్తువు (ఆత్మ) నెట్లు ప్రకాశింపజేయజాలును. కనుక, వాక్కులు మనస్సుతో సహా ఆత్మను బ్రకాశింపజేయజాలకయే నివర్తించుచుండును.

వి :_ ధీశబ్దము జ్ఞానసామాన్యమును బోధించును. కాని యిచట 'వాక్' శబ్దసాహచర్యముచే, 'శబ్దశక్తిచే నుదయించు అంతఃకరణపరిణామరూపమగు సప్రకారక (సవికల్పక) జ్ఞానమే' 'ధీశబ్దార్థ' మని గ్రహింపవలెను. ఈ వాఙ్మనస్సులు సహప్రవృత్తి గలవి. కనుకనే, శబ్దశక్తిచే నేయర్థము ప్రకాశింపజేయబడినను, అది మనస్సు (శబ్దశక్తిజనిత విజ్ఞానము) చేత ప్రకాశింపజేయబడుచుండును. మనస్సుచేతనే యర్థము తెలియబడినను, అది శబ్దశక్తి-ప్రకాశ్యమగుచుండును. ఇట్లీ రెండిటికి సాహచర్యము సహజసిద్ధము. అందుచే ద్రవ్యాది సవికల్పకవస్తువులను (సగుణములు, సక్రియములు, సవిశేషములు నగు వస్తువులను) బోధించు శబ్దములను, వస్తుత్వసాదృశ్యమును బురస్కరించుకొని నిర్వికల్పము, అద్వయము నగు బ్రహ్మను బోధించుటకై ప్రయోగించుచో, నా శబ్దములు స్వప్రకాశము, అనభిధేయము నగు బ్రహ్మను జేరలేక మనస్సుతోపాటు నివర్తించుచుండును.

'ఉదపాది చ యచ్ఛబ్దైర్జ్ఞాన మాకారవద్ధియః ।
స్వతో బుద్ధం తదప్రాప్య నామ్నా సహ నివర్తతే ॥'
సురేశ్వరవార్తికము.

'యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ'.
తై. ఉ. 2. 9.

శం. ర. 13-24

'న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా నాన్యైర్దేవై స్తపసా కర్మణావా' ముం. ఉ. 3. 1. 8.

వ్యాపకం సర్వతో వ్యోమ మూర్తై స్సర్వై
ర్వియోజితమ్ ।
యథా తద్వదిహాత్మానం విద్యాచ్ఛుద్ధం పరమ్
పదం ॥ 32

అవ :- బ్రహ్మ వాఙ్మనస్సుల కతీతుడగుచో నిక బ్రహ్మను తెలియుటెట్లు? ఆ బ్రహ్మ వేదాంతవేద్యు డగుట యెట్లు? అను శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ అమూర్తము, సర్వవ్యాపకము నగు ఆకాశము మూర్తపదార్థములతో నెట్టి సంబంధము లేక వానికంటె వివిక్తమై యొప్పునట్లు సర్వవ్యాపకు డయ్యును అవస్థాత్రయ-ఉపాధిసంబంధవర్జితుడై యా యవస్థాత్రయమునకు సాక్షియై వెలుగొందుచు లక్షితు డగుచుండు శుద్ధుడగు నాత్మయే పరబ్రహ్మ యని వేదాన్తసమయము. కాన, వాఙ్మనస్సుల కతీతుడయ్యు నవస్థాత్రయసాక్షియై లక్షితుడగుచు గోచరించుచుండు నాత్మనే పరబ్రహ్మ యని తెలియునది. (అవస్థాత్రయము=జాగ్రత్ స్వప్నసుషుప్తులు).

దృష్టం హిత్వా స్మృతిం తస్మిన్ సర్వగ్రశ్చ
తమస్త్యజేత్ ।
సర్వదృగ్జ్యోతిషా యుక్తో దినకృచ్ఛార్వరం యథా ॥ 33

తా॥ సూర్యుడు రాత్రులయందలముకొనెడి కటిక చీకటిని తన కిరణజాలముతో నిర్మూలించి దివ్యతేజసంపన్నుడై (నిస్తమస్కుడై) భాసించురీతిని బ్రహ్మ (ఆత్మ) జిజ్ఞాస కలిగిన పురుషుడు గూడ (శాస్త్రగురూపదేశాదుల వలన గలిగిన) విద్యచే నవస్థాత్రియమునందు పొడగట్టు మిథ్యాజగత్తుకు మూల మయిన యవిద్యను రూపుమాపవలెను.

జాగ్రద్దశ (దృష్టము) యందు నేను ద్రష్టను, శ్రోతను; మననము చేయువాడను'-అని యీరీతిగా దర్శన శ్రవణమననాది క్రియాకర్తృత్వాద్యభిమానమును వీడి దర్శనాదిక్రియల నొనర్చు దశయందు గూడ నిష్క్రియ నిర్విశేషాత్మానుభవము నొందవలెను,

జాగ్రద్దశయందలి పదార్థముల యొక్క స్మృతిరూపమగు స్వప్నమునందుగలుగు 'స్వప్నమున నేను మహారాజునయితిని; దేవుడనయితిని; వ్యాఘ్రమయితిని'- ఇత్యాద్యనుభవములన్నియు దృశ్యమగు తత్తద్వాసనా సమాహితాంతఃకరణము యొక్క వికారములే కాని యాత్మ (ద్రష్ట) కు సంబంధించినవి కావని తదభిమానమును వీడి యసంగాత్మానుభవము నొందవలెను.

పిదపసర్వమును తనయందు లయ మొందించుకొను గాఢతమోరూపమగు సుషుప్తిని గూడ భాసింపజేయు ఆత్మ

మూఢుడు గాని యజ్ఞాని కాని కాడని దెలిసి సుషుప్తిని (అజ్ఞానమును) త్యజింపవలెను. ఇట్లు అసంగ - ఆత్మభావమున నుండు జ్ఞాని సర్వసాక్షి యగు ప్రత్యగాత్మయై బ్రహ్మైక్యమును బొందును (జ్యోతిషా యుక్తః

రూపస్మృత్యన్ధకారార్థాః ప్రత్యయా యస్య గోచరాః ।
స ఏవాత్మా సమో ద్రష్టా సర్వభూతేషు సర్వగః॥ 34

తా॥ జాగ్రత్ స్వప్న సుషుప్తిదశలయందు రూప - స్మృతి - అంధకారము లనెడి విషయములను భాసింపజేయు సాక్షియే సర్వభూతాంతరాత్మ; సర్వద్రష్ట; సర్వవ్యాపకుడు, నిర్విశేషస్వరూపుడు.

ఆత్మబుద్ధిమనశ్చక్షుర్విషయాలోకసంగమాత్ ।
విచిత్రో జాయతే బుద్ధేః ప్రత్యయోఽజ్ఞానలక్షణః । 35

అవ :- ఆత్మనిర్విశేషస్వరూపు డగుచో నా యాత్మయందు విచిత్రసంసారానుభవమునకు గారణమేమి? యను శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ ఆత్మ నిర్విశేషస్వరూపుడయ్యు బుద్ధి, మనస్సు, ఇంద్రియములు - విషయములు, ప్రకాశము (వెలుగు) - వీనితో నాధ్యాసిక (కల్పిత) సంబంధమును పొందుటచే అజ్ఞానమూలక బుద్ధ్యుపాధికల్పిత విచిత్రసంసారానుభవమును బొందుచుండును.

వి :- ఆత్మ అసంగుడుగాన నాత్మకేపదార్థముతో నెట్టి సంబంధము లేదు. కాని, యిచట ఆత్మకు బుద్ధ్యాదులతో సంబంధమున్నట్లు చెప్పబడినది. ఆ సంబంధము వాస్తవిక మగుచో నసంగత్వమునకు హాని గలుగును. అందుచే నజ్ఞానరూపోపాధివశమున నీ సంబంధ మేర్పడుచున్నట్లు (అజ్ఞానలక్షణాః) పేర్కొనబడినది. బుద్ధి దృశ్యము, జడముగావున ఆత్మ (చేతన) సంబంధము లేనిదే ప్రత్యక్షాదిజ్ఞానము (ప్రమ) బుద్ధియందుదయింపదు. అంతఃకరణవృత్తియందభివ్యక్తమగు చైతన్యమే ప్రమ - యని చెప్పబడును. ఆత్మకిట్టి యంతఃకరణముతో తాదాత్మ్యధ్యాసమూలముననే ప్రమాతృ, ప్రమాణ, ప్రమేయాది వ్యవహార ముపపన్న మగుచున్నది. ఈ ఘటాదిజ్ఞానమున కాశ్రయము బుద్ధి; మనస్సు సాధారణకరణము; ఇంద్రియములు విశేషకరణములు (ప్రమాకరణములు=ప్రమాణములు); ఘటాదివిషయములు నిమిత్తకారణములు; సూర్యప్రకాశాదులు లేనిదే ఘటాది వస్తుప్రతీతి కలుగమిచే నవి సహకారికారణములు నగుచున్నవి.

వివిచ్యాస్మాత్స్వమాత్మానం విద్యాచ్ఛుద్ధం పరం పదమ్ ।
ద్రష్టారం సర్వభూతస్థం సమం సర్వభయాతిగమ్ ॥ ౩౬

సమస్తం సర్వగం శాన్తం విమలం వ్యోమవత్ స్థితమ్ ।
నిష్కలం నిష్క్రియం సర్వం నిత్యం ద్వన్ద్వవివర్జితమ్ ॥ ౩౭

తా॥ ఆత్మ జిజ్ఞాసువు పైన జెప్పిన బుద్ధ్యాదిసంఘము నుండి వివేచన జేసి శుద్ధుడు, సాక్షి, సర్వభూతాంతర్యామి, నిర్విశేషస్వరూపుడు, సర్వభయాతీతుడు, సర్వాత్మకుడు, సర్వవ్యాపకుడు, శాన్తుడు, నిర్మలుడు, ఆకాశమువలె సర్వత్ర నున్నట్టియు, నిరవయవుడు, నిష్క్రియుడు, నిత్యుడు, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వరహితుడు సర్వమయుడై పరమప్రాప్యుడు నగు బ్రహ్మను (ఆత్మను) దెలిసికొనునది.

వి :- ఇచటి విశేషణము లనన్నిటిని 'త్వం' పదవాచ్యుడగు సాక్షిపరముగను, 'తత్' పదవాచ్యుడగు బ్రహ్మపరముగను సమానముగా సమన్వయించి తత్త్వమసి మహావాక్యార్థానుసంధానము చేయునది.

సర్వప్రత్యయసాక్షీ జ్ఞః కథం జ్ఞేయో మయేత్యుత ।
విమృశ్యైవం విజానీయాజ్జ్ఞానకర్మ నవేతి వా ॥ ౩౮

తా॥ ఎల్లజ్ఞానములకు (ప్రత్యయములకు) సాక్షి, జ్ఞానస్వరూపుడునని చెప్పబడు ఆత్మ యెట్టివాడు? ఆ యాత్మ జ్ఞేయుడగునా కాదా? జ్ఞేయుడగుచో ఘటాదులవలె జ్ఞాన

మునకు విషయము (కర్మ) అగునా కాదా యని వివేచనజేసి యాత్మ తత్త్వము నరయవలెను.

అదృష్టం ద్రష్టృవిజ్ఞాతం దభ్ర మిత్యాదిశాసనాత్ ।
నైవ జ్ఞేయం మయాఽన్యైర్వా పరం బ్రహ్మ
కథంచన ॥ ౩౯

తా॥ యది మన్యసే సువేదేతి దభ్రమేవాపి నూనం త్వం వేత్థ బ్రహ్మణో రూపమ్ (కేన ఉ. 9) 'నేనే బ్రహ్మ మని చక్కగా దెలిసికొనినట్లు దలంచుచున్నచో అత్యల్పము గనే నిశ్చయముగా నీవు దెలిసికొనుచున్నావు' – అని శ్రుతి జ్ఞేయము'ు' వస్తువత్యల్ప మగునని యుపదేశించుటచే జ్ఞేయు డగుచో బ్రహ్మకు అల్పత్వదోషము ప్రసక్తించును.

మఱియు 'తద్వా ఏతదక్షరం గార్గ్య దృష్టం ద్రష్టృ' (బృ. ఉ. 3. 8 11.) 'ఓగార్గీ, ఈ బ్రహ్మ యెవరిచేతను చూడబడడు (అదృష్టం) కాని సర్వమును చూచుచుండును. (ద్రష్ట) – యని శ్రుతి (బ్రహ్మ యెవరి చేతను చూడబడడని) శాసించినందువలనను బ్రహ్మాత్మతత్త్వ మేరికిని దెలియరాదు (జ్ఞానమునకు కర్మ గాదు),

స్వరూపావ్యవధానాభ్యాం జ్ఞానాలోకస్వభావతః ।
అన్యజ్ఞానానపేక్షత్వా జ్జ్ఞాతం చైవ సదా మయా ॥ ౪౦

అవ :- ఆత్మ జ్ఞేయుడు కానిచో 'ఆత్మన్యేవాత్మానం పశ్యేత్' (బృ. ఉ. 4. 4. 23.) 'ఆత్మయందే (కార్యకరణాది సంఘాతమునందే) ఆత్మను గాంచవలెను' - అను శ్రుతితో విరోధము సంభవింపవచ్చును గదా యను శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ (ఆత్మను దెలియగోరుచున్న) నా స్వరూపమే యాత్మ. అందుచే ఆత్మ నాకు వ్యవహితుడు (దూరమున నున్నవాడు) గాడు; మఱియు ఆత్మ చైతన్యప్రకాశస్వరూపుడు. అట్టి యాత్మ స్ఫూర్తి నాకు గలుగుటకు అన్యజ్ఞానాపేక్ష లేదు. కాన, ఆత్మ యెల్లపుడు దెలియబడుచునే యుండును. (సదా జ్ఞాతమేవ).

వి :- ఘటాదులు జ్ఞానస్వరూపములు గావు; అచేతనములు; పరిచ్ఛిన్నములు. అవి తమ్ముదాము దెలిసికొననేరవు. అవి జ్ఞాత (దెలిసికొనువాని) కంటె భిన్నములై వ్యవహితములుగ నుండును; కనుక పరప్రకాశ్యములు. ఆత్మ యట్లు గాదు. జ్ఞాత (ఆత్మను దెలియగోరువాని) యొక్క స్వరూపమే యాత్మ; చేతనుడు; అపరిచ్ఛిన్నుడు. కాన, ఆత్మను దెలియుటకు జ్ఞాత్రంతరాపేక్ష (అన్యాపేక్ష) లేదు. అందుచే పరప్రకాశ్యుడు గాడు; స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూపుడు. జ్ఞాతకు స్వస్వరూపుడగు నాత్మతో నెట్టి వ్యవధానముండదు. జ్ఞాతకే 'తత్త్వమసి' (బ్రహ్మాత్మోపదేశము

జేయుటవలన నా, జ్ఞాత తనకంటె తాను భిన్నుడు గానందు వలన ఆత్మకు ఘటాదులకువలె జ్ఞేయత్వ ముపపన్నము గాదు. జ్ఞానికి స్వస్వరూపజ్ఞానము (ఆత్మజ్ఞానము) నిరంతరము కలుగు చుండును గనుక యాత్మ తెలియబడదని (అజ్ఞాతః) చెప్పు టయు పొసగదు. ఆత్మ స్వయంప్రకాశుడు, ఆవరణరహితుడు గాన నిత్యజ్ఞానస్వరూపుడు. అట్టి ఆత్మ అన్ని యవస్థల యందును దెలియబడుచునే యుండును (సదా జ్ఞాతః).

నాన్యేన జ్యోతిషా కార్యం రవేరాత్మప్రకాశనే ।
స్వబోధాన్నాన్యబోధేచ్ఛా బోధస్యాత్మప్రకాశనే॥ ౭౧

తా॥ సూర్యునకు తన స్వరూపమును బ్రకాశింపజేయు టకు మఱియొక జ్యోతిస్సుయొక్క యావశ్యకత లేదు, అట్లె బోధ (జ్ఞాన) స్వరూపుడగు ఆత్మకును తన బోధస్వరూప మును దెలియజేయుటకు చేతనాంతరాపేక్ష లేదు.

న తస్యైవాన్యతోఽపేక్షా స్వరూపం యస్య యస్య వై ।
ప్రకాశాంతరదృశ్యో న ప్రకాశో హ్యాత్మనః స్వతః॥ ౭౨

తా॥ ఏది యొకనికి స్వరూపమో దానిని బ్రకాశింప జేయుటకై ప్రకాశాంతరాపేక్ష లేదు. ఆత్మ, జ్ఞాత యొక్క స్వరూపమే యగుటజేసి ఆత్మస్వరూపప్రకాశనమునకై చేత

నాంతరాపేక్ష లేదు. మఱియు ప్రకాశరూపుడగుసూర్యుడు స్వయముగనే ప్రకాశించును గాని మఱియొక ప్రకాశముచే (జ్యోతిస్సును) ప్రకాశింపజేయబడడు. అట్లే ప్రకాశరూపుడగు నాత్మయు స్వయముగనే ప్రకాశించునుగాని మఱియొక ప్రకాశము (చైతన్యము) చే ప్రకాశింపజేయబడదు.

వ్యక్తిః స్యాదప్రకాశస్య ప్రకాశాత్మసమాగమాత్ ।
ప్రకాశస్త్వర్కకార్యః స్యాదితిమిథ్యావచో
హ్యతః ॥ ౪౩

తా॥ సహజప్రకాశము లేనిఘటాది జడపదార్థములు సూర్యాదిప్రకాశస్వరూపసంపర్కము వలన వాని నావరించి యున్న తమోరూపమగు ఆవరణము (చీకటి) తొలగి యభివ్యక్తము లగుచున్నవి. అంతియేకాని, సూర్యాదుల వలన వానియందు వేఱుగాప్రకాశ మను గుణ మొకటి యుదయింపదు. కాన, సూర్యునివలన లోకమునకు ప్రకాశము గలుగు ననెడిమాట యథార్థము గాదు.

వి:- సూర్యుడు పరప్రకాశ్యుడు కాకపోయినను ఘటాదిపదార్థముల ప్రకాశింపజేయుచు తనను ప్రకాశింపజేయునట్లే ఆత్మయు దృశ్యజగత్తుతోపాటు తనను గూడ ప్రకాశింపజేయుచు స్వరూపప్రకాశదృశ్యుడే యగు ననెడి శంక కిట సమాధానము చెప్పబడినది.

సహజప్రకాశము లేని ఘటాది పదార్థములకు సూర్యాది ప్రకాశస్వరూపసంసర్గము వలన చీకటి తొలగి అభివ్యక్తి కలుగుచున్నది. సహజప్రకాశము గల సూర్యునకు మాత్రము పరప్రకాశ్యత్వము లేదు. కాన, సహజబోధ స్వరూపుడగు ఆత్మకు గూడ బోధాంతర (చేతనాంతర) బోధ్యత్వము (జ్ఞేయత్వము) గాని, స్వప్రకాశ్యత్వముగాని యుపపన్నము గాదు. ఆత్మ స్వయంప్రకాశుడే కాని స్వప్రకాశ్యుడు గాదు.

యతోఽభూత్వా భవేద్యచ్చ తస్య తత్కార్యమిష్యతే।
స్వరూపత్వాదభూత్వా న ప్రకాశో జాయతే రవేః॥ ౪౮

తా॥ ఏ వస్తువు పూర్వము లేకుండ పిదప దేనినుండి పుట్టుచున్నదో యది దాని కార్యముగా నెన్నబడుచున్నది. సూర్యుని ప్రకాశము సూర్యుని స్వరూపమే యగుటజేసి యా ప్రకాశము మొదట లేకుండి తరువాత సూర్యునినుండి పుట్టుట లేదు. కాన, సూర్యుని ప్రకాశము సూర్యునినుండి పుట్టిన కార్యము గాదు.

సత్తామాత్రే ప్రకాశస్య కర్త్రాదిత్యాది రిష్యతే।
ఘటాదివ్యక్తితో యద్వ త్తద్వద్బోధాత్మ
నీష్యతామ్॥ ౪౯

తా॥ సూర్యుని ప్రకాశము సోకినంతనే (సూర్యప్రకాశ సాన్నిధ్యమాత్రమున) ఘటాదిపదార్థముల కభివ్యక్తి గలుగు చుండుటచే సూర్యునివలన ప్రకాశము గలుగుచున్నదని (ప్రకాశకర్తా ఆదిత్యః) యంగీకరించినట్లే, బోధరూపుడగు నాత్మకును ఘటాదివస్తువులతోడి సాన్నిధ్యమాత్రముచే నా యా పదార్థముల నావరించియున్న యావరణము తొలగి తత్తత్పదార్థముల యభివ్యక్తి (జ్ఞానము) కలుగుచుండుటచే నాత్మకును 'బోద్ధ' యని (ఘటాదిజ్ఞానము ఆత్మ వలన గలుగునని) వ్యవహారము గలిగినదని యంగీకరింపుము. వాస్తవముగా సూర్యుడు ప్రకాశకుడు (ప్రకాశకర్త) కానట్లు ఆత్మయు బోద్ధ (జ్ఞాత = జ్ఞానకర్త) కాడు.

బిలాత్సర్పస్య నిర్యాణే సూర్యో యద్వత్ప్రకాశకః ।
ప్రయత్నేన వినా తద్వజ్జ్ఞాతాఽఽత్మా బోధరూపతః॥ ౪౭

తా॥ కలుగునుండి సర్పము వెలికి వచ్చినంతనే సూర్యుడు వేఱుప్రయత్నము లేకయే పూర్వసిద్ధమైన తన ప్రకాశముచేత నా సర్పమును భాసింపజేయుచు ప్రకాశకు డని చెప్పబడునట్లు ఆత్మయు బోధ (జ్ఞాన) రూపు డగుటచే నెట్టిప్రయత్నము (వికారము) లేకయే (పూర్వసిద్ధమైన బోధస్వరూపముచేత) నా యా పదార్థముల యభివ్యక్తి (జ్ఞానము) కలిగించుచు జ్ఞాత యని వ్యవహరింపబడు చున్నాడు.

దగ్ధివ ముష్ణః సత్తాయాం తద్వద్బోధాత్మనీష్యతామ్।
సత్యేవ యదుపాధౌ తు జ్ఞాతే సర్ప ఇవోత్థితే॥ ౪౭

తా॥ సహజముగా నుష్ణస్వభావము గల యగ్ని దాహ్యములగు కాష్ఠాదులుచెంత నున్నంతమాత్రమున సత్తామాత్రముచే దాహకు డగునట్లు (ఆ కాష్ఠాదుల దహించువాడని చెప్పబడునట్లు) బోధ్యము (జ్ఞేయము) లగు ఘటాది వస్తువుల సాన్నిధ్యమాత్రముచే నాత్మయు బోద్ధ (జ్ఞాత) యగుచున్నాడు. ఎట్లన :- బిలము నుండి వెలువడెడి సర్పము (ఉపాధి) యొక్క జ్ఞానము కలిగినయపుడె సూర్యుడు 'తత్ప్రకాశకు' డని చెప్పబడును; బిలనిర్గతసర్పజ్ఞానము లేనియపుడు తత్ప్రకాశకత్వమును సూర్యున కుండదు.

వి :- కాష్ఠాదులు లేనిచో నగ్నికి దాహకత్వము వలె, జ్ఞేయవస్తుసాన్నిధ్యము లేనిచో నాత్మకు జ్ఞాతృత్వము నుండదు. కాన అగ్నిసూర్యులకు దాహకత్వప్రకాశకత్వాదుల వలె ఆత్మకును జ్ఞాతృత్వ మౌపాధికమే (ఔపచారికమే) కాని, వాస్తవము కాదు.

జ్ఞాతాఽయతోఽపి తద్వజ్ఞః కర్తా భ్రామకవద్భవేత్।
స్వరూపేణ స్వయం నాత్మా జ్ఞేయోఽజ్ఞేయోఽథవా
తతః॥ ౪౮

తా॥ సూర్యుడు (భ్రామకః) ప్రయత్నము లేకయే నిదురించుటకు బూర్వము జనసమూహమును తత్తత్కార్యములయందు ప్రవర్తింపజేయునట్లు - లేదా - అయస్కాంతము తాను నిశ్చలముగా నుండియే (అయత్నః) ఇనుప ముక్కలను చలింపజేయునట్లు ఆత్మయు ప్రయత్నము లేకయే జ్ఞేయవస్తుసాన్నిధ్యముచే జ్ఞాత యైనట్లు స్వగతవిశేషశూన్యుడయ్యు సన్నిధిమాత్రముచేత కారకములను (ఇంద్రియాదులను) ప్రవర్తింపజేయుచు కర్త యని వ్యవహరింపబడుచున్నాడు.

మఱియు నాత్మ నిర్విశేషస్వరూపుడు, సహజముగా జ్ఞానస్వరూపుడు (అలుప్తప్రకాశస్వరూపుడు) నగుటచే తన యసాధారణస్వభావముచే ఘటాదులవలె జ్ఞేయుడు కాని, వ్యవహితములగు వస్తువులవలె అజ్ఞేయుడు (ప్రకాశరహితుడు) గాని కాడు.

ఇట్లే నిర్వికారు డగుటచే ఆత్మ జ్ఞాత కాడు; చైతన్యస్వరూపు డగుటచే అజ్ఞాతయు గాడు; నిర్వ్యాపారు డగుటచే కర్త గాడు; అధ్యాసమూలక దేహేంద్రియపంజరాధిష్ఠాత యగుటచే అకర్తయు గాడు.

విదితావిదితాభ్యాం తదన్యదేవేతి శాసనాత్।
బన్ధమోక్షాదయో భావా స్తద్వదాత్మని కల్పితాః॥ ౭౯

తా॥ బ్రహ్మ విదితము కంటెను, అవిదితము కంటె నత్యంతము విలక్షణ మని శ్రుతి శాసించుటవలన బంధము, మోక్షము మున్నగు భావములు ఆత్మయందు గల్పింపబడి నవే కాని వాస్తవములు గావు.

వి :- అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధి' (కేన, 3.) విదిత మనగా దెలియబడినది ('విది' క్రియకు కర్మభూతము). అట్టిది యెప్పుడైన నెవనిచేనైన నెొంచెమై నను దెలియబడియే యుండును. కావున, వ్యాకృతమగున దంతయు విదితమేయగును. బ్రహ్మ యట్టి విదితము (వ్యక్తము - కార్యము) కంటె నన్యమే యగును. అగుచో బ్రహ్మ యజ్ఞానమే యగునా ? అట్లు గాదు అవిదిత మనగా నవ్యాకృతము(అవ్యక్తము); ప్రకృతి). ఇది వ్యాకృతబీజము. అవిద్యాలక్షణమగు నీ యవ్యక్తము కంటెను బ్రహ్మమీదుగా (ఉపరి) నుండును. ఏది దేనికంటె మీదుగనుండునో యది దానికంటె భిన్నము గదా ! ఏది విదితమో యది యల్పము, మర్త్యము, దుఃఖరూపము గాన హేయము. కావున, బ్రహ్మ 'విదితము' కంటె నన్యము అని చెప్పినచో నహేయ మని చెప్పినట్లగును. అట్లే, 'అవిదితాదధి' - 'అవిదితముకంటె నన్యము' - అని చెప్పినచో నుపాదేయ మగును. బ్రహ్మ విదితావిదితములకంటె (కార్యకారణములకంటె) విలక్షణ

మైనది యనుటచే హేయోపాదేయశూన్యమగు బ్రహ్మ స్వస్వరూపమే యగునని చెప్పబడినది.

నాహోరాత్రే యథా సూర్యే ప్రభారూపావిశేషతః ।
బోధరూపావిశేషాన్న బోధాబోధా తథాఽఽత్మని॥ ౨౦

తా॥ నిత్యప్రకాశస్వరూపుడగు సూర్యునియం దహో రాత్రములు లేనట్లు అలుప్తజ్ఞానస్వరూపుడగు ఆత్మయందు జ్ఞానాజ్ఞానములు రెండును లేవు.

అవిద్యామూలము బంధము; విద్యామూలము మోక్షము. విద్యాఽవిద్యలు రెండును లేనపుడు ఆత్మకు బంధమోక్షములును లేవు.

యథోక్తం బ్రహ్మ యో వేద హానోపాదానవర్జితమ్ ।
యథోక్తేన విధానేన స సత్యం నైవ జాయతే॥ ౨౧

తా॥ ఎవడు పైనచెప్పినట్లు పదార్థపరిశోధనపూర్వకముగా హేయోపాదేయశూన్యుడగు (నిర్విశేషస్వరూపుడగు) బ్రహ్మను దెలిసికొనునో యతనికి బునరావృత్తి లేదు; సత్యము.

“న స పునరావర్తతే”
న స భూయోఽభిజాయతే”. భ. గీ. 13. 23.

జన్మమృత్యుప్రవాహేషు పతితో నైవ శక్నుయాత్ ।
ఇత ఉద్ధర్తు మాత్మానం జ్ఞానా దన్యేన కేనచిత్ ॥ ౨౨

తా॥ జన్మజరామరణరూప సంసారప్రవాహముల యందు బడిన పురుషుడు జ్ఞానముకంటె వేరు సాధనము చేత తన నుద్ధరించుకొనజాలడు,

'నాన్యః పన్థా విద్యతేఽయనాయ'

తై. ఆ. 3. 13; శ్వే. ఉ. 3. 8; 6. 15.

భిద్యతే హృదయగ్రన్థి శ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః ।
క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్దృష్టే" ఇతి శ్రుతేః ॥ ౨౩

తా॥ పరావరుడగు బ్రహ్మను దర్శించినంతనే సర్వ సంసారకారణమగు హృదయగ్రన్థి – అనగా – ఆత్మకును మనస్సునకును గల తాదాత్మ్యసంబంధ మను ముడి వీడును; సంశయము లన్నియు తొలగిపోవును; సంచితములగు కర్మ లన్నియు క్షీణించును – అని ముండకోపనిషత్తు (2. 2, 8.) చెప్పుటచేతను సంసారనివృత్తికి జ్ఞానము కంటె వేరు సాధ నము లేదు,

మమాహ మిత్యేత దపోహ్య సర్వతో
విముక్తదేహం పద మమ్బరోపమమ్ ।
శం. ర. 13–26

సుదృష్టశాస్త్రానుమితిభ్య ఈరితం
విముచ్యతేఽస్మిన్ యది నిశ్చితో నరః॥ ౨౪

తా॥ పదార్థపరిశోధనపూర్వకముగా శ్రుతియుక్తులచే దేహాద్వయసంబంధశూన్యము, ఆకాశసదృశము (నిరతిశయము, నిష్ప్రపంచము) నగు బ్రహ్మతత్త్వము నిరూపింపబడినది. ఇది నాది, ఇది నేను - అను అభిమానముల పూర్తిగా వీడి ఎవడీ శ్రుతియుక్తిప్రతిపాదిత బ్రహ్మతత్త్వమునందు దృఢనిశ్చయముతో నుండునో యతడు సంసారబంధవినిర్ముక్తు డగును.

పార్థివప్రకరణమ్ - ౧౬

పార్థివః కఠినో ధాతుర్ద్రవో దేహే స్మృతోఽమ్మయః।
పక్తిచేష్టావకాశాః స్యుర్వహ్నివాయ్వంబ
రోద్భవాః॥ ౧

అవ :- పూర్వప్రకరణమున బ్రహ్మైకత్వజ్ఞానమే స్వరూపావస్థానలక్షణ మోక్షసాధనము గాని, భేదాభేదజ్ఞానము గాదని ప్రతిపాదింపబడినది. ఇపుడు సకలతార్కికమత నిషేధపూర్వకముగ ముముక్షువును స్వారాజ్యపదమున

సిలుపుటకై మొదట స్థూలశరీరాత్మవాదము నిరాకరింపబడు చున్నది.

తా॥ శరీరమున మాంసాదిరూపములగు కఠినధాతువులు పృథివీ వికారములు, రక్తాది ద్రవములు జలవికారములు. పాకము, చేష్ట, అవకాశము (దేహమున సూక్ష్మములగు అన్నపానాదిసంచారమార్గములు) ఇవి క్రమముగా అగ్ని-వాయు - ఆకాశకార్యములు.

ఇట్లు పంచభూతవికార మగు స్థూల శరీరము ఆత్మ కాదు. (దేహోఽనాత్మా, భూతపరిణామత్వాత్, వల్మీకాదివత్)

ఘ్రాణాదీని తదర్థాశ్చ పృథివ్యాదిగుణాః క్రమాత్।
రూపాలోకవదిష్టం హి సజాతీయార్థ మిన్ద్రియమ్ ॥ ౩

తా॥ ఘ్రాణ - రసనా - చక్షుస్ - త్వక్ - శ్రోత్రములనెడి యింద్రియములును, ఇంద్రియార్థములగు (విషయములగు) గంధ - రస - రూప - స్పర్శ - శబ్దములును క్రమముగా పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశము లనెడి పంచభూతముల యొక్క ధర్మములు. గంధాదులు ఘ్రాణాదీంద్రియముల చేతనే గ్రహింపబడుచుండుటజేసియు, తదితరములచే గ్రహింపబడకుండుట వలనను (అన్వయ వ్యతిరేకముల వలన) నా

గంధాదులు ఇంద్రియార్థము లనుట ప్రసిద్ధము. మఱియు నే యింద్రియము ఏ భూతము యొక్క ధర్మమును గ్రహింప జేయుచున్నదో, యా యింద్రియము ఆ భూతమునకు సజాతీయ మగును. ఎట్లన:- రూపము తైజసము; దానిని ప్రకాశింపజేయు దీపాదులును తైజసములే కదా! కాన గ్రాహకము లగు (కరణములగు) ఇంద్రియములును, గ్రాహ్యములగు (కార్యములగు) గంధాదులును సజాతీయములే. అనగా భౌతికములగు గంధాదులను ప్రకాశింపజేయుటజేసి ఇంద్రియములును భౌతికములే యగును. ఇట్లు భౌతికములును, జ్ఞాన కరణములును నగు ఇంద్రియములు ఆత్మ కానేరవు. (ఇంద్రియాణి నాత్మానః, కరణత్వాత్, కుఠారవత్)

వి :- గ్రాహ్య గ్రాహకములు సజాతీయములుగా నుండు ననెడి న్యాయము ననుసరించి ఇంద్రియములు భౌతికములని నిర్ధారింపబడినది. జ్ఞానస్వరూపుడు, ద్రష్ట యగు నాత్మచేతనే సర్వము భాసింపజేయబడుటచే నాత్మచే భాసింపజేయబడు ప్రపంచము గూడ పై న్యాయము ననుసరించి జ్ఞాన (చైతన్య) స్వరూపమే యగుటజేసి జ్ఞాత (ప్రమాత) జ్ఞానము (ప్రమా) జ్ఞేయము (ప్రమేయము) - ఈ మూడును చిన్మయములే యగుచున్నవి. కావుననే, తటాకోదకము కాలువల ద్వారా క్షేత్రముల ప్రవేశించి తద్రూపము నొందునట్లు ప్రమాతృచైతన్యము అంతఃకరణవృత్తి

ద్వారా విషయచైతన్యదేశము జేరి తద్రూపము నొందును; అట ప్రమాతృవిషయచైతన్యముల యోగముచే 'ప్రమ' (ఘటాదిజ్ఞానము) కలుగునని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు ప్రమాతృ - ప్రమా - ప్రమేయములు మూడును చైతన్యమే యగుటవలననే సర్వము బ్రహ్మయే యను శ్రుతివాక్యము యుక్తిసహ మగుచు సిద్ధాంతమై యొప్పుచున్నది. (చూ. వేదాన్తపరిభాష ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదము.)

బుద్ధ్యర్థాన్యాహు రేతాని వాక్పాణ్యాదీని కర్మణే ।
తద్వికల్పార్థ మన్తఃస్థం మన ఏకాదశం భవేత్ ॥ 3

తా॥ ఘ్రాణాదీంద్రియములు జ్ఞానమునకు సాధనము (కరణము) లగుటచే జ్ఞానేంద్రియములు; వాక్ - పాణి - పాద - పాయు - ఉపస్థ లనునవి వచన - ఆదాన - గమన - విసర్గ - ఆనందము లనెడి కర్మలకు సాధనము లగుటచే కర్మేంద్రియములు. పై వాని వికల్పము కొఱకు అంతఃకరణమై యొప్పు మనస్సు ఏకాదశేంద్రియము. ఇట్లు మనస్సు కూడ కరణమే యగుటచే ఆత్మ కాదు.

వి :- జ్ఞానేంద్రియముల కంటెను; కర్మేంద్రియముల కంటెను అతిరిక్తముగ జ్ఞానసాధనమగు అంతఃకరణ మొకటి యున్నదని యంగీకరింపవలెను. లేనిచో, ఉపలబ్ధిసాధనము లగు ఆత్మేంద్రియవిషయముల సన్నిధానమున (చేరికవలన)

నిత్యోపలబ్ధి (ఎల్లపుడు ఘటాదివిషయజ్ఞానము) కలుగు చుండవలెను. అట్లు కలుగుటలేదు. లేక యేదియేని ప్రతిబంధకము వలన నా యా విషయజ్ఞానము కలుగ దనినచో నిత్యానుపలబ్ధి (ఏ జ్ఞానముకూడ కలుగకుండుట) ప్రసక్తింప వలెను. అట్లుగాక, ఆ యా విషయజ్ఞాన మొకపుడు గలుగుటయు, మఱియొకప్పుడు గల్గకుండుటయు సంభవించుచున్నది. దీనికే వికల్ప మని పేరు. దేనియొక్క సమవధానముచేతను, అనవధానముచేతను నొకపుడు విషయజ్ఞానము కల్గుటయు, నొకపుడు కలుగకుండుటయు సంభవించుచున్నదో యదియే యంతఃకరణము. ఇదియే ఇంద్రియవికల్ప హేతువు. కావుననే 'మనస్సు ఇక్కడ లేదు; అందువలన చూడలేక పోతిని; వినలేకపోతిని' యనెడి లోకానుభవము సమర్థనీయ మగుచున్నది.

'అన్యత్ర మనా అభూవం నాదర్శ మన్యత్ర మనా అభూవం నాశ్రౌషమ్' బృ. 1. 5. 3.

చూ. ఉత్క్రాన్త్యధికరణము. 'నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధి ప్రసఙ్గోఽన్యతరనియమోవా'. (బ్ర. సూ. 2. 3. 30.)

నిశ్చయార్థా భవేద్బుద్ధి స్తాం సర్వార్థానుభావినీమ్ ।
జ్ఞాత్రాఽఽత్మోక్తేః స్వరూపేణ జ్యోతిషా
వ్యఞ్జయన్ సదా ॥ ౪

తా॥ అంతఃకరణము యొక్క నిశ్చయాత్మకవృత్తికే బుద్ధి యని పేరు. ఇదియే సర్వవ్యవహారహేతుభూతమై సర్వ పదార్థానుభవము గలిగియుండును. ఆత్మ స్వరూపభూతమగు తన ప్రకాశము (జ్యోతిస్సు) చే నీబుద్ధిని సర్వదా అభివ్యక్తము చేయుచు (బుద్ధివృత్తుల ప్రేరేపించుచు) తత్సాక్షిభూతుడై (జ్ఞాతయై) యుండునని చెప్పబడును.

ఇట్లు ఆత్మకు దృశ్య మగుచుండుటచే బుద్ధియు ఆత్మ కాదు. కాన, విజ్ఞానమే (బుద్ధియే) ఆత్మ యను బౌద్ధవాదము నిరాకృతము. (బుద్ధిరపి నాత్మా, కరణవిశేషత్వాత్, మనోవత్)

వ్యఞ్జకస్తు యథాఽఽలోకో వ్యఙ్గ్యస్యాకారతాం గతః ।
వ్యతికీర్ణోఽప్యసంకీర్ణ స్తద్వజ్జ్ఞః ప్రత్యయైః సదా ॥ 2

తా॥ దీపసూర్యాదుల ప్రకాశము తనచే నభివ్యక్తము చేయబడు (వ్యఙ్గ్య) ఘటాదులతో సమానాకారము బొంది వానినుండి వేఱుచేయుటకు వీలులేనట్లు వ్యామిశ్రభావము చెందియు నసంకీర్ణమై వివిక్తముగా నుండునట్లు ఆత్మయు తనచే నభివ్యక్తము చేయబడు బుద్ధివృత్తులతో సమానాకారము నొంది వానితో తాదాత్మ్యము జెందియు నసంకీర్ణుడై వివిక్తముగా నుండును. ఇట్లు ఆత్మ, దృశ్యము (బుద్ధి) కంటె వివిక్తస్వరూపుడై యొప్పుచుండుటచే నిత్యశుద్ధుడు.

"స సమానః సన్నుభౌ లోకా వనుసంచరతి"

బృ. ఉ. 4. 3. 7

స్థితో దీపో యథాఽయత్నః ప్రాప్తం సర్వం
ప్రకాశయేత్ ।
శబ్దాద్యాకారబుద్ధీర్జ్ఞః ప్రాప్తా స్తద్వ్యత్పపశ్యతి ॥ ౬

తా॥ దీప మొకచోటనుండి తనకు దగ్గఱ నున్న వస్తువులను వేరు ప్రయత్నము లేకయే ప్రకాశింపజేయునట్లు ఆత్మయు, శబ్దాద్యాకారములుగా పరిణామము చెంది ప్రాప్తించెడి బుద్ధివృత్తులను సాక్షియై దర్శించుచుండును (భాసింపజేయుచుండును).

శరీరేంద్రియసంఘాత ఆత్మత్వేన గతాం ధియమ్ ।
నిత్యాత్మజ్యోతిషా దీప్తాం విశంవన్తి సుఖాదయః ॥ 2

తా॥ సుఖదుఃఖాదులు బుద్ధివృత్తులు. కాన, దేహ - ఇంద్రియసంఘాతముతో తాదాత్మ్యము చెంది నిత్య - ఆత్మజ్యోతిస్సుచే భాసింపజేయబడెడి బుద్ధితోనే యీ సుఖాదులు విశేషించి సంబంధించునుగాని, ఆత్మతో సంబంధింపవు.

వి :- సుఖదుఃఖాదులు ఆత్మధర్మములు గావు. అవి దేహేంద్రియాదులయందు ఆత్మబుద్ధితో ప్రవర్తించు (తాదాత్మ్యము చెందు) బుద్ధియొక్క ధర్మములు. కాన

"నేను సుఖిని - దుఃఖిని" అను వ్యవహారమున సుఖదుఃఖాది విశిష్టబుద్ధియే 'అహం' పదవాచ్యము. ఆత్మ కేవలము బుద్ధి వృత్తులకు సాక్షిమాత్రము.

శిరోదుఃఖాదినాఽఽత్మానం దుఃఖ్యస్మీతి హి పశ్యతి ।
ద్రష్టాఽన్యో దుఃఖినో దృశ్యాద్ద్రష్టృత్వాచ్చ న దుఃఖ్యసౌ ॥ ౮

తా॥ శిరస్సు మున్నగు దేహావయవముల యందు బాధ గల్గునెడల 'నేను దుఃఖిని' అని బుద్ధి తనను దుఃఖ విశిష్టమైనదానినిగా తలపోయుచుండును. అట్టియెడల బుద్ధి దేహముతో తాదాత్మ్యము చెందుచుండును. ఇట్లు దుఃఖ విశిష్టమై దృశ్యమగుచుండు బుద్ధికంటె ద్రష్ట యగు ఆత్మ భిన్నుడు. ద్రష్ట యగుటజేసియే ఆత్మ దుఃఖి కాడు.

దుఃఖీ స్యాద్దుఃఖ్యహం మానాద్దుఃఖినో దర్శనాన్న వా ।
సంహతేఽఙ్గాదిభిర్ద్రష్టా దుఃఖీ దుఃఖస్య నైవ సః ॥ ౯

తా॥ దుఃఖాకారముగ పరిణామము చెందు అంతఃకరణముతో తాదాత్మ్యము చెందుటవలన ఆత్మ దుఃఖి యగును గాని, దుఃఖియగు నంతఃకరణమును దర్శించినందువలన (దుఃఖి) గాడు. అట్లుగాక, సాక్షిగా నుండి దర్శించినంత

మాత్రముననే యాత్మ దుఃఖి యగుచో నితరుల దుఃఖమును దర్శించెడి యుదాసీనులుగూడ దుఃఖభాజనులు గావలసి వచ్చును. అట్లు జరుగుట లేదు. కాన, శిరఃపాణి పాదాద్యఙ్గములతోను, చక్షురాదీంద్రియములతోను గూడిన దేహమునందు అనుభవింపబడుచుండు దుఃఖము సైతము, ఆ దుఃఖమును దర్శించుచుండెడి (అనగా ద్రష్టయై) యుదాసీనుడగు ఆత్మకు గలుగదు.

వి :- ఆత్మ ద్రష్ట, అసంగుడు, సాక్షి యగుట శ్రుతి ప్రసిద్ధము. "అసఙ్గోహ్యాయమనా శ్చ్యభ్రః"
"అసఙ్గోహ్యయం పురుషః" (బృ. ఉ. 4. 3. 15.)

చక్షుర్వత్కర్మ కర్తృత్వం స్యాచ్చే న్నాఽనేకమేవ తత్।
సంహతం చ తతో నాఽత్మా ద్రష్టృత్వాత్ కర్మతాం
వ్రజేత్॥ ౧౦

తా॥ ద్రష్ట యయ్యును ఆత్మకు దుఃఖిత్వము ఉపపన్నమేలకారాదు ? ఒకే నేత్రము అద్దము నందున్నపుడు దృశ్యము. ముఖమునందున్నచో ద్రష్టయు నగుచున్నది. అనగా ఒకే వస్తువునకు కర్మకర్తృత్వము – అనగా – దృశ్యత్వము (కర్మత్వము) ద్రష్టృత్వము (కర్తృత్వము) లోకసిద్ధము. అట్లే అంతఃకరణమునందు ప్రతిఫలించి జీవరూపము నొందుచో దుఃఖసంబంధము గల ఆత్మ దృశ్యము (కర్మ);

స్వరూపచైతన్యరూపమగు ఆత్మ ద్రష్ట. కాన, నేత్రములకు వలెనే ఆత్మకు కర్మకర్తృత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అట్టి యెడ ఆత్మకు దుఃఖసంబంధము లేదని చెప్పుట యెట్లు పొసగును ? అనిన నట్లు గాదు. నేత్రము సావయవము. అందుచే నది అంశభేదముచే దృశ్యముగను ద్రష్టగను గోచరింపవచ్చును. నేత్రమునందు రెండంశలు గలవు. (1) గోళకాంశము (2) శక్తిమత్త్వాంశము. అందు అద్దమునందున్న గోలకాంశము దృశ్యము. ముఖమునందున్న శక్తిమత్త్వాంశము ద్రష్ట అయినది. కావున, నేత్రమునకు కర్మకర్తృత్వరూప మగు ఉభయరూపత్వము సిద్ధింపవచ్చును. ఆత్మవిషయమున నట్లు చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఆత్మ ఏకరూపు డగుట వలన అంశభేదములేదు. అంశభేదము లేని ఆత్మ ఒక యంశముతో దుఃఖసంభిన్నుడై మరియొక యంశముతో స్వరూపచైతన్యస్వభావుడై ద్రష్టయు నగుట యెట్లు పొసగును ? మఱియు దృశ్యమగునది అనాత్మ యగుట పైన జెప్పబడినది. కాన, ఒకే యాత్మ దృశ్యము ద్రష్టయు, అగుట యసంభవము. ఆత్మ ద్రష్టయే (కర్తయే), దృశ్యము (కర్మ) గాదు.

అనుమాన ప్రయోగము :- చిత్ప్రకాశైకస్వభావో హ్యాత్మా ద్రష్టైవ, న దృశ్యాంశసంభిన్నః, దృశ్యాంశే స్వానాత్మత్వాత్.

జ్ఞానయత్నాద్యనేకత్వ మాత్మనోఽపి మతం యది।
నైకజ్ఞానగుణత్వాత్తు జ్యోతిర్వత్తస్య కర్మతా॥ ౧౧

తా॥ ఆత్మ కంశభేదము లేదని చెప్పుట తగదు. ఆత్మయందు జ్ఞాన - ప్రయత్న - ఇచ్ఛా - ద్వేషాది గుణములు గలవు. గుణభేదముచే ఆత్మయు ననేకాత్మకము గాదగును. ఇట్లనేకాత్మకమగు ఆత్మ, నేత్రము వలెనే కొన్ని యంశములచే గ్రాహ్యమును, (దృశ్యము) కొన్ని యంశములచే గ్రాహకము (ద్రష్ట)ను గాదగును గదా! యని శంకించుటకును వీలు లేదు. ఆత్మయందు పైన పేర్కొనిన ప్రయత్నేచ్ఛా ద్వేషాదిగుణములు లేవు. ఆత్మ నిర్గుణుడు; జ్ఞానైకస్వరూపుడు. "కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ" (ముం. ఉ. 2. 2. 9) అను శ్రుతియు నిందులకు బ్రమాణము. అందుచే పైన బేర్కొనినట్లు గుణభేదముచే నాత్మకు అనేకాత్మకత్వము జెప్పుట యుక్తిసహము గాదు; శ్రుతి విరుద్ధము గూడ. అటు ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపుడగు ఆత్మ నేత్రము వలె (జ్యోతిర్వత్) కర్మ (దృశ్యము) కాదు.

వి:- యత్నేచ్ఛాదిగుణములు ఆత్మయందు గలవని నైయాయికమతము. అది యిట నిరాకరింపబడినది.

జ్యోతిషో ద్యోతకత్వేఽపి యద్వన్నాత్మప్రకాశనమ్।
భేదేఽప్యేవం సమత్వాజ్జ్ఞ ఆత్మానం నైవ పశ్యతి॥
౧౨

తా॥ ఆత్మ గూడ నంశభేదముచే గ్రాహ్యము, గ్రాహకము అను భేదముచే నొప్పునని చెప్పినవారి నిట్లు ప్రశ్నింపవలెను. గ్రాహ్యాంశరూపము చేతనమా? లేక జడమా? గ్రాహ్యాంశము చేతన మని చెప్పుట తగదు. ఆదిత్యాది జ్యోతిస్సులు తమకంటె భిన్నములగు బదార్థముల బ్రకాశింపజేయునట్టివి, అనగా, పరప్రకాశకములు; ఆత్మస్వరూపప్రకాశకములు గావు. నేత్రము పరప్రకాశకమే గాని తన స్వరూపమును ప్రకాశింపజేయనేరదు. కావున, నాత్మయు పరప్రకాశకమే యగును గాని, స్వప్రకాశకము గానేరదు. అట్టియెడ, గ్రాహ్యాంశము చేతనమని చెప్పుచో చేతనత్వావిశేషముచే నీగ్రాహ్యాంశరూప మగు చేతనము గూడ పరప్రకాశకమే కావలెనుగాని, పరప్రకాశ్యము గాజాలదు. కనుక, గ్రాహ్యాంశము చేతన మగుచో నది పరప్రకాశ్యము–లేక – దృశ్య మగుట యెట్లు?

ఇక గ్రాహ్యాంశము జడ మను రెండవ పక్షమును జూతము. జడ – అజడములకు అంశాంశిభావముగాని, అభేదముగాని ఉపపన్నము గాదు. అందుచే గ్రాహ్యాంశము జడ మగుచో నది యాత్మయొక్క (చైతన్యము యొక్క) యంశము (భాగము) కాజాలదు. మఱియు జడరూపమగు గ్రాహ్యాంశము దృశ్యమగుటచే దానికి ఆత్మత్వము సిద్ధింపదు. దృశ్యమగునది ఆత్మ కానేరదు గదా! జడమని

చెప్పుటచే నయ్యది స్వప్రకాశకము, పరప్రకాశకము గూడ గానేరదు. కనుక, ఆత్మకు గ్రాహ్యాంశ మున్నదని యంగీకరించుచో, నది పైన జెప్పినట్లు చేతనమని గాని, జడమని గాని చెప్ప వలనుబడదు. అందుచే ఆత్మ యొక యంశముచే గ్రాహ్యము మఱియొక యంశముచే గ్రాహకము నగునని చెప్పదగదు.

యద్ధర్మా యః పదార్థో న తస్యైవేయా త్సకర్మతామ్ ।
న హ్యాత్మానం దహత్యగ్నిః తథా నైవ
ప్రకాశయేత్ ॥ ౧౩

అవ :- స్వరూపముచే గాని, అంశచే గాని ఆత్మ తెలియబడకపోవచ్చును. స్వగుణమగు జ్ఞానముచే తాను తెలియబడవచ్చును గదా! యను ప్రశ్న కిచట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ ఏది యే పదార్థము యొక్క యసాధారణ ధర్మమో యా ధర్మమున కాపదార్థము కర్మ కాదు. అగ్ని యందు దాహకత్వము, ప్రకాశము నను రెండు ధర్మములు గలవు. ఆ ధర్మము లితరపదార్థముల వ్యాపించి, వానిని దహించును, లేక ప్రకాశింపజేయును. అంతియేకాని, యా ధర్మము లగ్నిని వ్యాపించి యగ్నిని దహింపవు; ప్రకాశింప జేయవు. "అగ్ని తనను దహించుకొనును; ప్రకాశింప

జేయును - అనుట తగదుగదా! అగ్ని తనయందలి దాహకత్వాదిధర్మములకు తాను కర్మ గానట్లు ఆత్మయు తనయందలి జ్ఞానమునకు కర్మ గాడు (జ్ఞానముచే దెలియబడడు).

1

ఏతైనైవాత్మనాఽఽత్మానో గ్రహో బుద్ధే ర్నిరాకృతః।
అంశోఽప్యేవం సమత్వాద్ధి నిర్భేదత్వా న్న యుజ్యతే॥ ౧౪

తా॥ ఈ దృష్టాంతము చేతనే విజ్ఞాన (బుద్ధి) స్వరూపమగు నాత్మ తనచేతనే గ్రహింపబడునను బౌద్ధవాదము సయితము నిరాకరింపబడినది. స్వరూపము స్వరూపముచే గ్రాహ్యము కాకున్నను ఏకాంశముచే గ్రాహ్యము, అన్యాంశముచే గ్రాహకము గాదగునను కల్పనయు ఆత్మ నిరంశమయి యేకరూప మగుటచే యుక్తము గాదనియు పైన నిరాకరింపబడినది.

వి॥ బౌద్ధులు విజ్ఞానము (బుద్ధి) నే ఆత్మగా నంగీకరించి, దానికంటె వ్యతిరిక్తముగ బాహ్యముగ నేదియు లేదనియు, ఆ బుద్ధి క్షణక్షణము పుట్టి నశించు స్వభావము గల

1. ఇట 'ఆత్మనః' అనియు సాధుపాఠము వాణీవిలాసముద్రితపుస్తకమున గలదు. కాని యట్లు గ్రహించిన, ఛందోభంగము గలుగును. కాన, "ఆత్మానః" యని దీర్ఘఘటితపాఠము ఛాందస మని గ్రహింపనగును.

దనియు, అదియే గ్రాహ్య - గ్రాహకరూపమున భాసిల్లు చుండు ననియు చెప్పుదురు. ఆ బౌద్ధమత మిట నిరాకరింప బడినదని గ్రహించునది.

రెండవ శ్లోకమున గ్రాహ్యగ్రాహకములు సజాతీయ ములుగ నుండవలె ననునెడి నియమము ననుసరించి ద్రష్టయు చేతనుడును నగు ఆత్మచే ప్రకాశింపజేయబడెడి జగత్తంతయు చిన్మయ మగునని చెప్పబడినది. అనగా, దృశ్యము లేక గ్రాహ్యము చేతనమే యగుట పైన నిరూపింపబడినది. ఇపుడు గ్రాహ్యము చేతనము గాదని నిరాకరించుట ఎట్లు పొసగును? అని సందియము గలుగవచ్చును. కాని, యట పై నియమము ననుసరించి వ్యావహారికసత్త యందు భౌతిక రూప రసగంధాదులను గ్రహించు ఇంద్రియములు భౌతికములే యని చెప్పబడినవి. పారమార్థికసత్త యందే సర్వము చిన్మయ మని వివరింపబడినది. కాగా, నిట నిషేధము వ్యావ హారికసత్తావిషయకము అని గ్రహించుచో విరోధముండదు.

శూన్యతాఽపి న యుక్తైవం బుద్ధేరన్యేన దృశ్యతా।
యుక్తాఽతో ఘటవత్తస్యాః ప్రాక్సిద్ధేశ్చ వికల్పతః ॥ ౧౫

తా॥ పైన జెప్పినట్లు బుద్ధికి స్వగ్రాహ్యత్వమును నిరాకరించుటచేత బుద్ధి అన్యగ్రాహ్య మగుట నిరూపింపబడి నది. అట్లు గానిచో, బుద్ధి క్షణిక మను మాట పొసగదు

అగుచో, బుద్ధియు బుద్ధిగ్రాహకమును శూన్యమే కానిమ్ము. ఆ శూన్యమే ఆత్మతత్త్వము - అని చెప్పెడి శూన్యవాదిమత మిట నిరాకరింపబడుచున్నది.

పైన చెప్పఁబడిన కారణములచే బుద్ధికి స్వగ్రాహ్యత్వ మెట్లు యుక్తము గాదో అట్లే బుద్ధికిని, బుద్ధిగ్రాహక మగు ఆత్మకును శూన్యత్వము జెప్పుట యుక్తముగాదు. ఆత్మ అపరోక్షముగ నిరంతర మనుభూయమాన మగుచుండుటచే బుద్ధిగ్రాహక మగు ఆత్మ శూన్యము గాదు.బుద్ధికి స్వగ్రాహ్యత్వమును నిరాకరించినందున ఘటమెట్లు పరప్రకాశ్యమో యట్లే బుద్ధియు పరప్రకాశ్యము అనగా, స్వభిన్నసాక్షి ప్రకాశ్య మని యంగీకరించుట యుక్తము. ఇట్లు బుద్ధిగ్రాహకముగ నాత్మ నంగీకరించుటచే గ్రాహకమగు నాత్మ శూన్య మెన్నటికిని గాజాలదు. మరియు, స్వప్నజాగరములయందు బుద్ధి యున్న దనుటకును, సుషుప్తి యందా బుద్ధి లేదనుటకును (అనగా బుద్ధియొక్క భావాభావములకు) సాక్షి ఆత్మ. ఇట్టి యాత్మ బుద్ధి యొక్క వికల్పమునకు పూర్వమే సుషుప్తి యందు సాక్షిచైతన్యరూపమున నిరంతరము వెలుగొందు చుండుటచే ఆత్మ శూన్య మను వాదము నిరాధారము. సుషుప్తియందు ఆత్మ సాక్షిరూపమున వెలుగొందదని చెప్పుచో సుషుప్తి యసాక్షిక మగును. అట్టియెడ సుషుప్తి

యందలి "సుఖ మహ మస్వాప్సమ్" (నేను బాగుగ నిద్రించి తిని) "న కించి దవేదిషమ్" (నాకేమియు తెలియదు) యనెడి యీ యనుభవములను జాగ్రద్దశయందు పరామర్శిం చుట యుపపన్నము గాదు. కావున, బుద్ధివికల్పములకు పూర్వమే సుషుప్త్యనుభవములకు సాక్షియై యాత్మ యున్నా డని యంగీకరింపవలెను.

అవికల్పం తదస్త్యేవ యత్పూర్వం స్యాద్వికల్పతః ।
వికల్పోత్పత్తిహేతుత్వాత్ యద్యస్యైవ తు కారణమ్ ॥

తా॥ ఏ కార్యము దేనితో నియతముగ గూడియుండునో, యది దానికి కారణము. ఘట మనెడి కార్యము నియతముగ మృత్తుతో (మట్టితో) గూడియుండును. కనుక, ఘటరూప కార్యమునకు మృత్తు కారణము. కార్యమునకే వికల్ప మనియు పేరు. అట్టి కార్యరూప వికల్పమునకు బూర్వమే కారణము సిద్ధమై యుండుట లోకసిద్ధము. అట్టి కారణము నిర్వికల్పము. ఘటము వలెనే సవికల్పమగు బుద్ధియు నియతముగ సవికల్పమగు 'సత్' రూప కారణముతో గూడియున్నది. "బుద్ధిః అస్తి-విజ్ఞానం అస్తి" అని యీ రీతిగ బుద్ధి సదర్థముతో గూడి యనుభూత మగుచుండును. ('సత్' అనగా త్రికాలాబాధిత మగు సత్యము) కనుక, సవి కారమగు బుద్ధికంటె పూర్వమే నిర్వికారుడు సాక్షియు నగు నాత్మ యుండునని యంగీకరింపవలెను.

మఱియు శూన్యమే కారణమని చెప్పినచో, ఆ యా కార్యవిశేషముల(వికల్పముల) యుత్పత్తిని గూర్చి యా యా కారణవిశేషము లావశ్యకము (నియతము) లనెడి నియమముతో విరోధము సంభవించును. ఉదా :- కుండ యనునది యొక కార్యవిశేషము. దానిని చేయగోరువాడు నియతముగ మృత్తునే కోరును. అట్లే వస్త్రముల నేయువాడు నియతముగ తంతువులనే (నూలునే) కోరును. అట్లుకాక, మూలకారణము శూన్యమే యని చెప్పుచో నది సర్వత్ర సులభమే యగుటచే ఘటపటాది కార్యవిశేషముల యుత్పత్తికై మృత్ - తంతు రూప కారణవిశేషముల గోరవలసిన పని యుండదు. అనగా అట్టి మట్టి - నూలు మొదలగువాని నపేక్షింపకయే ఘటపటాదుల జేయవచ్చును. ఇట్టిది లోకవ్యవహారవిరుద్ధము. కారణము లేనిది కార్యముపుట్టదు గనుక వికల్పములగు కార్యముల కంటె నేది పూర్వమో, యట్టి కూటస్థ-అవికల్ప వస్తువు నియతముగ కారణమై యుండకతీరదు. కావున, జగత్కారణము శూన్యమని చెప్పుట యుక్తిసహము గాదు.

అజ్ఞానం కల్పనామూలం సంసారస్య నియామకమ్ ।
హిత్వాఽఽత్మానం పరం బ్రహ్మ విద్యాన్ముక్తం సదాఽభయమ్ ॥

అవ :- లోకమున కారణము వ్యాపారసహితముగ గన్పట్టును; కాన, నిర్వికారమగునది (నిర్వ్యాపారమైనది)

కారణము గాదు. పని చేసెడి కులాలాదులే కారణములుగ గన్పట్టుచున్నారు గదా! జగత్కారణముగ జెప్పెడి బ్రహ్మ కూటస్థుడు (నిర్వికారుడు) అని చెప్పుచున్నారు. కూటస్థుడగు బ్రహ్మ జగత్కారణ మెట్లగును? అను శంక కిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

అనాదియగు అవిద్యయే కూటస్థప్రత్యగాత్మరూపుడగు బ్రహ్మయందు సర్వకల్పనలకు మూల మగుచున్నది. అనగా, అవిద్యయే నిర్వికారచైతన్యస్వరూపుడగు బ్రహ్మయందు సవికారజగద్రూపము భాసించుటకు హేతువగుచున్నది. కాన, జగత్తున కంతటికి బ్రహ్మ యధిష్ఠానకారణము. ఆ యధిష్ఠానమునందే యజ్ఞానముచే జగత్తు ఆరోపిత మగుచున్నది. రజ్జువునందు కల్పితమగు సర్పమునకు రజ్జు వధిష్ఠానమై కారణ మగునట్లు బ్రహ్మయందు కల్పితమగు జగత్తునకు బ్రహ్మ యధిష్ఠానమై కారణ మగుట యుక్తము. కావున సధిష్ఠానమగు బ్రహ్మయందు జగద్రూపమగు సంసారమును నియమించునది అజ్ఞానమే యగును. ముముక్షువు శాస్త్రగురూపదేశముల వలన నీ యజ్ఞానమును విడిచి భయరహితము, నిష్ప్రపంచము నగు పరబ్రహ్మను అనుసంధానింప వలయును.

వి :- ఈ యజ్ఞానము సర్వదా కార్యసహితముగనే భాసింపుచుండ, అజ్ఞానవిశిష్టమగు బ్రహ్మనే ప్రత్యగ్రూప

ముగ గ్రహింపనగును. నిర్విశేషమగు బ్రహ్మను ప్రత్య గ్రూపముగ గ్రహించుట యెట్లు? అని శంకింపరాదు. యథార్థజ్ఞానముచే సర్పాదిరూపకార్యసహితముగ భ్రాంతిని లేక అజ్ఞానమును విడిచి యథార్థమగు (సర్పాదివికారరహిత మగు) రజ్జువును గ్రహించుట లోకసిద్ధము. కాన, అజ్ఞానము తన కార్యములతో పాటు పుట్టుచు నశించుచు నుండును. ఆ యజ్ఞానము యొక్క భావాభావములకు సాక్షియై ఆత్మ తుదకు శేషించి భాసిల్లును.

"అధిష్ఠానావశేషోహి నాశః కల్పితవస్తునః"

అను నభియుక్తోక్తియు నిందులకు ప్రమాణము. తనయందు కల్పితకార్యములను బట్టియే ఆ కార్యములకు సాక్షిత్వము గూడ నాత్మయందు కల్పితము. అందుచే కల్పితవస్తువులు నశించినంతనే ఆత్మయందలి సాక్షిత్వము గూడ తొలగి పోవును. ప్రపంచము అజ్ఞానమూల మగుటచే జగత్తుకు అజ్ఞా నము ఉపాదానకారణము. కల్పితమగు నా జగత్తునకు అధిష్ఠాన మగుటచే జగత్తుకు అజ్ఞానము ఉపాదాన కారణము. బ్రహ్మ వివర్తోపాదాన కారణము. కావున, శాస్త్రగురూపదేశాదులచే అజ్ఞానమును నశింపజేసి కార్యకారణరూప ప్రపంచసంగరహి తుడు, అద్వయుడు, అభయ స్వరూపుడు నగు బ్రహ్మ తానే యని యను సంధానము చేసికొన నగును. పై కారణములచే

బ్రహ్మ కూటస్థు డయియే (నిర్వ్యాపారు డయియే) జగత్కారణ మనుటతో విరోధ మేమియు లేదు.

జాగ్రత్స్వప్నౌ తమోబీజం సుషుప్త్యాఖ్యం తమోమయమ్।
అన్యోన్యస్మిన్నసత్త్వాచ్చ నాస్తీత్యేతత్త్రయం త్యజేత్॥
౧౮

అవ :- సంసార నియామకము అజ్ఞానము; ఆ యజ్ఞానమును విడిచి, ఆత్మను బ్రహ్మనుగా తెలిసికొనవలయు నని చెప్పబడినది. అయితే, సంసార మన నేది? దానికి యజ్ఞాన మెట్లు కారణ మగును? ఆ యజ్ఞానమునుండి ఆత్మను వివేకించి తెలిసికొనుట యెట్లు? యను ప్రశ్నల కిట సమాధానము జెప్ప బడుచున్నది.

తా॥ స్థూలముగ గోచరించు జాగ్రదవస్థయు, సూక్ష్మముగ గోచరించు స్వప్నదశయు సంసార మనబడును. ఈ రెండింటికి అజ్ఞానప్రాయమగు సుషుప్తి కారణము. (ఇట “తమోబీజం” అని చెప్పక “తమోమయమ్” అని మయట్ప్రత్యయమును బ్రయోగించుటవలన అజ్ఞానము స్వతంత్రకారణము గాదను విషయము సూచితము. “తమోమయం” అనగా అజ్ఞానప్రాయ మని యర్థము. అనగా, చిదాభాససహితమైన యజ్ఞానము కారణమని యర్థము.) ఇట్లు కార్యకారణస్వరూపమును జెప్పి వానిని విడుచు విధానమిపుడు చెప్పబడుచున్నది.

ఈ స్థూల సూక్ష్మకారణావస్థలు మూడును ఒకదాని యందొకటి యుండవు. జాగ్రద్దశయందు స్వప్నసుషుప్తులు గాని,అట్లే స్వప్న సుషుప్తిదశలయందు తదితరములు గాని భాసింపవు.అందుచే నివి త్రికాలాబాధ్యములు కావు.వీనిలో నన్నిటియందును ('అస్తి'యని)సత్త్వ మనుగత మగుచునే యుండును.అట్లనుగతమయ్యెడి సత్త్వము(సద్రూపుడగు ఆత్మ) త్రికాలాబాధ్యము.మరియు నివి (జాగ్రత్స్వప్నాదులు)దృశ్యములు. కావున,రజ్జువునందు కల్పితములై దృశ్యములుగ గోచరించెడి సర్ప-జలధారాదులవలె వీనిని గూడ, మిథ్య యని (వాస్తవికములు గావని)గ్రహించి వీనిని త్యజింపవలెను-అనగా వీనికంటె వ్యతిరిక్తముగ త్రికాలాబాధ్య సచ్చిద్రూపుడగు ఆత్మను వివేకించి(శోధించి) తెలిసికొనవలెను.

ఆత్మబుద్ధిమనశ్చక్షురాలోకార్థాదిసంకరాత్ ।
భ్రాన్తిః స్యాదాత్మకర్తేతి క్రియాణాం సన్నిపాతతః॥ ౧౬

అవ :- త్యజేత్ (విడిచిపెట్టవలయును)అనుటచే ఆత్మ కర్తృత్వ మనెడి వికారము గలవాడుగ ప్రతీతుడగుచున్నాడు. అట్టి యాత్మ నిర్వికారబ్రహ్మస్వరూపు డెట్లగును?అను శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ దేహము,బుద్ధి,మనస్సు, నేత్రము,ప్రకాశము, దేశకాలాదులు-ఇవి యొకదానియందొకటి పరస్పరము అధ్య

స్తము లగుటవలన క్రియ లేర్పడుచున్నవి. ఇట్లు వీనియం దేర్పడిన క్రియలను జూచి వీని కధిష్ఠానభూతు డగు ఆత్మ కూటస్థుడయ్యును సవ్యాపారు డను ప్రతీతి భ్రాంతి మూలమున కలుగుచుండును. కావ, ఆత్మ కర్త యను ప్రతీతి భ్రాంతి మూలకము. ఆత్మ స్వయముగ నిష్క్రియు డగుటచే నిష్క్రియబ్రహ్మస్వరూపు డగుట యుక్తమే.

నిమీలోన్మీలనే స్థానే వాయవ్యే తే న చక్షుషః।
ప్రకాశత్వాన్మనస్యేవం బుద్ధౌ నస్తః ప్రకాశతః॥ ౨౦

ఒక వస్తువు యొక్క ధర్మము నింకొకదాని యందారోపించువిషయమై దృష్టాంత మీయబడుచున్నది.

కన్నులు మూయుట(నిమీలనము), తెఱచుట(ఉన్మీలనము), అను క్రియలు వాయువుకు సంబంధించినవి. కాని, నేత్రమునకు సంబంధించినవి కావు. ఏలయన, వాయువు, క్రియాత్మకము. నేత్రేంద్రియము ప్రకాశరూపము. కావ, నేత్రమునందు జరిగెడిఉన్మేషనిమేషాదిక్రియలు వాయువుయొక్క కార్యములే యగును. కాని "కన్ను మూసికొనినది, తెఱచి కొనినది" యని యీ రీతిగ క్రియలు నేత్రమునందే యధ్యస్తములు[ఆరోపితములు)అగుచున్నవి. దీనికి అన్యవస్తువునందు అన్యధర్మారోపమునెడి యధ్యాసయే కారణము. నేత్రము వలెనే మనోబుద్ధులు గూడ ప్రకాశస్వరూపములే గాని క్రియాత్మకములు కావు. క్రియాత్మకత్వ మనునది ప్రాణధర్మము. అయినను నేత్రము

నందు వలనే ప్రకాశస్వరూపములగు మనోబుద్ధులందు గూడ "చంచలం మనః," "స్థిరా బుద్ధిః" ఇత్యాది ప్రతీతుల ననుసరించి ప్రాణధర్మ మగు క్రియాత్మకత్వము ఆరోపింపబడుచున్నది.

సంకల్పాధ్యవసాయే తు మనోబుద్ధ్యోర్యథా క్రమాత్।
నేతరేతరధర్మత్వం సర్వం చాత్మని కల్పితమ్॥ ౨౧

అవ :- మనోబుద్ధులకు గల యసాధారణ ధర్మముల నిరూపించుచు నీ ప్రాసంగిక విషయ ముపసంహరింప బడు చున్నది.

తా॥ సంకల్పము మనోధర్మము. అధ్యవసాయము (నిశ్చయము) బుద్ధియొక్క ధర్మము. ఇవి వీనియొక్క యసాధారణ ధర్మములు. అందుచే మనోధర్మమగు సంకల్పము బుద్ధికిగాని, బుద్ధిధర్మమగు నిశ్చయము మనస్సునకు గాని, యుండవు. అనగా, నొకదానిధర్మము మఱియొకటి గలిగి సాంకర్యము బొందవు. అట్లే కూటస్థుడు, అసంగుడునగు నాత్మకు కర్తృత్వ మెన్నడు లేదు. అవిద్యామనోబుద్ధ్యాదులు జడము లగుటచే వానికి స్వతంత్రముగ కర్తృత్వము లేదు. జడములకు స్వతంత్రముగ కర్తృత్వ మున్నదని యంగీకరించుచో, రథశకటాదులు వాని యంతటనవి పురుషప్రేరణ లేకయే నడువవలసివచ్చును. మఱియు జడములగు అవిద్యాదులకును, అజడమగు నాత్మకును

వాస్తవికమగు సంబంధ మేదియు నుండదు. వానికి భ్రాంతి కల్పితసంబంధమే(ఆధ్యాసిక సంబంధమే) యని యంగీకరింప వలెను. కాన, నాత్మయందు గన్పట్టెడి యీ సంసారబంధము ఆధ్యాసికసంబంధమూలమే గాని, వాస్తవికము గాదు. కనుక, నాత్మ యెల్లపుడు అద్వయ-నిష్క్రియ బ్రహ్మస్వరూపుడగుట సిద్ధము.

స్థానావచ్ఛేదదృష్టిః స్యా దింద్రియాణాం తదాత్మతామ్।
గతా ధీ స్తాంహి పశ్యన్ జ్ఞో దేహమాత్ర ఇవేక్ష్యతే॥

౨౨

అవ :- పైన "దేహ-ఇంద్రియ-మనోబుద్ధులే యాత్మలు, శూన్యమేయాత్మ"-యను వాదములు నిరాకరింపబడి, యాత్మ వానికంటె, విలక్షణుడని నిరూపింపబడినది. ఇపుడు, "దేహాదుల కంటె, విలక్షణు డయ్యును ఆత్మ దేహసమ పరిమాణము గల వాడు"-అను జైనసిద్ధాంతమును బట్టి ఆత్మకు పరిచ్ఛిన్నత్వము ప్రాప్తించుచున్నది. అట్లు ఆత్మ పరిచ్ఛిన్నుడగుచో నపరిచ్ఛిన్న బ్రహ్మస్వరూపు డెట్లగును? పరిచ్ఛిన్నవస్తువు బ్రహ్మ కానేరదు గదా!! మఱియు ఆత్మకంటె కల్పకుడు వేరొకడు లేనందునను, పరిచ్ఛిన్నుడగునట్టి యాత్మ యందు సర్వము కల్పితమని చెప్పుట యుక్తము కాదు గనుకను, ఆత్మ సర్వకల్పనములకు

నాధారము కానేరడు-అను శంక కిట సమాధానము చెప్ప బడుచున్నది.

తా॥ ఇంద్రియములు బాహ్యదేహావయవ గోళకముల ద్వారా బాహ్యార్థములను దర్శింపగలవు గాని, స్వయముగ నా యా వస్తువుల దర్శింపలేవు. నేత్రేంద్రియము గోళకపరి చ్ఛిన్నమగుచు గోళకతాదాత్మ్యమును జెంది యా యా వస్తు వుల దర్శింపజేయుచు గోళకసమపరిమాణము గలది యగును. త్వగింద్రియము దేహతాదాత్మ్యముచే దేహసమపరిమాణము గలది యగును.ఇట్లే ఇతరేంద్రియములును. అట్టి దేహేంద్రి యములతో తాదాత్మ్యము నొందిన బుద్ధిని ప్రకాశింపజేయుచు జ్ఞానస్వరూపుడగు నాత్మ తాను స్వయముగ బరిచ్ఛిన్నుడు (పరిమాణముకలవాడు) కాకపోయినను, దేహసమపరిమాణము గలవానివలె భ్రాంతిచే ప్రతీతు డగుచుండును. కాన, ఆత్మకు దేహసమపరిమాణ మనునది భ్రాంతివ్యవహారమూలము. అట్లుగాక, దేహసమపరిమాణుడనుచు ఆత్మకు మధ్యమపరి మాణ మంగీకరించుచో మధ్యమపరిమాణము గల ఘటాదుల వలె నాత్మయు సావయవుడును, కావున, అనిత్యుడును గావలసి వచ్చును. అనిత్యుడగుచో ఆత్మయు దేహముతోపాటు నశించు నని చెప్పవలెను. అట్లు నశించు నని చెప్పుచో, పారలౌకిక స్వర్గాదిఫలముల నుద్దేశించి యజ్ఞాదులయందు ప్రవృత్తి

యసంభవ మగును.ఇట్లు దేహ–అంతఃకరణాద్యుపాధులసంబంధము లేక యాత్మకు స్వయముగ పరిచ్ఛిన్నత్వము సంభవింపదు గాన,స్వయముగ నపరిచ్ఛిన్నుడగు ఆత్మకు బ్రహ్మత్వముపపన్నమే యగును.అవయవశూన్యుడైన యాత్మకు వాస్తవముగ నుపాధులతో నెట్టి సంబంధముండదు గనుక, అసంగుడు, అపరిచ్ఛిన్నుడును నగు నాత్మయందు సర్వము కల్పితమని చెప్పుట యుక్తమే యగును.

క్షణికం హి తదత్యర్థం ధర్మమాత్రం నిరంతరమ్।
సాదృశ్యాద్దీపవ త్తద్ధీ స్తచ్ఛాన్తిః పురుషార్థతా॥ ౨౩

అవ :– ఆత్మ దేహసమ(మధ్యమ)పరిమాణము గలవాడనెడి జైనమతనిరాకరణముచే ఆత్మకనంతత్వము ప్రాప్తింప,దానిని సహింపక శాక్యులు(బౌద్ధులు)ఇట్లాక్షేపించుచున్నారు.

తా॥ జ్ఞానము, జ్ఞేయము–ఈ రెండును క్షణికములు;ప్రతిక్షణము పుట్టుచు,నశించునట్టివి. ఇవి ధర్మమాత్రములు(వస్తుమాత్రములు);అనగా వీనికి చిరస్థాయి యగు నధిష్ఠానము లేదు. ఆ జ్ఞానధార నిరంతరమై భాసించుటచే విచ్ఛిన్న మయినట్లు గోచరింపదు.అయినను ప్రతిక్షణము పుట్టుచు నశించునేని'అదియే యిది'యనియు,'స్వప్నాదుల దర్శించిన యాతడే నేను'

అని యీ రీతిగ దృశ్యమును గూర్చియు,ద్రష్టను గూర్చియు ప్రత్యభిజ్ఞ యెట్లు పొసగును?-అను ప్రశ్నకు తావు లేదు. ఆ దీపమే యీ దీపము-అనునట్లు అతిసాదృశ్యమువలన అదియే యిది యను జ్ఞానము కలుగును. అట్లు నిరంతరము జ్ఞానజ్ఞేయములు భాసించుటగాని,వానిని గూర్చిన యవివేకము తొలగుట గాని పురుషార్థము(మోక్షము)అని చెప్పబడును.

స్వాకారాన్యావభాసం చ యేషాం రూపాది విద్యతే।
యేషాం నాస్తి తతశ్చాన్య తూపర్యాసంగతి రుచ్యతే॥
౨౪

అవ:- దూషణవిభాగజ్ఞానమునకై యిపుడు బౌద్ధమత భేదము వివేచించి ప్రదర్శింపబడుచున్నది. బాహ్యరూపాదివస్తువులు వానికంటె భిన్నమగు జ్ఞానముచే భాసింపజేయబడునని కొందఱు బౌద్ధులు చెప్పుదురు. జ్ఞానమాత్రమే కాని బాహ్యరూపాదివస్తువులు లేవని కొందఱు చెప్పుదురు. మఱికొందఱు జ్ఞానము గూడలేదు; సర్వము శూన్యమని చెప్పుదురు. పై మూడు మతములలో బాహ్యార్థము గలదనెడి మొదటి మతము యుక్తము గాదని చెప్పబడుచున్నది.

బాహ్యాకారత్వతో జ్ఞప్తేః స్మృత్యభావః సదా క్షణాత్।
క్షణికత్వాచ్చ సంస్కారం నైవాధత్తే క్వచిత్తు ధీః॥
౨౫

తా॥ (పై బౌద్ధమతానుసారము) జ్ఞానమే జ్ఞేయ-బాహ్య విషయాకారముగ పరిణమించుననని చెప్పవలెను. మఱియు జ్ఞాత-జ్ఞానము-జ్ఞేయము సర్వము క్షణికమే కావున, నెప్పుడును స్మృతియే లేకపోవును. మఱియు క్షణిక మగుటచేతనే బుద్ధియు నెప్పటికప్పుడు నశించుచు పుట్టుచు నుత్తరకాలీన బుద్ధియందు సంస్కారమును ఎప్పుడును గలిగింపజాలదు.

వి:- జ్ఞానమే బాహ్యవస్త్వాకారముగ పరిణమించు నని చెప్పవలెను. ఏలన-జ్ఞేయమగు నా వస్తువునకు ఉత్పత్తికి బూర్వము జ్ఞానముతో సంబంధములేదు. ఆ వస్తువు ఉత్పన్నమైన తరువాత గూడ నది క్షణికమగుటచే దానికి జ్ఞానముతో సంబంధము లేదు. (అది జ్ఞానమునకు విషయము గాదు). అట్లు జ్ఞానముతో సంబంధింపని విషయ మెప్పుడును ప్రత్యక్షము గాజాలదు. కాని, వస్తు ప్రత్యక్ష మగుచునే యున్నది. అందుచే నది ధూమముచే వహ్నివలె నిత్యము అనుమితము (అనుమేయము) అగుచుండు ననియు చెప్పరాదు. ఇట్లు వస్తుప్రత్యక్షమున కన్యథా ఉపపత్తి లేనందున, జ్ఞానమే జ్ఞేయబాహ్య వస్త్వాకారముగ బరిణమించు నని చెప్పవలసియుండును. అట్లు చెప్పినచో బాహ్యఘటాది వస్తువులు దానికంటె భిన్నమగు జ్ఞానముచే భాసింపజేయబడు నను వాదము పరాస్తమై, జ్ఞానమాత్రమే కాని, బాహ్యఘటాదివస్తువులు లేవనెడి విజ్ఞానమాత్రాస్తిత్వవాదమున బ్రవేశించుట యగును.

విజ్ఞానవాదియు జ్ఞాత యగు బుద్ధికి క్షణికత్వ మంగీకరించును. బుద్ధి క్షణక్షణము నశించి పుట్టుచుండుటచే పూర్వ క్షణమున నుండెడి బుద్ధి యుత్తర క్షణమున నుండెడి బుద్ధితోఁ సంబంధింపదు. గాన, తనచే ననుభూతము లయిన పదార్థములయొక్క సంస్కారమును ఉత్తర క్షణవర్తియగు బుద్ధియందు నిలుపఁజాలదు. అట్టియెడ పూర్వానుభూతములగు బదార్థముల గూర్చిన స్మృతి యెన్నటికిని కలుగనేరదు. అంతియే కాదు. స్మృతికి కారణము సంస్కారము. సర్వము క్షణికమగుటచే బుద్ధి యా వస్తువిషయక సంస్కారమును, తన యందును (బుద్ధియందును) కలిగించుకొననేరదు. కాని, స్మృతి కలుగుట యందఱకును అనుభవసిద్ధము. కాన, విజ్ఞానాత్మవాదము గూడ గ్రాహ్యము గాదు. ఈ ప్రకారమే శూన్యవాదము గూడ యుక్తివిరుద్ధ మగుటచే ఆదరణీయము గాదు.

ఆధారస్యాప్యసత్త్వాచ్చ తుల్యతా నిర్నిమిత్తతః।
స్థానే వా క్షణికత్వస్య హానం స్యా న్న తదిష్యతే॥ ౨౯

అవ:- పూర్వశ్లోకమున గల "క్వచిత్" అను పదము యొక్క యర్థమే అనగా, బుద్ధి సంస్కారము నెక్కడను కలిగింపక పోవలె ననెడి విషయమే యుట స్పష్టము జేయబడుచున్నది. బౌద్ధులు బుద్ధికి నెట్టి యాధారమును(సాక్షిని)అంగీకరింపరు. అందువలన పూర్వక్షణవర్తి జ్ఞానమునకు ఉత్తరక్షణ

వర్తి జ్ఞానము తుల్యము—అనుటకు కారణ మేమియు జెప్పుటకు వీలులేదు. అట్లుగాక యీ పూర్వాపరజ్ఞానములకు తుల్యత్వమును సంపాదించుటకై ఏదియేని యాధార మంగీకరించుచో నపుడు విజ్ఞానము క్షణికము గాకపోవలసి వచ్చును. అట్లు చెప్పుట వారి కిష్టము గాదు.

vi. బుద్ధి సంస్కారమును గలిగించునపుడు ఆ సంస్కారమున కాధారమైన ఆత్మ గాని అంతఃకరణముగాని లేనందున, బౌద్ధబాహ్యవాది మతము దూషింపబడినది. అట్టి యాధారము లేనందున పూర్వాపరజ్ఞానములకు తుల్యత్వ ముపపన్నము కానందున సాదృశ్యము వలన ఆ వస్తువే యిదియనెడి ప్రత్యభిజ్ఞ గలుగు ననెడి వాదము గూడ పరాస్తము జేయబడినది. ఇకమీద జేయబడు దూషణము క్షణికవిజ్ఞానమాత్రవాదము నందును సమానమని తెలియునది.

పూర్వాపరజ్ఞానములకు సాదృశ్య మున్నదని చెప్పుచో నా సాదృశ్యము దేనిని బట్టి చెప్పవలసియుండును? లోకమున గుణములను బట్టి లేక అవయవములనుబట్టి యిది దానితో సమానమని సాదృశ్యవ్యవహారము సిద్ధించుచున్నది. ఈ విజ్ఞానములు నిర్గుణములు, నిరవయవములును. అందుచే గుణములను బట్టిగాని, అవయవముల బట్టిగాని వీనికి సాదృశ్యము ఘటింపదు. మఱియు, దర్శించెడి నీవును, (ద్రష్టయును) క్షణిక మగుటచే పూర్వోత్తరకాలము నందలి యీ విజ్ఞానములు

సమానములని గుర్తించెడి యొకే ద్రష్ట యుండమిచేసి విజ్ఞాన ములకు సాదృశ్యము సిద్ధింపదు. అట్లు తుల్యత్వమే సిద్ధింప నప్పుడు సాదృశ్యమూలకమగు 'అదియే యిది' యను ప్రత్య భిజ్ఞయు లేదు. అట్లుగాక, పూర్వాపర క్షణ విజ్ఞాన సాదృశ్య మును దర్శించెడి ద్రష్ట యొక్కడే యున్నపుడు సంస్కార స్మృతులు సిద్ధించును గనుక, అందుకై స్థాయి యగు ద్రష్ట నంగీకరించుచో వారి క్షణికత్వవాదమునకు జలాంజలి యీయ వలసియుండును. అట్లిచ్చుటకు వారంగీకరింపరు.

శాంతేశ్చాయత్నసిద్ధత్వా త్సాధనోక్తి రసంగతా।
ఏకైకస్మిన్ సమాప్తత్వా చ్ఛాన్తే రన్యానపేక్షతా॥
౨౭

అవ :- "సర్వం క్షణికం, సర్వం క్షణికమ్" అనెడి నిరంతర భావన చే జగత్తు శాశ్వత మనెడి భ్రాంతి శాంతించు టయే ముక్తి యనెడి బౌద్ధవాద మిపుడు నిరాకరింపబడు చున్నది.

తా॥ ప్రతి పదార్థము క్షణక్షణము నశించి మఱల పుట్టుచుండు ననెడి క్షణికవాదమందు పదార్థములు శాశ్వతము లనెడి భ్రమ యొక్క నివృత్తి యప్రయత్నముగనే లభించు టచే నా భ్రమ శాంతించుటకై యది యన్యము నపేక్షింపదు. మఱియు నట్లు క్షణక్షణము పుట్టి నశించెడి పదార్థములకు

సాంతత్యము(అవిచ్ఛిన్నత్వము)వాస్తవికము గానందునను, అట్టి పదార్థముల విషయమై స్థాయిత్వభ్రాంతియే యుపపన్నము గానందునను, ఉన్నదని చెప్పినను పదార్థములు క్షణికము లగుటచే స్థాయిత్వభ్రాంతి స్వయముగ-అన్య నిరపేక్షముగనే-శాంతించుచుండుట వలనను, ఆ స్థాయిత్వభ్రాంతి (పదార్థములు శాశ్వతము లనెడి భ్రమ) శాంతించుటకై యన్య యోగాది సాధనాపేక్ష యనావశ్యక మగును. కనుక, నీ క్షణికవాదమందు స్థాయిత్వభ్రాంతిశాంతియే మోక్ష మను మాట పొసగదు.

అపేక్షా యది భిన్నేఽపి పరసంతాన ఇష్యతామ్।
సర్వార్థే క్షణికే కస్మిం స్తథాఽప్యన్యానపేక్షతా॥ ౨౮

తా॥ ఈ బౌద్ధవాదము ననుసరించి పదార్థము లన్నియు క్షణికములగుచో, లోకవ్యవహారమునందును సాధ్య సాధన భావము పొసగదు. అన్నియు (కార్యములు-కారణములు) క్షణికము లగుటచే కార్యకారణము లత్యంతభిన్నము లగును. అందుచే, కార్యము కంటె నియతముగ పూర్వమందు కారణముండవలె ననెడి నియమమునకు భంగము వాటిల్లును. కార్యము దధి (పెరుగు); దానికి గారణము క్షీరము-ఇవి రెండు నత్యంతవిలక్షణములగును. కార్యకారణములు అత్యంత విలక్షణము లయినను దధిరూప కార్యము క్షీరరూపకార

ణమును గోరునట్లు అత్యంత విలక్షణమగు ఇసుమును గూడ కారణముగా నపేక్షించి యిసుము నుండియు దధిరూపకార్యము పుట్టవలసియుండును. కాని, యిది లోకవిరుద్ధము. అందుచే క్షణికము లగుచు విలక్షణములయినను,లోకప్రసిద్ధి ననుసరించి కొన్ని కొన్ని కార్యములు (దధి మొ॥) కొన్ని కొన్ని కారణముల (క్షీరము మొ॥) నపేక్షించునని చెప్పవలదు రేని, క్షణికమగుటచేతనే దధియు బూర్వక్షణమున నుండెడి క్షీరమునైనను దనకు గారణముగా నపేక్షించుట తగదు.

తుల్యకాలసముద్భూతా వితరేతరయోగినౌ।
యోగాచ్చ సంస్కృతో యస్తు సోఽన్యం హ్యపేక్షితు మర్హతి ౨౯

తా॥ ఏకకాలమందు బుట్టెడివి పరస్పర సంబంధము కలవి యగును. ఉదా॥ అంకురము, మేఘము-ఇవి యొకేకాలమున బుట్టి పరస్పరసంబంధము గలవి యగును. అందు అంకుర మనెడి కార్యము మేఘసంబద్ధమై వృష్ట్యుదకముచే సంస్కృతమై పెరుగును. అట్లు అంకురము అన్యమగు మేఘోదకము నపేక్షింపవచ్చును. కాని క్షణికములగు వస్తువులు భిన్నభిన్నకాలములందు బుట్టునవి యగుటచే పరస్పర సంబంధము లేనందున వానికి బరస్పరము ఉపకార్యోపకారక భావము లేదు. అందుచే నివి యన్యము నపేక్షింపజాలవు.

వృషాధ్యాసస్తు యత్ర స్యాత్తన్నాశ స్తత్ర నో మతః।
సర్వనాశో భవేద్యస్య మోక్షః కస్య ఫలం వద॥ ౩౦

అవ :- ఇట్లు క్షణికవాదమును ఖండించి పిదప శూన్య వాదమును నిరాకరించుటకు ముందు స్వమతము యుక్తమని నిరూపింపబడుచున్నది.

తా॥ ఏ బ్రహ్మయందు అవిద్యావశమున 'నేను కర్తను, నేను భోక్తను'-అని యీ రీతిగా కర్తృత్వాదిరూప సంసారము ప్రతిభాసించునో, బ్రహ్మయందారోపితమగు ఆ సంసారము, 'అహం బ్రహ్మాస్మీత్యాది మహావాక్యజన్య బ్రహ్మాత్మైక్య జ్ఞానముచే ఆ బ్రహ్మయందే లయము చెందునని మా (వేదాంతుల)మతము. అనగా, అజ్ఞానవశమున సంసారబంధ మనుభవించువానికి జ్ఞానముచే బంధనివృత్తి గలిగి శుద్ధ-ఆత్మ స్వరూపానుభవము నొందుటయే మోక్షమనెడి వేదాంతిమతము సమంజసమను భావము. శూన్యవాది మతమున అధిష్ఠానమగు బ్రహ్మగాని, బ్రహ్మయందారోపితమగు సంసారముగాని, సంసారబంధ మనుభవించు భోక్తగాని-యెవరును లేనందున సర్వము శూన్యమగుటచే మోక్షరూపఫల మెవరికి గలుగును?

అస్తి తావత్స్వయం నామ జ్ఞానం వాత్మాన్య దేవ వా।
భావాభావజ్ఞత స్తస్య నాభావ స్త్వధిగమ్యతే॥ ౩౧

అవ :- పరమార్థస్వభావముగల యాత్మ యున్నదని

చెప్పుటకు ప్రమాణము లేనందున సర్వనాశరూపమోక్షమునే తప్పక యంగీకరింపవలసియుండుననెడి శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ 'నేను' (స్వయం) అనునది యొకటి యున్నది. ఇది సర్వవాదిసమ్మతమైన విషయము. అయితే ఆ 'నేను' అనునది జ్ఞానమా? ఆత్మయా? లేక శూన్యమా? యనునెడ మాత్రమే వివాదము. కాని, యా 'నేను' అనునది లోక సిద్ధాంతముల యొక్క భావాభావముల దెలిసికొను సాక్షిగ నుండుటచే నది (నేను) శూన్యమని చెప్పుట ప్రామాణికము గాదు. అది (నేను) సాక్షియని యంగీకరింపవలెను. లేనిచో జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తుల దర్శించెడి సాక్షి యగు స్థిరవస్తువు లేనందున సర్వలోక వ్యవహారమునకు లోపము వాటిల్లును.

యేనాధిగమ్యతేఽభావస్తత్సత్త్వాన్న చేన్భవేత్।
భావాభావానభిజ్ఞత్వం లోకస్య స్యాన్న చేష్యతే॥ ౭౨

అవ :- లోకమునందలి భావాభావములను దర్శించు సాక్షి లేడను విషయము (సాక్షియొక్క అభావము) గూడ నింకొకరికి భాసింపవచ్చును గదా యను శంకకిట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ ఏమియు లేదు (అభావము) అను యెవడు తెలిసికొనునో యతడు 'సత్'రూపుడే (త్రికాలాబాధ్య స్వరూపుడే)

కావలెను. అతడే భావాభావరూప సర్వవ్యవహారసాక్షి. అట్టి సాక్షి లేడనునెడ 'ఇది యున్నది-ఇది లేదు' అనెడి యీ భావాభావవ్యవహార ముపపన్నము గానేరదు. సర్వము శూన్య మగుటచే నీ వ్యవహారమునకు లోపము గలిగినను క్షతి లేదని సాక్షిని నిరాకరించుటయు పొసగదు. ఎవడు నిరాకరించుచున్నాడో, ఆ నిరాకర్త యొక్క స్వరూపమే సాక్షి. కాన సాక్షిని నిరాకరించుట యనగా దన్ను దాను నిరాకరించుకొనుటయే యగును. అది స్వానుభవవిరుద్ధము గదా! కాన, భావాభావముల దర్శించెడి సాక్షి గలడని యంగీకరించుట యుక్తము.

సదసత్సదసచ్చేతి వికల్పాత్ప్రాగ్యదిష్యతే।
తదద్వైతం సమత్వాత్తు నిత్యం చాన్యద్వికల్పితాత్॥ 33

అవ :- పూర్వము భావాభావవిభాగమును దెలిసికొనునది యొకటి గలదని చెప్పబడినది. దానిని విశేషించి నిర్ధారించుటకై తత్స్వరూప మిపు డుపపాదింపబడుచున్నది.

తా॥ సాక్షి, జగత్తు-ఇవి 'సత్' అగునా? 'అసత్' అగునా? లేక సదసద్రూపములా? యనెడి వివాదములు గలవు. అయితే, యీ వికల్పములు దేని నుద్దేశించి కలుగుచున్నవో యది యీ వివాదముల కాధారము కావలెను. వివాదములు

నిరాలంబములు కాజాలవు కదా! కాన, ఆ వికల్పములు కలుగుటకు బూర్వము వాని కాలంబునఁ మేది స్వయంసిద్ధమై కలదో యది నిర్వికల్పము; వికల్పములకంటె బూర్వము నై షమ్యరహిత మగుటచే నది సమము. (ఏకము). ద్వైతజడ విలక్షణ మగుటచే జ్ఞానస్వరూపము; అద్వైతము. కాన, అనంతము. మఱియు నిత్యము.అనగా కూటస్థము.(నిర్వికారము) కూటస్థత్వము చెప్పుటచే దుఃఖాభావము సూచితము. దాన, ఆనందరూపత్వము ధ్వనితము. కాన, ఆత్మతత్త్వము సత్య జ్ఞానానంతానందరూప మగుట అనుభవసిద్ధ మగుటచే దానిని నిరూపించుటకై ప్రమాణాంతరావశ్యకత లేదు.

వి :- సత్=మూడు కాలముల యందుండునది (కాల త్రయాబాధ్యము). అసత్=మూడు కాలముల యందు లేనిది (శూన్యము-శశశృంగాదికము)

వికల్పోద్భవతోఽసత్త్వం స్వప్నదృశ్యవదిష్యతామ్।
ద్వైతస్య ప్రాగసత్త్వాచ్చ సదసత్త్వాదికల్పనాత్॥ 38

అవి :- నానావిధములుగా ద్వైతము ప్రత్యక్షసిద్ధమై యుండ, అద్వైతమెట్లు సిద్ధించు నను శంకకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ వికల్పరూపమున బుట్టుట చేతను, సత్, అసత్, సదసత్-అనెడి యీ వికల్పములకంటె బూర్వము లేనందునను

నానావిధ బాహ్యప్రపంచరూపద్వైతము స్వప్నప్రపంచము వలె మిథ్య యగును (ద్వైతం న పరమార్థ సత్, దృశ్యత్వాత్, స్వప్నదృశ్యవత్) కాన, దృశ్యము కానిదియు, వికల్పములకంటె బూర్వము వానకాధారముగా నుండెడి యాత్మతత్త్వము నిత్యము; సత్యము.

వాచారమ్భణశాస్త్రాచ్చ వికారాణాం హ్యభానతా।
మృత్యోః స మృత్యు మిత్యాదే ర్మమ మాయేతి చ
స్మృతేః॥ 3౫

అవ :- న్యాయపూర్వకముగ ద్వైతమిథ్యాత్వమును ప్రతిపాదించి శాస్త్రము వలనను సయితము ద్వైతము మిథ్యయనని నిరూపింపబడుచున్నది.

తా॥ ఏక విజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానమును (ఒకదానిని దెలిసికొనుటచే నన్నియు దెలియునని) ప్రతిజ్ఞ చేసి దృష్టాంతాపేక్ష కలుగగా "యథా సోమ్యై కేన మృత్పిండేన సర్వం మృన్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్" (ఛాం. అ. 1-4) అని చెప్పబడినది. ఓ శ్వేతకేతూ. ఏ ప్రకారముగా నొక మృత్పిండమును (మంటి ముద్దను) దెలిసికొనినచో, మృద్వికారమగు ఘట (కుండ)-శరావ (మూకుడు)-ఉదంచనాది (కడవ మొ॥) సముదాయ మంతయు దెలియబడుచున్నదో, యట్లే కార్య

వికార) మనునది వాచారంభణమగునామధేయము మాత్రమే కాని, కార్యముకంటె వేఱొక వస్తువు కాదు. మృత్తికయే సత్యము-అని యర్థము. వాచారంభణ మనగా వాక్కుచే నారంభింపబడునది (కలదని చెప్పబడునది)యని యర్థము. వికారము (కార్యము) కేవలము వాక్కుచేత నారంభింపబడు చున్నది (కలదని చెప్పబడుచున్నది). కాని, వాస్తవముగా వికారమనునది యొకటి లేదు. ఇది నామధేయము మాత్రమే. మృత్తికయే సత్య మనుటచే వాచారంభణమగు వికారము అసత్య మగునని చెప్పవలెను. అనగా సత్యమగు మృత్స్వరూపమును (కారణమును) దెలిసికొనినచో కార్య (వికార) మగు ఘటశరావోదంచనాది సముదాయ మంతయు మృత్స్వరూపము కంటె భిన్నము కాదు కావున, దెలియబడును. దీని వలన ఏక విజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానము గలుగు ననెడి ప్రతిజ్ఞానిర్వాహ మగునని వాచారంభణశ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఇట్లు వాచారంభణ శ్రుతిచే వికారములకు అసత్యత్వము చెప్పబడినది. (చూ. తదన న్యత్వమారంభణ శబ్దాదిభ్యః (బ్ర. సూ. 2.1-14) మఱియు మృత్యోః స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి' (బృ. 4-4-19). వాస్తవముగా నానాత్వము లేని బ్రహ్మ యందు అవిద్యచే నానాత్వము నారోపించి యెవడు నానా రూపములు కలదివోలె దర్శించునో, యతడు మృత్యువు (సంసారము) నుండి మఱియొక మృత్యువు (సంసారము)ను

బొందును-అనగా జన్మమరణరూప సంసారచక్రముననే తిరుగుచుండును అని బృహదారణ్యక శ్రుతియు ద్వైత దర్శనమును నిందించినది. ద్వైతమే సత్యమగుచో ద్వైత దర్శనమును నిందించుట యెట్లుపపన్నమగును? కావున, ద్వైతము అసత్యము.

శ్లోకమునందలి 'మృత్యోః స మృత్యు మిత్యాదేః'- అని 'ఆది' శబ్దముచే సాక్షాత్తు ద్వైతమును నిషేధించెడి 'నేహ నానాస్తి కించన' (బృ. 4-4-19) ఇత్యాది శ్రుతివాక్యముల గ్రహింపనగును.

మఱియు,

దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా।
మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయా మేతాం తరన్తి తే॥
(భ. గీ. 7-14)

సకలప్రాణివ్యామోహకారణమును, త్రిగుణాత్మికయు నగు భగవన్మాయను దాటుటకు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వక జ్ఞాననిష్ఠ తప్ప, సాధనాంతరము లేదని చెప్పుచు భగవద్గీతయు సకలకార్య (వికార) సహితయు, గుణత్రయాత్మికమునగు దైవీమాయ పరమాత్మజ్ఞానైకనివర్త్యమని శాసించినది. కాన, మాయికమగు ద్వైత మసత్యమే. ద్వైతము సత్యమగునేని

కార్యసహితమగు మాయ తొలగు ననుట నిరర్థకము గావలసి వచ్చును.

విశుద్ధి శ్చాత ఏవాస్య వికల్పాచ్చ విలక్షణః।
ఉపాదేయో న హేయోఽత ఆత్మా నాన్యై రకల్పితః॥ 3౬

అవ :- ఇట్లు శ్రుతియుక్తులచే ద్వైతము మిథ్య యని నిరూపింపబడుటచే అశుద్ధికారణము లేనందున ఆత్మకు విశుద్ధి సిద్ధించునని చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ ద్వైతము (దృశ్యమగు బాహ్య ప్రపంచము) అసత్యము, సదసదాది వికల్పసహితము; రూప (ఆకార) సహితము. కాన నది దృష్టిభేదము ననుసరించి హేయము (త్యాజ్యము), ఉపాదేయము (గ్రాహ్యము) అగుచుండును. ఆత్మ యీ ద్వైతము కంటె విలక్షణుడు; కాన, సద్రూపుడు (సత్యము); వికల్పరహితుడు; రూపరహితుడు. కాన, ద్వైతము నకు వలె ఆత్మకు హేయత్వము గాని, ఉపాదేయత్వము గాని లేదు. అందుచే ఆత్మ హేయోపాదేయరహితుడు, ధర్మాధర్మ ఫలస్పర్శ లేనందున విశుద్ధస్వరూపుడు.

అప్రకాశో యథాఽఽదిత్యే నాస్తి జ్యోతిఃస్వభావతః।
నిత్యబోధస్వరూపత్వా న్నాజ్ఞానం తద్వదాత్మని॥ 3౭

అవ :- ద్వైతము వలెనే ఆత్మయు వికల్పనార్హు డేల కారాదను శంకకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ జ్యోతిఃస్వరూపు డగుటవలన సూర్యునియందు చీకటి లేనట్లు నిత్యబోధ (జ్ఞాన) స్వరూపుడగు ఆత్మయందును అజ్ఞానము లేదు. కాన, వాస్తవముగా నాత్మ యందజ్ఞానము లేమిచే ఆత్మ వికల్పనార్హుడు గాడు.

తథాఽవిక్రియరూపత్వా న్నావస్థాంతర మాత్మనః।
అవస్థాంతరవత్త్వే హి నాశోఽస్య స్యా న్న సంశయః॥ ౩౭

తా॥ వికారము గల వస్తువులకే యవస్థాంతరము(మఱి యొక యవస్థ) ప్రాప్తించుచుండును. అవస్థాంతరము గల వానికే నాశమును గలుగును. ఆత్మ కూటస్థుడు, నిర్వికారుడు గాన, ఆత్మకు అవస్థాంతరప్రాప్తి గాని, నాశముగాని లేదు. అట్లుగాక యాత్మ కవస్థాంతర మున్నదని చెప్పుచో నపుడాత్మకును వినాశము తప్పదు. అట్టితరి నిత్యత్వశ్రుతితో విరోధము సంభవించును.

మోక్షోఽవస్థాంతరం యస్య కృతకః స చలో హ్యతః।
న సంయోగో వియోగో వా మోక్షో యుక్తః కథంచన॥ ౩౮

సంయోగస్యాప్యనిత్యత్వాద్వియోగస్య తథైవ చ।
గమనాగమనే చైవ స్వరూపం తు న హీయతే॥ ౪౦

అవ :- మోక్షము కూడ అవస్థాంతరమే యను వాదము నిరాకరింపబడుచున్నది.

తా॥ మోక్షము కూడ అవస్థాంతరమే యని చెప్పెడి వారి మతమందు మోక్షము కృతకము (చేయబడునది) అగును. కృతకములు అనిత్యము లనెడి నియమము ననుసరించి కృతకములగు ఘటాదులవలె మోక్షమును అనిత్యము(చలము) కావలెను. అట్లు అనిత్య మగుచో మోక్షము పురుషార్థము కాకపోవును.

మోక్షము అవస్థాంతరము కాకపోయినను బ్రహ్మతో సంయోగము గాని, ప్రకృతితో వియోగము గాని మోక్ష మనెడి వాదమును సరికాదు. సంయోగ వియోగములు కూడ కృతకము లగుటచే బ్రహ్మసంయోగము గాని, ప్రకృతి వియోగము గాని రెండును అనిత్యములే యగును.

జీవుడు సంసారమునుండి విడివడి పరమాత్మ యొద్దకు బోవుటగాని, లేక పరమేశ్వరుడే భక్తానుగ్రహార్థమై భక్తుల కడకు వచ్చుటగాని మోక్ష మని చెప్పుటయు సరికాదు. ఏలయన, గమనము, ఆగమనము-ఇవికూడ క్రియలగుటచే కృతకములే యగుచున్నవి. కాన అనిత్యములగును. మఱియు కూటస్థులై నిర్వికారులగుటవలన జీవ పరమాత్మలకు గమన-ఆగమన రూపవికారముల జెప్పుట యుక్తము గాదు.

ఇక మా మతమున నిట్టి దోషములకు తావు లేదు. ఆత్మస్వరూపము నిత్యముకాన, నశింపనిది. కల్పితమగు నామ రూపాత్మకదృశ్యప్రపంచము మిథ్య యని యుపేక్షించుట వలన సర్వకాలనాధిష్ఠాన మగు స్వరూప పరిజ్ఞానమే మోక్షము.

స్వరూపస్యానిమిత్తత్వా త్సనిమిత్తా హి చాపరే।
అనుపాత్తం స్వరూపం హి స్వేనాత్యక్తం తథైవ చ॥ ౪౧

తా॥ ఆత్మస్వరూపమునకు గారణము లేదు; అనిమిత్తము, అనగా దేనినుండియు బుట్టదు. కాన నిత్యము. అవస్థాంతరములు గల వస్తువులన్నియు సనిమిత్తములు; అనగా కారణమునుండి పుట్టునవి. కాన అనిత్యములు. స్వరూపమను నది తనచే వలసినపుడు గ్రహించుటకుగాని విడిచిపెట్టుటకుగాని శక్యముగానిది. కాన నెవరికేని ఆత్మస్వరూపము హేయము గాని, ఉపాదేయము గాని కాదు. అట్లు హేయోపాదేయ రహితమగుటచే ఆత్మస్వరూపము నిత్యము.

స్వరూపత్వా న్న సర్వస్య త్యక్తుం శక్యో హ్యనన్యతః।
గ్రహీతుం వా తతో నిత్యోఽవిషయత్వా త్పృథక్త్వతః॥

తా॥ తనకంటె భిన్నమయిన వస్తువును అనగా తనకు స్వరూపము కానిదానిని (విషయమును) త్యజించుటకుగాని,

గ్రహించుటకుగాని శక్యమగును. ఆత్మస్వరూపము తనకంటె వేఱుకానందున (విషయముకానందున) దానిని గ్రహించుటకు గాని, స్వరూపమే యగుటజేసి త్యజించుటకుగాని శక్యము గాదు. అట్లు ఆత్మ తనకంటె వేఱుగా ఘటాదులవలె విషయము గానందున, విషయి యగు ఆత్మ నిత్యుడు.

ఆత్మార్థత్వాచ్చ సర్వస్య నిత్య ఆత్మైవ కేవలః।
త్యజేత్తస్మాత్క్రియాః సర్వాః సాధనైః సహ
మోక్షవిత్॥ ౫౩

తా॥ బాహ్యభోగ్యజాత మంతయు ఆగమాపాయి రూపము; అనగా వచ్చుచు బోవుచు నుండునట్టిది; అనిత్యము. ఈ భోగ్యజాత మంతయు ఆత్మార్థమే-ఆత్మభోగ్యమే. రజ్జువు నలదధ్యస్తమైన సర్పమునకు స్వరూపము రజ్జువే యగునట్లు ఆత్మ యందధ్యస్తమగు భోగ్యజాతమునకు స్వరూపము ఆత్మయే. అట్లు స్వరూపభూతు డగుటజేసి, కేవలుడగు ఆత్మ (ఉపాధిరహితుడగు ఆత్మ) ఆగమాపాయిస్వరూపుడు కాడు; అభోక్త; కాన నిత్యుడు. అట్లు సర్వమునకు స్వరూపభూతు డగు ఆత్మ నిత్యుడు; తద్భిన్న మనిత్యము, ఆత్మార్థమగుట జేసి యాత్మభిన్నమగు సర్వమును ఆత్మస్వరూపముగ భావించుటయే-అనగా,ఆత్మస్వరూపావస్థానమే మోక్షమని సిద్ధించినది.కాన, ఆత్మజ్ఞాని యగు ముముక్షువు. సాధనములతో పాటు సర్వకర్మసంన్యాస మొనర్పవలయును.

ఆత్మలాభః పరో లాభ ఇతి శాస్త్రోపపత్తయః।
అలాభోఽన్యాత్మలాభస్తు త్యజేత్తస్మాదనాత్మతామ్॥

తా॥ 'ఆత్మలాభాన్నపరం విద్యతే (ఆప.ధ.1.22.2
'ఆత్మలాభము కంటె మించిన లాభము లేదు'-అని యి
రీతిగా శాస్త్రముల వలనను, సర్వస్వము త్యాగము చే
యైవను ఆత్మసంరక్షణమందుందఱు ప్రవృత్తు లగుట మున్నగ
నుపపత్తులవలనను ఆత్మలాభము మహాలాభ మని తెలియ
చున్నది.

అయితే, ఆత్మలాభము నిత్యసిద్ధమై యుండ నది
యపూర్వప్రాప్తి యెట్లగును? దానికై యితరబోధ యేల?
యని యనరాదు. ఆత్మస్వరూపజ్ఞానము లేకపోవుటచే
దేహేంద్రియాహంకారాదుల యందు అభేదభావనచే ఆత్మ
బుద్ధి కలుగును. ఇవి ఆత్మకంటె భిన్నములు గాన, వాని
యందు స్ఫురించెడి యాత్మలాభము అన్యాత్మలాభమే
యగును. అన్యాత్మలాభము లాభము కాదు. స్వతఃసిద్ధ
పరమానందావిర్భావ ప్రతిబంధకమై సంసారదుఃఖహేతు
వగుచున్నది గాన, నష్టదాయకమే. కాన, అనాత్మలగు
అహంకారాదులయందు అవిద్యచే గల్పింపబడిన యాత్మాభి
మానమును ప్రమాణజనిత బ్రహ్మాత్మజ్ఞానముచే విడువ
వలయును.

సాంఖ్యమతఖండనము

గుణానాం సమభావస్య భ్రంశో న హ్యుపపద్యతే।
అవిద్యాదేః ప్రసుప్తత్వాన్న చాన్యో హేతు రుచ్యతే॥
౪౫

అవ :- ఆత్మతత్త్వబ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానముగు ఆత్మలాభమే పరమపురుషార్థము; జీవబ్రహ్మైక్య జ్ఞానము మోక్షసాధనము; ఆత్మ అద్వయానందరూపుడు; ఆత్మయందుగనబ్బట్టు సంసార మజ్ఞానమూలము గాని, పరమార్థము గాదు అని స్వమతమును నిరూపించి, ముముక్షువులకు చిత్తదార్ఢ్యము గలుగుటకొఱకై మతాంతరనిరాకరణము జేయబూని భాష్యకారులగు శ్రీశంకర భగవత్పాదులు మొదట సాంఖ్యమతమును ఖండించుచున్నారు.

తా॥ సృష్టికి బూర్వముండెడి సత్త్వరజస్తమోరూప గుణములయొక్క సామ్యావస్థకు భ్రంశము గలుగుట దుర్ఘటము. కాన, ఉపపన్నము గాదు. మఱియు సృష్టికి బూర్వము అవిద్యాదులు స్వకారణములందు లీనములై యుండును. వీనికంటె భిన్నుడగు పురుషు డుదాసీనుడు. కాన జగదుత్పత్తికి గారణము గాజాలడు. కాన, సాంఖ్యసిద్ధాంతము ననుసరించి సృష్టి జరుగుట యసంభవము.

వి :– ప్రధానము జగత్కారణము. ఇది స్వతంత్రము; అచేతనము; సత్త్వరజస్తమోరూప త్రిగుణాత్మకము. గుణముల యొక్క సామ్యావస్థయే ప్రలయము. పురుషు డుదాసీనుడు. పురుషునకు భోగమును మోక్షమును గల్పించుటకై ప్రధానము మహదహంకారాది రూపమున బరిణమించును–అని సాంఖ్య మతము. ఇది యుక్తము గాదు. గుణములు సామ్యావస్థను విడిచి మహదాదిరూపమున బరిణమించు నని చెప్పుచో, గుణ పరిణామము నిర్హేతుకమా? సహేతుకమా? యని పరిశీలింప వలెనది. నిర్హేతుకమని చెప్పుచో–అనగా సామ్యావస్థ గల ప్రధానము నిర్హేతుకముగనే పరిణమించునని చెప్పుచో నది సర్వదా పరిణమించుచునే యుండవలెను. కాని, యది సర్వదా పరిణమించుట లేదు. కనుక, సహేతుకముగ పరిణమించునని చెప్పుచో అవిద్యా పురుషులు కారణ మగుదురా? ప్రకృతి పరిణమించుటకు బూర్వమే దానియందు అవిద్య లీనమై యుండును. కాన, నది కారణము గాదు. అవిద్యకంటె భిన్నులగు పురుషు లుదాసీనులు. కాన, గుణపరిణామమునకు వేఱు కారణమే లేదు. అచేతనమగు ప్రధానమే స్వతంత్రము గనుక సాంఖ్యులీశ్వరుని జగత్కారణముగా జెప్పరు. కనుక, సాంఖ్యసిద్ధాంతానుసారము సృష్టి జరుగుట యసంభవము.

ఇతరేతరహేతుత్వే ప్రవృత్తిః స్యాత్సదా న వా।
నియమో న ప్రవృత్తీనాం గుణేష్వాత్మని వా భవేత్॥

౨౬

తా॥ గుణములే పరస్పరప్రవృత్తిహేతువు లనియు జెప్పరాదు. అట్లు చెప్పుచో వానిని బ్రవర్తింపజేయు కారణాంతరము లేనందున సర్వదా పరిణామము జరుగవలెను; లేదా, జరుగకపోవలెను. ఉత్పత్తిస్థితి సంహారము లోకే కాలమున జరుగవనెడి ప్రసిద్ధిని బట్టి క్రమముగ నియమబద్ధముగ బరిణామము జరుగుననుటయు యుక్తము గాదు. ఏలయన, గుణ పురుషాతిరిక్త మయిన మఱియొక తత్త్వమును వారంగీకరింపరుగాన, నట్లు క్రమబద్ధముగ గుణములను గాని, పురుషులనుగాని నియమించు కారణాంతరము లేదు.

విశేషో ముక్తబద్ధానాం తాదర్థ్యే న చ యుజ్యతే।
అర్థార్థినో స్త్వసంబంధో నార్థీ స్యా న్నేతరోఽపి వా॥ ౪౭

తా॥ ప్రధాన మెట్లెనను బరిణమించుగాక! ప్రధానము పురుషునియొక్క భోగమోక్షాదుల కొఱకు ప్రవర్తించు ననుటయు సరిగాదు. ఒకే ప్రధానము పురుషులందఱకు సమానము; అట్టి ప్రధానముయొక్క ప్రవృత్తిచే పురుషులందఱు సర్వదా సంసారబద్ధులైన కావలెను; లేదా, ముక్తులైన గావలెను. అట్టిచో బద్ధముక్తవ్యవస్థ కుదురదు. మఱియు ప్రధానము పురుషునికొఱకు బ్రవర్తించుననిన, వీరిలో అర్థి యెవరు? ప్రధానమా? పురుషుడా? ఏ వస్తువు నభిలషింతుమో, యా వస్తువునకు అర్థము లేక శేష మని పేరు.

దాని నభిలషించు పురుషుడు అర్థి లేక శేషి యగును. ఆ రెంటికిని ఉపకార్యోపకారకభావము సంబంధము. పురుషుడు జ్ఞానైకస్వభావుడు, అసంగుడు, నిర్వికారుడు నగుటచే పురుషుని అర్థి యన జెల్లదు. జడ మగుటచే ప్రధానమును అర్థి యన వలనుపడదు. కాన ప్రధానపురుషులకు ఉపకార్యోపకారకభావము ఘటింపదు.

ప్రధానస్య చ పారార్థ్యం పురుషస్యావికారతః ।
న యుక్తం సాంఖ్యశాస్త్రేఽపి వికారేఽపి న యుజ్యతే ॥
౪౮

అవ :- ప్రధానము పురుషునికొఱకు ప్రవర్తించుట నంగీకరించి వ్యవస్థ కుదురదని చెప్పబడినది. ఇపుడు ప్రధానము పురుషుని కొఱకు ప్రవర్తించుటయే యుపపన్నము గాదని చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ పురుషుడు నిర్వికారుడు. అట్టి పురుషునియందు ప్రధానముచే గల్పింపబడెడి యతిశయ (విశేష)రూప వికార సంబంధము లేదు. కాన, నిర్వికారుడగు పురుషునికొఱకై ప్రధానము ప్రవర్తించుట సంభవము గాదు. నిర్వికారుడగుటచేతనే పురుషునకు ప్రధానముపై స్వామిత్వమును లేదు. అచేతనమగుటచే ప్రధానము భృత్యునివలె పురుషునకు సుఖదుఃఖములను సంపాదించుటయును లేదు. స్వామిత్వము సిద్ధించుటకై పురుషునకు వికారిత్వము జెప్పుదువో, వికారి

యగుటచే పురుషునకు అనిత్యత్వము వాటిల్లును. అనిత్యుడగు పురుషునకు నిత్యమగు ప్రధానముపై స్వామిత్వము సిద్ధింపదు. అనిత్యుడగుటచేతనే ప్రధానమునకు పురుషార్థమై ప్రవృత్తియు సంభవింపదు.

వి :- 'సాంఖ్యశాస్త్రేఽపి' యని 'అపి' శబ్దస్వారస్యము వలన సాంఖ్యశాస్త్రమునందు వలెనే పురుషకల్పితములగు నితరశాస్త్రములందును వేదమూలత్వము లేదని సూచింపబడినది.

సంబంధానుపపత్తేశ్చ ప్రకృతేః పురుషస్య చ ।
మిథోఽయుక్తం తదర్థత్వం ప్రధానస్యాచితిత్వతః ॥ ౪౯

తా॥ పురుషుడు అసంగుడు; ఉదాసీనస్వభావుడు; ప్రకృతి జడము, స్వయంప్రవృత్తి లేనిది. అట్టి ప్రకృతిపురుషులకు పరస్పరసంబంధము సంభవింపదు గనుక, ప్రకృతికి పురుషుని నిమిత్తమై ప్రవృత్తి యసంభవము కావుననే ప్రకృతిపురుషులకు అర్థార్థిభావము (స్వస్వామిభావము) ను గల్పింపరాదు.

క్రియోత్పత్తౌ వినాశిత్వం జ్ఞానమాత్రే చ పూర్వవత్ ।
నిర్నిమిత్తే త్వనిర్మోక్షః ప్రధానస్య ప్రసజ్యతే ॥ ౫౦

తా॥ పురుషుడు నిత్యుడని సాంఖ్యసిద్ధాంతము. అట్టి పురుషునియందు ఏదేని క్రియ బుట్టునని చెప్పినచో, 'క్రియా

యుక్తమగునది యంతయు ఘటమువలె అనిత్యమగును' (యత్ క్రియావత్, తదనిత్యం, యథా ఘటాది) – అనెడి న్యాయము ననుసరించి క్రియాయుక్తుడగు పురుషునకు వినాశిత్వము (అనిత్యత్వము) సంభవించును. కాని సాంఖ్య సిద్ధాంతవిరోధము కలుగును. 'అనిత్యత్వము ప్రసక్తించుటచే పురుషునియందు చలనక్రియగాని, పరిణామముగాని చెప్పము; జ్ఞానక్రియమాత్ర ముండునని చెప్పెద మనుటయు తగదు. జ్ఞానము జన్యమా ? నిత్యమా ? జన్య మనుచో, జన్యజ్ఞాన క్రియాసంబంధముచే పూర్వమువలెనే పురుషునకు అనిత్యత్వ దోషము ప్రసక్తించును. నిత్య మనుచో, నిత్యజ్ఞానయోగము వలన పురుషుడు కూటస్థుడు (నిర్వికారుడు) అగును. అట్టితరి ప్రధానము యొక్క ప్రవృత్తిచే పురుషున కెట్టి యుపకార ముండదు.

ప్రధానము నిర్నిమిత్తముగనే ప్రవర్తించునని చెప్పుచో ప్రధానము సర్వదా యందఱి పురుషులనుగూర్చి ప్రవర్తించు చుండును. గనుక, పురుషులకు ప్రకృతినుండి విముక్తి (మోక్షము) యెన్నటికిని గలుగనేరదు.

వైశేషికమతఖండనము.

న ప్రకాశ్యం యథోష్ణత్వం జ్ఞానేనైవం సుఖాదయః ।
ఏకనీడత్వతోఽగ్రాహ్యాః స్యుః కణాదాదివర్త్మనామ్ ॥
౫౧

అవ :- పురుషుడు నిర్గుణుడనెడి సాంఖ్యమతమును నిరాకరించి పురుషులు సగుణులనెడి వైశేషికమతము నిరాకరింపబడుచున్నది.

తా॥ ఆత్మయందు జ్ఞానసుఖాదిగుణములు గలవు. ఆత్మగతజ్ఞానము చేత సుఖాదిగుణములు ప్రకాశింపజేయబడు నని వైశేషికులు చెప్పుదురు. అది సరి కాదు. అగ్నిగతమైన ప్రకాశముచేత అగ్నిగతమగు నుష్ణత్వము తెలియజేయబడదు. అట్లే ఆత్మగతమైన జ్ఞానముచేత ఆత్మగతములగు సుఖాదులు తెలియజేయబడవు.

జ్ఞానము విషయి, సుఖాదులు విషయములు. విషయి విషయములు భిన్న దేశములందున్నపుడు ఇది గ్రహించునది (విషయి),ఇది గ్రహింపబడినది (విషయము) అను భేదము నియమముగా భాసించును. అవి(విషయి విషయములు) ఒకే దేశమున నున్నచో,(ఏకాశ్రయములగుచో) నాభేదము నియమముగా భాసింపదు. కాన,అగ్నిగతములగు ఉష్ణత్వ-ప్రకాశములకు ప్రకాశ్య-ప్రకాశక భావము లేనట్లు ఆత్మగతములగు జ్ఞాన-సుఖాదులకు గ్రాహ్య-గ్రాహక భావము ఉపపన్నము గాదు. కాన, వైశేషికమత మాదరణీయము గాదు.

యుగపత్సమవేతత్వం సుఖవిజ్ఞానయోరపి ।
మనోయోగైకహేతుత్వా దగ్రాహ్యత్వం సుఖస్య చ॥ ౫౨

తా॥ (పూర్వశ్లోకమునుండి 'న' అను పదము నిట నన్వయింపవలెను). మనస్సు ఆత్మతో జేరినపుడే (సంయోగము జెందినపుడే) ఆత్మయందు జ్ఞానసుఖాదిగుణములు కలుగును. ఆత్మయందలి జ్ఞానసుఖాదిగుణములకు మనఃసంయోగము అసమవాయికారణము. జ్ఞానాసమవాయికారణమగు మనఃసంయోగముచే సుఖ మనెడి గుణము గలుగదు. అట్లే సుఖాసమవాయికారణ మనఃసంయోగముచే జ్ఞానము గలుగదు. సుఖాసమవాయికారణమగు మనఃసంయోగము నశించినంతనే సుఖము నశించును. అట్లే జ్ఞానాసమవాయికారణ మనఃసంయోగనాశముచే జ్ఞానము నశించును. ఇట్లు భిన్న భిన్న మనఃసంయోగము లసమవాయికారణములుగా గల సుఖజ్ఞానగుణము లాత్మయందొకే కాలమున సమవేతములై యుండవు గనుక, జ్ఞానముచే సుఖము గ్రాహ్యము గాదు.

వి :- పై శ్లోకమున 'అపి' శబ్దస్వారస్యముచే వైశేషికులు చెప్పు సమవాయికారణము ప్రామాణికము గాదనుట సూచితము. మఱియు సావయవములకు సంయోగము గలుగునుగాని నిరవయవములకు గాదు. ఆత్మ విభువు (సర్వవ్యాపకము) అగుటచే నిరవయవము, మనస్సు అణుపరిమాణము గలది యగుటచే నిరవయవము. నిరవయవములగు ఆత్మలకువలె ఆత్మ మనస్సులకును సంయోగము సంభవము గాదు. ఒకవేళ సంభవమైనచో తిరిగి వానికి విభాగము సంభవము

గాదు. విభాగము లేనిచో ఆత్మమనస్సు లెప్పుడు కలిసియే (సంయోగము చెందియే) యుండవలెను. ఉండుచో భిన్న భిన్న మనఃసంయోగములు లేనందున పైన జెప్పినట్లు ఆత్మయందు జ్ఞానసుఖాది గుణములు గలుగనేరవు—అదియునుగాక, కార్యము అసమవాయి కారణమును మీఱి యుండదనుట యన్యమతమున సిద్ధమై యుండుటచే—జ్ఞానసుఖాదులును తమకు అసమవాయికారణములగు మనఃసంయోగ (దేశ)ములనతిక్రమించి యన్యత్ర గలుగజాలవు. మనస్సు అణుపరిమాణము గనుక మనఃసంయోగము వలన గలిగెడి జ్ఞానసుఖాదులును తత్తదణు మనః సంయోగ ప్రదేశమాత్ర పరిమితములు గావలెను. అట్లైతరి సకల శరీరవ్యాప్తమై శీతోష్ణస్పర్శాదిజ్ఞానము గలుగకపోవలెను. అది ప్రత్యక్షవిరుద్ధము—మున్నగు దోషములు వైశేషిక సిద్ధాంతమున గలవనుట 'చ' శబ్దము వలన సూచితము.

తథాఽన్యేషాం చ భిన్నత్వా ద్యుగపజ్జన్మ నేష్యతే।
గుణానాం సమవేతత్వం జ్ఞానం చేన్న విశేషణాత్॥ 43

తా॥ సుఖజ్ఞానములే కాక, ఆత్మయందలి యితర గుణములును పరస్పర విలక్షణము లగుటచే వానికినిభిన్నభిన్న మనః సంయోగములు అసమవాయికారణము లుండవలెను.

శం. ర. 13-33

ఒకే మనఃసంయోగమనేక గుణములకు కారణము గాజాలదు. కాన, నీ గుణములును సుఖజ్ఞానములువలె నొకేకాలమున నాత్మయందు సమవేతములై యుండజాలవు. మఱియు నేకాశ్రయములగుటచే నవియు సుఖము వలెనే జ్ఞానముచే ప్రకాశింపజేయబడవు. సుఖాదులు జ్ఞాన భాస్యములు (జ్ఞానముచే దెలియజేయబడునవి) కాకపోనిమ్ము. ఒకే యాత్మయందు అవి సమవేతములై యుండుటయే జ్ఞాన మనియు చెప్పరాదు. 'జ్ఞాతం సుఖం' (సుఖము దెలియబడినది), జ్ఞాతం దుఃఖం (దుఃఖము తెలియబడినది) అనెడి శిష్టవ్యవహారము ననుసరించి సుఖదుఃఖాదులు జ్ఞానభాస్యము లగుట లోకసిద్ధము. కావున నవి యాత్మసమవేతములై యుండుటయే జ్ఞానము గాదు.

జ్ఞానేనైవ విశేష్యత్వా జ్జ్ఞానావ్యత్వం స్మృతే స్తథా।
సుఖం జ్ఞాతం మయేత్యేవం తవాజ్ఞానాత్మకత్వతః॥ ౫౪

తా॥ 'సుఖం జ్ఞాతం, దుఃఖం జ్ఞాతం'–అను వ్యవహారమున సుఖదుఃఖములు విశేష్యములు; జ్ఞానము విశేషణము. ఇట్లు సుఖదుఃఖాదులు జ్ఞానవిశేష్యములుగనే భాసించుటచే నవి జ్ఞానభాస్యములని చెప్పవలెను.

ఇంతియే కాదు. 'మయా సుఖం జ్ఞాతం' అని యీ రీతిగా జ్ఞాతసుఖాదివిషయక స్మృతి గలుగుచుండును గాన

సుఖాదులు స్మృతిభాస్యములని జెప్పవలెను. స్మృతియు జ్ఞానమే యగుటజేసి స్మృతిభాస్యములైన సుఖాదులును జ్ఞానభాస్యములే యగుచున్నవి. మఱియు సుఖాదులు జ్ఞానవిశిష్టమగు ఆత్మయందు సమవేతములై యుండుటయే జ్ఞానము-అను వాదమును సరికాదు. క్షణికవిశేషగుణములగు సుఖాదులాత్మయందొకే కాలమున నుండవని పైన జెప్పబడినది. ఇంటిలో దీపము వెలిగించినంతనే, పదార్థము లన్నియు భాసించునట్లు ఆత్మయందు జ్ఞానము భాసించినంతనే, యాత్మయందుండునని చెప్పబడెడి సంఖ్యాపరిమాణాది గుణములు గూడ సుఖాదులతోపాటు భాసింపవలసివచ్చును. అట్లు గాక, జ్ఞానవిశిష్టముగాని ఆత్మయందు సమవేతములగు సుఖాదులు భాసింపనే భాసింపవు. ఏలన, నైయాయికమతమున ఆత్మ జ్ఞానభిన్నమని చెప్పుటచే జ్ఞానభిన్నములగు ఘటాదులవలెనే ఆత్మయు జడ మగును. అట్టి జడమగు ఆత్మయందు సమవేతములయినంతమాత్రమున సుఖాదులు భాసింపనేరవు.

సుఖాదే ర్నాత్మధర్మత్వ మాత్మనస్తేఽవికారతః।
భేదా దన్యస్య కస్మాన్న మనసో వాఽవిశేషతః॥ ౫౫

అవ :_ సుఖాదులాత్మగుణము లని యంగీకరించి వానికి భాస్యభాసక భావము పొసగదని చెప్పబడినది; ఇపుడు సుఖాదు లాత్మగుణములని చెప్పుటయే పొసగదని చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ నీ మతమున ఆత్మలు అన్నియు విభువులు (సర్వ వ్యాపకములు) అగుటచే నిత్యములు. అనగా వికారము లేనివి. సుఖాదు లాత్మధర్మములనుచో నాత్మ వికారి కావలయును. ఆత్మ వికారి యగుట నీ మతము ననుసరించి యుక్తము గాదు. మీ మతమున ఆత్మ నిత్య మగుటచే, నిత్యమగు ఆత్మయొక్క గుణ మనిత్యమని చెప్పుటకు దగిన దృష్టాంతము లేదు. కాన, సుఖాదులాత్మ ధర్మము లనుట తగదు; అవి యాత్మధర్మములే కానపుడు వానికి గ్రాహ్యగ్రాహక భావ మెక్కడిది?

మఱియు ఆత్మలకు నానాత్వము,విభుత్వము నంగీకరించి వానికి గుణవత్త్వము (సుఖాదిగుణములు గలిగియుండుట) నంగీకరించుట యుక్తము కాదు. మీ మతమున గుణములకును, గుణికిని(గుణములు గల వస్తువునకును)అత్యంతము భేదము నంగీకరింతురు. [1] మఱియు ఆత్మకు నే శరీర సంబంధము వలన సుఖదుఃఖాదులు గలుగునో, యా శరీరమునందాత్మ లన్నియు విభువులగుటచే సన్నిహితములై యుండును. అవి పరస్పర భిన్నము లయ్యును వానికి గల పరస్పరభేద మట భాసింపదు. అట్టితరి యా శరీరమున గలిగెడి సుఖాదు లీ యాత్మకు సంబంధించినవి; ఆ యాత్మకు సంబంధింపవు–అని చెప్పుట యెట్లు?

1. ఘటరూపము ఘటము కంటె భిన్నము; అట్లే ఆత్మగతసుఖాది గుణములు గుణి యగు నాత్మకంటె భిన్నములు. కాన గుణములకును, గుణికి నత్యంతభేద మావశ్యకమని భావము.

అట్లు చెప్పుటకు నియామకకారణము లేనందున నొక శరీర మున గలిగెడి సుఖదుఃఖాద్యనుభవము లన్ని శరీరముల యందును గలుగవలసియుండును. అట్లుగాక సుఖదుఃఖాది ప్రతీతికి (పైన చెప్పినట్లు) మనఃసంయోగము కారణము గాన మనఃసంయోగభేదమే యన్యశరీరములందు సుఖదుఃఖాది ప్రతీతి కలుగకుండుటకు నియామకకారణ మనియెదరేమో! మనస్సునందును ఆత్మ లన్నియు సన్నిహితములయి యుండును గదా! మనఃసంయోగభేద మెట్లు సిద్ధించును? కాన నదియు నియామకము గాజాలదు. అదృష్ట మాత్మధర్మము గాదు. కనుక నదియు నియామకము గాదు. మఱియు అదృష్ట (ధర్మాధర్మ) హేతుప్రయత్నాదు లన్నియు మనఃసంయోగ మూలములు. పైన చెప్పినట్లు మనఃసంయోగము సర్వాత్మల యందవిశిష్టమై యుండుటచే మనఃసంయోగమూలమగు అదృష్టమునకును ఆశ్రయవిశేషసిద్ధి యెట్లు కలుగును? ఇట్లు నియామక కారణము లేనందున నొక శరీరమున గలిగిన సుఖాదిప్రతీతి శరీరాంతరమున గూడ గలుగవలసియుండును. అనగా ఈ యాత్మయందే యీ సుఖాదిప్రతీతి; ఆ యాత్మ యందు గాదు–అని నియామకము లేకుండబోవును. ఇంకను–, మనస్సు క్రియాశీల మగుటచే మూర్తము, నియమముగ సుఖ దుఃఖాదిప్రతీతిస్థానము నగుటచే సుఖదుఃఖాదులు ఆత్మ ధర్మములు గావు,మనోధర్మము లనియే యేల చెప్పరాదు? కాన సుఖాదులాత్మగుణము లనుట యుక్తము గాదు.

స్యాన్మాలాఽపరిహార్యా తు జ్ఞానం చే జ్జేయతాం వ్రజేత్।
యుగపద్వాఽపి చోత్పత్తి రభ్యుపేతాఽత ఇష్యతే॥ ౫౬

అవ :- జ్ఞానము జ్ఞానాంతరముచే భాసించును-అనగా జ్ఞానము గూడ జ్ఞేయ మగునవెడి నైశేషికమత మిప్పుడు నిరాకరింపబడుచున్నది.

తా॥ జ్ఞానము మఱియొక జ్ఞానముచే భాసించునని చెప్పుచో, భాసింపజేయు నాజ్ఞానము మఱియొక జ్ఞానముచేతను, అది మఱియొక జ్ఞానము చేతను-ఇట్లొకదాని చేత నింకొక జ్ఞానము భాసింపవలసినయెడ, అనవస్థ కలిగి జ్ఞానపరంపర (జ్ఞానమాల) అనివార్యమై నియమము లేకపోవలసివచ్చును. ఇట్లు భాసించు జ్ఞానములు, భాసింపజేయు జ్ఞానములు అనంతము లగును. అది యుక్తము కాదు. అనవస్థాదోషపరిహారమునకై భాస్య-భాసక జ్ఞానములు రెండు నొకేసారి యొకమనఃసంయోగము వలన గలుగునని చెప్పుచో నా మనఃసంయోగము వలననే శబ్ద స్పర్శ రూప రస గ్రంధాది జ్ఞానము లన్నియు నొకేసారి గలుగవలసియుండును. ఉద్బోధక సామగ్రీసహిత సంస్కారవశమున కాలాంతరమున గలిగెడి స్మృతియునప్పుడే కలుగవలసివచ్చును. ఇట్టి దోషము లుండుటచే జ్ఞానము జ్ఞానాంతరముచే భాసించునని చెప్పరాదు.

వి :- జ్ఞానమునకు స్వతఃప్రామాణ్యము లేదు. 'అయం ఘటః' (ఇది ఘటము)-ఇది వ్యవసాయాత్మక జ్ఞానము. 'ఘట మహం జానామి'-ఇది అనువ్యవసాయజ్ఞానము. వ్యవసాయాత్మకజ్ఞానము, తద్గత ప్రామాణ్యము అనువ్యవసాయాత్మక జ్ఞానముచే గ్రహింపబడునని వైశేషికులు చెప్పుదురు.

అనవస్థాంతరత్వాచ్చ బన్ధో నాత్మని యుజ్యతే।
నాశుద్ధి శ్చాప్యసంగత్వా దసంగో హీతి చ శ్రుతేః॥ ౫౭

అవ :- ఆత్మకు చైతన్యము స్వరూపలక్షణమా? తటస్థ లక్షణమా? స్వరూపలక్షణ మగుచో పృథివ్యాదులయందు గంధాదులు నిత్యముగా నున్నట్లు ఆత్మయందును చైతన్యము స్వరూపభూతమై నిత్యముగా నుండవలెను. అట్టిచో 'ఆత్మా అనిత్యగుణః' (ఆత్మ అనిత్యగుణములు గలవాడు)అను వచన మసత్యమగును. అట్లుగాక, తటస్థలక్షణ మగునేని; ఆత్మవిలక్షణములగు (అనాత్మలగు) వానియందు లేని యాత్మస్వరూప లక్షణము నొకదానిని చెప్పవలయును. ఆత్మకు స్వరూపము చైతన్యము కంటె మఱియొకటి యేదియు లేదు. కనుక 'ఆత్మ దేహాది విలక్షణు'డని యంగీకరించువారందఱు 'ఆత్మ నిర్విశేష చైతన్యరూపుడు కూటస్థుడు' అని యంగీకరింపవలెను. అట్లు గానిచో 'వికారి యగు వస్తువు అనిత్యము గావలెన'నెడి నియ

పము ననుసరించి వికారి యగు ఆత్మయు అనిత్యుడు గావలెను. అట్టితరి బంధము-మోక్షమును పొందు ఆత్మ యొకటే కలదని నిరూపింప శక్యముగాదని నిరూపింపబడుచున్నది.

తా॥ దేహమునకు వలె ఆత్మకు అవస్థాంతరములు లేనందున ఆత్మకు వాస్తవమగు బంధము లేదు. బంధము ఆత్మ యందు కల్పిత మగుటచే మోక్షమును కల్పితమే గాని, వాస్తవము గాదు. 'అసంగో హ్యయమనాః శుభ్రః'అను శ్రుతి ప్రామాణ్యము ననుసరించి సంగరహితు డగుటచే ఆత్మకు స్వధర్మకృతబంధము లేనట్లు అన్యసంసర్గ కృతమగు నశుద్ధియు లేదు.

సూక్ష్మైకాగోచరేభ్యశ్చ న లిప్యత ఇతి శ్రుతేః॥ 96

అవ :- ఆత్మకు బంధము పారమార్థికము గాదని నిరూపింపబడుచున్నది.

తా॥ సూక్ష్మ మనగా మనస్సునకు, వాక్కునకును గోచరము గానిది. ఏకత్వ మనగా అద్వితీయత్వము. అగోచరత్వ మనగా నిర్విశేషత్వము. 'న లిప్యతే లోకదుఃఖే న బాహ్యః' అను కాఠక శ్రుతియు నీ సూక్ష్మత్వాది హేతువుల వలన ఆత్మ లోకదుఃఖములతో సంబంధము లేనివాడని చెప్పుచున్నది.

'యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యా దాకాశం నోపలిప్యతే।
సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే'॥
(భగ. 12-32)

అనేడి గీతావచనము నీ యర్థమునే బోధించుచున్నది.

ఏవం త ర్హి న మోక్షోఽస్తి బంధాభావాత్కథంచన।
శాస్త్రానర్థక్యమేవ స్యాన్న బుద్ధేర్భ్రాన్తి రిష్యతే॥
బన్ధో మోక్షశ్చ తన్నాశః స యథోక్తో నచాన్యథా॥ ౫౯

అవ :- ఆత్మ నిత్య శుద్ధ బుద్ధ స్వభావుడగుచో ఆత్మోపదేశశాస్త్రము నిష్ఫలమని పూర్వవాదు లాక్షేపించుచున్నారు.

తా॥ ఆత్మ నిత్యశుద్ధ స్వభావుడగుచో నట్టి యాత్మ కేవిధముగను బంధముండనేరదు గనుక, మోక్షమును లేదు. బంధమున్నపుడుగదా మోక్షము! బంధమే లేనిచో మోక్షమును లేదు. బంధమోక్షములు లేనినాడు శాస్త్రోపదేశ మనర్థకము గదా!యని యాక్షేపించుటయు సరికాదు.

బుద్ధియొక్క భ్రాంతియే బంధము. ఆ భ్రాంతి నశించుటయే మోక్షము. అంతియేకాని బంధమోక్షములు పారమార్థికములు గావు. ఆ బంధము యొక్క స్వరూపము 'అజ్ఞానం కల్పనామూలం సంసారస్య నియామకమ్'-అని పూర్వము 17వ శ్లోకమున నిరూపింపబడినది. అజ్ఞాన కల్పిత భ్రాంతి

శం. ర. 13-34

మూలము సంసారము గావున అజ్ఞాన కల్పిత భ్రాంతినివృత్త్యర్థమై శాస్త్రోపదేశ మావశ్యకమే యగునుగాన నిష్ఫలము గాదు.

బోధాత్మజ్యోతిషా దీప్తా బోధ మాత్మని మన్యతే।
బుద్ధి ర్నాన్యోఽస్తి బోద్ధేతి సేయం భ్రాన్తి ర్హి ధీగతా॥

౬౦

అవ :- చిద్రూపుడగు ఆత్మయందు అజ్ఞానమూలబుద్ధి ధర్మాధ్యాసరూపమే బంధము-అని ప్రతిపాదింపబడుచున్నది.

తా॥ చైతన్యస్వరూపుడగు ఆత్మయొక్క జ్యోతిస్సు (ప్రకాశము) చిదాభాసము. చిదాభాసముచే (ఆత్మస్వరూప చైతన్య ప్రకాశముచే) వ్యాప్తమై ప్రకాశితమైన బుద్ధి తనను చైతన్యమని తలచును. నాకంటె వేఱుగా జ్ఞాత యగు సాక్షి లేడు; నేనే జ్ఞాతను'-అని యనుకొనును. చిదాభాసవిశిష్టమగు బుద్ధి ప్రకాశించుచుండగా చైతన్యమునకును బుద్ధికిని భేదము భాసింపనందున, 'నేను కర్తను, నేను బద్ధుడను-అని యీ రీతిగా కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది రూపమగు సంసార మాత్మ యందు భాసించును. కాన, సంసారము బుద్ధిగతభ్రాంతియే కాని యన్యము కాదు.

బోధస్యాత్మస్వరూపత్వా న్నిత్యం తత్రోపచర్యతే।
అవివేకోఽప్యనాద్యోఽయం సంసారో నాన్య ఇష్యతే॥

౬౧

అవ :- ప్రతీతి ననుసరించి బుద్ధికి గల చైతన్యాత్మ కర్తృత్వము యథార్థ మేల కారాదను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ సుషుప్తియందు బుద్ధి లేకున్నను ఆత్మచైతన్యము భాసించుచునే యున్నది. చైతన్యము[బోధ] ఆత్మకు నిత్యము; బుద్ధికి ఆగంతుకము. అందుచే బుద్ధి జడమయినను ఆత్మ స్వరూపబోధయుక్తమై యవివేకము వలన తానే కర్తనని భావించును. ఈ యవివేకమునకు ఆది లేదు; అనాదిసిద్ధము. అవివేక మనాది యగుచో అనాద్యజ్ఞానకల్పిత మగు నీ యవివేకమే బ్రహ్మాత్మజ్ఞానముచే దొలగును గాని, సంసారము నివర్తింపదు-అని యనరాదు. కర్త్రాదిధర్మములు గల బుద్ధికంటె విలక్షణుడై సాక్షి యగు ఆత్మ గలడని తెలియకపోవుటయే (అవివేకమే) సంసారము.

మోక్షస్తన్నాశ ఏవ స్యా న్నాన్యోఽ స్త్యనుపపత్తితః।
యేషాం వస్త్వంతరాపత్తి ర్మోక్షో నాశస్తు తైర్మతః॥ ౬౨

తా॥ బంధము అజ్ఞానమూల మగుటకు ఫలము జ్ఞానముచే అజ్ఞానమును, హేయోపాదేయములు లేనందున అజ్ఞానకార్య మగు ఆధ్యాసిక బంధమును నివర్తించుటయే మోక్షము. అట్లు గాక ఆత్మస్వరూపమునకు వస్త్వంతర భావము [అన్యథా భావము] మోక్షమని చెప్పుచో వారి మతమున ఆత్మనాశమే

మోక్షమని చెప్పవలసియుండును. అట్లు చెప్పుట సరికాదు. వస్తు వున్నంతకాలము నదిమఱియొక వస్తువుగ మాఱనేరదు. మాఱి వస్తువు నశించుచో మొదటి వస్తువు లేనేలేదు. ఇక వస్త్వంతరముగా మాఱిపొందుట యెట్లు? 'వస్త్వంతరాపత్తి' యన వస్త్వంతరప్రాప్తి యను నర్థము వివక్షితమగుచో నిదియు సరికాదు. 'సంయోగా విప్రయోగాన్తాః' [స్త్రీ పర్వ. 2. 3; మోక్ష పర్వ. 338. 20 మొ॥] అను న్యాయము ననుసరించి వస్త్వంతర ప్రాప్తియు కృతకమగును. కృతకము [చేయబడినది] అనిత్యమగు నను వ్యాప్తి ననుసరించి మోక్షమును అనిత్యము గావలెను.

అవస్థాంతర మప్యేవ మవికారాన్న యుజ్యతే।
వికారేఽవయవిత్వం స్యాత్తతో నాశో ఘటాదివత్ ॥ ౬౩

అవ :- వస్త్వంతరాపత్తియే మోక్షమను పక్షమున జెప్పబడిన అనుపపత్తి-అనిత్యత్వ దోషములే ఆత్మకు అవస్థాంతరప్రాప్తియే మోక్షమను పక్షమునను గలుగునని, చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ వికారరహితుడగుటచే ఆత్మకు అవస్థాంతరప్రాప్తి యుక్తము గాదు. వికారసహితుడని చెప్పుచో ఆత్మకు సావయవత్వమును, సావయవత్వము వలన ఘటాదులకు వలె నాశ

మును అనివార్యమగును. కాన, భ్రాంతిమాత్రనివృత్తియే మోక్షము.

తస్మాద్భ్రాన్తి రతోఽన్యా హి బంధమోక్షాదికల్పనాః।
సాంఖ్య కాణాదబౌద్ధానాం మీమాంసాహతకల్పనాః॥ ౬౪
శాస్త్రయుక్తివిహీనత్వా న్నాదర్తవ్యాః కదాచన।
శక్యంతే శతశో వక్తుం దోషా స్తాసాం సహస్రశః॥ ౬౫

తా॥ ఇట్లు విచారాసహములు, యుక్తిదూరములు, శ్రుతివిరుద్ధములు నగుటచే సాంఖ్య కాణాద బౌద్ధుల బంధ మోక్షాది కల్పనలు ముముక్షువులచే నాదరణీయములు గావు. ఆ వాదములందెన్నియేని దోషముల నిట్లు జూపనగును. కాన, పరిశేషన్యాయము ననుసరించి ఆత్మయందు బంధమోక్ష ప్రతిభాసము భ్రాంతియే యనెడి వేదాన్తిసంమతమగు వాదము శ్రుత్యాద్యవిరుద్ధ మగుటచే ముముక్షువులచే నాదర్తవ్యము.

అపి నిందోపపత్తేశ్చ యాన్యతోఽన్యాని చేత్యతః।
త్యక్త్వాఽతో హ్యన్యశాస్త్రోక్తి ర్మతిం కుర్యా ద్దృఢాం బుధః॥ ౬౬

తా॥ సాంఖ్యకాణాదాది వేదబాహ్యమతములు యుక్తిదూరములు, విచారాసహము లగుటయేకాక నింద్యము లని స్మృత్యాదులయందు బేర్కొనబడినవి. ఎట్లన

"యాన్యతోఽన్యాని శాస్త్రాణి పృథివ్యాం వివిధాని వై।
శజ్కనీయాని విద్వద్భి ర్ధర్మశుద్ధి మభీప్సుభిః॥

[మను. 12. 95]

"యా వేదబాహ్యాః స్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ
కుదృష్టయః।
సర్వాస్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠా హి తాః స్మృతాః॥

[సూతసంహిత. 2-14-18]

ఇట్లు నింద్యములని కీర్తింపబడుటచే సాంఖ్యకాణాదాది మత ప్రతిపాదిత బంధమోక్షాది కల్పనల నాదరింపక వానిని విడిచి వేదాంత శాస్త్రమునందే దృఢమగు నిశ్చయమును గలిగి యుండవలెను.

శ్రద్ధాభక్తీ పురస్కృత్య హిత్వా సర్వ మనార్జవమ్।
వేదాంతస్యైవ తత్త్వార్థే వ్యాసస్యాభిమతే తథా॥ 62

తా॥ శ్రుతిప్రతిపాదితార్థమునందు విశ్వాసము శ్రద్ధ. తత్పరత్వము భక్తి. అట్టి శ్రద్ధాభక్తులు గలిగి త్రికరణ శుద్ధితో భగవద్వేదవ్యాసప్రతిపాదిత వేదాంతశాస్త్రము నాదరింపవలెను.

ఇతి ప్రణున్నా ద్వయవాదకల్పనా
నిరాత్మవాదాశ్చ తథా హి యుక్తితః।

వ్యపేతశంకాః పరవాదతః స్థిరా
ముముక్షవో జ్ఞానపథే స్యు రిత్యుత॥ ౯౮

అవ:- ఇట్లు పరపక్ష నిరాకరణమును జేసిన తరువాత దానికి ఫలము చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ ముముక్షువులు పరశాస్త్రములు ప్రామాణికములు గావచ్చు ననెడి శంకను వీడి వేదాంత ప్రతిపాదిత జ్ఞాన మార్గమున సుస్థిరులై యుండగలరనెడి తలంపుతో యుక్తులతో సాంఖ్యకణాదాదుల భేదవాదకల్పనలు, బౌద్ధుల నిరాత్మ (శూన్య) వాదములు ఖండింపబడినవి.

స్వసాక్షికం జ్ఞాన మతీవ నిర్మలం
వికల్పనాభ్యో విపరీత మద్వయమ్।
అవాప్య సమ్యగ్యది నిశ్చితో భవేత్
నిరన్వయో నిర్వృతి మేతి శాశ్వతీమ్॥ ౯౯

అవ :- వేదాంతవిహిత బ్రహ్మాత్మజ్ఞానమే పురుషార్థ సాధనము; అందుచే తత్స్వరూప నిరూపణ పూర్వకముగ ముముక్షువులకాత్మ నిష్ఠత్వ ముపదేశింపబడుచున్నది.

తా॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరము గాక స్వసంవేద్యము, ఉపాధిదోషరహితమగుటచే నత్యంత నిర్మలము,

వికల్పనావిలక్షణము, అద్వయము (అఖండవస్తుమాత్రము) నగు జ్ఞానమును బొంది అజ్ఞాన తత్కార్యసంబంధవినిర్ముక్తుడై అఖండానందానుభవ స్వరూపావిర్భావము[శాశ్వతానందము] నొందును.

ఇదం రహస్యం పరమం పరాయణం
వ్యపేతదోషై రభిమానవర్జితైః।
సమీక్ష్య కార్యా మతి రార్జవే సదా
న తత్త్వదృక్ స్యాన్యమతిర్హి కశ్చన॥ ౭౧

తా॥ "శాశ్వతమగు అఖండానందానుభవ స్వరూపావిర్భావము కలుగు"ననెడి యీ విషయము గురూపదేశైకగమ్యమగుటచే రహస్యము; ఇది పరమాత్మ తత్త్వప్రకాశమగుటచే సత్యుత్తమము; నిరవధికము; సర్వాశ్రయము. ఇట్టి యాత్మజ్ఞానమును సమ్యగ్విచారముచే దృఢపఱచి బహిర్ముఖములగు ఇంద్రియములను మఱలించి పాండిత్యాదుల వలన గలిగెడి 'నేను పండితుడను'-ఇత్యాద్యభిమానముల విడిచి శమదమాది సంపన్నులై సర్వసమరూపమగు బ్రహ్మాత్మ తత్త్వమందు సర్వదా నిష్ఠితులై యుండవలె.అట్లుగాక ప్రత్యగాత్మకంటె భిన్నమగు వస్తువు బ్రహ్మ యని తలచి యట్టి బ్రహ్మయందు చిత్తమును నిలుపువారు తత్త్వజ్ఞులు కారు.

వి :- బ్రహ్మ నిర్విశేషస్వరూపుడు. కాన సర్వత్ర ప్రకాశరూపుడు. అందుచే 'ఋజు' వనబడును. అట్టి బ్రహ్మ స్వరూపము ఆర్జవ మనబడును. అట్టి బ్రహ్మతో ప్రత్యగాత్మకు ఐక్యమును సమ్యగ్విచారముచే దృఢపరచుకొనువాడు తత్త్వజ్ఞాని. అట్లుగాక ఆత్మేతర దేవతోపాసన జేయువాడు (బహిర్దృష్టికలవాడు) తత్త్వజ్ఞాని కాడు.

"తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే"
కేన. 4, 5, 6, 7

"అథ యోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహ
మస్మీతి న స వేద (బృ. ఉ. 1-4-10)

అనేక జన్మాంతరసంచితైర్నరో
విముచ్యతేఽజ్ఞాన నిమిత్తపాతకైః।

ఇదం విదిత్వా పరమం హి పావనం
స లిప్యతే వ్యోమ ఇవేహ కర్మభిః॥ ౭౧

తా॥ పవిత్రము, అత్యుత్తమము నగు నా బ్రహ్మాత్మ జ్ఞానముచే అజ్ఞాన వశమున అనేక జన్మలయందు సంచితములయిన మహాపాతకములనుండి విముక్తు లగుదురు; అంతియే కాదు. ఈ జన్మయందును కర్తృత్వాద్యభిమాన రహితు

లగపుటచే ఆ తత్త్వజ్ఞానులను, ఆకసమును ధూళి వోలె, కర్మ లంటవు.

ప్రశాంతచిత్తాయ జితేంద్రియాయ చ
ప్రహీణదోషాయ యథోక్తకారిణే।
గుణాన్వితాయానుగతాయ సర్వదా
ప్రదేయ మేతత్సతతం ముముక్షవే॥ ౭౨

తా॥ ప్రశాంతచిత్తుడు, జితేంద్రియుడు, అనేకజన్మల యందాచరింపబడిన యజ్ఞాన క్రియలచే పరితోషము నొందిన యీశ్వరునిచే నిర్మూలింపబడిన నిఖిల దోషములు గలవాడు, యథాశాస్త్రము ధర్మానుష్ఠానపరుడు, విద్యావినయాదిగుణ యుక్తుడు, నిరంతరానుసరణశీలుడు, ముముక్షువు నగు అధి కారికి యీ యాత్మజ్ఞానము నుపదేశింపవలెను.

వి :- విద్యాధికారికి వలయు శమాదిసాధనముల విష యమై "శాంతో దాంత ఉపరత స్తితిక్షుః సమాహితో భూత్వాఽఽత్మన్యేవాత్మానం పశ్యతి" (బృ. ఉ. 4-4-23) అని కాణ్వులు పఠింతురు. 'సమాహిత' పదస్థానమున 'శ్రద్ధాంత్తః' అని మాధ్యందిన పాఠము. ఉభయ పాఠాను గుణముగ గుణోపసంహారన్యాయము నాశ్రయించి యిట శమాదు లాఱును విద్యాసాధనములుగా చేర్కొనబడినవి.

పరస్య దేహే న యథాఽభిమానతా
పరస్య తద్వత్పరమార్థ మీక్ష్య చ।
ఇదం హి విజ్ఞాన మతీవ నిర్మలం
సంప్రాప్య ముక్తోఽథ భవేచ్చ సర్వతః॥ ౭౩

తా॥ అన్య దేహమునందు 'ఇది నాది, ఇది నేను' అని యభిమానము లేనట్లు, స్వదేహమునందును, వేదాంతవాక్య పరిశీలనచే దేహాతిరిక్త-ఆత్మతత్త్వ స్వరూపము నెఱిగి, అభిమానరహితుడై బ్రహ్మాత్మైక్య సాక్షాత్కారమును బొంది ముక్తుడై పరమానందానుభవమున దేలియాడుచుండును.

నహీహ లాభోఽభ్యధికోఽస్తి కశ్చన
స్వరూపలాభాత్స ఇతో హి నాన్యతః।
న దేయ మైంద్రాదపి రాజ్యతోఽధికం
స్వరూపలాభం త్వపరీక్ష్య యత్నతః॥ ౭౪

తా॥ స్వరూపలాభము - అనగా - ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము. దీనికంటె అధికమగు లాభము మఱియొకటి లేదు. 'ఆత్మలాభాన్న పరం విద్యతే'(ఆప. ధర్మ. 1-22-2) అట్టి ఆత్మస్వరూపలాభము వేదాంత వాక్యములచేతనే గలుగును. అన్యథా సిద్ధింపదు. తనకు స్వర్గాధిపత్యము నిచ్చినను సరే! ఆచార్యుడు

పరీక్షింపక స్వరూపలాభజ్ఞానము (బ్రహ్మాత్మైక్య జ్ఞానము) నొసగరాదు. ఈ విద్య ఐంద్రరాజ్యముకన్న మిన్న.

వి :- ఆత్మస్వరూపలాభజ్ఞానము స్వర్గాధిపత్యము కంటె గొప్పది యనుటచే-"ప్రణాయ్యాయ వాఽంతేవాసినే-నాన్యస్మై కస్మైచన, యద్యప్యస్మా ఇమా మద్భిః పరిగృహీతాం ధనస్య పూర్ణాం దద్యాత్, ఏతదేవ భూయః"- (ఛాందోగ్య. 3-11-6) అను శ్రుతిప్రామాణ్య మిట సూచితము.

పార్థివ ప్రకరణము

సమ్యఙ్మతి ప్రకరణమ్ - 17

ఆత్మా జ్ఞేయః పరో హ్యాత్మా యస్మాదన్యో న్న విద్యతే।
సర్వజ్ఞః సర్వదృక్ శుద్ధ స్తస్మై జ్ఞేయాత్మనే నమః॥ ౧

తా॥ ప్రత్యక్ష-అనుమానాది ప్రమాణములచే ఆత్మ దెలియబడదు; ఎవడు తెలిసికొనగోరునో, యట్టి జ్ఞాతమోక్ష-స్వరూపమే ఆత్మ; కాన లేడనుటకు శక్యము గాదు. దేహేంద్రియాదులకంటె విలక్షణుడై, వానిచే దెలియబడక, తత్సాక్షిభూతుడై స్వయంప్రకాశుడై వెలుగొందు ఆత్మయే; జ్ఞేయుడు

ఆత్మకంటె వేఱుగా పరమార్థమున నేదియు లేదుగాన, ఆత్మ కంటె జ్ఞేయవస్తువు వేఱొకటి లేదు. అట్టి ఆత్మ సర్వజ్ఞుఁడు; సర్వద్రష్ట; పరిశుద్ధుఁడు (సత్యజ్ఞానానంద స్వరూపుఁడు); అట్లు జ్ఞేయమగు ఆత్మస్వరూపమునకు నమస్కారము.

వి :- పరపక్షనిరాకరణ పూర్వకముగా జెప్పబడిన మోక్షసాధన జ్ఞానస్వరూపమును స్వసిద్ధాంతానుగుణముగ వివరించుటకయి యీ ప్రకరణ మారంభింపబడుచున్నది.

'జ్ఞేయాత్మనే నమః'-జ్ఞేయుడగు ఆత్మ తనకంటె భిన్నుఁడు కానందున, నిట నమః శబ్దార్థము భేదదృష్టివిలయమే.

పదవాక్యప్రమాణజ్ఞైః దీపభూతైః ప్రకాశితమ్।
బ్రహ్మ వేదరహస్యం యై స్తా న్నిత్యం ప్రణతో-
ఽస్మ్యహమ్॥ ౨

తా॥ పదవాక్యప్రమాణజ్ఞులై అప్రయత్నముగ దీపము వలె సర్వార్థములను దర్శింపజేయు ఏ గురువులచే వేద రహస్యమగు బ్రహ్మ ప్రకాశింపజేయబడెనో యా గురువులకు నమస్కారము.

యద్వాక్ సూర్యాంశుసంపాత ప్రనష్టధ్వాంతకల్మషః।
ప్రణమ్య తాన్ గురూన్ వక్ష్యే బ్రహ్మవిద్యా
వినిశ్చయమ్॥ 3

తా॥ ఎవరి వాక్కులనెడి సూర్యకిరణముల యొక్క సంపర్కముచే నా యజ్ఞాన మనెడి చీకటి తొలగినదో, యా గురువులకు నమస్కరించి బ్రహ్మవిద్యావినిర్ణయము జేయు న్యాయవిశేషస్వరూపమును వివరించుచున్నాను.

ఆత్మలాభాత్పరో నాన్యో లాభః కశ్చన విద్యతే।
యదర్థా వేదవాదాశ్చ స్మార్తాశ్చాపి తు యాః క్రియాః। ౪

తా॥ వేదవచనములుగాని, వాని ననుసరించెడి స్మృతి వచనములుగాని, శ్రుతిస్మృతులచే ప్రవర్తింపజేయబడిన క్రియలుగాని [చిత్తశుద్ధిని పొందించుటద్వారా క్రమముగా] ఏ యాత్మస్వరూపసాక్షాత్కారమునకు దోహదము చేయునో, యట్టి యాత్మలాభముకంటె నుత్కృష్టమయినది వేఱొకటి లేదు.

ఆత్మార్థోఽపి హి యో లాభః సుఖాయేష్టో విపర్యయః।
ఆత్మలాభః పరః ప్రోక్తో నిత్యత్వాత్ బ్రహ్మవేదిభిః॥ ౫

తా॥ లోకమున పుత్రులు, ధనము మున్నగువానిని ఆత్మసుఖము కొఱకే కోరుకొందురు. పుత్రధనాదిలాభము వలననే ఆత్మసుఖము గలుగుచుండ, నిక ఆత్మలాభమునకై ఆత్మజ్ఞాన మెందుకు? అని యనరాదు. పుత్రాదిలాభము ఒక

ష్వాను దుఃఖహేతువు గూడ నగును. ఆత్మజ్ఞానముచే గలుగు ఆత్మ-లాభ మట్టిది గాదు. అట దుఃఖప్రసక్తి లేదు; అది నిత్యము. అందుచే పుత్త్రాదిలాభముకంటె ఆత్మలాభము ఉత్కృష్ట మని బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుదురు.

స్వయంలబ్ధస్వభావత్వా ల్లాభ స్తస్య న చాన్యతః।
అన్యాపేక్షస్తు యో లాభః సోఽన్యదృష్టిసముద్భవః॥ ౬

తా॥ ఆత్మలాభము సాధనాంతరములచే సిద్ధించునది గాదు; అది స్వయంసిద్ధము.పుత్త్రాదిలాభము సాధనాంతరములచే సిద్ధించునది.సాధనము లనిత్యములు కదా! అవి నశింపగనే వానివలన సిద్ధించు లాభము గూడ నశించును. కాన, అన్యాపేక్ష గల పుత్త్రాదిలాభము కంటె స్వయంసిద్ధమగు ఆత్మలాభము నిత్యము.

అన్యదృష్టి స్త్వవిద్యా స్యా త్తన్నాశో మోక్ష ఉచ్యతే।
జ్ఞానేనైవ తు సోఽపి స్యా ద్విరోధిత్వా న్న కర్మణా॥ ౭

తా॥ ఆత్మకంటె వేఱుగా అన్యప్రతీతిని-పుత్త్రలాభాది ప్రతీతిని-కలిగించునది అవిద్య. స్వప్నతుల్య మగు అవిద్య నశించి ఆత్మస్వరూప నిత్యసుఖప్రాప్తి కలుగుటయే మోక్షము. అవిద్యావిరోధి జ్ఞానము; కర్మ గాదు; అందుచే జ్ఞానముచేతనే అవిద్య నశించును గాని, కర్మచే గాదు.

కర్మకార్య స్త్వనిత్యః స్యా దవిద్యాకామకారణః।
ప్రమాణం వేద ఏవాత్ర జ్ఞానస్యాధిగమే స్మృతః॥ ౮

తా॥ మిథ్యాప్రతీతికి మూలము రాగము. రాగము కర్మలకు మూలము. కర్మలచే సాధ్యములగు ఘటాదు లనిత్యము లగునట్లే, కర్మసాధ్య మగుచో మోక్షము గూడ అనిత్యము కావలసివచ్చును. జ్ఞానసాధ్యమగు ఫలము-అవిద్యానాశలక్షణమగు మోక్షము-నిత్యము. కాన, వేదాప్తవాక్యములచే అవిద్యావినాశకమగు జ్ఞానమును పొందవలెను. ఈ విషయమై శ్రుతులు ప్రమాణము.

జ్ఞానైకార్థపరత్వా త్తం వాక్య మేకం తతో విదుః।
ఏకత్వం హ్యాత్మనో జ్ఞేయం వాక్యార్థప్రతిప త్తితః॥ ౯

తా॥ ఉపనిషత్తులు బ్రహ్మయొక్క తటస్థలక్షణమును, స్వరూపలక్షణమును జెప్పి తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములచే బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమును బోధించి, యీ ఆత్మతత్త్వజ్ఞానమే పరమపురుషార్థహేతు వని బోధించినది. కర్మకాండ గూడ తత్త్వజ్ఞానమునకు వలయు చిత్తశుద్ధిహేతువు లయిన కర్మలను విధించుట ద్వారా క్రమముగ పరమపురుషార్థసాధన మగుచున్నది. ఇట్లు జ్ఞాన-కర్మకాండలు రెండింటికి ఒకే యర్థమును బోధించుటయందే తాత్పర్యముండుటచే-వాక్యమర్యాద ననుసరించి-వేదవాక్యములకు ఏకవాక్యత సిద్ధించినది.

వాచ్యభేదాత్తు తద్భేదః కల్ప్యో వాచ్యోఽపి తచ్ఛ్రుతేః।
త్రయం త్వేతత్తతః ప్రోక్తం రూపం నామ చ కర్మ చ॥
౧౦

తా॥ ఘట-కలశాది శబ్దములవలె బ్రహ్మ-ఆత్మ శబ్దములు రెండును పర్యాయపదములు గావు; భిన్నార్థబోధకములు. అట్లు భిన్నార్థబోధకములగుచో బ్రహ్మాత్మైక్య మెట్లు సిద్ధించును? ఈ వాదము సరికాదు.

జీవబ్రహ్మలకు భేదము సిద్ధించినగాని, తద్వాచకములగు ఆత్మ-బ్రహ్మశబ్దములు పర్యాయవాచకశబ్దములు గావని సిద్ధించును. ఇవి పర్యాయవాచక శబ్దములు గావని సిద్ధించినగాని,తద్బోధ్యములగు జీవబ్రహ్మలకు భేదము సిద్ధింపదు.ఇట్లు అన్యోన్యాశ్రయదోష ముండుటచే పై వాదము జీవబ్రహ్మ భేదవాదము-ప్రామాణికము గాదు.

'త్రయం వా ఇదం నామ రూపం కర్మ'(బృ.ఉ.1-6-1) ఆత్మకంటె అతిరిక్తముగా నామ రూప కర్మలను బృహదారణ్యకశ్రుతి పేర్కొనినది. కాన, జీవ-బ్రహ్మభేదము ప్రామాణికమే-యనుటయు సరికాదు. (దీనికి సమాధానము పై శ్లోకమున చెప్పబడినది.)

శం. ర. 13-36

అన దేతత్త్రియం తస్మా దన్యోఽన్యేన హి కల్పితమ్।
కృతో వర్ణో యథా శబ్దా చ్చ్యుతోఽన్యత్ర ధియా బహిః॥ ౧౧

తా॥ నామ రూప కర్మలు మూడు నొకదానిచే నొకటి కల్పింపబడినవి. కనుక, నివి వాస్తవములు (సత్) కానేరవు. మిథ్యయే (అసత్). అన్యోన్యాపేక్ష గల యీ భేదము అని ర్వాచ్య మగుటచే ప్రామాణికము గాదు. కాని, లోకసిద్ధ మయిన మిథ్యాభేదమును వైరాగ్యసిద్ధికై శ్రుతి యనువదించినది. ఈ మిథ్యాభేదముచే అద్వైతమునకు హాని లేదు. పై రెండు శ్లోకములకు మఱియొక వ్యాఖ్య:-

పునరుక్తములు గాని యనేకశబ్దములచే అర్థభేదము ప్రతీయమాన మగుచుండుటచే నైక్యము సిద్ధము గాదు; సత్యమే. కాని, ప్రమాణయుక్తిబాధిత మగుటచే భేదము (ద్వైతము) నందు తాత్పర్యము చెప్పపొసగదు. వాచ్యభేదము ప్రామాణిక మగుచో వాచకశబ్దభేదము సిద్ధించి యనేకత్వము సిద్ధించును. వాచకశబ్దభేదము సిద్ధించినగాని, వాచ్యభేదము సిద్ధింపదు. మఱియు, ఒకే పురుషునియందు పితృ-భ్రాతృ-మాతులాది శబ్దములు అపునరుక్తములుగా ప్రయుక్తము లైనను వాచకశబ్దభేదముచే నా పురుషునియందు అనేకత్వము సిద్ధింపదు. కాన, శబ్దభేదమాత్రమున అర్థభేద నిశ్చయము కుదురదు. అనాది-అవిద్యాకల్పిత మయిన భేదము నను

వదించుచు శ్రుతి పరమపురుషార్థసిద్ధికై జ్ఞానాపేక్షిత చిత్తశుద్ధి సాధన కర్మలను విధించుటచే కర్మకాండకు పరంపరయా ఆత్మతత్త్వజ్ఞాన వాక్యములతో నేకవాక్యత సిద్ధించును. అధికారిభేదముచే కర్మ-జ్ఞానకాండలు రెండిటికి వినియోగభేద ముపపన్న మగును. నిరతిశయానందము, ఆత్యంతిక దుఃఖ నివృత్తియు జ్ఞానమునకు ప్రయోజనములు. కాన, కర్మలు, జ్ఞానము-ఒకే పురుషునియందుండుటలో విరోధము లేదు.

మఱియు, 'త్రయం వా ఇదం నామ రూపం కర్మ' యను శ్రుతి. దృశ్యప్రపంచము నామరూపకర్మాత్మకము. శబ్దవిశేషము [నామము] లన్నియు వాఙ్మాత్రములు, రూపవిశేషము లన్నియు చక్షుర్మాత్రములు, కర్మవిశేషము లన్నియు శరీరమాత్రములు-అని విశేషప్రవిలాపనము జేసి యా సామాన్యత్రయమును జెప్పి-ఆ త్రయము గూడ సద్రూపుడగు ఆత్మయే; ఆత్మ అద్వితీయుడు_అని జగత్తుకు ఐకాత్మ్యమును బోధించి శ్రుతి యుపసంహారము జేసినది.కాన, మిథ్యాకల్పితభేదమే కాని, తత్త్వభేదము లేదు.

మఱియు, శబ్దముచే శ్రుతమయిన ఇంద్రాది దేవతావిశేషరూపమును బుద్ధియం దూహించి చిత్తరువున లిఖించుచో చిత్రరూపమున గల్పించిన యా రూపము మిథ్యయే కదా! కాన, శబ్దము అర్థతత్త్వ నిశ్చాయకము గాదు;మిథ్యార్థమును గోచరింపజేయునది.

దృష్టం చాపి యథా రూపం బుద్ధేః శబ్దాయ కల్పతే।
ఏవ మేత జ్జగత్సర్వం భ్రాన్తిబుద్ధివికల్పితమ్॥ ౧౨

తా॥ చిత్తరువున జూచిన రూపము యొక్క సంస్కారముతో బుద్ధి, ఇత డింద్రుడు, అని యీ రీతిగా నా యా శబ్దములచే నా యా రూపముల వ్యవహరించును. అట్లే అవిద్యచే శుక్తియందు రజతమును వలె ఆత్మయందు కల్పితములయిన వివిధ వస్తువులను జూచి బుద్ధి వాని నా యా శబ్దములచే వ్యవహరించుచుండును.

అన దేత త్తతో యుక్తం సచ్చిన్మాత్రం న కల్పితమ్।
వేదశ్చాపి స ఏవాద్యో వేద్యం చాన్యత్తు కల్పితమ్॥ ౧౩

తా॥ పైన జూపిన కారణముల వలన ఈ దృశ్య మంతయు మిథ్య యని చెప్పుటయే యుక్తము. మిథ్యాకల్పిత జగత్తున కధిష్ఠానభూతమై పూర్వసిద్ధమై సాక్షియై వెలుగొందు సత్-చిత్-స్వరూపము [ఆత్మ] మాత్రము కల్పితము గాదు. పూర్వసిద్ధుడగు ఆత్మయే వేదము[వేదన హేతువు], వేద్యము గూడ నగును. తద్భిన్నమగు సర్వము కల్పితమే.

వి :- జడమునకు అర్థప్రకాశనసామర్థ్యము లేదు, జ్ఞానమునకు హేతుభూతులగు శ్రుతియు, ఆచార్యుడును వేదనహేతువగు ఆత్మయొక్క స్వరూపులే. సర్వము మిథ్య

గావున, నేతి నేతీతి వాక్యములచే జేయబడు సర్వకల్పనాప వాదమునను అవధిభూతుడగుటచే ఆత్మయే వేద్యుడు.

యేన వేత్తి స వేదః స్యాత్ స్వప్నే సర్వం తు మాయయా।
యేన పశ్యతి తచ్చక్షుః శృణోతి శ్రోత్ర ముచ్యతే॥ ౧౪

తా॥ స్వప్నావస్థయందు ఎవనిచేత సర్వపదార్థముల జ్ఞానము గలుగుచున్నదో, అచట మాయాకల్పిత మగు దృశ్య [వేద్య]పదార్థజాత మంతయు స్వప్నద్రష్టయగు ఆత్మయే- అనగా, స్వప్నమున వేదము [వేదనహేతువు], వేద్యమును ఆత్మయే.స్వప్నమున నేత్రాదీంద్రియముల వ్యాపారముండదు. అచట ఆత్మ దేనిచే రూపాదుల దర్శించునో, అది నేత్రము; దేనిచే వినునో, యదియే శ్రోత్రము.

వి :- 'న తత్ర రథా న రథయోగాః' [బృ.ఉ.4-3-9] ఇత్యాది శ్రుతిప్రామాణ్యముచే స్వప్నమున బాహ్యవిషయ జాతమున కవకాశము లేదు. అందుచేత నచట వేదము(జ్ఞాత), వేద్యము (జ్ఞేయము) ను ఆత్మయే.

యేన స్వప్నగతో వక్తి సా వాగ్ఘ్రాణం తథైవ చ।
రసన స్పర్శనే చైవ మనశ్చాన్య త్తథేంద్రియమ్॥ ౧౫

తా॥ ఆత్మ స్వప్నమున దేనిచే మాటలాడునో, యది వాక్కు; దేనిచే నాఘ్రాణించునో, యది ఘ్రాణము. ఇట్లే రసనేంద్రియము, త్వగింద్రియము మున్నగు ఇతరేంద్రియములు మనస్సు విషయమునను నెఱుగునది.

కల్ప్యోపాధిభి రేవైతద్భిన్నం జ్ఞాన మనేకధా।
ఆధిభేదా ద్యథా భేదో మణే రేకస్య జాయతే॥ ౧౬

తా॥ నీల పీతాది ఉపాధిభేదముచే నేవిధముగా ఒకే మణియందు భేదము ప్రతీత మగుచున్నదో యట్లే స్వప్న కల్పిత ఉపాధిభేదముచే ఒకే జ్ఞానమున చాక్షుషజ్ఞానము, శ్రావణజ్ఞానము – అని యీ రీతిగ భేదము ప్రతీత మగుచుండును.

జాగ్రతశ్చ తథా భేదో జ్ఞానస్యాస్య వికల్పితః।
బుద్ధిసం వ్యాకరోత్యర్థం భ్రాన్త్యా తృష్ణోద్భవక్రియః॥ ౧౭

తా॥ స్వప్నకల్పిత-ఉపాధి కారణముగా ఒకే జ్ఞానమున భేదము ప్రతీతమగునట్లు జాగ్రదవస్థయందును జ్ఞానమున భేద మారోపితమే; ఆరోపితభేదముచే నొకే జ్ఞానము నిఖిలవ్యవహారాస్పదమై వెలయును. అజ్ఞానమూలక రాగవశమున తత్తత్క్రియాపరవశుడై జీవుడు బుద్ధిస్థ విషయములను [సుఖ

దుఃఖములను] తనవిగా భావించి [తనయందారోపించుకొని] వ్యవహరించుచుండును.

స్వప్నే తద్వత్ప్రబోధే యో బహిరన్తస్తథైవ చ।
ఆలేఖ్యాధ్యయనే యద్వత్తదన్యోన్యధియోద్భవమ్॥ ౧౮

తా॥ స్వప్నమునందు వలెనే జాగ్రద్దశయందును వ్యవహారము ప్రవర్తిల్లును; స్వప్నమునందు వలెనే జాగ్రద్దశయందును అన్తర్బహిర్భావకల్పనయు జరుగును.పత్రములయందక్షరముల వ్రాయుట, వాని సాయముతో జదువుట-ఈ రెండును పరస్పర సాపేక్ష గలిగి మిథ్య యగును గదా!

వి :- వర్ణము విభువు, నిత్యము-అట్టిచో పత్రముల యందు కొన్ని రేఖలు గీచి వానియందు వర్ణత్వ మారోపించి-క ఖ గ ఙ-అని యీ రీతిగా చదువుట,చదివించుట-అంతయు పరస్పర జ్ఞానకల్పిత మగుటచే మిథ్యయే యగును. అట్లే, పరస్పర జ్ఞానసాపేక్ష గల స్వప్నపదార్థములవలె జాగ్రద్దశయందు ప్రతీతములగు బాహ్యాభ్యంతర పదార్థములును పరస్పర జ్ఞానసాపేక్ష కలవి గాన, మిథ్యయే.

యదాయం కల్పయేద్భేదం తత్కామః సన్ యథా క్రతుః।
యత్కామస్తత్క్రతుర్భూత్వా కృతం యత్తత్ప్రపద్యతే॥ ౧౯